

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

ВІСНИК

Випуск

№ 1

2004

КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ БІЗНЕСУ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

ВІСНИК

Випуск № 1

Київ
Видавництво КІБІТ
2004

7640

***Висловлюємо подяку президенту Київського інституту бізнесу
та технологій ЯКОВЛЕВІЙ Ірині Іванівні за підтримку видання***

Збірник наукових статей викладачів та студентів Інституту присвячено актуальним проблемам економіки, філософії, управління, інформаційних технологій, економічного аналізу сучасного стану України. У статтях викладено результати наукових досліджень та обговорень під час щорічної науково-практичної конференції Інституту «Студент-Дослідник-Фахівець».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

БОЙЧЕНКО І. В., д-р філос. наук – голова редколегії
РОМАНЕНКО О. В., к-т філос. наук – заступник голови редколегії
ЯЗИНІНА Р. О., д-р географ. наук – відповідальний секретар
ЄНА О. В., канд. екон. наук
КАЛІБЕРДА Л. П., канд. іст. наук
ВЕТЧИНОВ І. А., д-р екон. наук
РОМАНЮК А. С., д-р фіз.-мат. наук

Рецензенти:

БОЙЧЕНКО М. І., канд. філос. наук (Київський Національний університет ім. Тараса Шевченка)
ГАПОНЮК А. М., канд. екон. наук (Київський національний економічний університет)

Упорядник – **ЯЗИНІНА Р. О.**, д-р географ. наук

*Затверджено до друку Вченою Радою Київського інституту бізнесу та технологій
Протокол №1 від 20 січня 2004 року*

УДК 378.14

РОМАНЕНКО О. В.

ЕССЕ ДО УЧАСТІ У ПРОГРАМІ "LEADERS OF THE FUTURE IN MBA"

Київський інститут бізнесу та технологій

Однією з наріжних проблем соціальної філософії завжди було виокремлення найважливіших історичних форм чи, інакше, типів людського суспільства, що, у свою чергу, передбачає виявлення базисних критеріїв і сфер такого виокремлення.

Тому не випадково достатньо чітка постановка вищезазначеної проблеми, а тим більше – системне та продуктивне її дослідження, стали можливими, попри всю її "вічну актуальність", вже досить пізно. А саме – тільки з розробкою типології сутнісних історичних, соціальних і соціально-технологічних форм людського суспільства, з одного боку, так званого сферного підходу до соціально-філософського осягнення людських соціумів – з іншого.

І, відповідно, хоча б більш-менш розгорнутого вчення про основні сфери життєдіяльності людей, передусім економічну. Адже саме вона у певному сенсі (а саме – тоді, коли йдеться про предметно-матеріальні передумови та складові соціокультурної реальності) посідає місце засадничої. Внаслідок цього й осмислення саме її особливостей і функцій на різних, типологічно відмінних, щаблях все-світньо-історичного процесу відіграє ключову роль.

Принаймні – у здійснюваному в зазначеному ракурсі, типологічному поділі конкретно-історичних суспільств та порівняльному дослідженні тих чи інших предметно акцентованих історичних, соціальних і соціально-технологічних наріжних різновидів людського соціуму.

Іншою важливою передумовою загострення актуальності проблем типологічного аналізу суспільства є достатньо обширний і значущий надлом глобальної соціосфери загалом чи її чималого ділянки.

Саме у періоди такого надлому і через його посередництво здійснюється перехід від соціуму одного типу до соціуму типу якісно відмінного.

Історичний досвід переконливо доводить, що саме на цих часових відтинках, з одного боку відбуваються шонайглибші, типологічні за своєю важливістю трансформації у царині економічної життєдіяльності людей.

З іншого ж боку, якраз означені типологічні трансформації економічної сфери відіграють вирішальну роль у зміні одного суспільного типу іншим.

Показово також у цьому зв'язку, що нині українське суспільство перебуває на зламі часів, у процесі переходу від суспільства одного соціально-технологічного типу до соціуму принципово нового соціально-технологічного типу. А такі, типологічно опосередковуючі епохи, як відомо, завжди відрізнялися надзвичайно суперечливим характером. Не є виключенням і епоха сучасна.

З одного боку – це період переходу України до суспільства нового історичного та соціально-технологічного типу, набуття нашою країною справжньої, а не декларативної незалежності, розбудови власної соціально справедливої держави, формування, розвитку й утвердження національної свідомості та самосвідомості.

З іншого ж – етап системної, глибокої, багаторівневої та різнобічної кризи соціальної системи того типу, що склався в Україні протягом багатьох попередніх десятиліть і характеризується вже застарілою на сьогодні економікою індустріального типу з достатньо повільними темпами практичного впровадження нововведень.

Скажімо, на сучасному етапі в Україні втілюється у життя всього-навсього близько **сімнадцяти відсотків нововведень**, тоді як у країнах постіндустріального типу – біля **семидесяти**.

За таких надскладних обставин особливо важливого значення набуває продуктивний комплексний, багатогалузевий (а у його рамках – і типологічний соціально-філософський) розгляд сучасних реалій нашого суспільства.

Зокрема, саме такий, типологічний соціально-філософський аналіз нашого соціуму покликаний не тільки здійснювати оперативне, відповідне практичним змінам й запитам і достатньо повне інформаційне забезпечення.

Але й, не меншою мірою, – створювати надійний методологічний фундамент назрілих докорінних, типологічно значущих суспільних перетворень. А також, нарешті, – розробляти світоглядно-методологічні засади, здатні сприяти формуванню у найширших мас населення національно важливих і водночас загальнолюдських за своєю суттю потреб, інтересів, цілей та ідеалів.

"Здобуття незалежності, – як слушно, з нашого погляду, наголошують автори книги "Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду)", – викликало серед широкого загалу неймовірну жагоду творити, але біда в тому, що в цілому мало хто знає, що ж слід творити. І це трагічно.

Коли індивід не має чіткого уявлення, до чого прикласти своє життя, весь сенс існування розхищується, втрачає пружність і форму. Бо жити – це прагнути чогось, простувати до якоїсь мети. Ідеал майбутнього повинен вносити сенс в сьогодення.

Коли його немає, жагода творення може перерости в бунт мас, який замість переходу до нової системи самоорганізації народу може виродитись в катастрофу."

За умов переходу до суспільної організації принципово нового типу, все нагальнішої потреби при-

боркання розгулу соціального хаосу, процесів своєрідної суспільної ентропії, дедалі поширеніших і активніших виявів девіантної поведінки помітно зростає роль процесів, котрі мають негентропійну спрямованість, сприяють забезпеченню умов, ефективним пошукам і використанню засобів успішного просування від індустріальної стадії, на якій Україна перебуває нині, до стадії постіндустріальної.

“Дійним, соціокультурним та техно-промисловим підґрунтям сучасних глобальних і національних трансформацій, – наголошують автори вельми цікавої книги “Інноваційна стратегія українських реформ” А.С. Гальчинський, В.М. Гесць, А.К. Кінах і В.П. Семиноженко, – є зміна укладів суспільного розвитку, а саме: перехід від індустріальної суспільної формації до постіндустріальної, або постінформаційної.”²

Серед низки масштабних і складних завдань, що постають у цьому зв’язку перед українським суспільством, перебуваючим на сучасному етапі у процесі перетворень постіндустріального спрямування, у якості найголовніших постають наступні:

а) визначення пріоритетів подальшого розвитку з урахуванням активізованих і потенційних національних ресурсів та перспективних світових політичних і техно-промислових тенденцій;

б) забезпечення динаміки зростання, яка б відтворювала б резонанс із загальносвітовою динамікою та темпом розвитку інших країн, спільної з Україною цивілізаційної платформи;

в) гармонізація впливів і взаємозв’язків між внутрішньою економічною і політичною підсистемами, з одного боку, та зовнішніми чинниками, з другого, з метою пошуку “формули інституційної рівноваги”, яка гарантує стає зростання;

г) запровадження адекватної державної політики, спрямованої на активізацію пріоритетних чинників постіндустріального прогресу, та створення саморегульованих циклів інноваційного розвитку (за схемою: ідея – технологія – товар – стимул – ідея);

д) пошук адекватної методології подальшого розвитку, яка відповідає актуальним завданням нового покоління національних реформ, кореспондує із світовим досвідом та вдалою практикою “піонерів світового розвитку” і являє собою сучасний категоріально-інструментальний апарат для розуміння наявних та набуваючих чинність процесів.”³

При цьому у якості найпріоритетнішого навіть із цих першорядних завдань постає, і у цьому можна погодитися з вищеназваними дослідниками, завдання останнє, спрямоване на забезпечення відповідного наукового фундаменту трансформації українського суспільства і насамперед – методології нового по-

коління. А це і собі чималою мірою зумовлює особливий соціальний статус наукової еліти у нашому сьогоденному суспільстві.

Втім, було б похибкою вважати, що роль означеної еліти реалізується сама по собі, або ідеалізувати її вплив на процес трансформації спочатку базового, типово індустріального, а пізніше, зокрема, за нинішніх умов, – й перехідного соціуму. Адже навіть найвидатніші представники національної інтелектуальної еліти можуть і сприяти поступальним економічним, соціальним, політичним чи духовним зрушенням, і ставати їм на заваді.

Крім того, й власне конструктивна, “каталізуюча” діяльність діячів духовної культури у процесі глибинних, типологічно значущих суспільних перетворень теж є неоднорідною за своєю природою.

“Діяльність інтелектуальної еліти в цьому процесі, – відзначають вищезгадані дослідники, – В.Г. Кремель, Д.В. Табачник і В.М. Ткаченко, – має двоїстий характер.

З одного боку, науковці повинні звільнити масову свідомість від міфів минулого, модернізуючи при цьому соціальні ритуали, які, хоча і суперечать раціональному мисленню, проте є необхідною складовою культури людських взаємин.

А з іншого – проектувати мости для переходу до нового (раціоналізованого) типу масової свідомості і формування нових взірців соціальної поведінки.”⁴

Отже, з одного боку, нині вже мало у кого мають місце сумніви у необхідності в українському суспільстві глибокої та системної реформи, спрямованої на перехід до соціуму якісно нового, постіндустріального соціально-технологічного типу. З іншого ж боку, доволі очевидним є той факт, що про реальне здійснення цієї реформи в Україні на сучасній стадії якщо і відбувається, то переважно шляхом методом “сліпого тикання”, проб і помилок, просуваючись вперед вкрай незадовільними, повільними темпами.

І доти, доки означена суспільна трансформація не отримає справді належного науково-методологічного забезпечення, на істотне поліпшення ситуації годі й сподіватися. Однією з важливих ділянок такого забезпечення і постає соціально-філософський аналіз соціально-технологічних типів суспільства і, на цій основі – осягнення самобутності їхніх сфер економічної життєдіяльності, а отже, – особливостей переходу від однієї з них до наступної, розвинутішої. Зокрема – переходу від економічної сфери соціуму індустріального типу до суспільства з постіндустріальною економікою, який є особливо для нас важливим. І не лише, а можливо навіть і не стільки – у теоретичному відношенні, скільки – у плані практичному.

¹ Кремель В.Г., Табачник Д.В., Ткаченко В.М. “Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду)”. – К.: “ARC-UKRAINE”. 1996. – С.79-84.

² Гальчинський А.С., Гесць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. Інноваційна стратегія українських реформ. – К.: Знання України, 2002. – С.9.

³ Там само. – С.10.

⁴ Кремель В.Г., Табачник Д.В., Ткаченко В.М. “Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду)”. – К.: “ARC-UKRAINE”. 1996. – С.74-77.

УДК 330.322

ЕНА О. В.

ІННОВАЦІЙНИЙ ШЛЯХ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ – НЕОБХІДНА УМОВА В ПЕРІОД ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Кінцева мета розвитку економіки – щастя людини. Ця ідея була проголошена ще в 1776 році в Декларції Незалежності США: “Створення суспільства, ґрунтованого на житті, свободі і прагненні до щастя”.

Ідея, навколо якої може об’єднатися весь український народ – це підвищення стандартів (якості) життя, які передбачають не тільки матеріальну, але й духовну сторону життя, тому що матеріальне і духовне – сутність людини. Висока якість життя досягається за рахунок розвитку економіки: промисловості, сільського господарства на основі новітніх технологій. Одним з вирішальних факторів успішного розвитку економіки в сучасних умовах є інноваційний шлях.

Інновації це новостворені (застосовані) або вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва або соціальної сфери [1].

Отже, інновація це продукт, технологія, послуга, організаційне рішення на основі відкриття, ноу-хау, патентів, наукових розробок, винаходів, які впроваджені на ринку і приносять прибуток.

Про економічну ефективність інновацій можна зробити уявлення з таких прикладів: 1 кг мікросхем для комп’ютерів в три рази дорожчий за 1 кг золота [2].

Таблиця 1
Економічні показники традиційних і індивідуальних компаній

Назва компанії	Балансова вартість, \$ млрд. 1997 р.	Кількість робітників, тис.	Ринкова вартість, \$ млрд. 1997 р.
“General Motors”	164,1	647	43
“Ford”	147	345	38
“Chrysler”	61,4	114	22
Разом:	372,5	1106	103
“Intel”	20,8	49	116
“Microsoft”	3,7	21	120
“Cisco”	4,1	10	34
Разом:	33,6	80	270

В таблиці наведені дані про 3 компанії США, які випускають традиційні товари (автомобілі) і 3 компанії, які випускають інноваційні товари (програмне комп’ютерне забезпечення).

З цих даних видно, що інноваційні компанії мають меншу балансову вартість і меншу кількість працівників забезпечують ринкову вартість в 2,7 рази більшу ніж традиційні компанії.

В сучасних умовах країна, яка випускає менше 10% інноваційної продукції безнадійно відстає і пере-

творюється просто в сировинний придаток світової економіки і, як правило, має значно нижчий рівень життя ніж в розвинутих країнах.

В розвинутих країнах все більше значення набуває системний підхід в інноваціях, де вирішуються не окремі проекти на один продукт, а взаємопов’язана програма вирішення глобальних проблем (космічна програма, атомна енергетика).

Зараз світ вступив в період глобалізації. Цей термін став загальноживим.

Основа глобалізації – вільне пересування товарів, послуг, технологій, капіталів і робочої сили між країнами. Глобалізація світової економіки оцінюється неоднозначно, тому ми спостерігаємо виступи антиглобалістів.

Найбільш серйозними загрозами для розвитку людства в сучасних умовах глобалізації є:

- зростаюча фінансова і політична нестабільність (фінансова криза 1998 року, війни на близькому Сході, Югославії, в республіках бывшего Радянського Союзу);
- застійний характер масової бідності (в Африці, Афганістані та ін.);
- нездоланий технологічний розрив між розвинутими країнами та іншим світом, який майже неможливо ліквідувати.

Доречі однією з причин зростання світового тероризму є економічна відсталість багатьох країн і нерівномірний розвиток країн і навіть регіонів.

В 60-і роки співвідношення матеріального забезпечення 1 млрд. населення високорозвинутих країн (золотий мільярд) і 5 млрд. Населення інших країн складало 40:1, а в 2000 р. вже 90:1, тобто розрив зростає.

Виникнення так званих закриваючих технологій, тобто технологій які роблять непотрібними значну кількість виробництва (наприклад, збільшення твердості залізничних рейок в 3 рази, веде до скорочення виробництва та зайнятості робітників) тобто безробіття.

Поява метатехнологій – якісно нового типу технологій, які в принципі виключають можливість конкуренції.

Наприклад, сітєвий комп’ютер. По діючому в США законодавству все програмне забезпечення має пристрої, з допомогою яких американські спецслужби мають несанкціонований доступ до інформації користувачів і навіть маючи змогу змінювати її, якщо вона не відповідає національним інтересам.

З вище сказаного легко зробити висновок:

Українська економіка і робоча сила будуть конкурентноздатними в період глобалізації тільки при складності і кваліфікації. Виробництво тільки простих товарів означає перетворення країни в сировинний придаток.

Інтелектуальний капітал, людський фактор стають головними конкурентними перевагами. Негативним є те, що внаслідок недостатньо розвинутого виробництва вітчизняного програмного забезпечення та оплати праці, багато молодих програмістів емігрували в США. Вони працюють на економіку цієї країни.

Отже фінансування освіти та науки в період глобалізації є найбільш ефективним напрямком інвестицій, але створюваний потенціал треба використовувати в Україні.

Відомо, що Українська держава планує входження в ВТО і в Європейський Союз. Однак це відповідальний крок. Адже ВТО передбачає введення єдиних тарифів в міжнародній торгівлі, а також встановлення квот імпорту продукції в Україну з інших країн. Все це призведе до краху виробників, які будуть неконкурентноздатні.

В зв'язку з цим шлях один – на основі наукового потенціалу, реструктуризації промисловості розвивати інноваційний напрямок розвитку. Для цього в Україні є можливості та відповідний науковий потенціал.

Які ж нові методи інноваційного менеджменту в Україні дозволять зайняти достойне місце в світі в період глобалізації світової економіки:

1. 4 липня 2002р. вийшов Закон України про інноваційну діяльність, яким передбачається підприємствам, що виробляють понад 70% інноваційної продукції зменшення податків на 50%, 25% коштів від приватизації направляється на інноваційну діяльність.

Україна вже зараз виконує деякі інноваційні проекти:

- Аерокосмічна промисловість (“морський старт”);
- Розробка нових матеріалів (виробництва великих кристалів для електронної промисловості, штучні алмази та інші надтверді матеріали, нові методи електрозварювання);
- Біотехнологія та інші.

2. Одним з напрямків інноваційного менеджменту в Україні є створення венчурного (ризикованого) бізнесу і не тільки за рахунок держбюджету, але й приватного капіталу підприємств та комерційних банків.

Так, наприклад, в Росії, в Нижньому Новгороді за рахунок приватного капіталу була розроблена інноваційна система в двигунах газоперекачуючих станцій, а також розроблені і виготовлені малі риболовецькі судна для прибережного вилову риби.

3. Другим напрямом інноваційного менеджменту є створення технопарків, техноінкубаторів.

Наприклад, створено Харківський технопарк по вирощуванню великих кристалів. Технопарк включає всю інфраструктуру: обладнання, прилади для проведення дослідження та виробничу базу. Все це дає змогу швидко реалізовувати інноваційні проекти.

Техноінкубатори – організації, які надають допомогу в розробці інновацій: дають в оренду приміщення, обладнання, комп'ютери, інформаційне забезпечення, організаційну техніку.

За кордоном створюються технополіси, які включають університети, дослідні лабораторії, виробництва, банки, техноінкубатори, маркетингові, консультативні та обчислювальні центри.

Так в США існує технополіс при Стенфордському університеті, тут розроблено 20% інновацій в електроніці.

Технопарки та технополіси створюються також в Росії, наприклад, Дубна з ядерної технології, Жуковський з авіаційної промисловості, Новосибірський та Краснодарський наукові центри Російської Академії Наук.

Ці позитивні організаційні форми треба використовувати і в Україні.

Отже, інноваційний шлях – магістральний напрямок розвитку для України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України “ Про інноваційну діяльність ” №40 – IV від 4.07.2002 – урядовий курс, №29, 2002.
2. Павловський М. Характеристика бідності в мирі – “Вечерніе весті” 17.01.2002.
3. Делягин М. Информационная революция, глобализация и кризис мировой экономики. – Проблемы и практики управления, №1, 2001.

УДК 338

ЯЗЫНИНА Р. А.

НЕКОТОРЫЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОЛОЖЕНИЯ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ
ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

1. Середину XX века для мировой экономики можно охарактеризовать тем, что в это время начинается процесс её структурной трансформации. Опыт развитых стран стал свидетельством того, что высокий уровень развития производства на индустриальной основе достигается путём непомерной эксплуатации земельных ресурсов, нерационального использования человеческого потенциала, нарушения равновесия деятельности человека и состояния окружающей среды. В данных условиях и возникла необходимость поиска и создания таких “типов-стандартов” структур, которые отвечали бы определённым инновациям: как-то переход к новым производственным технологиям; гуманизация и социальная ориентация экономики; развитие разных форм собственности; усиление и пространственное расширение интеграционных процессов.

К проблемам структуры хозяйства привлечено внимание исследователей экономистов многих стран. Повышенный интерес к структурной проблематике объясняется тем, что структура экономики отображает её качественную сторону – качественное состояние. Структура всё более тесным образом увязывается с достижениями науки и техники в совокупности с ними (их уровнем) выступает мощным фактором экономического роста и экономической самостоятельности государства. Вот почему задачи реструктуризации производства, поиск наиболее оптимальных прогрессивных вариантов, как структуры, так и системы экономических связей (внутренних и внешних) выдвигаются на передний план.

2. В частности, в Украине, начиная с 60-х годов прошлого столетия, ведутся системно-структурные исследования экономики страны.

Системно-структурный подход предполагает анализ объекта с одной стороны как сложного динамического и относительно автономного образования, а с другой – как неотъемлемой составной части системы более высокого территориального ранга.

Значительные наработки, особенно по отраслевым структурам имеются в Институте экономики НАН Украины (исследования под руководством Гецца В.М.).

Коллектив научных сотрудников, аспирантов Института географии НАН (ранее Сектора географии) под руководством ныне покойного академика М.М.Паламарчука провел целый ряд исследований по различным аспектам структуры хозяйства Украи-

ны. В частности, были введены и аргументированы научные понятия, наряду с отраслевой – территориальной структуры, функциональной и комбинированные структуры (опубликован ряд статей, монографий).

Следует отметить, что публикации последних 10-15 лет, с учетом и под влиянием происходящих процессов переходного периода, взяли на вооружение несколько иные определения тех или иных понятий-категорий, хотя, по сути они остались прежними, но получили развитие, как во времени, так и в соответствии с изменениями социально-экономических условий.

3. Проведение структурного анализа экономики Украины вызвано необходимостью:

- Выявления особенностей структуры;
- Определения соответствия структуры хозяйства наличным природным и социально-экономическим условиям, а также рациональности использования и воспроизводства производственных, трудовых и природных ресурсов;
- Установления тенденций в развитии структуры;
- Проведения сравнений структуры хозяйства подобных районов (государств);
- Определения соответствия структуры экономики особенностям территориального разделения труда (с учётом возможностей общеевропейской интеграции);
- Определения степени эффективности структуры, её положительных и негативных сторон;
- Поиска путей совершенствования и т.д.

Специфика анализа обуславливается характером цели, в соответствии с которым и определяются подходы и методы. В данном случае цель – это необходимость глубоких структурных преобразований экономики.

4. Традиционным подходом можно считать такой подход, когда структура хозяйства (экономики) анализируется в разных срезах: отраслевом, производственно-технологическом, территориальном, организационно-управленческом или в виде комбинированных структур. Каждый аспект структуры отражает определённые стороны (нюансы) развития экономики страны, соотносясь с сущностью её экономической политики.

5. В экономических исследованиях проблем реструктуризации экономики особое внимание уделяется отраслевой структуре, которая отображается как натуральными показателями, так

Таблиця 2

Соціально-економічні макрорегиони України

Макрорегион	Центр макрорегіона	Області, які входять в склад макрорегіона	Територія, %	Населення, %
Центральний	Київ	Вінницька, Житомирська, Київська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська	26,4	23,9
Донецький	Донецьк	Донецька, Луганська	8,8	15,2
Западний	Львів	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька	18,3	19,4
Придніпровський	Дніпропетровськ	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська	13,8	14,4
Причорноморський	Одеса	Ніколасівська, Одеська, Херсонська, Автономна Республіка Крим	18,8	15,0
Харківський	Харків	Полтавська, Сумська, Харківська	13,9	12,1
Україна, всього			100	100

і стоимісними. Характеризується вона наступними співвідношеннями:

- Між виробництвом засобів виробництва і виробництвом предметів споживання;
- В розвитку галузей матеріального виробництва – співвідношенням промисловості, сільськогосподарського господарства, транспорту, зв'язу, торгівлі, будівництва і інших галузей;
- Відокремлені галузі матеріального виробництва також мають свою галузеву структуру, розраховану або по вартості валової продукції або по чисельності зайнятих в галузі.

Так, наприклад, структура промислового виробництва може бути розрахована по вартості валової продукції в поточних цінах на визначену дату або в динаміці (як удільний вага або % до загальної) по галузям: електроенергетика, паливна промисловість, чорна металургія, машинобудівництво і металобробота, легка і харчова промисловість і інші галузі.

6. Територіальна структура – це один з аспектів загальної структури економіки, відображає територіальне будівництво виробництва галузей. Визначається як сукупність територіальних відносин між виробничими об'єктами. Складається вона з окремих територіальних елементів тісно пов'язаних з територіальним розподілом праці і територіальною організацією суспільного виробництва.

Елементами територіальної структури виробництва виступають: виробничі пункти, промислові центри, промислові вузли, зони, агломерації, промислові райони і, нарешті, економічні райони (регіони) і адміністративні області.

В межах України сформувалися всі вказані елементи територіальної структури, в частині, 6 соціально-економічних макрорегіонів (Центральний, Донецький, Західний, Придніпровський).

Рис. 1. Функционально-компонентная структура продовольственного комплекса Украины

кий. Причерноморский, Харьковский); 24 административные области и одна автономная республика; 490 низовых административных районов.

7. Производственно-технологическая структура исследуется путём выделения межотраслевых комплексов, представляющих собой совокупности отраслей производства, развивающихся на основе (или вокруг) того или иного вида сырья и представляющих отдельные стадии его переработки вплоть до получения готовой продукции. Отрасли производства, в процессе развития, выступают в качестве основных, вспомогательных, сопутствующих и т.д.

Формируются такие комплексы в результате кооперации и интеграции предприятий, организаций, отраслей, деятельность которых нацелена на решение определённых экономических, социальных, экологических, научно-технических проблем на государственном уровне. Кооперирование в данном случае выступает в виде планомерно-организованных связей.

В Украине получили развитие следующие межотраслевые комплексы:

- Топливо-энергетический
- Металлургический
- Машиностроительный
- Военно-промышленный
- Комплекс химической индустрии
- Лесопроизводственный
- Строительный
- Продовольственный
- Комплекс отраслей производства непродовольственных товаров
- Транспортный
- Рекреационный
- Комплекс социальной инфраструктуры.

Примером межотраслевого комплекса может служить продовольственный комплекс, получивший в Украине всестороннее развитие (рис. 1). В свою очередь продовольственный комплекс складывается из целого ряда специализированных комплексов различ-

ной сирової орієнтації: растениеводческой и животноводческой. В группе специализированных комплексов растениеводческой орієнтації по своєму значенню особливо виділяються: зернопромисловий, свеклосахарний, плодоовощеконсервний. Продукція вказаних комплексів займає визначене місце во зовнішніх поставках України.

Слід відзначити, що успішне функціонування як спеціалізованих, так і міжгалузевих комплексів можливо лише при тесних постійних виробничо-технологічних зв'язках. С розпадом такої великої країни як Радянський Союз (в СРСР Україна розвивалася як його неотъемлемая складова частина), стало порушення всіх видів зв'язків – як економічних, так і технологічних, в результаті – спад виробництва і інші негативні наслідки. Оптимізація системи оптимальних зв'язків потребує визначеного часу.

8. Організаційно-управлінська структура економіки країни може бути розглянута в двох напрямках: організаційному (на макро-, мікро-, починаючи з окремих підприємств, фірм; а також з урахуванням форм власності) і управлінському (управлінські структури різних рівнів – від органів державного управління до управління окремими підприємствами).

9. Підводячи підсумок, приходимо до наступного висновку: для сучасної структури економіки України характерна слабка соціальна орієнтація і дисбалансність. Недосконалість структури обумовлює високотратний характер виробництва, сирову спрямованість експорту, високий рівень зовнішніх боргів, територіальні господарські диспропорції, нерациональне використання ресурсного і виробничого потенціалу, погіршення кінцевих результатів діяльності основних сфер господарства, а звідси – скорочення обсягів виробництва продукції, робочих місць, зниження рівня життя населення тощо.

10. Україна належить до числа таких держав (регіонів), де сприятливі для розвитку господарства природні умови (кліматичні, ґрунтові і др.) поєднуються з величезними мінерально-сировинними ресурсами (великі запаси залізних і марганцевих руд, кам'яного вугілля, солі, різних будматеріалів). Територіальні поєднання природних факторів в ряді районів України створюють чудові умови для розвитку багатьох галузей промислового виробництва і агропромислового сільського господарства. Україна має потужний трудовий, виробничий, науковий потенціал.

11. Відомо, що при розробці оптимальних варіантів моделей реструктуризації економіки України слід враховувати викладене вище: особливості структури, тобто її багатогранність і сприятливі як природні, так і соціально-економічні умови для розвитку агропромислового господарства.

Можливо стверджувати, що визначена методологічна і практична база державної структурної політики була закладена в розробленій Міністерством економіки програмі "Програми структурної перебудови", схваленій Кабінетом Міністрів України в квітні 1995 р. А в кінці 1998 р. була завершена розробка нового широкомасштабного документа – "Програми структурної перебудови економіки України на період 1999-2003 рр.". Наразі розробляється проект програми на більш пізній період¹.

Однак, на думку багатьох фахівців в Україні пошук власної моделі реструктуризації національної економіки знаходиться на початковій стадії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрохін С. Структурна трансформація національної економіки. Економіка України № 10, 2002, с.49-55.
2. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика. К.2002.

УДК 914:37

ДОЦЕНКО А. І.

ЗАГАЛЬНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗСЕЛЕННЯ

Розселення як структурно-просторова форма життєдіяльності українського суспільства є невід'ємним компонентом гуманітарної сфери, що розвивається під дією загальних закономірностей суспільного розвитку в умовах ринкової трансформації суспільства.

Стратегічні напрями розвитку розселення в Україні повинні узгоджуватися з "Глобальним планом дій на ХХІ століття", прийнятим II міжнародною конференцією ООН з населених пунктів (Стамбул, 1996), що передбачає розробку національної політики та стратегій в галузі поселень з метою сприяння їх

стійкому соціально-економічному розвитку в урбанізованому світі.

Нами розроблена концепція стадійно-системного розвитку розселення в Україні на довгострокову перспективу, що ґрунтується на кардинальних змінах впливу економічних чинників на розселення та зумовлене ними послідовне заміщення різних стадій розселення. Якщо у 60-80-х роках ХХ ст. чітко простежувалася стадія індустріального розселення, коли акришальний вплив на характер й структуру розселення відігравав розвиток та розміщення індустріальних галузей народного господарства, то у 90-х роках ХХ ст. та на початку ХХІ ст. спостерігалася стадія постіндустріального розселення, що характеризувалася зменшенням впливу економічних чинників та істотними змінами характеру цього впливу через заміну планової адміністративної економіки на ринкову саморегульовану. Нарешті, третя – це стадія інформаційного розселення, що очікується протягом 2006-2020 рр. і буде характеризуватися посиленням соціальної спрямованості міського та сільського розселення в умовах формування соціально орієнтованої ринкової економіки. Це спонукатиме необхідність перегляду та посилення соціальних орієнтирів розселення у бік досягнення європейських стандартів рівня життя населення. Створення потужного інформаційного поля за допомогою друкованих та електронних засобів масової інформації, а також суцільна комп'ютеризація українського суспільства посилять їх вплив на характер та структуру розселення не лише у міській, але й сільській місцевості.

Не менш важливою концептуальною засадою розселення в Україні на довгострокову перспективу слід вважати перехід від автономного, відносно окремишого розвитку кожного поселення до взаємопов'язаного системного. Отже, поряд із стадійним потрібно говорити про системне розселення як найважливіший стратегічний напрям розвитку розселення. Посилення взаємозв'язків та взаємозалежностей між поселеннями обумовлює об'єктивне і поступове формування територіальних систем розселення. Концепція системності розселення передбачає формування систем розселення різних територіальних рівнів – від первинної до загальнодержавної або національної. В цій концепції найбільш складною та актуальною є формування національної системи розселення.

Передовсім потрібно зазначити, що ряд українських вчених заперечує можливість та необхідність створення національної системи розселення. Ми розглядаємо формування національної системи розселення як один із стратегічних пріоритетів концепції стадійно-системного розвитку розселення в Україні.

В сучасний період в умовах поступового виходу економіки України з кризового стану та формування ринкових відносин міжпоселенні економічні та соціальні зв'язки поки що не набули тієї потужності та інтенсивності, які дають підстави стверджувати

про формування систем розселення різних територіальних рівнів. Проте посилення державної підтримки вітчизняного товаровиробника, реалізація активної грошово-кредитної та податкової політики сприятиме розвитку підприємництва та поглибленню внутрішньодержавних виробничо-економічних зв'язків, що стане економічним підґрунтям формування територіальних систем розселення.

Ми вважаємо, що поступове та об'єктивне формування національної системи розселення в Україні цілком можливе та необхідне. Більш того, створення правової бази розвитку національної економіки України сприятиме посиленню національного чинника державотворення, соціально-економічному розвитку та реалізації національної ідеї. На наш погляд, національна ідея в розселенні реалізується головним чином через формування національної системи розселення. Вона передбачає надання сільським та міським поселенням українського національного змісту, особливо актуально це для східних та південних регіонів України.

До концептуальних засад розвитку розселення потрібно віднести врахування національних інтересів та пріоритетів розселення. Реалізація української ідеї в розселенні полягає поряд з іншими напрямками в поступовому набутті містами, селищами та селами України українських обрисів, як за зовнішніми формами (забудови та планування), так і за їх внутрішнім змістом. Вперше необхідність українізації міст України підняв та окреслив Роман Кіс, який стверджував, що "повнокровна українська нація неможлива без формування українського урбанізму" (1). Головними напрямками українізації міст та селищ слід вважати формування українського культурного та мовного середовища, дерусифікація топонімічного простору, забудова із врахуванням традицій українського бароко, заміна пам'ятників діячам тоталітаризму на пам'ятники героям України. Як влучно сказав Б. Харахаш, українська держава "повинна працювати над відновленням української фізіономії українських міст" (2). Це передбачає здійснення системи заходів, що матимуть регіональну специфіку. Зокрема, у східних та південних регіонах України напрями реалізації концепції українізації міст, селищ та сіл будуть дещо відрізнятися від, скажімо, західних чи північних регіонів.

Ми пропонуємо один із стратегічних напрямів удосконалення територіальної організації розселення відродження її національних форм, що були притаманні українській історичній традиції. Це типові українські форми – містечка, слободи та хутори, які у ХІХ ст. та на початку ХХ ст. були дуже поширеними в Україні і ефективними в економічному та соціальному відношеннях. Урізноманітнення форм розселення сприятиме врахуванню регіональної специфіки природних, історичних, демографічних та соціально-економічних чинників. Відродження місте-

чок, на наш погляд, створить правові та організаційні засади для виходу із тривалої стагнації, в якій знаходиться більшість сучасних малих міст та міських селищ, економічному та соціальному розвитку. Надання містечкам окремого правового статусу сприятиме активізації в них підприємницької діяльності та залученню інвестицій в економічну та соціальну сфери.

Важливою складовою загальної концепції розселення є "Концепція сталого розвитку населених пунктів", схвалена постановою Верховної Ради України від 24 грудня 1999 р., згідно якої сталий розвиток населених пунктів розглядається як "соціально, економічно та екологічно збалансований розвиток міських і сільських поселень, спрямований на створення їх економічного потенціалу, повноцінного життєвого середовища для сучасного та наступних поколінь..."

Мета її полягає у забезпеченні виходу з кризи та створенні необхідних умов для сталого розвитку населених пунктів. Для досягнення цієї мети потрібно подолати існуючі диспропорції соціально-демографічного та економіко-екологічного розвитку міських та сільських поселень різних категорій та функціональних типів, забезпечити їх збалансований розвиток на основі раціонального використання природно-ресурсного, економічного, соціального та людського потенціалів. Для забезпечення сталого розвитку населених пунктів Концепцією передбачена розробка та реалізація державної політики на різних територіальних рівнях (національному, регіональному, локальному та поселенському), що включає такі стратегічні напрями:

- раціональне використання природних ресурсів, захист поселень від несприятливих природних явищ;
- поліпшення екологічних та санітарно-гігієнічних умов проживання міського та сільського населення, підвищення їх безпеки;
- зміцнення економічної бази поселень, збалансований їх розвиток, удосконалення виробничої, транспортної та інженерної інфраструктури;
- розвиток соціальної інфраструктури, подолання існуючих диспропорцій, підвищення соціального статусу поселень, забезпечення потреби в житлі та підвищення його комфортності відповідно до європейських стандартів;
- поліпшення використання селітебних територій шляхом удосконалення їх планування та забудови відповідно до положень "Генеральної схеми планування території України", затвердженої Законом України від 7 лютого 2002 р.

В перспективі до 2020 р. поступово будуть посилюватися трансформаційні процеси в економічній та

соціальній сферах розвитку міських і сільських поселень, зумовлені впровадженням ринкових відносин. Ринковий механізм об'єктивно регулюватиме соціально-економічні процеси не лише на загальнодержавному та регіональному рівнях, але й на поселенському. Отже, в умовах становлення ринкової економіки в Україні однією з важливих концептуальних засад розселення є самодостатній і збалансований саморозвиток поселень в умовах регульованого самоуправління. Роль держави буде зводитися до опосередкованого втручання в поселення з допомогою економічних важелів (кредитів, дотацій, податків тощо).

Згідно концепції саморозвитку поселення самі мають розвиватися на власній ресурсній та інвестиційній базі шляхом раціонального використання внутрішніх потенційних можливостей, що їх відкривають ринкові умови. Більше того в результаті децентралізації управління суспільством будуть розширені повноваження органів місцевого самоврядування та територіальних громад міст, селищ і сіл у вирішенні місцевих соціально-економічних, демографічних, екологічних, технічних проблем. Цей розвиток поселень, на наш погляд, повинен бути збалансований за напрямками і самодостатнім. Останнє означає досягнення оптимального рівня розвитку, що був би найефективнішим в економічному, соціальному та екологічному відношеннях.

Концепцією передбачається досягнення збалансованого розвитку поселень, тобто подолання існуючих головним чином соціально-економічних диспропорцій у містах, селищах та селах. Цей процес є тривалим і залежним від обсягів інвестування в економічну та соціальну сфери поселень. Не менш важливим концептуальним напрямом є досягнення структурної збалансованості поселенської мережі і зменшення існуючої поляризації її.

Проте ми не поділяємо пропозицію деяких вчених про необхідність комплексного розвитку поселень. Це може стосуватися лише великих міст, а щодо малих міст, селищ та сіл, то сама постановка питання є неправильною, тому що в них ніяк не може бути створено виробничого чи соціального комплексу в тому розмінні, як це тлумачать економісти та географи. Розвиток кожного поселення повинен здійснюватися у напрямках та масштабах, які впливають із місця його в територіальному поділі праці та територіальних системах розселення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кісь Роман. Чи можлива українська цивілізація без українського міста? – шлях перемоги, 1996, 10 жовтня.
2. Харахаш Богдан. Національна політика в Україні: чого ми хочемо і що ми бачимо. – Шлях перемоги, 1996, 30 листопада.

УДК 336.01

ШКЛЯРУК С. Г.

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ І НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ
ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОЛІПШЕННЯ

На сьогодні в Україні одна із головних проблем для економічного розвитку – є нерозвиненість та недосконалість фінансово-інвестиційної сфери що обмежує можливості проводити модернізацію і реструктуризацію великих і середніх акціонерних товариств (корпорацій), яких в Україні нараховується приблизно 36 000, причому з них приблизно 10 000 акціонерних товариств відкритого типу і решта – закритого. Тобто всі будь-які значні підприємства в Україні є акціонерними товариствами (корпораціями).

Відсутність такої можливості пов'язано з тим, що загальна капіталізація діючих українських банків, яких нараховується в Україні приблизно 160, дорівнює приблизно 1,4 млрд. доларів (без врахування капіталів "Промінвестбанку", "Ощадбанку" і "Укрексімбанку") і це становить трохи більше капіталізації одного американського банку, яких в США разом з іншими кредитно-фінансовими установами нараховується більше 30 000.

Основна спрямованість українських банків – це короткі гроші і тільки невелика частина всіх кредитів становить середньо-довгострокові притому за рахунок іноземних кредитних ліній. Тобто, головна проблема сьогодні, – інвестиційно-кредитна діяльність банків і фінансово-промислова політика держави.

Тому гостро стає питання пошук альтернативних джерел фінансування діяльності і розвитку українських акціонерних товариств. Дана проблема ще більше загостриться найближчим часом, оскільки рівень фізичного і морального зносу та старіння основних фондів в Україні досяг критичного рівня. Так за даними українських і закордонних аналітиків знос основних фондів практично у всіх галузях промисловості в Україні досяг рівня 60-90%.

Навіть найблагополучніші галузі, зорієнтовані на експорт сировини, на вироблення електроенергії і переробку сільгосппродукції, найближчим часом зіткнуться з проблемою: їхні інвестиційні можливості у певний момент стануть критично недостатніми, щоб активізувати відновлення основних фондів. Так потреби в інвестиційних ресурсах в Україні становлять приблизно 100 млрд. дол. протягом десяти років. Це приблизно 54 млрд. грн. щороку за поточними цінами, що перевищує річний бюджет. Результатом такого зносу і відсутності інвестиційних ресурсів стає дефіцит виробничих потужностей, що створюється нині і штучним шляхом. І хоча проблема дуже актуальна, частка "довгих" грошей у сукупному кредитному портфелі українських банків залишається вкрай низькою. Плюс мала капіталізація всіх

українських банків робить неможливим вирішення даної проблеми.

Одним з таких джерел, яке стало основним в світі для залучення грошових коштів і інвестицій є фондовий ринок. Так за даними "Файненшл Тайме" (14.03.2000) починаючи з 1999 року банківські кредити складають менше 25% коштів, залучених промисловими компаніями і урядами у всьому світі. Тобто на інші джерела фінансування інвестиційної діяльності компаній, в тому числі і через фондовий ринок, приходить приблизно 75%.

Світова практика обґрунтування застосування цінних паперів як механізму фінансування корпорацій як на національних так і на світових фінансових ринках має велику надійну теоретичну і практичну базу. Фінансові ринки є сферою постійних інновацій і для залучення фінансових коштів використовується все більше гнучких фінансових інструментів і пропонується все більше сучасних фінансових послуг різноманітними кредитно-фінансовими інститутами. Створена сучасна розгалужена система кредитно-фінансових установ альтернативних банкам. Тобто, якщо банки своєчасно не задовольняють потреб виробництва і торгівлі реакція слідує негайно і з'являються все більше різноманіття фінансових установ, які створюють конкуренцію для банків. На сьогодні дуже швидко змінюється структура фінансових інструментів ринку і роль основних сегментів ринку. Все активніше зростає в абсолютному і відносному вираженні сектор корпоративних цінних паперів: звичайних і привілейованих акцій, різноманіття облігацій, іпотечних та інших цінних паперів. Інтернет – технології не тільки вбирають національні кордони між фінансовими ринками. Вони сприяють встановленню безпосередніх зв'язків між інвесторами і емітентами поза їх національної належності. Іде глобалізація фондового ринку в результаті злиття ведучих світових фондових бірж. Це все сприяє покращенню взаємозв'язків між фінансовим і реальним секторами економіки. Все більше широке коло приватних осіб бачить в операціях на фінансових ринках можливості вигідніше і достатньо надійно розміщення своїх заощаджень. Цьому сприяє ефективна і чітка система регулювання операцій на ринку, а також забезпечення прав і безпеки інвесторів.

Основними тенденціями світової фондової біржової системи є інтернаціоналізація діяльності фондових бірж, їх універсалізація і технологізація і постійне витіснення кордонів проміж традиційними біржами і електронними позабіржовими торговельними

системами. Більша відкритість бірж для всіх бажаючих співробітничати. Застосування нових інструментів хеджування ризиків за допомогою різноманітних опціонів, ф'ючерсів, свопів, тобто похідних та інших інструментів, дозволяє корпораціям підвищувати безпеку своїх операцій на фінансових ринках. На сьогодні на фінансових ринках обертається велика кількість різноманітних цінних паперів, які доступні для населення і які пропонують ті чи інші можливості. Фондовий ринок в будь-якій країні є індикатором загального стану фінансової системи і економіки країни в цілому. Ринок цінних паперів служить механізмом акумулювання капіталу для інвестицій в виробничу і соціальну сфери, структурну перебудову економіки країни в цілому і окремих підприємств, а також підвищення благополуччя великої кількості людей, залучених в даний процес.

Розглянемо стан розвитку ринку корпоративних цінних паперів в Україні. Необхідно відмітити що за 10 років в даному напрямку пророблена велика робота по створенню фондового ринку практично з нуля. Цьому сприяло зміна власності підприємств від державної до колективної, тобто акціонерної. Була створена система фондових бірж, з'явилася позабіржова фондова система, яка стала основним майданчиком для проведення операцій з цінними паперами. Так до 97% операцій з цінними паперами здійснюються на позабіржовому ринку, що є специфічним для країн з перехідною економікою. Для прикладу в розвинених країнах (США, Японії та ін.) така пропорція навпаки зворотна. Розроблені відповідні фондові індекси. Створено депозитарну систему. Розроблений і прийнятий пакет законодавчих актів, які забезпечують функціонування існуючого фондового ринку в тому вигляді, який він має на сьогодні.

На сьогодні в Україні існують вже два реальні сектори фондового ринку – ринок звичайних акцій і ринок облігацій. Так на первинному ринку корпоративних паперів спостерігається зростання випуску корпоративних облігацій. За 2001 рік зареєстровано 48 випусків облігацій на суму 641,5 млн. гривень і з них українськими корпораціями було випущено облігацій на суму 563,4 млн. грн., а банківськими установами – на суму 73,37 млн. грн.

В той же час необхідно відмітити і такі тенденції. Це по-перше низька капіталізація фондового ринку, яка не забезпечує потреб корпорацій в інвестиційних ресурсах.

Причини такої низької капіталізації полягають в тому, що населення України практично виключено із інвестиційних процесів в зв'язку з низькою своєю платоспроможністю. Тобто воно не може накопичувати частини своєї заробітної плати у вигляді збережень, які і є в розвинених країнах основним джерелом інвестиційних ресурсів. Керівництво країни не може зрозуміти фундаментальної істини, що основним інвестором країни є український народ, який

повинен отримувати за свою працю у вигляді заробітної плати нормальну долю валового національного продукту – 60-70%, тобто таку ж частину, яка витрачається на оплату праці в індустріальних країнах. Але їздити скрізь з протягнутою рукою з проханням дайте гроші. І при наявності відповідного захисту від шахрайств, тоді ми будемо купувати на ринках цінні високоліквідні папери, фінансуючи діяльність корпорацій, нести свої гроші до банків, які будуть фінансувати підприємницьку діяльність під 2-3 відсотки, як в Японії, вкладати кошти в прибуткові реальні інвестиційні проекти. Населення України повинно бути мати можливість повноцінно само сплачувати електроенергію, одяг, продукти харчування, навчання своїх дітей, робити збереження на старість, тощо, при відповідному рівню доходу.

Ринок акцій. Ринок українських акцій характеризується взагалі незначною капіталізацією і практично відсутністю ділової активності на біржовому ринку. Для його притаманні перерозподільні функції, а не інвестиційні. Як ми вже відмічали, на Україні протягом 10 років з'явилося більше 36 000 акціонерних товариств, але переважна їх більшість непомітна на фондовому ринку. Тобто на позабіржового ринку котируються акції 110-120 акціонерних товариств. На даному ринку хазяїнами є так звані стратегічні інвестори, в інтересах яких і проводиться приватизація і послідовні операції з акціями. Даним інвесторам нецікаво залучати грошові кошти через фондовий ринок до тих пір, поки умови в порівнянні з банківським кредитом і облігаціями не зміняться в кращу сторону.

В зв'язку із появленням на фінансовому ринку таких інститутів, як пайові фонди (інститутів спільного інвестування), а також з реформою пенсійної системи, стає актуальним вибір надійних інструментів для інвестування. Але в зв'язку із відсутністю таких важливих секторів ринку, як сектору іпотечних цінних паперів, які в США, Німеччині і інших розвинених країнах є найбільше небезпечними інструментами і складають 30-40% об'єму фондового ринку (даний ринок і сприяє капіталізації банківського сектору), сектору привілейованих акцій (в США капіталізація ринку таких акцій складає 40-45 млрд. дол.), що підтверджує тезу про перерозподільну функцію фондового ринку, а також відсутність на ринку похідних інструментів (ф'ючерсів, опціонів, опціонів на ф'ючерси та ін.), що робить неможливим формувати справедливую і прозору ціну, а корпораціям хеджувати свої ризики, ринок акцій не представляє ніякого інтересу і для портфельних інвесторів в зв'язку із відсутністю необхідних об'ємів інвестування і вибору об'єктів. В основному угоди на даному ринку здійснюються для отримання контролю над українськими підприємствами, а не для отримання поточного доходу у вигляді дивідендів, або за рахунок зростання курсової вартості (тобто капіталізації). На ринку спостерігається

ся нестача акцій середніх підприємств, тому, що головні постачальники їх – фонд держмайна і КМУ віддають переваги стратегічним інвесторам, які купували 75% + 1 акція втрачають зацікавленість до інших акцій.

Іншою суттєвою проблемою, яка також стримує розвиток фондового ринку, є відношення керівництва (власників) до своїх акціонерів. Це і невиплати дивідендів, приховування доходів і інші неетичні дії відштовхують потенційних інвесторів від даних підприємств.

За нашими даними доходність ринку акцій значно відстає від доходності за банківськими депозитами, в порівнянні із сусідніми європейськими країнами.

Необхідно відмітити, що емісія акцій це не самоціль, а дуже важливий, відповідальний і ризикований крок. По-перше, для того, щоб її здійснити, необхідна згода всіх старих наявних акціонерів, бо вона зменшує їх багатство в обмін на залучення грошей. По-друге, емісія може привести до ворожого поглинання, тобто втрати управління. В третє, емісія повинна здійснюватися під відповідний інвестиційний проект, який потребує фундаментального обґрунтування.

Ринок облігацій. Ринок облігацій є ринок боргових зобов'язань і в результаті їх емісії у емітентів виникають такі ж самі відношення з інвесторами, як у банків і позичальників. Але в якості банків виступають інвестори, а в якості позичальників виступають корпорації. Так чому же інвестори повинні бути менше захищені ніж банки? Чи існує в Україні таке законодавство, яке регулює такі відношення і забезпечує безпеку інвесторів? Мабуть ні.

Необхідно відмітити, що 2000 рік ознаменувався роком зародження ринку корпоративних облігацій. Все більше українських корпорацій використовують дане джерело для фінансування своєї діяльності. Це компанія "Київ стар G.S.M.", ТД "Запоріжсталь", ДАК "Титан" та інші. Але облігації, наприклад, ТД "Запоріжсталь" доступні тільки для крупних інвесторів. Облігації інших емітентів це скоріше короткострокові комерційні папери і основний ризик, який несе український інвестор при вкладанні своїх грошей в облігації українських емітентів – це ризик незіснення емітентами своїх зобов'язань при погашенні основної суми боргу і відсотків по ньому. Так аналіз облігаційного контракту компанії "Київстар" показав, що в ньому відсутнє застереження про створення фонду погашення облігацій. А це сума 200 млн. грн. плюс відсоток і необхідно цю суму забезпечити відповідними грошовими потоками. Тобто у компанії може виникнути криза неплатоспроможності і почнеться реструктуризація боргу, зростання вартості боргу (що вже відбувається) та інші неприємності для інвесторів.

Ризики інвесторів в облігації пов'язані з відсутністю забезпечення даних облігацій ліквідними ак-

тивами. Крім того інвестори можуть зіткнутися з такими ризиками, як нестабільність законодавства, погіршення економічного стану і ділової активності в Україні, змінами податкового законодавства і форс-мажорними обставинами.

Необхідно відмітити, що емісія короткострокових облігацій в Україні носить скоріше пробний рекламний характер. Дуже важливо для її розміщення, хто торгує даними облігаціями і який рейтинг цих торгівців.

Ринок іпотечних кредитів і рівнозначно ринку боргових зобов'язань в розвинених країнах є одним з найбільших секторів фінансового ринку, на якому надаються кредити, обертаються заставні і іпотечні облігації. Іпотечні облігації і заставні є найбільше небезпечними і привабливими цінними паперами для довгострокових інвестицій. В той же час в Україні, в м. Києві і інших великих містах практикується щось схоже іпотечних угод, але це тільки щось подібне. Як працює дана система кредитування житлового будівництва, наприклад в м. Києві за участю АБ "Аркада" думається, що вона не влаштовує переважну кількість населення. Так передбачається зразу внести 30% вартості квартири, а залишок грошей – протягом року або півроку, в залежності від строку здачі об'єкту будівництва. Тобто таке кредитування є ніщо іншим як звичайне короткострокове кредитування.

В той же час, створення ринку заставних (іпотечного ринку) в Україні, шляхом формування єдиної системи іпотечного кредитування під державні гарантії, дозволить населенню України не тільки вирішувати житлову проблему, але й також подальший капіталізації фондового ринку і інших питань. Дана система на наш погляд передбачає наявність слідуючих учасників і структур: Уряду України в особі Міністерства фінансів; Агентства з іпотечного житлового кредитування; регіональних агентств з іпотечного кредитування; іпотечних банків; фондових бірж; депозитарію; страхових компаній; оцінювачів і ріелторів.

Уряд надає гарантії для інвесторів, банків і інших учасників ринку.

Агентство з іпотечного кредитування вирішувало би слідуючі задачі: фінансування програм іпотечного кредитування за рахунок як власних коштів, так і за рахунок залучених коштів; розробку стандартів роботи з регіональними відділеннями; розрахунок ставки рефінансування; координацію діяльності регіональних іпотечних агентств, ін. Система іпотечного кредитування була б неповною без страхування ризиків і без залучення коштів Пенсійних фондів. Кошти Пенсійного фонду можна було б спрямовувати не тільки в державні облігації (забезпечені державними гарантіями), але також в заставні (іпотечні облігації), які забезпечені як державними гарантіями, так і житлом (реальними активами).

Іпотечні банки повинні стати одним із основних механізмів фінансування житлового будівництва в

Україні, їх комерційна діяльність повинна бути виключно спрямована на видачу довгострокових кредитів на житлове будівництво (15-25 років), які гарантуються Урядом і фінансуються через емісію боргових зобов'язань на фондовому ринку і забезпечене заставним правом, наданих у заставу земельних ділянок, будинків і споруд.

Розглянемо спочатку необхідні правові основи, які необхідні для того, щоб іпотечна система запрацювала. З даною метою необхідно відрегулювати законодавство, яке стосується купівлі-продажу, передавання об'єкту купівлі-продажу у власність, застави земельних ділянок і споруд, порядку емісії заставних (іпотечних облігацій) та їх обороту на фондовому ринку, страхування та оцінки об'єктів застави та інші питання.

Необхідно розробити систему законів, такі як: Закон, який регулює відношення поземельно-імотеліарного права при придбанні і обтяження земельних ділянок; Закон про споживчі кредити; Закон про іпотечні банки; Закон про гарантії; Закон про обіг іпотечних цінних паперів. А також внести необхідні зміни в Закон про страхування, в Закон про цінні папери і фондову біржу та інші діючі в Україні законодавчі акти.

Іпотечна система передбачає, що земельна ділянка з розташованою на ній будівлею утворює правове єдинство – власник земельної ділянки повинен бути принципово одночасно і власником споруд і будинків.

Громадянський кодекс по поземельним/імотеліарним правам повинен бути заснований за змістом як і до права спадкоємництва забудови, так і до права власності на жилі приміщення.

Як видно із нашої моделі іпотечного кредитування, кредитування будівництва житла здійснюють іпотечні банки, які надають іпотечні кредити в грошовій формі. Банк визначає основні принципи умов для такого кредитування в письмовій формі і передає їх на погодження своєму органу банківського нагляду і НБУ або іншому органу, який здійснює нагляд за діяльністю кредитних інститутів.

Іпотечний банк зобов'язаний включити в договір кредитування всі розпорядження відносно способу виплати кредитів, відрахування в користь банку, банківських комісійних та мита, розмірі і часу сплати відсотків і інших обов'язкових платежах позичальника, початку амортизації, розриву договору і повернення кредиту. І повинний бути передбачений захист позичальника.

В системі іпотечного кредитування застосовуються три види кредитів:

кредит на погашення (ануїтет); кредит з твердою процентною ставкою; кредит в розстрочку.

(1). Кредит на погашення (ануїтет). Даний вид кредиту є звичайним для угод з іпотечних кредитів. Позичальник щорічно сплачує фіксовану суму (ануїтет), яка не змінюється протягом обумовленого пері-

оду, наприклад 5-ти років. Даний платіж ділиться на 12 щомісячних внесків, які складаються із частки відсоткової ставки і частки основної суми боргу. Перша складова (доля відсоткової ставки) постійно зменшується, а остання (частка погашення боргу) відповідно зростає на величину, яка дорівнює зекономленій відсоткової ставки і таким чином, такі пайові внески, залишаються постійними протягом всього строку погашення кредиту.

(2). Кредит з твердою відсотковою ставкою. При таких кредитах позичальник протягом всього строку погашення кредиту сплачує тільки погоджені відсотки. Такі платежі повинні здійснюватися, як правило, у вигляді щомісячних часткових сум. А сама сума кредиту (кредитний капітал) сплачується по закінченню строку одним внеском у вигляді однієї загальної суми. Суми, які позичальник кредиту на погашення (ануїтет) сплачує в рахунок погашення кредиту, сплачуються в даному випадку, як страхові внески відповідно договору страхування життя або, як внески відповідно договору за будівельним збереженням, а права за даним договором передаються іпотечному банку для того, щоб сума для погашення кредиту була отримана з суми страхування життя або з суми за договором будівельного збереження. Такий механізм необхідно передбачити в Законі "Про страхування" і в інших законодавчих актах.

(3). Кредит в розстрочку. Даний вид кредиту не властивий для системи іпотечного кредитування і використовується в Україні банками. Частка, яка гаситься і яка повинна здійснюватися частковими платежами, залишається у відмінність від кредиту на погашення незмінною.

Але характерними для іпотечного кредитування є тільки перших два, а кредит в розстрочку не є характерним для даного кредитування. Кредит в розстрочку застосовують АБ "Аркада" в м. Києві та ін. Високі відсоткові ставки і строк на який надається даний кредит (1-2 роки), роблять іпотечне кредитування безглуздом.

Закон про іпотечні банки повинен зобов'язати іпотечні банки визначати і розраховувати розмір застави за позичкою для об'єктів, які є забезпеченням кредиту.

При визначенні вартості майна, яке надається в заставу дані питання повинні знайти своє відображення у відповідній методиці в якій встановлюється гранична сума позички, величина якої оптимальна, коли вона складає 3/5 розміру застави за позичкою.

Предметом іпотеки може стати земельна ділянка, дані про її площу містяться в кадастрових документах і в поземельній книзі. До земельної ділянки відносяться такі її важливі складові як: будинки, споруди, зелені насадження, продукти виробництва на даній ділянці і інвентар. Іпотека може бути поширена і на орендну плату і на вимоги по сплаті процентів від оренди земельної ділянки, які отримує власник, а також на страхові зобов'язання предметів іпотеки.

Тобто власник земельної ділянки, виходячи із своєї права вільного розпорядження, може використати свою власність як гарантії для отримання грошового кредиту на будівництво. Він може мобілізувати капітал для отримання кредиту, який лежить в основі земельної ділянки і споруд на ній, обтяжуючи його іпотекою і не втрачаючи при цьому права власності.

Власником іпотеки є іпотечний банк, який отримує право вимагати, на основі умов договору кредитування, здійснити виплату визначеної грошової суми з вартості земельної ділянки.

Основними функціями іпотечних банків повинні бути:

- застава земельної ділянки (в межах країни) і його забезпечення шляхом встановлення іпотеки над земельною ділянкою;
- емісія іпотечних заставних на основі придбаних іпотек;
- надання кредитів вітчизняним корпораціям і установам суспільного права або кредитів третім особам під гарантії даних корпорацій;
- емісія боргових зобов'язань – заставних на основі надання кредитних ресурсів вітчизняним корпораціям і організаціям і отримання відповідних прав по відношенню до них.

Крім того іпотечні банки можуть здійснювати і інші побічні і допоміжні угоди як: можливість надання позички, яка перевищує 60% граничної вартості земельної ділянки; розміщення капіталовкладень; отримання вкладів; зберігання і управління цінними цінностями тощо. Допоміжними угодами можуть бути: розміщення вільних коштів в інших банках або купівля випущених ним самим власних цінних паперів.

Тобто основною фінансовою політикою іпотечних банків повинні бути посередництво і трансформувальна функція.

Іпотечні банки мають привілеї щодо випуску боргових заставних зобов'язань, в той час як інші кредитно-фінансові інститути не мають такого права.

Припускається два види іпотеки: 1) іпотека, яка підтвердження іпотечним актом (оборотна іпотека); 2) "книжкова" іпотека (іпотека внесена в поземельну книгу).

Закон про іпотечне кредитування повинен виходити з іпотеки, яка підтверджена іпотечним актом, тобто з занесенням іпотеки до поземельної книги, коли кредитор видається на руки свідоцтво. Існують і деякі інші умови.

Основними передумовами виникнення іпотеки є наступні статті:

- а) угода між власником земельної ділянки й майбутнім власником іпотеки (іпотечним банком-кредитором). Їх відношення засвідчуються договором;
- б) занесення іпотеки до поземельної книги;
- в) при іпотеці з іпотечним актом кредитор повинен передаватися акт.

Закон про іпотечні банки повинен також містити норми правового впливу погашення кредиту, які повинні бути передбачені у відповідних нормативних актах.

Іпотечний банк має право здійснювати емісію заставних листів у вигляді цінних паперів, які розміщуються між інвесторами через біржовий фондовий ринок. Така емісія можлива тільки в тому випадку, якщо він має цінності, які можуть служити для покриття. Емісія заставних повинна здійснюватися наступними способами:

- у вигляді реальної надрукованої типографським способом *заставної облигації (заставної)*;
- у вигляді *сертифікату на емісію заставних* для великих випусків ("глобальне свідоцтво"), які розміщуються потім в банку-депозитарію.

Заставні листи можуть оформлюватися як на пред'явницькі, так і на іменні цінні папери. Особі, яка розмістила свій капітал в банку, видається заставний лист і додатково до нього купонний лист відсоткових ставок на весь строк дії заставної.

Для захисту інвесторів і позичальників діяльність банків повинна ґрунтуватися на наступних принципах: *принцип спеціалізації* і *принцип конгруентності* (тобто вимоги іпотечних банків по відношенню до своїх позичальників й зобов'язання банку за заставними листами їх інвесторам, за своїми умовами повинні співвідноситися один з одним). Загальна сумарна вартість випущених заставних листів іпотечним банком повинна бути, в розмірі їх номіналу, покрита іпотеками найменше такою же вартістю й найменше такими же доходами від відсоткових платежів; *принцип покриття (забезпечення) заставних листів* (тобто іпотечний банк для забезпечення вимог утримувачів заставних створює резервний капітал для покриття вартості заставних).

Таким чином іпотечні заставні цінні папери відносяться до гарантованих вкладень. Гарантії, які витікають з розглянутого механізму іпотечного кредитування, такт заставних:

- 1) принцип покриття: сума листів в обороті повинна бути менше або дорівнювати сумі іпотечних позик;
- 2) облік всього резервного капіталу покриття в іпотечному регіоні;
- 3) відповідальність інституту кредитування капіталом покриття і всіма ресурсами банку;
- 4) переважне право утримувача заставних перед всіма іншими кредиторами у випадку банкруства банку;
- 5) межі обігу заставних у приватних іпотечних банків;
- 6) визначена законом процедура визначення вартості застави для приватних іпотечних банків;
- 7) участь державних органів в особі уряду і національного банку.

Існують два питання. Який зиск буде мати населення України і держава із створення і розвитку іпотечного житлового кредитування? Чи існують умови для впровадження іпотечного кредитування? Відповідь така.

1. Іпотечний цінний папір може стати самим надійним інструментом фондового ринку України для будь-яких інвесторів, за умовою розробки і впровадження зваженої і добре проробленої концепції. І таким чином сприяти розвитку двох сегментів фінансової системи: ринку банківських кредитів і фондового ринку.

2. Створення даної системи дозволить вирішувати і соціальні питання забезпечення населення України житлом.

3. Для інвестора з'являється можливість вибору перед спекулятивними інструментами (акціями підприємств) і гарантованими заставними.

В той же час для створення і розвитку системи іпотечного кредитування необхідні відповідні умови. Це створення необхідних політичних, економічних, правових і інституціональних умов.

Політичні умови. Політичні умови передбачають політичну волю людей, яких вибирають виборці, займатися питаннями підвищення добробуту українського народу, в першу чергу й забезпечення можливостями всіх верств населення придбавати в нових ринкових умовах житло.

Економічні умови. До економічних умов самим важливим є зростання добробуту населення і економічна стабільність по відношенню рівня цін. Рабська оплата праці робить неплатоспроможним більшість населення України, а високий рівень інфляції веде до того, що навіть ті кошти, які має населення зберігаються не в банках, а в іноземній валюті. Створення й розвиток системи іпотечного кредитування буде сприяти подальшому розвитку системи банківського кредитування, ринку страхових послуг, фондового ринку, а також соціальної спрямованості ринкової економіки.

Правові передумови. Є теж найбільше актуальними для України, тому що необхідно розробити ефективний механізм правового забезпечення системи іпотечного кредитування.

Інституціональні передумови. Такі передумови пов'язані з створенням відповідних інститутів й подальшого розвитку вже існуючих.

Ринок похідних інструментів. Наступним стратегічним напрямком розвитку фінансової системи України є створення і розвиток ринків похідних інструментів (деривативів) – фьючерсів і опціонів, які широко використовуються в світовій фінансовій практиці на фондових, валютних і товарних ринках.

Дані фінансові інструменти використовуються як для хеджування ризиків, так і як інструменти інвестування. Використання деривативів також дозволяє значно збільшити об'єм угод з різними активами, а також формувати справедливі ціни на базові активи. Так, наприклад, капіталізація світових ринків деривативів становить десятки триліонів доларів США. Для цього необхідно виконання таких умов: створення для операцій з деривативами спеціалізованої біржі, створення клірингової системи, створення чіткого правового механізму функціонування даного ринку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 07.12.2000 року № 2121 – III.
2. Закон України "Про цінні папери і фондову біржу" від 18.06.1991 року із змінами і доповненнями.
3. Закон України "Про фінансові послуги і державне регулювання ринку фінансових послуг" від 12.06.2001 року №2664-III.
4. Закон України "Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) від 22.03.2001 року №2318 – III.
5. Пучковская Я. И. Ипотека: Залог недвижимости (Монография): – Х.: Консум, 1997. – 132с.
6. Роуз Питер. Банковский менеджмент. Предоставление финансовых услуг: Пер. с англ. Под ред. Севрука В. Т. й др. – М: Дело Лтд, 1995. – С. 244-276.
7. Система ипотечного кредитования в Германии: Пер. с немецкого – Дармштадт: Союз немецких ипотечных банков г. Бонн ФРГ – 1997.
8. Шклярчук С. Г. Финансовая система: структура, механизм функционирования, оптимизация (финансовые рынки, финансовые институты и участники, финансовые инструменты; методы анализа; регулирования и оптимизация). Монография: К.: Нора-принт, 2003. – С. 472-494.
9. Коланейская И., Орлова Н. Мечта бездомного. Ипотеке обещают ставку 18% годовых в рублях // Известия от 5 сентября 2002. – С. 6.
10. Шклярчук С. Г. Створення і розвиток іпотечного ринку в Україні. Він же ринок боргових зобов'язань // Україна – "Україна-Бізнес" №47 від 29 листопада – 6 грудня 2002 року. – С. 3.

УДК 336.12:336.2

СВЕРДАН М. М.

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ

З моменту здобуття Україною статусу незалежної держави органи влади, насамперед законодавчої та виконавчої функцій, тривалий час намагаються вирішити давно наболілі проблеми, пов'язані із забезпеченням стабільного розвитку економіки. Така стабільність визначається значною мірою показниками рівня виконання дохідної частини Державного бюджету України.

Бюджет як основний, централізований фонд фінансових ресурсів держави відіграє надзвичайно велику роль в забезпеченні належного соціального добробуту в країні, прогресивного розвитку економіки та стабільності функціонування фінансової системи, які й визначають суспільну могутність держави. Практична реалізація різноманітних соціально-економічних програм відбувається шляхом фінансування державних видатків за рахунок бюджетних коштів. Тому не випадково на сучасному етапі світового розвитку питання максимізації доходів бюджету країни в умовах поступово паростаючих потреб суспільства та постійно зростаючих державних витрат набуває чимдалі підвищеної уваги, перебуваючи в центрі науково-практичних дискусій щодо аналізу фінансового механізму і стану державних фінансів. Фінансова проблема будь-якої держави полягає в наступному: за рахунок яких дохідних джерел можна повністю і своєчасно покривати бюджетні видатки.

Відвічна проблема формування дохідної бази бюджету держави – це податки, які належать до фундаментальних підвалин людської цивілізації. Нині податкова справа постала цілою наукою. Слід зважити на ту обставину, що доходи бюджету держави формуються переважно за рахунок податкових надходжень. В Україні загалом простежується підвищення частки бюджетних доходів, сформованих завдяки податкам, хоча досить відчутні коливання податкових надходжень змушують замислитись над ефективністю податкового механізму: 2000 р. – 60%, 2001 р. – 56%, 2002 р. – 65%. Коріння подібних суперечностей чинного оподаткування потрібно розвідувати в глибинних витоках державної політики рівня забезпечення бюджетних доходів і видатків. Диспропорції в частині балансу бюджету та набуття бюджетним дефіцитом латентного характеру переконливо засвідчують про невірний вибір системи параметрів формування дохідної основи та видаткової бази бюджету. Отже, фінансова стратегія політики економічного зростання держави ґрунтується на тому, яким чином мобілізувати необхідні обсяги фінансових ресурсів та співвідносити їх з потребами на фінансування витрат.

Забезпечення повного і своєчасного виконання податкових зобов'язань відносяться до числа найважливіших домінант економічних трансформацій, яких нині гостро вимагає саме бюджетно-податкова сфера. Щорічне підвищення частки несплачених податків істотно стискає фінансову базу держави, зужує коло й без того обмежених фінансових можливостей в період ринкового реформування, створює вагомий перепони стабілізації економічного розвитку, зводить нанівець вплив держави на соціально-економічні процеси. Внаслідок недостатнього відпрацювання податкового механізму відбувається деформація податкової системи і змінюється закладене природою призначення податків, що перешкоджає гармонізації податкових правовідносин між державою та платниками податків. Одночасно, справляння податків неналежним чином та на недостатньому рівні переконливо засвідчує суттєві суперечності у податкових відносинах між державою і платниками податків. Ліквідація чинників зменшення обсягів стягнення податків посприяє вирішенню цілого комплексу протиріч, характерних для сучасного становища взаємовідносин у сфері оподаткування.

Недоотримання бюджетом податкових доходів пояснюється в першу чергу двома чинниками: по-перше, надання надзвичайно великої кількості пільг; по-друге, потужним сектором тіньової економіки. При цьому неможливо однозначно стверджувати, що з них є кращим чи гіршим.

Безперечно, втрати бюджету податкових доходів внаслідок надання платникам неймовірної чисельності пільг є вражаючими. Сьогодні в Україні діє близько 120 пільг зі сплати податку на додану вартість, майже 100 – при сплаті податку на прибуток підприємств, приблизно 35 – щодо податку на землю, до 30 – стосовно акцизного збору, в межах 25 по державному миту, понад 10 при патентуванні деяких видів підприємницької діяльності і так далі. Відповідно, це безпосередньо позначається на рівні дохідної бази бюджету. В 1997 р. величина наданих підприємствам податкових пільг становила 14,6 млрд. грн., в 1998 р. – 25,2 млрд. грн., в 1999 р. – 39,7 млрд. грн. В 1998 р. обсяги пільг зросли понад 70%, в 1999р. – понад 40%. Суми податкових пільг значно перевищують бюджетні надходження: 1997 р. – 2,4 рази, 1998р. – 1,4 рази, 1999 р. – 1,2 рази.

Скорочення чисельності податкових пільг не може повністю гарантувати зменшення бюджетних втрат, тому що платники податків вдало орієнтуються у податкових тенетах та обирають той шлях оподаткування, який мінімізує їхні податкові зобов'язання. Це

обумовлює вибір раціональної податкової стратегії держави: надаючи пільги по одних податках, відповідно, планується підвищення бюджетних надходжень за іншими видами податків, чого можна досягнути за рахунок скасування неефективних податкових пільг.

Вагомим чинником скорочення податкових доходів бюджету виступає також тіньовий сектор економіки. В Україні він набув неабиякого розвитку: обсяги валової продукції і доданої вартості, створеної у тіньовій економіці, становлять понад 50% валового внутрішнього продукту України; близько 50% готівки обертається поза банками. Понад 40% суб'єктів підприємництва працюють у "тіні", з яких до 15% приховують 10% одержаного прибутку від оподаткування, близько 20% – до 30% прибутку, 45% – до 50% прибутку, приблизно 15% – до 70% прибутку і 10% підприємницьких структур приховують від оподаткування до 90% прибутку. Це вже неоднозначна вада держави: з одного боку, потужний податковий прес змушує суб'єктів підприємництва вдаватися до нелегальної діяльності, з іншого – слід посилювати контрольну функцію органів державної податкової служби.

Таким чином можна лише уявити, яка сума коштів не надходить у вигляді податків до бюджету держави. Подібні явища потрібно усувати відповідними методами, оскільки державна казна – не власна кишеня суб'єкта підприємницької діяльності і платника податків. А втрачає кошти і несе збитки держава,

до того ж в багатьох випадках з власної ініціативи. Це наводить до формулювання наступних головних положень:

- спрощення податкової системи, що передбачає скорочення кількості податків та полегшення податкового тягаря для платників податків;
- запровадження більш суворих форм та методів боротьби зі злочинністю у сфері оподаткування;
- удосконалення фіскального механізму – запровадження ефективної системи прогнозування податкового потенціалу в країні, що забезпечить можливість визначити необхідність і доцільність використання конкретних податкових пільг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гордей О. Д., Василюк Д. О. Бюджетний механізм забезпечення зростання суспільного добробуту // *Фінанси України*. – 2003. – №4. – С. 29-32.
2. Мельник П. Деякі суперечності в розвитку податкової системи та шляхи їх подолання // *Економіка України*. – 2001. – №7. – С. 16-21.
3. Онишко С. В., Жеребних А. М. Виконання податкових зобов'язань в Україні // *Фінанси України*. – 2001. – №7. – С. 104-114.
4. Опарін В., Федосов В. Концептуальні основи фінансової стратегії економічного зростання в Україні // *Економіка України*. – 2002. – №2. – С. 10-20.
5. Павлюк К. В. Ефективність надання податкових пільг // *Фінанси України*. – 2002. – №1. – С. 34-40.
6. Юрій С. І., Таранов І. М. Оцінка ефективності наданих пільг з оподаткування // *Фінанси України*. – 2002. – №12. – С. 55-62.

УДК 339.13

ПОШКУРЛАТ А. В.

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ БІРЖІ НА УКРАЇНІ

Сучасний економічний розвиток України, поява і становлення нових структур в економіці вимагають переосмислення багатьох явищ і подій в історії народного господарства українських земель. Знання вітчизняної економічної історії допоможуть уникнути чималої кількості невдач і помилок, здійснених нашими попередниками.

Важливою і багато в чому незамінною ланкою ринкової економіки є діяльність бірж. Відомий історик-економіст початку 20 століття М.Бернацький вбачає роль бірж у тому, що вони є "вищим виявом сучасної господарської культури, являючи собою ринки для торгівлі замінними товарами: і <...> значною мірою нівелюють випадковості ринкової кон'юнктури."¹ Біржова торгівля зумовлює появу більшої еластичності ринку, оскільки дає можливість укладати угоди без використання їх грубо-конкретної форми. На біржі товарний обіг ніби абстрагується, відриваючись від своєї матеріальної основи. Конкретний

товар, котрий продається і купується на біржі, може знаходитися за десятки тисяч кілометрів від місця збуту. Більше того, на момент продажу цей товар може бути ще не виробленим. Цим значно прискорюється динаміка фінансово-торгівельного обігу, досягається максимальна міра регулювання попиту і пропозиції, включення різних господарських регіонів в єдину систему. Біржова торгівля надає більш правильних форм процесові хаотичного руху величезних товарних і грошових мас, що особливо важливо для перехідних економічних етапів, один з яких і переживає зараз наша держава.

Становлення біржової торгівлі в світі і в Україні має цікаву та повчальну історію. У Західній Європі купецькі об'єднання, котрі за своїми функціями були близькі до пізніших бірж, виникли ще в 12-13 сторіччі, коли середньовічна торгівля набуває все більшого міжнародного значення. Чимало міст стають центрами широкомасштабної торгівлі. А оскільки

інтересування купців з чималими партіями товару були в той час досить небезпечними, то великого значення в розподілі товарних потоків мали ярмарки. Саме з розвитком ярмарків тісно пов'язане виникнення численних фінансових і торгівельних інституцій, в тому числі і бірж. Вже на ярмаркових центрах одним з найдефіцитніших і найходовіших товарів були гроші, а тому вельми прибутковою стала діяльність грошових "міння"-банк'єрів, фугерів. Середньовічна роздрібленість та валютний хаос сприяли зародженню вексельного права і початків біржових торгівельних операцій.

Тогочасний вексель був прототипом сучасного банківського чеку. Для купця він був платіжним засобом, що дозволяв не піддавати небезпеці гроші. Вирішуючи на ярмарок, купці мінняли в своєму місті у генуезьких чи флорентійських банкірів наявні гроші на вексель. За допомогою останнього, прибувши на ярмарок, купець отримував гроші в місцевій валюті, користуючись послугами знову ж таки обмінної контори.

Жвава діяльність банкірів відбувалася на міських площах і вулицях. Їх численні відвідувачі, збиралися не лише для укладання торгівельних угод, але й для того, щоб дізнатися про останні торгівельні новини, вивчати кон'юктуру. Так формувалася своєрідна торгівельна організація, котра, на відміну від ярмаркової, не потребувала наявності конкретного товару. Предметом обміну були гроші та платіжні документи. Ця організація, що здійснювала торгівлю замінними цінностями, стала здійснювати саме те, чим, власне, і займається будь-яка сучасна біржа.

Сам термін "біржа" за традицією, що йде з італійських джерел, пов'язують з ім'ям фламандської купецької родини van der Burse, біля будинку якої в Брюгге і відбувалися збори купців та банкірів.² Існує й інша версія походження цієї назви. Так, деякі сучасні російські дослідники вважають, що слово "біржа" пов'язане з назвою шкіряного мішка-bursa, що слугував для перевезення грошей.³ (Втім, три шкіряних мішки (таманці) були зображені і на родовому гербі, що прикрашав ворота будинку Ван дер Буржів).

Як би там не було, назва "біржа" прижилася і розповсюдилася по всій континентальній Європі. Лише Англія, а пізніше й інші англослов'янські країни іменують цю торгівельну інституцію Stock Exchange.

Характерно, що первісною формою біржової торгівлі була не товарна, а валютно-вексельна біржа. Тільки в часи становлення бірж торгували тільки на ярмарках. Лише коли ярмарки у зв'язку з розвитком і спрощенням транспортного сполучення поступово стали занепадати, то почався якісно новий етап біржової торгівлі – з'явилися товарні біржі. Перші з них виникли в 16 сторіччі, а їх розквіт наступив через три століття.

В сучасній економічній історії є загальноприйнятий поділ бірж на товарні, фондові та валютні. На

товарній біржі відбувається торгівля головним чином сировинними і продовольчими товарами за зразками або стандартами та товарами, які будуть виготовлені в майбутньому. На фондових біржах мобілізуються кошти для вкладень у промисловість та інші галузі господарства, оскільки тут відбувається купівля-продаж акцій і облігацій акціонерних товариств, а також облігацій державних позик. На фондових біржах створювалися окремі валютні біржі. З часом цей вид торгівлі зосередився в руках банківських монополій, проте і на сучасних фондових біржах має місце торгівля валютою.

Розвиток економічних процесів призвів до поглиблення торгівельної спеціалізації бірж. Так, серед товарних бірж стали відокремлюватися зернові, сировинні та інші біржі. Найвідоміші біржі, що мають найбільшу загальну вартість проданих цінних паперів, нині функціонують в Нью-Йорку, Токіо, Лондоні, Парижі, Базелі, Франкфурті-на-Майні та інших містах.⁴ В Росії перша офіційна біржа була відкрита в Санкт-Петербурзі в 1703 році. Першою біржою на українських землях стала Одеська, заснована в 1796 році.

Проте організаційному оформленню першої біржі в Україні передував довгий історичний шлях, якому ми і маємо намір присвятити цю статтю.

Товарно-грошовий обіг в ранньому середньовіччі.

Історія виникнення бірж на українських землях тісно пов'язана з історичним розвитком фінансово-торгівельних операцій. Особливого значення в цьому аспекті набула міжнародна торгівля, котра оперувала широкомасштабними обмінами товарів і валют.

В історично-економічній літературі немає єдності думок щодо хронологічної локалізації початку грошового обігу на українських теренах. Це, зокрема, пов'язано з появою нових археологічних знахідок. Так, в праці М.Ф. Котляра "Грошовий обіг на Україні доби феодалізму" (1971 р.) стверджується, що "грошовий обіг на території України розпочався у 8 ст."⁵ Розвиток археологічної науки дав можливість сучасним дослідникам "відсунути" цю дату майже на п'яти-сячоліття назад.

Першими монетами, які знали старослов'янські народи, були грецькі монети. Проте найбільшого розповсюдження набули срібні денарії Римської імперії. На українських теренах того часу ці гроші лише незначною мірою виконували свою основну функцію при торгівельних операціях.

Говорячи про цей аспект нашої історії, слід звернутися для більшої достовірності до часів подорожі на українські землі апостола Андрія Первозванного.

Окрім літописів, а також деяких даних грецьких редакцій життя святого апостола Андрія, є й археологічні дані, які не виключають можливості подорожі Андрія Первозванного на Русь. Це, зокрема, численні знахідки римських монет, чийми володарями були слов'яни, сучасники імператорів Августа, Траяна, Марка Аврелія. Цікавим є те, що ареалом найбіль-

шого зосередження таких монет є Середнє Подніпров'я. Тобто слов'янські поселення на цих теренах були добре відомі в античному світі. Саме вони, як гадають деякі дослідники, стали тим місцем, де закінчувалися південні торгові шляхи, один із яких уверх по Дніпру, пройдений, згідно зі сказанням, апостолом Андрієм, був відомий грекам ще в I тис. до н.е.

Наявність тісних культурних та економічних зв'язків, що існували між слов'янськими племенами, які населяли території сучасної України, і Римською імперією в I ст., а також дані про те з якою послідовністю і завзятістю учні та апостоли Ісуса Христа поспішали в усі кінці землі для залучення всіх народів до його вчення, опосередковано потверджують імовірність місіонерської діяльності апостола Андрія Первозванного на українських землях.⁶

Здебільшого гроші використовували для накопичення багатства і в якості сировини для виготовлення прикрас. Серед слов'янських племен, що населяли сучасні українські землі в 2 ст.н.е., найбільшого поширення набули денарії Антонія Пія та Марка Аврелія. Особливо багато таких монет знайдено на території сучасної Тернопільської області. В цілому зареєстровано близько 1000 знахідок того часу, майже 30000 екземплярів монет. У подальшому надходження римських монет до Східної Європи припинилося, що пов'язано з політико-економічною кризою Римської держави в 3 ст. та вторгненням готів у Північне Причорномор'я.

Тривалий час східнослов'янське населення користувалося візантійськими монетами 5-7 ст., а також сасанідськими драхмами 6-7 ст.

У 8 ст. тут фіксується масова поява арабських монет – дирхемів. Вражаюча кількість знахідок цих грошових одиниць дає можливість стверджувати, що саме в цей час у східних слов'ян розпочинається широкомасштабне використання грошей саме в торговельних розрахунках. Ці монети карбувалися на величезній території Арабського халіфату. На них не викарбовували точної дати виготовлення, проте зазначали ім'я правлячої династії (Омейяди, Аббасиди, Сасаніди та інші), що дає можливість встановлення хоча б приблизного датування. В цілому на території України зафіксовано знахідки дирхемів 8-10 ст. Залишається дискусійним питання про те, якими саме шляхами потрапляли арабські монети до Східної Європи. Вчені не виключають можливості безпосередніх подорожей слов'янських купців до мусульманських країн, а арабських – до слов'янських. Проте головним методом торгівлі вважається обмін між цими купцями на певних міжнародних ринках. Встановлено, що у Східній Європі було 2 таких ринки – Ітіль у Хозарії та Булгар – у державі Волзьких Булгарів.⁷

Усі знахідки (як скарбів, так і поодиноких монет) свідчать, що слов'янська торгівля зі Сходом у цей час велася головним чином Дінцем, тобто хозарським

шляхом. Цей торговий шлях йшов не відразу на Київ, а спочатку до Чернігівської землі, де розгалужувався на 2 рукави: на південь і північ по Дніпру. Дослідники не виключають і можливості надходження дирхеми на територію України північним шляхом, який відігравав у цьому плані другорядну роль.

Зараз в руках істориків та археологів є численні знахідки східних грошових одиниць, котрі нагромаджувалися протягом століть.

Ще в 1707 році в Києві під час побудови Печерської фортеці було знайдено скарб, який складався з 2380 арабських срібних монет. У тому ж році за наказом гетьмана І.Мазепи скарб був відправлений до російської столиці Петру I. Його було занесено до прибуткових книг Малоросійського приказу, проте незабаром скарб назавжди зник.

Ще більш вагомі знахідки з'явилися у 19 ст. Найпомітнішими серед них були трьохтисячна колекція арабських срібних монет (Київ, 1851 р.), та така ж за обсягом знахідка 1913 р. (біля київських Золотих воріт). Широким географічним обсягом виготовлення відзначилася провінційна скарбова знахідка 1875 р. в селі Ярилович на Чернігівщині. Серед 285 нумізматичних екземплярів були монети, виготовлені в 6-7 ст. в Дамаску, Баєрі, Багдаді, Самарканді, Іспанії та Північній Африці.

В скарбі, знайденому біля с. Денис (Персяславщина, 1912 р.) поряд з грошима Володимира Великого і Ярослава Мудрого було знайдено 2 індійські монети, які є надзвичайною рідкістю на Україні.

Багато цікавих знахідок із золота, включаючи і старовинні монети, знайшов в 30-х роках 19 ст. відставний поручик Олександр Анненков, який був ініціатором відновлення Десятинної церкви в Києві (1828-1842 рр.).

По проекту архітектора В.Стасова (проект А.Меленського та інших було забраковано). На жаль, скарб Анненкова було втрачено, тому, що він, нічого нікому не сказавши, відвіз його на шойно придбаний хутір на Полтавщині-Димний, але купчу на нього не оформив. Цим скористались спадкоємці колишнього хазяїна, які дізнавшись про золото, звинуватили поручика в підброді грошей, останнього було заарештовано і він помер у в'язниці. А хазяї цінностей продали їх за вагою золота. Коли вчені схаменулись було надто пізно. Скарб був назавжди втрачений.⁸

Характерно, що в творах тогочасних арабських мандрівників та купців можна знайти досить ґрунтовні (як на той час) описи слов'янських земель та їх мешканців. Здебільшого араби знайомилися саме з тими слов'янами, що були покупцями східних товарів.

Так, Ібн-Хордабех, візир халіфа Мутаміда у своїй знаменитій "Книзі шляхів і держав" (60-70-ті рр. 9 ст.) вперше наводить офіційні дані (як посадова особа) про торгівлю Халіфату з купцями "Руської землі", розташованої в Середньому Подніпров'ї. З його роз-

перед нами постає масштабна картина торгівельних зв'язків руського купецтва:

"Що стосується купців-русів – вони ж є плем'я зі слов'ян – то вони вивозять хутра бобрів, чорних лисиць і мечі з віддалених кінців Славонії до Римського (Чорного) моря і цар Візантії бере з них десятину. А якщо бажають, то ходять на кораблях по ріці Славонії (Волзі), проходять по затоці Хозарської столиці (Горло Волги), де володар її бере з них десятину. Потім вони ходять по морю Джурджана (Каспійському) і виходять на потрібний їм берег <...>. Іноді ж вони привозять свої товари на верблюдах у Багдад <...>. Іноді купці починають шлях в країні слов'ян, потім до затоки столиці Хозарської, потім в море Джурджана, потім до Балху і Мавераннахру (Середньої Азії), потім до Сіна (Китаю)."¹⁰ Торгівля подібних речовин купців Руської землі зі Сходом могла базуватися лише на використанні певної грошової одиниці – арабського дирхеми. Інші арабські автори (наприклад, Ібн-Фадлан) констатують факт, що русичі везли на Схід сам з надією вторгувати срібних арабських монет. Вони були необхідними і для торгівлі, і для накопичення цінностей. Ібн-Дасте описує про русичів наступне: "Головне багатство їх становить хутро куніці. Карбованої монети нема в них, дзвінку монету замінює їм хутро. Кожне хутро дорівнює двом дирхемам з половиною. Білі, круглі дирхеми приходять до них з країн мусульманських і обмінюють на їх товари."¹¹

Арабські купці добре знали напрямки торгових шляхів, які вели на Русь. Численні каравани з Арабського халіфату везли мішки зі срібними монетами на Русь, потім їх перевантажували у човни і знову везли по морях і ріках, перетягували волоками, навантажували на вози або на коней. В кінці шляху їх обмінювали на товари. Під час цих подорожей ними торгували, вони потрапляли у далекі від торговельних шляхів місця, залишалися у вигляді скарбів.

Східна торгівля була надзвичайно важливим джерелом збагачення русичів. Руські князі часом намагалися і збройним шляхом прокласти торговельні шляхи на Схід. Персидський автор Ібн-Ісфендіяр у своїй "Історії Табаристану" повідомляє про похід русичів на чолі з князем Аскольдом на визначний торговельний центр Абесгун, що був розташований на південно-східному узбережжі Каспійського моря. Похід було здійснено в 864 році, проте місцевий правитель Хазарів Іс-Залід зумів дати відсіч руським дружинникам. Зайняв торговельних інтересів Руської землі був зупинений походу князя Олега (912р.) на Каспій. В цьому поході взяли участь близько 500 суден, котрі здійснили напад на прибережні райони Абесгуна та інших міст. Проте на зворотньому шляху русичі зазнали поразки від військ Хозарського каганату.

Ці походи було здійснено на Закавказзя і за часів князів Олега та Ігоря. Головною метою таких походів було укладення вигідних торговельних договорів,

котрі б встановлювали і оберігали привілеї руських купців. Найбільших успіхів східна військово-торгівельна політика русичів досягла за князя Святослава, котрий в 965 році потужним ударом розгромив Хозарський каганат і встановив контроль над східними торговельними шляхами.

Політика Київської Русі на Сході була тісно пов'язана з іншими зовнішньополітичними завданнями в Причорномор'ї і на Балканах.

Ходив походами на Візантію і князь Святослав. У Лаврентіївському літопису зазначено: "Року 971. Прийшов Святослав у Переяславець (назва міста в Болгарії на Дунаї). І послав до греків послів, говорячи: "Хочу йти на вас, узяти ваше місто як і це." І сказали греки: "Ми не можемо протистояти вам, але візьми данину з нас і на дружину свою..." (В. Король "Історія України. Документи. Матеріали. - К. 2001. - С. 31).

Цим самим князь-завойовник підтвердив, що в основі успіхів його військ було прагнення закріпитися на стратегічних торговельних шляхах.

Протягом століть сформувалися досить жваві арабо-руські торговельні зв'язки, котрі значною мірою вплинули на становлення товарно-грошових відносин і в самій Русі. Характерно, що ця торгівля мала взаємовигідний характер. Русь мала потребу в східних дирхемах. Проте і арабський схід мав не меншу потребу не лише в руському хутрі, але (що не менш важливо) – в невольниках, котрих разом з хутром постачали на східні ринки руські купці. Відомо, що шаріат суворо забороняв перетворювати на рабів мусульман. А тому арабські купці на східних торгах із задоволенням міняли свої дирхеми на челядь-військовополонених, закупів-селян – тощо.

Торгово-фінансові відносини швидко набирали обертів та обсягів. І це, в свою чергу, створило передумови для створення, в майбутньому, такої, важливої, фінансової установи як біржа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернацький М. Экономическая роль биржи // Энциклопедический словарь русского библиографического Института Грана-М. 1901. - Т. V. - С. 586-587.
2. Идельсон В. Биржа // Энциклопедический словарь русского библиографического Института Грана-М. 1901. - Т. V. - С. 579.
3. Авиллина И. В., Козырь О. М. Биржа: правовые основы организации и деятельности. - М. 1991. - С. 7.
4. Биржа // Финансово-кредитный словарь. - М. 1984. - Т. I. - С. 127.
5. Котляр М. Ф. Грошовий обіг на Україні доби феодалізму. - К. - 1971. - С. 15.
6. Король В. Ю. Історія України. - К. 1999.
7. Камаринська З. М. Історія грошей. - Львів. 1988. - С. 27-29.
8. Зубко А. Київська Русь. Схід: арабські дирхеми у монетному обігу IX-XIII ст. // Історія грошей в Україні з давніх часів до сучасності. Збірник наукових праць. - К. 1997. - С. 34-35.
9. Киевские ведомости. - 2000. - 29 февраля.
10. Гаркави Л. Я. Сказания мусульманских писателей о славянах и русских (Со второй половины VII в. до начала X в.) соб. 1870. - С. 49.
11. Зубко А. Вказан праця. - С. 57.

УДК 334.74: 336.2

БЕРКУТА А.

Наук. керівник СВЕРДАН М. М. – к. е. н.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СФЕРИ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Ефективність функціонування економіки у розвинутих країнах значною мірою залежить від оптимального співвідношення в ній секторів великого, середнього та малого бізнесу. Реформування економіки України, спрямоване на становлення соціально орієнтованої ринкової системи господарювання та інтегрування у міжнародні економічні системи, зумовлює необхідність прискореного розвитку малого підприємництва. Саме малому бізнесу в економічно розвинутих країнах належить понад 95% в кількості підприємств і виробництв, в ньому зайнято 70-80% економічно активного населення, виробляється понад 50% ВВП, надходження до бюджетів усіх рівнів від його діяльності становлять 60-70% від усіх податкових надходжень від оподаткування підприємницької діяльності. Не в останню чергу цьому сприяла ефективна система оподаткування малого підприємництва та інші методи фінансової підтримки і стимулювання розвитку сфери малого підприємства.

Сучасна система оподаткування сфери малого підприємництва в Україні являє собою комбінацію багатьох податків і платежів, а також деяких альтернативних спрощених податкових технологій. Головною метою запровадження спрощених режимів оподаткування було досягнення більше соціальних, ніж економічних цілей: завдяки цьому було створено сприятливі умови для зайнятості населення, зменшено соціальне напруження без зайвих витрат бюджетних коштів, створено нові робочі місця тощо.

На сучасному етапі економічного розвитку в Україні розвиток малого бізнесу нині носить стагнучий характер. На сьогодні малим підприємництвом займається лише біля 12% зайнятого населення. Ним в 2001р. вироблено товарів та послуг лише 7,2% від загальнодержавного рівня, а бюджетні надходження становлять біля 4% від оподаткування підприємницької діяльності в цілому. Така ситуація пов'язана з тим, що близько 50% малих підприємств не зареєстровані в установленому порядку і працюють у тіньовому секторі, не сплачуючи жодного з видів податків, що загрожують соціально-економічному розвитку країни. Безумовно, фіскальні методи відстеження діяльності "тіньовиків" не можуть повністю розв'язати саму проблему тінізації економіки. Поряд з тіньовиками під перевірку контролюючих органів потрапляють і законотворчі підприємці. Велика кількість перевірок і ревізій заважають діяльності суб'єктів малого бізнесу. Хоча в 2001 р., порівняно з 1997р. їх кількість зменшилась більш як в чотири рази.

Взаємодія держави і малого бізнесу в країнах із розвинутою економікою здійснюється на взаємовигідних умовах і має тривалий характер. При цьому податки є одним з найнадійніших та найефективніших важелів стимулювання, регулювання і розвитку подібного підприємництва.

Спрощенні режими оподаткування в Україні у 2001р. застосували близько 79 тис. юридичних і 537 тис. фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності, в яких працює більш як 1,7 млн. найманих працівників. Кількість суб'єктів малого підприємництва проти 1998 року зросла понад 35%, а підприємців-фізичних осіб – в межах 45%. Хоча частка малих підприємств у ВВП зросла проти 1996р. більш як у 2 рази, вона не досягас навіть 10%. Для порівняння: в країнах ЄС в середньому цей показник наближається до 70%.

Підтвердженням ефективності вибору спрощеної системи оподаткування є не лише позитивні відгуки серед самих платників податку, але й значне збільшення кількості охочих обрати її. Отримані результати говорять самі за себе. У 1998р. було зареєстровано 384 тис. осіб-платників фіксованого та єдиного податків, у 2001р. більш як 630 тис. Виграла й держава: в 2000 році план по єдиному податку було виконано на 600%. Протягом 2001р. з доходів, одержаних приватними підприємцями, що надали перевагу спрощеним методам оподаткування, надійшло до зведеного бюджету України понад 1,2 млрд. грн. податків, у тому числі фіксованого податку – 230 млн. грн. (кількість платників – близько 320 тис. осіб), єдиного податку – 980 млн. грн. (кількість платників – майже 270 тис. осіб). У 2002р. до бюджету надійшло єдиного податку, сплаченого юридичними особами-суб'єктами малого підприємництва, всього на суму 619,8 млн. грн. Разом з цим невпинно зростає чисельність фізичних осіб-суб'єктів малого підприємництва: за перші три квартали 2002р. вона підвищилась понад 50% і становила всього 275 тис. За 2001 рік надходження до місцевих бюджетів податку для суб'єктів малого підприємництва становили 457,4 млн. грн., що перевищує річні призначення на 222,8 млн. грн., або на 95%.

Перевищення єдиного податку пов'язане з переходом на спрощену систему оподаткування дедалі більшої кількості суб'єктів малого підприємництва.

Збільшення кількості суб'єктів малого підприємництва, які обрали спосіб оподаткування за єдиним податком, свідчить про те, що існування такої системи оподаткування є вирішальним фактором, якому

перевагу суб'єкт малого підприємництва при системі оподаткування.

З 1 квітня 1998 року відповідно до Закону України "Про патентування деяких видів підприємницької діяльності" в Україні було розпочато економічний експеримент із застосуванням спеціального торгового патенту. Нині спеціальний торговий патент застосовується у порядку експерименту на обмежених територіях, перелік яких затверджуються Кабінетом Міністрів України за погодженням з органами місцевого самоврядування. До переліку цих територій входять 13 регіонів України. Суб'єктами такої форми оподаткування є, як правило, підприємці, котрі займаються торгівлею за готівкові кошти або надають послуги населенню. За 2001 р. сума надходжень до зведеного бюджету плати за придбання торгового патенту становила 289,6 млн. грн. Порівняно з відповідним періодом 2000 р. надходження плати за придбання торгового патенту збільшилися на 11,9 млн. грн. або 7%. Ці статистичні дані свідчать про те, що чисельність суб'єктів підприємницької діяльності, які перейшли на спеціальний торговий патент, продовжує зростати, а надходження до бюджету дедалі більшають.

Слід відмітити, що існуючі в Україні форми державної фінансової підтримки малого підприємництва або практично не використовуються, або пов'язані з часовими зловживаннями:

- по-перше, мізерні кошти, передбачені на виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва у державному бюджеті 2001 р. (27 млн. грн.) так і не пішли за призначенням;
- по-друге, невідомо, за якими напрямками використовувалися кошти Українського фонду

підтримки підприємництва, створеного для його фінансової підтримки, а це складає десятки мільйонів гривень;

- по-третє, ніяк не розпочне діяльність спеціалізована Кредитно-гарантійна установа з підтримки малого і середнього підприємництва, а разом з нею також вітчизняні банки та небанківські фінансово-кредитні інституції не зацікавлені у його кредитуванні. Натомість, в Україні ефективно у сфері мікрокредитування працює цілий ряд німецьких та американських приватних фондів та банків.

Таким чином, економічне і політичне майбутнє нашої держави значною мірою залежить від розвитку бізнесу, у тому числі малого. Більше того, без його розвитку неможливе формування середнього класу, нереальним постає створення надійного фундаменту демократичного суспільства. Реалізація заходів щодо розвитку малого підприємництва сприятиме також формуванню середнього класу, як основи політичної і соціальної стабільності в Україні. А реальне забезпечення розвитку сфери малого підприємництва мусить бути закріпленням насамперед у Податковому кодексі України та інших правових актах, котрі повинні передбачити і надійно забезпечити фінансові стимули щодо розвитку національної сфери малого підприємництва.

ЛІТЕРАТУРА

1. Класниці О. В. Податкове стимулювання розвитку малого бізнесу // Фінанси України. – 2003. – №2.
2. Виступ Президента України Леоніда Кучми на Всеукраїнській нараді з питань підприємництва. – Київ, 2002.

УДК 336.71

МАРАШІНСЬКИЙ Ю.

керівник ШКЛЯРУК С. Г. – к. е. н.

СИСТЕМНА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК

Протягом 80-90-х років ХХ століття значна кількість країн відчувала вплив кризових явищ у банківському секторі. Сценарії розгортання таких криз, а також методи їх подолання суттєво різняться.

Проблеми банківського сектору часто пов'язані з системними макроекономічними умовами. Вони вимагають для вирішення і, як правило, вимагають значних витрат для їх подолання. В даній статті розглядаються програми реструктуризації (реформування) банківського сектору (ПРБС), які проведені в різних країнах. Об'єкт дослідження – група з 24 країн, де здійснювалися системні ПРБС з метою подолання кризових явищ у фінансовому секторі. Аналіз передбачає розгляд окремих інструментів реструктуризації.

які використовувалися центральними банками та урядами окремих країн для вироблення комплексних підходів до реформування банківського сектору.

Цілі та завдання програм реструктуризації банківського сектору

Представлені країни суттєво різняться за рівнем соціально-економічного розвитку та географічним розташуванням. Досліджувалися лише країни, де проблеми банківського сектору (БС) мали системний характер.

Під "системними проблемами БС" необхідно розуміти ситуацію загрози неплатоспроможності та ліквідності банків, в яких зосереджено не менше 20%

депозитів усієї БС. Вибірка наведена в таблиці 1, включає країни, де ПРБС впроваджені після 1994 року або ще продовжуються. Критерій відбору країн – чітка постановка на національному рівні відповідними державними органами питання про необхідність РБС. Характерна особливість у тому, що в окремих країнах системні проблеми БС повторювались, і проводилася наступна ПРБС. Варто зазначити, що лише обмежена кількість країн запровадила системні ПРБС, тому аналіз може базуватися лише на незначній вибірці.

Аналіз ефективності тих чи інших ПРБС здійснювався на підставі макроекономічних показників окремих країн, які представлені в публічній базі даних МВФ². При такому аналізі ПРБС необхідно досліджувати макроекономічні показники за дев'ятирічний період: за рік, в якому впроваджені програми реструктуризації; за чотири до, та чотири після їх здійснення за такими напрямками:

- структура БС;
- загальна ефективність БС;
- інфраструктурне оточення БС (регуляторне, законодавче та облікове);
- використані інструменти реструктуризації БС;
- витратні (в тому числі бюджетні) на проведення реструктуризації.

Таким чином, відповідні макроекономічні дані мають аналізувати за весь період, що розглядається (9 років).

У проведеному дослідженні дані класифіковані за широкою групою країн; індустриальні країни; країни, що розвиваються, та країни з трансформаційними економіками. Інший важливий критерій, який може використовуватися для характеристики означених груп країн, – набір інструментів, які застосовувалися при впровадженні ПРБС, а також їх швидкість застосування. Дані щодо діяльності БС та змін в її посередницьких функціях використані для виділення окремих країн у три групи: від "суттєвого" до "незначного" прогресу, досягнутого в ПРБС.

Наступний крок даного дослідження – класифікація результатів діяльності БС, отриманих завдяки інституційним та регуляторним заходам, впровадженим протягом дії ПРБС з подальшою оцінкою впливу окремих інструментів реструктуризації. Завдяки цьому зручніше оцінити використання того чи іншого інструменту; це дозволяє провести емпіричний аналіз та визначити найефективніший комплекс дій.

Щоб підкреслити певні негативні та позитивні наслідки різних підходів до ПРБС, деякі аспекти реструктуризації БС досліджені глибше. Роль існуючих та спеціально створених інституцій (центральної

Таблиця 2

Ефективність використання банківського сектору
після початку програм реструктуризації¹, %

Підгрупи країн (кількість країн)	Прогрес у вирішенні "структурних" проблем				Прогрес у вирішенні "операційних проблем"			
	Зменшення відношення "проблемні позики/усі позики"	Зменшення відношення "резерви під проблемні позики/усі позики"	Зменшення відношення "капітал/ активи"	Загальний індекс вирішення "капітальних проблем"	Зменшення відношення "операційні витрати/активи"	Зменшення відношення "процентні доходи/активи"	Збільшення відношення "прибуток/всі активи"	Загальний індекс успішності вирішення "операційних проблем"
Програми РБС після 1994 (9)	67	56	67	63	67	0	11	26
Індустриальні країни (3)	100	100	100	100	67	33	33	44
Країни, що розвиваються (10)	80	50	50	63	50	60	60	57
Країни з трансформаційною економікою (2)	100	50	50	67	50	50	50	50
Всі інші країни (15)	87	60	67	71	53	53	53	53

¹ – зміни між показниками за 4 роки до та 4 роки після початку реструктуризації.

² – розраховано як середнє арифметичне від трьох показників у кожній категорії

Банк, міністерство фінансів, агентства з реструктуризації тощо) досліджена в кожній окремій країні за визначення типу та порядку розподілу пов'язаних витрат між центральним банком, урядом та банками.

Оцінка ефективності заходів з реструктуризації БС

Окремі заходи ПР, як правило, мають дві головні цілі: відновити фінансову стабільність банківського сектору (платоспроможність і прибутковість), покращити спроможність БС виконувати посередницькі функції та надавати банківські послуги відповідно до вимог національної економіки. Тому необхідно оцінювати досягнення окремих країн з кожної означеної цілі. Також необхідно проаналізувати загальні результати окремих країн для визначення оптимальних комбінацій та їх комбінації у процесі БС.

Використана техніка для встановлення загального рівня ефективності ПРБС для кожної країни базується на визначенні змін кожного з обраних індикаторів, що відбуваються за програмою реструктуризації БС, та узагальненні рейтингу ефективності БС.

Загальний рейтинг для кожної країни формується шляхом арифметичного додавання кількості індикаторів, за якими відбувалися реальні зміни. Така програма має певні недоліки поряд з іншими підходами, що аналізують кількісні зміни кожного показника, не беручи до уваги порівняння змін у відповідних показниках для всіх країн та аналізуючи їх питому вагу для встановлення загального рейтингу окремих країн. Проте використаний спрощений підхід дозволяє досить легко визначити прогрес окремих країн у реформуванні банківського сектору при здійсненні мінімальної кількості розрахунків та порівнянь.

Показники діяльності банківської системи

Банківська діяльність характеризується такими двома найважливішими аспектами, як платоспроможність та стабільна прибутковість. Інструменти реструктуризації, спрямовані на підвищення платоспроможності, впливають в основному на структуру збалансованого балансу БС. Заходи щодо підвищення ефективності БС мають впливати на її дохідність, тому вони класифікуються відповідно до підходу, запропонованого МВФ, на "структурні" та "операційні". "Структурні" поліпшення в діяльності банківської системи виникають завдяки раціональнішій структурі активів та пасивів, тоді як "операційні" зміни є наслідком оптимізації переліку та підвищення ефективності послуг, що надаються банками.

Індикаторами "структурних" зрушень у консолідованому балансі всієї БС є такі показники:

- зменшення проблемних кредитів до загальних;
- зменшення суми створених резервів під проблемні кредити до загальних кредитів;
- зменшення капіталу до активів.

При найзагальнішому наближенні банки зі значною питомою вагою проблемних кредитів мають більші витрати для створення резервів і відповідно повинні покривати збитки від значної кількості таких активів. Це зменшує чисті доходи і капітал. Оптимізація структури капіталу вимагає зменшення частки непрацюючих активів до загальних активів, зменшення резервів під проблемні активи, збільшення розміру капіталу БС. Підвищення ефективності операційної діяльності характеризуються такими відношеннями:

- операційних витрат до активів;
- процентних доходів до активів;
- доходів до активів.

Результати дослідження, яке базується на даних МВФ (табл. 2), класифікують країни як об'єкти аналізу на окремі групи відповідно до ступеня поліпшення ефективності функціонування БС. В цілому всі групи країн (індустріальні, країни що розвиваються, трансформаційні) характеризуються тим, що "структурні" проблеми в них вирішувалися швидше, ніж "операційні". Так, для всіх розглянутих країн індекс вирішення "структурних" проблем становить 71% проти 53% індексу "операційних" змін. Досягнення позитивних операційних ефектів набагато складніше і вимагає більше часу. Це пояснюється деякою незбалансованістю та незалежністю на практиці комплексу стабілізаційних заходів, а також свідчить, що в деяких країнах реструктуризація БС є недостатньою та вимагає в майбутньому певних заходів для її поглиблення. Аналіз окремих груп країн доводить, що реформування БС – досить тривалий процес і поліпшення настають не завжди надовго. Це підтверджує приклад окремих країн, які на першому етапі реформування, не вирішивши "операційних проблем", змушені в подальшому провадити повторну реструктуризацію.

Для характеристики посередницької діяльності БС та аналізу успішного проведення ПР використовується, як правило, 6 індикаторів які поділяються на три групи. Перша характеризує посередницьку діяльність банків та показує рівень зростання кредитів, наданих приватному сектору, відносно зростання ВВП та рівень "широких грошей" відносно ВВП.

Кредити приватному сектору, як правило, збільшуються після проведення успішних ПР. Більше того, зі зростанням довіри суспільства до БС підвищується попит на депозитні послуги, оскільки вкладники повертаються до банків. Проте, надмірне зростання кредитування порівняно зі зростанням ВВП може характеризувати подальшу практику збільшення проблемних кредитів. Різне зменшення співвідношень також може характеризувати кризу кредитної діяльності. Отже, інтерпретація таких показників не є однозначною.

Друга група показників вимірює ефективність посередницької діяльності та включає індикатори спреду відсоткових ставок та залежності банківської си-

стеми від центрального банку (характеризується показником кредитів, наданих центральним банком комерційним банкам, по відношенню до ВВП). Зменшення спереду відсоткових ставок та кредитів центрального банку має розглядатися як поліпшення ефективності діяльності БС.

Третя група показників характеризує ризикованість діяльності БС і включає зміни реальних відсоткових ставок та практику повторення кризових явищ. Неефективна банківська система характеризується вищими відсотковими ставками (з метою залучення додаткових депозитів для покриття операційних витрат). Зменшення реальних відсоткових ставок (або відсутність змін) може розглядатися як поліпшення ситуації. Відновлення кризових явищ, які вимагають повторної реструктуризації, характеризується підвищенням рівня ризику.

Таблиця 3

Поліпшення посередницьких функцій банківської системи після початку програм реструктуризації¹, %

Підгрупи країн (кількість країн)	Ефективність			Ризики		
	Зменшення спереду відсоткових ставок	Зменшення кредитування центрального банком комерційні	Індекс ефективності ²	Зменшення реальних відсоткових ставок	Кількість випадків повтору банківських проблем	Індекс ризику
Всі країни (15)	53	53	53	87	53	70
Індустріальні країни (3)	67	67	67	100	100	100
Країни, що розвиваються (10)	80	50	50	50	60	60
Країни з трансформаційною економікою (2)	40	40	40	80	40	60
Всі інші країни (15)	100	100	100	100	50	75

¹ – зміни за показниками, які спостерігалися за 4 роки до початку та після реструктуризації.

² – розраховується як середнє арифметичне значень двох індикаторів у кожній колонці.

³ – зменшення реальних відсоткових ставок (використовується відсоткова ставка за депозитами).

Дані представлені в таблиці 3, показують суттєву варіацію в окремих групах країн. Загалом у досліджуваних країнах за період, що розглядається, збільшились обсяги здійснення посередницьких функцій БС та зменшився системний ризик. Менший прогрес досягнутий у підвищенні ефективності посередництва фінансової системи. Це ще раз підтверджує, що значно більша увага має приділятися заходам з реструктуризації операційної діяльності КБ.

Для проведення загального ранжирування країн відповідно до ефективності здійснення ПРБС вибрано 12 показників. Шість стосувалися підвищення ефективності БС, інші – поліпшення її посередниць-

ких функцій. Для спрощення розрахунків їм надавалося однакова вагомість.

В результаті визначено країни, які у вибірці розділені на три головні групи:

- група А – країни, які досягли суттєвого прогресу в реструктуризації БС (отримали 9 балів);
- група В – країни з помірним прогресом (від 6 до 10 балів);
- група С – з незначним прогресом (5 та менше балів).

Відповідно до цього п'ять країн включено до групи А: Кот-д'Івуар, Перу, Філіппіни, Іспанія та Швеція. Помірний прогрес (група В) спостерігався в семи країнах: Чилі, Єгипет, Фінляндія, Гана, Угорщина, Корея та Польща. До групи С віднесено такі країни, як Кувейт, Мавританія, Танзанія. Оскільки інші дев'ять країн у вибірці розпочали програми реструктуризації в 1994 або пізніше, вони не включені до загального ранжирування.

Таким чином, якщо всі 12 розглянутих індикаторів показують поліпшення, то країна отримує 12 балів. Максимальний бал показує, що банківська система повністю пододала наслідки системної кризи. Однак у першому наближенні він може використовуватися для загальної характеристики розвитку БС.

Таблиця 4

Діагностика банківських проблем та заходи, прийняті для їх подолання, %

	Група А: суттєвий прогрес	Група В: помірний прогрес	Група С: невеликий прогрес
Неефективний банківський менеджмент та контроль			
Визнано як проблему	100	100	100
Вжито заходів	100	71	33
Законодавчі та облікові обмеження			
Визнано як проблему	100	100	100
Вжито заходів	100	100	67
Проблеми державних банків			
Визнано як проблему	60	86	100
Вжито заходів	60	86	33
Надмірне та неопорядковане оподаткування			
Визнано як проблему	20	29	67
Вжито заходів	20	14	0

У таблиці 4 викладені головні причини системних проблем БС та відповідні заходи реагування, які вживаються компетентними органами. Серед основних чинників проблем БС необхідно виділити такі:

- неефективний банківський менеджмент;
- слабкий операційний контроль;
- суттєві обмеження законодавчого та облікового характеру (останнє може вважатися частиною неефективного менеджменту);

- концентрація проблем у державних банках;
- застосування надмірного та безсистемного законодавства.

Аналізуючи таблицю, необхідно зазначити, що проблеми БС у жодній країні не були зумовлені однією причиною. В цілому країни, де спостерігався певний прогрес реформування БС, стикалися з меншою кількістю проблем, ніж країни, які досягли суттєвого прогресу. Країни, де програми реструктуризації БС в цілому не вдалися, не повною мірою вирішили проблеми банківського сектору і відповідно неадекватно на них реагували. Ці країни не змогли або не виявили достатнього бажання подолати проблеми нерационального оподаткування банківської діяльності, що об'єктивно обмежувало її мотивацію.

Диференціація економічних механізмів різних країн дозволяє визначити оптимальну структуру та послідові успішної стратегії ПРБС. По-перше, ПРБС повинні починатися з діагностики існуючих проблем, враховуючи на їх велику кількість та складність. Досвід багатьох країн переконує: неправильна діагностика проблем БС призводить до того, що програми реструктуризації стають неіздатними. Більше того, розуміння, що неефективний менеджмент та внутрішній контроль стають ключовими проблемами, є необхідною умовою для фокусування уваги на операційних реструктуризаційних заходах. Помилка у визначенні проблеми неефективного менеджменту в країнах групи С доповнюється незначною увагою до проблеми державних банків (67%) і проблем надмірного та нерационального оподаткування (0%). Ці зв'язки можуть бути симптомами неспроможності встановити стабільний політичний консенсус, необхідний для вирішення проблем БС.

Рис. 1.

Різниця між ступенем прогресу ПРБС в різних країнах може бути зумовлена швидкістю, з якою вони реагували. Досягнення позитивних результатів вимагає швидкої та дієвої реакції на проблеми, які виникають, і це є запорукою мінімізації витрат. Як свідчать дані рис. 1, існує безпосередній зв'язок між швидкими діями та позитивними результатами.

Роль та ефективність окремих інструментів ПРБС

У різних ПРБС використовувалася значна кількість інструментів. Більшість із них – модифікація існуючих прийомів банківського менеджменту.

Найважливіші інструменти, адаптовані до програм реструктуризації, є спеціальними засобами для вирішення проблеми повернення кредитів (управління активами); злиття з іншими банками; визначення пріоритетних операцій (наприклад, продаж певних продуктів, торгових марок або філій), використання консультантів та аудиторів для поліпшення певних аспектів банківських операцій тощо. Якщо існують проблеми в державних банках, використовується такий стандартний прийом, як приватизація з метою підвищення ефективності діяльності таких банків. Також частина стандартного інструментарію центральних банків – управління ліквідністю комерційного банку, додаткова емісія акцій, зміна структури банку з метою ефективного здійснення прав власності та забезпечення прийнятого рівня менеджменту. Для цього проведено дослідження 13 інструментів ПРБС, результати якого наведені в таблиці 5.

Відмінності у використанні деяких інструментів досить великі між окремими групами країн. Вони пояснюють успіх чи неуспіх програм реструктуризації істотнося:

- ролі центрального банку;
- можливостей списання безнадійних боргів;
- політики закриття неефективних банків;
- приватизація;
- реструктуризації окремих банків тощо.

Призначення ЦБ єдиним агентством з реструктуризації та забезпечення підтримки ліквідності використовувалось досить рідко в країнах, які досягли найбільших успіхів у ПР. Сама ж ПР здійснювалась спеціалізованими агентствами для того, щоб не відволікати ЦБ від проведення монетарної політики. Необхідно зазначити, що компетентними органами найбільший успіх досягався тоді, на початковій стадії банківської кризи як головна проблема визначалася неплатоспроможність банків, а не нестача ліквідності (тому було обмежено надання позичок і так званих інструментів останньої надії). Навпаки, країни, які не досягли відчутних результатів у ПРБС, надмірно використовували інструменти ЦБ. В усіх країнах групи С ЦБ – єдине агентство з реструктуризації. Таким чином, можна вважати, що на найкращі результати можна очікувати за умов зменшення залежності комерційних банків від ЦБ як єдиного джерела забезпечення ліквідності.

Крім цього, аналіз вибірки свідчить про те, що роль ЦБ повинна бути домінуючою в трансформаційних економіках. Це пояснюється насамперед обмеженістю кваліфікованих кадрів у публічному секторі, що вимагає від ЦБ виступати єдиним агентством, яке буде відповідальним за реструктуризацію БС.

Дані таблиці 5 свідчать, що політика списання безнадійних кредитів відігравала значну роль у вирішенні проблем банківського сектору в країнах гру-

пи А. Водночас лише в 67% країн групи С використовувався даний інструмент реструктуризації.

Більшість країн А та В ініціювали й запроваджували злиття та ліквідацію неплатоспроможних банків. Це підтверджує можливість політики "виходу фірми з ринку". Більше того, як вказано в таблиці 4, понад 60% країн групи А та більшість країн групи В стикалися з проблемами в державних банках та фінансових установах. Дані проблеми вирішувалися шляхом приватизації, зміни структури та закриття таких установ. Проте цих заходів уникали країни групи С, які ліберально ставилися до існування неплатоспроможних банків, що призводило до подальшої дезорганізації БС.

Таблиця 5

*Використання окремих інструментів
банківської реструктуризації, %*

	Група А: злиття та ліквідація	Група В: зміна структури	Група С: ліберальний підхід
ЦБ як єдине агентство реструктуризації	20	57	100
Підтримка ліквідності ЦБ	40	86	100
Списання безнадійних кредитів	100	86	67
Закриття	80	57	33
Злиття	60	86	33
Розділення	0	14	0
Приватизація ¹	100	100	33
Зміни структури окремих банків ²	40	71	0
Диверсифікація бізнесу	20	29	0
Операції з облігаціями	100	86	100
Залучення нового акціонерного капіталу	60	57	33
Депозитні інструменти	60	57	67
Співпраця з власниками та менеджерами ³	100	71	33
Середня використана кількість інструментів	8	9	7

¹ – використовувалась у країнах, де існували проблеми з державними банками та державними небанківськими фінансовими установами.

² – використовувалися в деяких країнах.

³ – забезпечення відповідного зацікавлення менеджерів та власників.

Випуск облігацій (а саме заміна непрацюючих активів облігаціями) та випуску акцій на суму проблемних активів (які, як правило, викупувались урядом) широко використовувались різними країнами. Однак такі заходи не завжди можуть застосовуватись, зважаючи на значні бюджетні витрати. Розділення проблемних банків або їх об'єднання з іноземними банками як інструменти банківської реструктуризації переважали головним чином у країнах, економіка яких перебувала в стані трансформації.

Забезпечення зацікавленості менеджерів та власників в успіху ПРБС є дієвим важелем щодо їх успішної реалізації. В таблиці 5 у відповідному стовпці показано, що майже всі країни групи А застосовували такі підходи для посилення зацікавленості та ринкової

орієнтації менеджменту проблемних банків. Лише незначна частина країн групи С використовувала заходи для збільшення зацікавленості, а відповідно й ефективності роботи менеджерів. І, що характерно, лише в деяких випадках вживалися заходи щодо ринкової орієнтації державних банків.

Таблиця 6

*Найважливіші інструменти
банківської реструктуризації¹*

Інструменти, використані в понад 75% країн	Додаткові інструменти, використані в 60-70% країн
Кредити центрального банку	Середньострокова підтримка центрального банку
Облігаційні свопи	Закриття та ліквідація
Списання активів	Приватизація
Інструменти спрямовані на власників та менеджерів	

¹ – в усіх 24 країнах. Викладено в порядку частоти використання.

У таблиці 6 наведено найважливіші інструменти реструктуризації: кредити ЦБ, облігаційні свопи та інструменти, які переносили всі або частину витрат з реструктуризації та менеджерів та власників. Проте, незважаючи на загальне визнання ефективності інструментів реструктуризації, які покладають витрати РБС на вкладників, вони застосовувалися не досить часто. Так, страхування депозитів використовувалось в усіх розвинутих країнах, тоді як країни, що розвиваються, та країни, що знаходяться в стані системної трансформації, впроваджували схеми страхування депозитів лише після виникнення кризових явищ у банківському секторі.

Показників індикатор успіху програми реструктуризації – масштабність та механізм використання інструментів, відмінних від кредитів ЦБ. Більшість країн групи А утримувалась від їх використання (таб. 7). Ті, що робили акцент на використанні інструменти ЦБ, мали менший успіх у програмах реструктуризації.

У деяких країнах ЦБ був визначений провідним агентством у процесі реструктуризації банків (таб. 8).

Таблиця 7

Участь ЦБ, Ліквідна та інша підтримка у програмах РБС, %

	ЦБ як провідне агентство реструктуризації	Ліквідна підтримка ЦБ	Середньострокова підтримка ЦБ
Група А (5)	20	40	60 ¹
Група В (7)	57	86	86
Група С (3)	100	100	100
Всі країни	67	83	71

¹ – хоча три країни з п'яти спочатку використовували середньострокову підтримку ЦБ, від неї відмовилися дві з них.

Це призвело до використання нехарактерних йому функцій, включаючи фінансову підтримку, загальне управління банками і навіть управління активами (Чилі, Бразилія). Це ускладнило ринкову орієнтацію проблемних банків та спричинило поглиблення кризових явищ у БС. Режим прямого управління банками та короткочасне кредитування ЦБ, як правило, викликає конфлікт інтересів, особливо в тих випадках, коли ЦБ виконує заплядові функції. Крім того, це призводить до значних структурних змін у балансі ЦБ.

Проте в трансформаційних країнах, де ПРБС активно прогресували, на перших етапах реформування центральний банк відігравав значну роль (Бразилія, Угорщина). З часом роль ЦБ в ПРБС обмежувалася та збільшувався вплив власне банків. Для кращого розуміння того, які саме інструменти застосовувалися в різних країнах, їх детальний аналіз, наслідки та наслідки представлено в таблиці 9.

Використовуючи різні інструменти реструктуризації, деякі ЦБ обмежували участь у наданні короткострокової підтримки, яка була замінена іншими джерелами (державний бюджет) при впровадженні ПРБС (Аргентина, Казахстан, Латвія, Мавританія). В Мексиці ЦБ забезпечувала підтримку проблемних банків за допомогою урядового агентства. В такий спосіб ЦБ захищав якісь класи активів. У цих країнах програми реструктуризації ще тривають, тому в даний момент досить складно оцінювати ефективність таких кроків.

Майже в усіх випадках підтримка ЦБ опосередковано призводить до збільшення фіскальних витрат та зменшення доходів. До найвпливовіших фак-

Таблиця 8 (закінчення)

Країни	Роль ЦБ
Країни групи С: незначний успіх у реструктуризації БС	
Кувейт	ЦБ відігравав ключову роль у процесі РБС шляхом надання ліквідної підтримки через облікові операції, спеціальні кредити, а також через "спеціальні депозити" під від'ємні відсоткові ставки, які розміщалися в КБ. ЦБ приймав безпосередню участь у процесі організації повернення кредитів та інших аспектів реструктуризації.
Мавританія, Танзанія	ЦБ надавав прямі довгострокові кредити неплатоспроможним банкам.

торів, що зменшують доходи ЦБ, необхідно віднести: а) зменшення банківських доходів та збільшення витрат; б) зменшення попиту на урядові облігації при скороченні банківських зобов'язань або при залученні ЦБ до випуску цінних паперів для заміни непрацюючих активів, що призводить до зростання вартості запозичень уряду.

Таблиця 10 показує вагомість бюджетних витрат, пов'язаних з ПРБС, групуючи країни відповідно до вищенаведеної класифікації. В більшості випадків бюджетні витрати банківської реструктуризації були дуже суттєвими, особливо щодо ВВП.

Як свідчить аналіз, сума витрат залежить від двох чинників:

- розміру проблемних активів БС, який може оцінюватися відношенням ділення непрацюючих активів до всіх активів;
- ролі банківського сектору в посередницьких операціях.

Як у Перу, так і на Філіппінах становище БС було набагато складнішим порівняно з іншими країнами відповідної групи. Проте в усіх країнах роль банківського сектору була дуже обмеженою. Кредити приватному сектору як відсоток від ВВП становили 6% у Перу та 27% на Філіппінах. Для порівняння в Іспанії та Швеції ці показники сягали 80 та 60%. Тому відносно малий розмір БС пояснював низькі витрати на його реструктуризацію.

Витрати представлені в таблиці 10, включають лише визнанні фіскальні та не включають витрати приватного сектору. Наприклад у Перу гіперінфляція знецінила депозити і, таким чином, вкладники мали більшу частину витрат на РБС, ініційовану урядом.

Термін між виникненням банківської кризи та заходами щодо її подолання також суттєво впливає на рівень витрат. Швидкі та рішучі дії, як правило, призводять до зниження фіскальних витрат.

Висновки

На основі статистичних даних можемо визначити головні компоненти успіху програм реструктуризації банківської системи, які проводилися в різних країнах за різних умов:

1. Діагностика природи та масштабності банківських проблем – важливий компонент реструктуризаційних програм. В усіх країнах існувала велика кількість системних банківських проблем. Країни, які

Таблиця 8
Інструменти ЦБ та їх використання
в окремих групах країн

Країни	Роль ЦБ
Група А: значний успіх у реструктуризації БС	
Бразилія	ЦБ відіграв обмежену роль у процесі реструктуризації БС. У Перу прийнятий закон, обмежуючий втручання ЦБ у банківський сектор.
Перу	ЦБ відігравав значну роль, проте кредит КБ надавався опосередковано через агентство по страхуванню депозитів, співвласниками якого були також КБ. ПРБС була в цілому проведена успішна, хоча час її вартість була надзвичайно великою (15% від ВВП).
Мексика	ЦБ надавав позички уряду для обмеження його залежності від банківських кредитів. Роль ЦБ була зменшена після завершення реформи.
Група В: незначний успіх у реструктуризації БС	
Бразилія	В обох країнах ЦБ відігравав обмежену роль. Лише у Філіппінах ЦБ придбав частину акцій в одному банку та організував агентство з проблемних кредитів для цього банку.
Іспанія	Для збільшення банківської ліквідності розмір та вимог формування резервів був переглянутий. В Філіппінах ЦБ забезпечував міжбанківські кредити, давав прямі кредити банкам та консолідацію облігацій. У Польщі ЦБ дисконтнував облігації банків, що реструктуризувалися.
Перу	У Ролі ЦБ відігравав головну роль у реструктуризаційному процесі, включаючи значну кредитну підтримку підприємств через КБ. Вартість ПРБС надзвичайно дорога (33% від ВВП).

досягли найбільшого прогресу в реструктуризації, ідентифікували найсуттєвіші причини та визначили зміст ПРБС, спрямованих на їх вирішення.

2. Успішна ПР включає не тільки швидке вирішення проблем збиткових та неплатоспроможних банків, а й зміни в практиці бухгалтерського обліку, правовому та регуляторному забезпеченні банківської діяльності. Структурні фактори, які заважають ефективному фінансовому посередництву (надмірні обов'язкові резерви та вимоги до ліквідності, контроль за відсотковими ставками та диспропорції в податковій системі, пільги для державних банків) мають бути ліквідовані.

3. Швидкі дії також є важливим інгредієнтом успіху. Проведене дослідження підтверджує, що успіх ПРБС безпосередньо пов'язаний зі швидкими діями. Країни, які досягли найбільшого успіху, реагували не пізніше ніж через рік після виникнення проблем.

4. Реструктуризація операцій банків – необхідна умова для відновлення їх дохідності та платоспроможності. Неefективність банківського менеджменту необхідно розглядати як одну з причин проблем БС в усіх країнах. Прогрес у банківській реструктуризації тісно пов'язаний зі змінами в практиці управління банками. Всі країни, які досягли суттєвого прогресу, зосередили значну увагу на реформуванні операційної діяльності банків, тоді як інші країни не займалися даною проблемою.

5. Системна банківська реструктуризація має координуватися та впроваджуватися спеціальним агентством. Проведене дослідження доводить, що ЦБ, як правило, і виконує функції агентства з реструктуризації, фінансує такі проблеми, що часто перевищує його ресурси та входить у конфлікт з безпосередніми повноваженнями ЦБ.

6. Центральний банк має бути готовий до надання ліквідної підтримки для окремих банків протягом реструктуризації. В багатьох країнах використовува-

ли зменшення резервних вимог, застосування облікових операцій та короткострокові кредити як засіб підтримки ліквідності банків. Але ЦБ не повинен довгостроково підтримувати банки фінансово або безпосередньо втручатися в їх діяльність, оскільки це зменшує його фінансові ресурси та призводить до квазіфіскальних витрат. Це також створює конфлікт з цілями монетарної політики.

7. Як правило, фінансової підтримки урядом неплатоспроможних банків неможливо уникнути, але й і закриття неплатоспроможних банків є важливим заходом. Багатьма країнами широко використовувалися операції з облігаціями та інші фінансові інструменти, проте це не завжди приводило до успіху.

8. Заміна непрацюючих кредитів у балансах КБ та їх перенесення до окремого агентства по проблемних активах є ефективним засобом вирішення проблеми не раціональної структури активів банків. Проведений аналіз показує, що країни, які досягли найбільшого успіху в реструктуризації, використовували саме таку технологію. Це дозволяє суттєво покращити баланс КБ та зосередити їх на виконанні власних банківських функцій.

9. Тоді як ПР можуть бути впроваджені під час економічної стагнації, реальне економічне зростання забезпечує відновлення кредитування та повернення банківської системи до прибутковості. ПРБС типowo здійснюється при низьких або помірних темпах інфляції, в той час як бюджетний дефіцит значно зростає після їх початку.

10. Специфічні проблеми державних банків та банків реконструкції та розвитку можуть вимагати спеціальної уваги. В багатьох країнах вдало використовувався такий засіб, як їх приватизація або закриття. Дизайн приватизації таких банків дуже важливий для визначення майбутньої прибутковості та надійності БС.

УДК 336.12

МАЛАШІНСЬКИЙ Ю.

Наук. керівник СВЕРДАН М. М. – к. е. н.

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Питання децентралізації бюджетної системи України виходять сьогодні на перший план, адже фінансова децентралізація є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади: децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади у розвитку підконтрольної їй території; фіскальна децентралізація сприяє ефективному забезпеченню суспільними послугами шляхом ретельнішого узгодження видатків органів влади з місцевими потребами і уподобаннями.

Хоча, реалізація законодавчо закріпленого права кожного адміністративно-територіального утворення на економічну самостійність неможлива без наявності у кожного органу влади власного бюджету і права на самостійну реалізацію бюджетного процесу без втручання ззовні. Це означає, що кожний орган влади повинен володіти своїми фінансовими джерелами, достатніми для організації управління економікою і соціальною сферою на своїй території. Місцеві бюджети є фінансовою базою органів місцевого самоврядування та вирішальним фактором регіональ-

розвитку. Наявність місцевих бюджетів закріплює економічну самостійність місцевих органів самоврядування, що передбачено Конституцією та Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні", яка надає можливості місцевим органам влади у більшості задовольнити потреб населення.

Сьогодні з особливою гостротою постає проблема вироблення дієвого механізму, який би визначав принципи формування місцевих бюджетів, чітке розподілення функцій і повноважень усіх рівнів влади, а саме – видатків і доходів між різними ланками бюджетної системи. При цьому питання бюджетної дисципліни, оподаткування і міжбюджетних відносин повинні розглядатись і вирішуватись комплексно.

Слід зазначити, що міжбюджетні відносини в Україні включають такі основні елементи: власні, надані та регулюючі доходи, нормативи відрахувань від регулюючих доходів, дотації, субвенції, субсидії, внески до держбюджету України, бюджетні позички, міжбюджетні взаєморозрахунки.

Власні доходи – це доходи місцевого органу влади, які формуються на підвідомчій йому території на основі його рішень. Перелік власних доходів в Україні законодавчо не визначений. У практиці міжбюджетних взаємовідносин власні доходи об'єднуються в категорію "закріплені доходи".

Закріплені доходи – це доходи, які повністю чи частково на довгостроковій основі закріплюються за певним бюджетом за тим чи іншим бюджетом.

Регулюючі доходи – це доходи, які на пайовій основі розподіляються між ланками бюджетної системи держави. Їх перелік визначається законодавством України про бюджетну систему і про місцеві органи влади. Уточнення переліку регулюючих доходів здійснюється у щорічних законах про держбюджет.

Але законодавство України не дає детального переліку власних доходів місцевих бюджетів. Немає у ньому і чітко визначених норм щодо порядку формування та використання власних доходних джерел. Усі законодавчі акти у бюджетній сфері остаточно не вирішують питання закріплених доходів. Бюджетний кодекс України лише частково вирішив проблеми закріплення доходів місцевих бюджетів, а їх перелік залишається нестабільним.

Формування бюджетної системи незалежної України традиційно час відбувалося на старих, напівпланових, напівринкових засадах, внаслідок чого дохідна база місцевих бюджетів щороку знижувалася, а витрати зростали. Одним із основних принципів формування бюджетних взаємозв'язків між державою і місцевим самоврядуванням на 2002р. було чітке розподілення на стабільній основі фінансових ресурсів між державним і місцевим бюджетами.

З 2002р. за місцевими бюджетами закріплено певні джерела, що забезпечують їх систематичне надходження. Головним з них є прибутковий податок – 63,5% від загальної суми закріплених і

власних надходжень у бюджеті 2002р. Протягом 1999-2001 років значно змінилася структура доходів місцевих бюджетів. Її динаміка свідчить про незалежність від податкової політики (змін податкових ставок, бази оподаткування, податкових пільг тощо), а також від економічної ситуації в країні. До доходів місцевого бюджету, що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів (ст. 69 Бюджетного кодексу), чого не було раніше, належать: плата за землю – 60%, фіксований сільськогосподарський податок, відсотки банку, податок на промисел.

Важливо підвищувати частку власних доходів місцевих бюджетів. Для забезпечення максимального надходження місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів необхідно вжити заходів щодо:

- недопущення заборгованості до бюджету за комунальним податком;
- збільшення надходження ринкового збору;
- збільшення збору за паркування автомашин тощо.

В цілому, Бюджетний кодекс надає місцевій владі дієвого важеля у здійсненні довгострокової програми соціально-економічного розвитку. Йдеться про механізм формування і виконання бюджетного розвитку місцевого самоврядування. Бюджетний кодекс закладає вагомі підвалини для нової стратегічної політики органів місцевого самоврядування. Ця політика тісно пов'язана з підтримкою і розвитком підприємницької діяльності малого бізнесу як ключового елемента у економічному піднесенні територіальної громади.

Сьогодні ж місцева влада не має достатніх фінансових ресурсів для організації управління економікою і соціальною сферою на своєму рівні. По-перше, необхідно чітко розподілити компетенції щодо розв'язання конкретних завдань між центральними органами влади і органами регіонального та місцевого самоврядування, поступово здійснювати перехід до децентралізації державних фінансів. Фінансові ж проблеми місцевого рівня слід вирішувати за рахунок коштів відповідних бюджетів. У всякому випадку за рахунок власних податкових джерел місцеві органи влади повинні фінансувати до 60-80% своїх потреб. По-друге, необхідно вдосконалити механізм міжтериторіального фінансового вирівнювання. Спираючись на зарубіжний досвід, необхідно створити спеціальні бюджетні фонди фінансового вирівнювання територій.

Важливим джерелом залучення коштів на місцевому рівні є муніципальні позички. Перший їх випуск відбувся в 1995р., останній – в 1998р. і нині розвивається дуже повільно, чим місцеві органи влади позбавляють насамперед себе можливості додаткового поповнення й без того обмежених фінансових ресурсів. Емісія муніципальних облігацій має не тільки економічний характер, але й значною мірою їй властива соціальна спрямованість. Доходи за місцевими

позиками можуть виплачуватись також в натуральній формі – наприклад, земля, житло тощо. Житлові облігації є цільовими, їх ринок залежить не тільки від соціально-об'єктивної необхідності розвитку житлового будівництва, але й пояснюється високою ефективністю інвестицій – прибутковістю та окупністю.

Досвід і практика розвинутих зарубіжних країн підтверджує, що за рахунок позикових коштів формуються в середньому 10-15% дохідної частини місцевих бюджетів. Так, у Франції та Іспанії вони становлять по 10%, у Бельгії – 13%, Нідерландах – 19%. Широкого поширення в цих державах набув комунальний кредит завдяки спеціально створеним державним банківським установам, що займаються кредитуванням місцевих органів влади. Схожий спеціальний інституційний державний банк доцільно було б започаткувати також в Україні.

УДК 330.332

СЕРЕДІНА Ю. І.

Наук. керівник ХОДЗИЦЬКА В. В. – к. е. н.

ОБЛІК НЕОБОРОТНИХ АКТИВІВ ТА ДОВГОСТРОКОВИХ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Облік необоротних активів та довгострокових фінансових інвестицій П(С)БО 12 "Фінансові інвестиції" складається з таких розділів:

- Загальні положення;
- Первісна оцінка фінансових інвестицій;
- Оцінка фінансових інвестицій на дату балансу;
- Облік фінансових інвестицій в асоційовані і дочірні підприємства;
- Облік фінансових інвестицій для провадження спільної діяльності;
- Розкриття інформації про фінансові інвестиції у примітках до фінансової звітності.

У "Загальних положеннях" подається тлумачення термінів, пов'язаних з обліком фінансових інвестицій, які ще не були визначені у попередньо затверджених стандартах. Тому для більш глибокого вивчення положень П(С)БО 12 потрібно звернути увагу на:

- Визначення фінансових інвестицій та поділ їх на довгострокові та поточні (П(С)БО 2);
- Поняття про справедливую вартість та методи її визначення (П(С)БО 19);
- Методи участі в капіталі, дохід (втрати) від участі в капіталі, фінансові доходи, інші доходи, інші витрати (П(С)БО 3);
- Асоційоване підприємство (П(С)БО 3), дочірнє та материнське (холдінгове) підприємство (П(С)БО 19) тощо.

Зокрема, відповідно до П(С)БО 2 "Баланс" **фінансові інвестиції** — це активи, які утримуються підприємством з метою збільшення прибутку

Таким чином, вирішення цих та інших проблем стосовно формування і використання місцевих бюджетів та їх фінансового забезпечення в значній мірі визначило б розширення економічної самостійності регіонів країни. Адже те, наскільки вони політично незалежні і фінансово забезпечені, справляє істотний вплив на формування демократичних, ринково зорієнтованих систем господарювання і підвищує шанси на успіх економічних та інших реформ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бюджетний кодекс України.
2. Аптекар С., Краснова В. Про формування місцевих бюджетів. // Економіка України. – 1994. – №4. – С.42-47.
3. Василенко Л. І., Бабич П. С. Місцеві фінанси та фінансова незалежність. // Фінанси України. – 1998. – №8. – С.112-117.
4. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України: Навч. посіб. – К.: Т-во "Знання", КОО. 1999. – 487 с.

(відсотків, дивідендів та ін.), зростання вартості капіталу або інших вигод для інвестора.

При цьому **довгострокові фінансові інвестиції** визначено як інвестиції на період більш як один рік, а також усі інвестиції, які не можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент, а **поточні** — як інвестиції на строк, що не перевищує один рік, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент (крім інвестицій, які є еквівалентами грошових коштів).

Розмежування фінансових інвестицій на довгострокові та поточні здійснюється за допомогою **рахунків 14 "Довгострокові фінансові інвестиції" та 35 "Поточні фінансові інвестиції"**.

"Первісна оцінка фінансових інвестицій" свідчить про те, що фінансові інвестиції, як і будь-які інші активи, первісне оцінюються та відображаються в бухгалтерському обліку за собівартістю. Проте визначення собівартості залежить від способу придбання: за плату, через обмін на цінні папери власної емісії чи на інші активи. Визначення справедливої вартості переданих цінних паперів або інших активів, необхідне при придбанні через обмін, здійснюється відповідно до порядку, наведеному у додатку до П(С)БО 19. Зокрема справедлива вартість цінних паперів визначається за поточною ринковою вартістю на фондовому ринку. За відсутності такої оцінки застосовується експертна оцінка.

Слід зазначити, що в П(С)БО 12 ринкова вартість фінансової інвестиції тлумачиться як сума, яку можна отримати від продажу фінансової інвестиції на

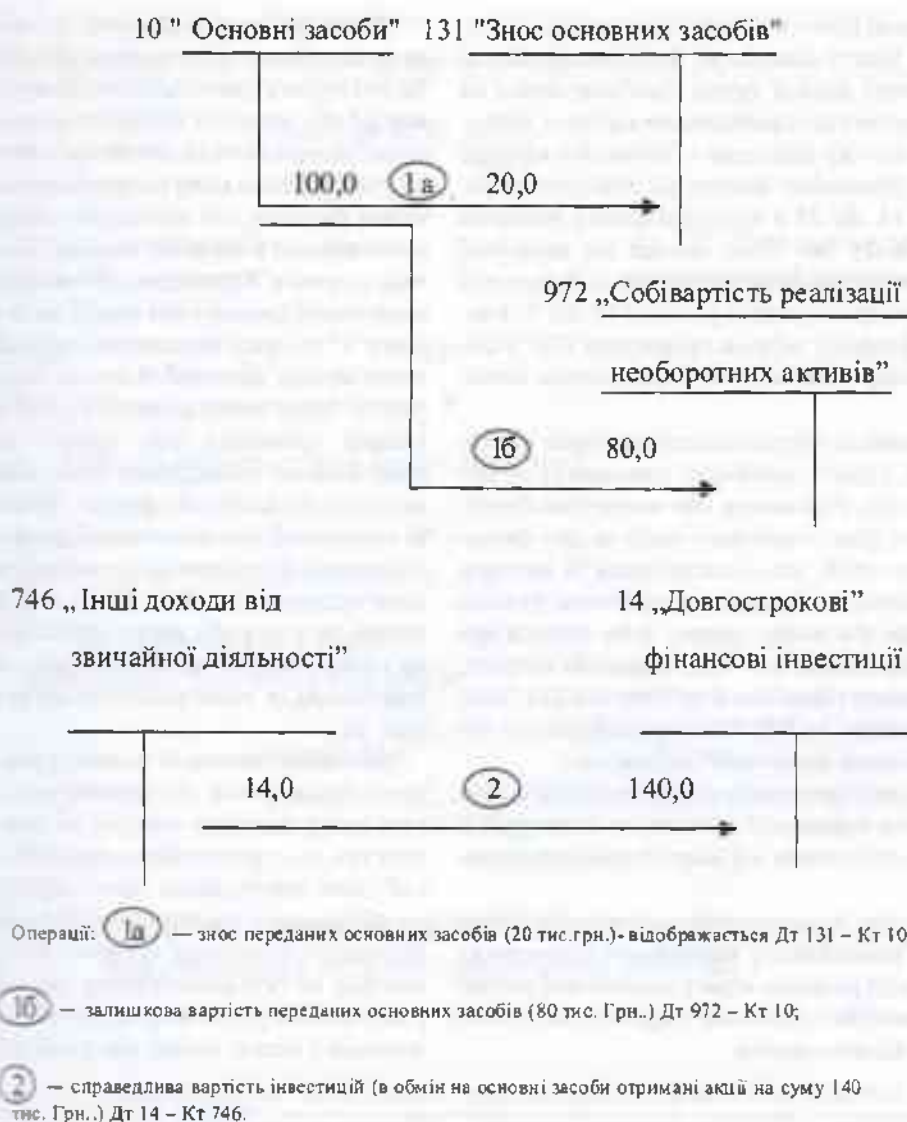

Рис. 1 обліку формування собівартості фінансової інвестиції

активного ринку. Значення терміну активного ринку визначається за П(С)БО 8.

Формування собівартості фінансових інвестицій здійснюється безпосередньо на дебеті рахунків 14 „Довгострокові фінансові інвестиції” та 35 „Поточні фінансові інвестиції” в кореспонденції з кредитом рахунків 746 „Інші доходи від звичайної діяльності”, інших активів чи зобов’язань.

Згідно з пунктом другого розділу (п. 7) зазначеного Положення, дивіденди, роялті та рента, які підлягають отриманню за фіксованими інвестиціями, відображаються як фінансовий дохід інвестора. Слід зазначити, що дивіденди, відсотки та інші доходи, одержані від фінансових інвестицій (крім доходів, які обліковуються за методом участі в капіталі), відображаються в статті „Інші фінансові доходи” Звіту про фінансові результати. Дохід, отриманий від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік

яких ведеться за методом участі в капіталі, відображається у статті „Дохід від участі в капіталі” Звіту про фінансові результати.

Збиток, спричинений інвестиціями в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких провадиться за методом участі в капіталі, відображається у статті „Втрати від участі в капіталі” Звіту про фінансові результати.

У розділі „Оцінка фінансових інвестицій на дату балансу” положення (стандарту) викладено правила оцінки фінансових інвестицій на дату балансу. При цьому всі фінансові інвестиції з метою оцінки розділені на такі види (групи):

1. Фінансові інвестиції (крім інвестицій, що утримуються підприємством до їх погашення або обліковуються за методом участі в капіталі).
2. Фінансові інвестиції, що утримуються підприємством до їх погашення.

3. Фінансові інвестиції, що обліковуються за методом участі в капіталі. Зокрема, фінансові інвестиції першої групи відображаються на дату балансу за справедливою вартістю. Відповідно на суму збільшення балансової вартості таких фінансових інвестицій дебетуються рахунки 14 або 35 у кореспонденції з кредитом субрахунку 746 "Інші доходи від звичайної діяльності"; на суму зменшення їх балансової вартості кредитується рахунки 14 або 35 в кореспонденції з дебетом субрахунку 975 "Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій".

Запропонована кореспонденція рахунків впливає із норм п. 8 цього положення (стандарту), де зазначено, що сума збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інвестицій на дату балансу (крім інвестицій, що обліковуються за методом участі у капіталі) відображається відповідно у складі інших доходів або інших витрат. Якби йшлося про інші фінансові доходи або інші фінансові витрати, то кредитуванню підлягали б субрахунки 733 "Інші фінансові доходи" та 975 "Уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій" відповідно.

Такою самою проводкою відображаються втрати від зменшення корисності фінансових інвестицій у випадку, передбаченому п.9 цього положення (стандарту).

За аналогією зі зменшенням корисності інших активів під зменшенням корисності фінансових інвестицій слід розуміти втрату економічної вигоди в сумі перевищення балансової вартості над сумою очікуваного відшкодування.

Фінансові інвестиції другої групи відображаються на дату балансу за амортизаційною собівартістю. До цієї групи відносяться в основному облігації державної або місцевих (муніципальних) позик та облігації підприємств (корпоративні облігації). У зв'язку з тим, що вони можуть придбаватися за ціною, яка нижча або вища за їх номінальну вартість, у підприємства виникає в першому випадку дисконт або в другому – премія. Відповідно здійснюється розрахунок амортизації дисконту або премії, як це показано у додатку "Г" до цього положення (стандарту). Використання методу ефективної ставки відсотка дає можливість більш точно визначити суми щорічної амортизації дисконту або премії та доведення амортизованої собівартості інвестиції на дату погашення до номінальної вартості. Необхідність точного визначення сум амортизації дисконту або премії обумовлена їх впливом на фінансовий результат діяльності підприємства. У зв'язку з тим, що сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням відсотка (доходу від фінансових інвестицій), їх облік здійснюється за такою схемою (рис. 2).

Фінансові інвестиції третьої групи на дату балансу відображаються, що визначається з урахуванням усіх змін у власному капіталі об'єкта інвестування, крім тих, що є результатом операцій між інвестором і об'єктом інвестування. Проте порядок відображення збільшення (зменшення) балансової вартості фінансових інвестицій залежить від статті власного капіталу об'єкта інвестування, яка змінюється. Зокрема, зміни за рахунок прибутку або збитку відображаються у складі доходу або витрат від участі в капі-

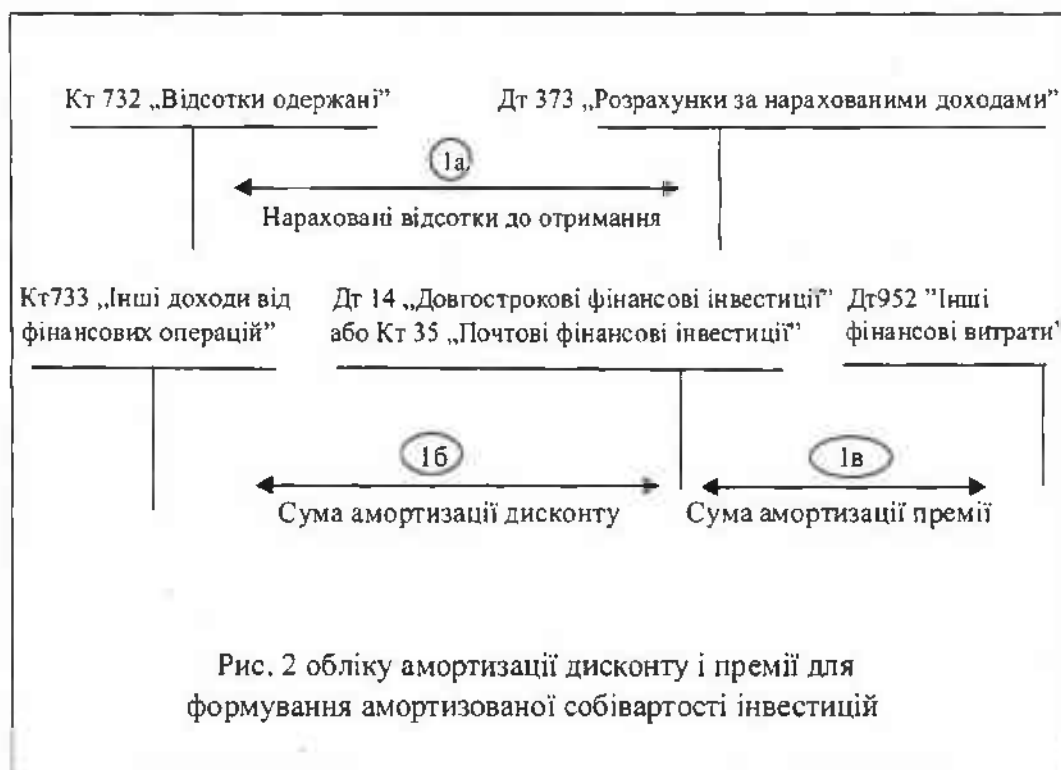

Рис. 2 обліку амортизації дисконту і премії для формування амортизованої собівартості інвестицій

Дт 141 "Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі" Кт

Сальдо на 01.01.2000 р.
-668,0

Кт 721 „Дохід від інвестицій
з асоційовані підприємства”

40,0 1 40,0

Дт 373 „Розрахунки за
нарахованими доходами”

20,0 2 20,0

Кт 423 „До оцінка не оборот.активів фінанс.інвестор.”

24,0 3 24,0

Частка інвестора в сумі
Збільшення додаткового капіталу

Обороти 64,0

20,0

Сальдо на 31.12.2000 р.
-712,0

Рис. 3 обліку фінансових інвестицій за методом участі в капіталі (у разі отримання об'єктом інвестування прибутку)

змін у власному капіталі об'єкта інвестицій відносяться (виключаються) до відповідної частки власного капіталу інвестора. Приклад обліку фінансових інвестицій за методом участі в капіталі, викладений у додатку 2 цього положення (стандарту), можна проілюструвати такою схемою (рис. 3).

У випадку, якщо у звітному періоді об'єкт інвестицій отримав збитки та інше зменшення власного капіталу, то схема матиме такий вигляд (рис. 4).

У додатку (стандарті) підкреслюється, що зменшення балансової вартості фінансових інвестицій відображається у бухгалтерському обліку тільки на той випадок, якщо це призводить до від'ємного значення вартості фінансових інвестицій. Водночас допускається відображення за нулевою вартістю. В цьому розділі розглядаються особливості визначення фінансових результатів інвестора у випадках, коли він продає або продає активи дочірньому (спільному, асоційованому) підприємству (п. 13) чи придбає активи іншого підприємства (п. 14). Зокрема, зазначається, що частка прибутку (збитку) від внеску або продажу активів підприємствам активів, що належить на частку інвестора, включається до вкладу доходів (вит-

рат) майбутніх періодів з визначенням їх прибутком (збитком) інвестора лише після продажу цих активів іншим особам або у періодах амортизації одержаних чи придбаних необоротних активів.

У розділі “Облік фінансових інвестицій в асоційовані і дочірні підприємства” підкреслюється, що фінансові інвестиції в асоційовані і дочірні підприємства обліковуються за методом участі в капіталі. Однак у випадках зазначених у п. 17 цього положення (стандарту), коли фінансові інвестиції придбані та утримуються виключно для продажу протягом 12 міс. з дати придбання, вони відображаються в бухгалтерському обліку за справедливою вартістю, тобто за такою самою оцінкою, що фінансові інвестиції, до яких не застосовується метод участі в капіталі.

Облік фінансових інвестицій для провадження спільної діяльності

П(С)БО 12 присвячений обліку фінансових інвестицій для провадження спільної діяльності. Проте у зв'язку з тим, що спільна діяльність може здійснюватися як із створенням, так і без створення юридичної особи, тут наведено особливості обліку в обох

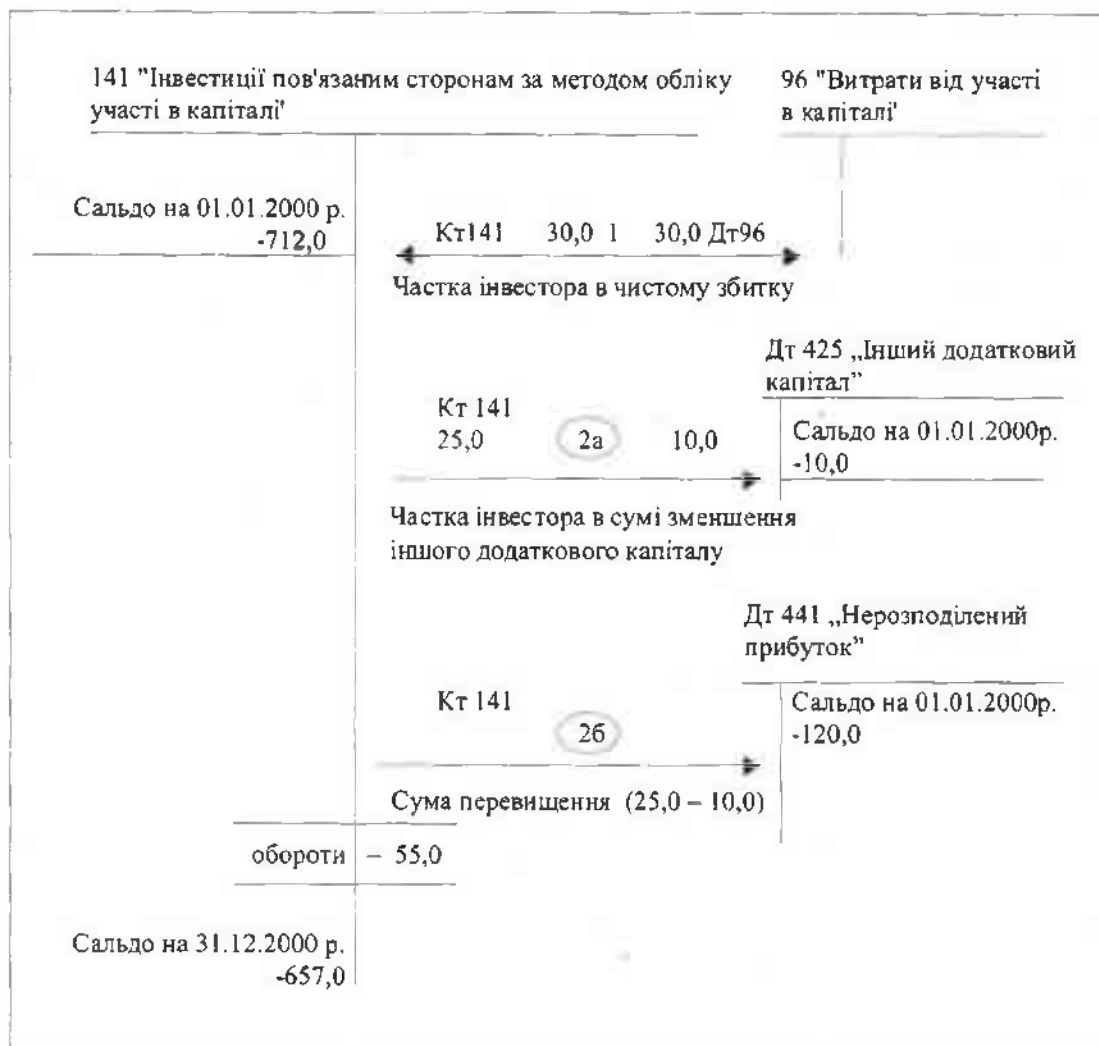

Рис. 4 обліку фінансових інвестицій за методом участі в капіталі
(у разі отримання об'єктом інвестування збитку)

випадках. Зокрема, в пунктах 19 і 20 зазначено, що коли спільна діяльність здійснюється без створення юридичної особи, кожний учасник спільної діяльності веде облік задіяних (набутих) активів, зобов'язань, доходів і витрат окремо від своєї власної діяльності, причому без визначення фінансових інвестицій. У разі коли спільна діяльність здійснюється із створенням юридичної особи, внески учасників визнаються фінансовими інвестиціями. Питання про їх оцінку (за методом участі у капіталі чи за справедливою вартістю) залежить від статусу учасника, тобто від того, контрольний учасник чи ні. Відповідно, контрольні учасники ведуть облік фінансових інвестицій за методом участі в капіталі, всі інші – за справедливою вартістю, як передбачено у пунктах 8 і 9 цього положення (стандарту). Разом з тим при певних умовах (п. 22) контрольні учасники також оцінюють фінансові інвестиції за справедливою вартістю. У розділі “Розкриття інформації про фінансові інвестиції у примітках до фінансової звітності” П(С)БО 12 наведено вимоги до розкриття інформації

про фінансові інвестиції, які відображаються у відповідних статтях балансу.

Особливо наголошується на розкритті методів оцінки, що використовуються для обліку фінансових інвестицій і відображення їх у фінансовій звітності, обґрунтуванні підстав для визначення справедливої вартості фінансових інвестицій тощо.

Необоротні активи Рахунок 10 “Основні засоби”

Рахунок 10 “Основні засоби” призначено для обліку й узагальнення інформації про наявність та рух власних або отриманих на умовах фінансового лізингу об'єктів і орендованих цілісних майнових комплексів, які віднесені до складу основних засобів.

До “Основних засобів” належать матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів і послуг, надання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний строк корисного викорис-

експлуатації) яких більше одного року (або циклу, якщо він довший за рік).

Методологічні засади формування у бухгалтерському обліку інформації про основні засоби визначенні в Інструкції (стандарті) бухгалтерського обліку 7 "Основні засоби".

В дебетом рахунку 10 "Основні засоби" відображаються заложження (придбаних, створених, безоплатно отриманих) основних засобів на баланс підприємства, які обліковуються за первісною вартістю, крім витрат, яка пов'язана з поліпшенням об'єкта (модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що приводиться до збільшення майбутніх економічних вигод, первісне очікування їх використання об'єкта;

сума до оцінки вартості об'єкта основних засобів, в результаті - вибуття основних засобів внаслідок аварії, безплатної передачі або невідповідності критеріям визнання активом, а також у разі часткового знищення об'єкта основних засобів, сума уцінки основних засобів. Рахунок 10 "Основні засоби" має субрахунки:

101 "Земельні ділянки"

102 "Капітальні витрати на поліпшення земель"

103 "Будинки та споруди"

104 "Машини та обладнання"

105 "Транспортні засоби"

106 "Інструменти, прилади та інвентар"

107 "Робоча і продуктивна худоба"

108 "Багаторічні насадження"

109 "Інші основні засоби"

На субрахунку 101 "Земельні ділянки" ведеться облік земельних ділянок. На субрахунку 102 "Капітальні витрати на поліпшення земель" ведеться облік капітальних вкладень у поліпшення земель (меліоративні, осушувальні, іригаційні та інші роботи).

На субрахунку 103 "Будинки та споруди" ведеться облік наявності та руху будинків, споруд, їх структурних компонентів та передавальних пристроїв, а також житлових будівель.

На субрахунках 104 "Машини та обладнання", 105 "Транспортні засоби", 106 "Інструменти, прилади та інвентар", 107 "Робоча і продуктивна худоба", 108 "Багаторічні насадження" здійснюється облік відповідно машин та обладнання, транспортних засобів, інструментів, приладів та інвентарю, робочої і продуктивної худоби, багаторічних насаджень. На субрахунку 109 "Інші основні засоби" ведеться облік основних за-

Рахунок 10 "Основні засоби" кореспондус

за дебетом з кредитом рахунків:

13 "Знос, амортизація необоротних активів"

15 "Капітальні інвестиції" активів

16 "Довгострокова дебіторська заборгованість"

37 "Розрахунки з різними дебіторами"

41 "Пайовий капітал"

42 "Додатковий капітал"

46 "Неоплачений капітал"

48 "Цільове фінансування і цільові насадження"

53 "Довгострокові зобов'язання з кредитом"

74 "Інші доходи"

за кредитом з дебетом рахунків:

13 "Знос, амортизація необоротних активів"

16 "Довгострокова дебіторська

заборгованість"

42 "Додатковий капітал"

85 "Інші затрати"

94 "Інші витрати операційної діяльності"

97 "Інші витрати"

99 "Надзвичайні витрати"

собів, які не включені до інших субрахунків рахунку 10 "Основні засоби". Аналітичний облік основних засобів ведеться щодо кожного об'єкта окремо.

Рахунок 11 "Інші необоротні матеріальні активи"

Рахунок 11 "Інші необоротні матеріальні активи" призначено для обліку та узагальнення інформації про наявність та рух інших необоротних матеріальних активів, які не відображені у складі об'єктів обліку на рахунок

10 "Основні засоби".

За дебетом рахунку 11 "Інші необоротні матеріальні активи" відображається надходження (придбання, створення, безоплатно отриманих інших необо-

ротних матеріальних активів на підприємство (за первісною вартістю);

сума витрат, яка пов'язана з поліпшенням об'єкта (реконструкція, модернізація), що приводить до збільшення майбутніх економічних вигод, первісне очікуваних від використання об'єкта; сума до оцінки вартості об'єкта необоротних матеріальних активів. За кредитом рахунку 11 відображаються вибуття інших необоротних матеріальних активів внаслідок продажу, безоплатної передачі або невідповідності критеріям визнання активом, а також у разі часткової ліквідації об'єкта та сума їх уцінки.

Рахунок 11 "Інші необоротні матеріальні активи" має такі субрахунки:

111 "Бібліотечні фонди"

Рахунок 11 "Інші необоротні матеріальні активи" кореспондує

за дебетом з кредитом рахунків:

13 "Знос, амортиз. необоротних активів"

15 "Капітальні інвестиції"

16 "Довгострокова дебіторська заборгованість"

23 "Виробництво"

37 "Розрахунки з різними дебіторами"

41 "Пайовий капітал"

42 "Додатковий капітал"

46 "Неоплачений капітал"

48 "Цільове фінансування і цільові надходження"

53 "Довгострокові зобов'язання з оренди"

74 "Інші доходи"

за кредитом з дебетом рахунків:

13 "Знос необоротних активів"

16 "Довгострокова дебіторська заборгованість"

39 "Витрати майбутніх періодів"

42 "Додатковий капітал"

85 "Інші затрати"

94 "Інші витрати операційної діяльності"

97 "Інші витрати"

99 "Надзвичайні витрати"

- 102 "Малоцінні необоротні матеріальні активи"
- 103 "Тимчасові (нетитульні) споруди"
- 104 "Природні ресурси"
- 105 "Інвентарна тара"
- 106 "Предмети прокату"
- 107 "Інші необоротні матеріальні активи"

На субрахунку 111 "Бібліотечні фонди" ведеться облік наявності та руху бібліотечних фондів.

На субрахунку 112 "Малоцінні необоротні матеріальні активи" відображається вартість предметів, призначених для постійного використання яких більше одного року, крім спеціальних інструментів і спеціальних засобів, вартість яких погашається нарахуванням амортизації з урахуванням очікуваного способу використання таких об'єктів.

На субрахунку 113 "Тимчасові (нетитульні) споруди" ведеться облік експлуатаційних тимчасових споруд. На субрахунку 114 "Природні ресурси" ведеться облік наявності та руху придбаних природних ресурсів для видобутку (нафту, газу тощо).

На субрахунку 115 "Інвентарна тара" ведеться облік наявності та руху інвентарної тари.

На субрахунку 116 "Предмети прокату" ведеться облік наявності та руху активів, призначених для вилучення.

На субрахунку 117 "Інші необоротні матеріальні активи" ведеться облік наявності та руху необоротних нематеріальних активів, які не

знайшли відображення на інших субрахунках рахунку 11 "Інші необоротні матеріальні активи".

Аналітичний облік необоротних матеріальних активів ведеться щодо кожного об'єкта цих активів.

Рахунок 12 "Нематеріальні активи"

Рахунок 12 "Нематеріальні активи" призначений для обліку та узагальнення інформації про наявність та рух нематеріальних активів. До нематеріальних активів належать немонетарні активи, які не мають матеріальної форми, можуть бути ідентифіковані (відокремлені від підприємства) та утримуватися підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує 1 рік) для виробництва, торгівлі, адміністративних потреб чи надання в оренду іншим особам.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про нематеріальні активи та розкриття інформації про них у фінансовій звітності визначає Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи".

За дебетом рахунку 12 "Нематеріальні активи" відображається придбання або отримання в результаті розробки (від інших фізичних або юридичних осіб) нематеріальних активів, які обліковуються за первісною вартістю, та сума дооцінки таких активів, за кредитом – вибуття внаслідок продажу, безоплатної передачі або неможливості отримання підприєм-

Рахунок 12 "Нематеріальні активи" кореспондус

за дебетом з кредитом рахунків:

- 13 "Знос (аморти-я) необ. активів"
- 14 "Довгострокові фінансові інвестиції"
- 15 "Капітальні інвестиції"
- 16 "Довгострокова дебіторська заборгованість"
- 37 "Розрахунки з різними дебіторами"
- 41 "Пайовий капітал"
- 42 "Додатковий капітал"
- 45 "Неоплачений капітал"
- 48 "Цільове фінансування і цільові заборгованості"
- 53 "Довгострокові зобов'язання з банками"
- 74 "Інші доходи"

за кредитом з дебетом рахунків:

- 13 "Знос необоротних активів"
- 16 "Довгострокова дебіторська заборгованість"
- 42 "Додатковий капітал"
- 85 "Інші затрати"
- 94 "Інші витрати операційної діяльності"
- 97 "Інші витрати"
- 99 "Надзвичайні витрати"

Рахунок 13 "Знос необоротних активів" кореспондус

за дебетом з кредитом рахунків:

за кредитом з дебетом рахунків:

10 "Основні засоби"

10 "Основні засоби"

11 "Інші необоротні матеріальні активи"

11 "Інші необор.матер.активи"

12 "Нематеріальні активи"

12 "Нематеріальні активи"

42 "Додатковий капітал"

15 "Капітальні інвестиції"

23 "Виробництво"

39 "Витрати майбутніх періодів"

42 "Додатковий капітал"

83 "Амортизація"

91 "Загальновиробничі витрати"

93 "Витрати на збут"

94 "Інші витрати опер.діяльнос."

ством надалі економічних вигод від його використан-
ня та сума уцінки нематеріальних активів.

**Рахунок 12 "Нематеріальні активи" має такі
субрахунки:**

121 "Права користування природними ресурсами"

122 "Права користування майном"

123 "Права на знаки для товарів і послуг"

124 "Права на об'єкти промислової власності"

125 "Авторські та суміжні з ними права"

126 "Інші нематеріальні активи"

На субрахунку 121 "Права користування природ-
ними ресурсами" ведеться облік наявності об'єктів
права користування ресурсами природного середо-
вища. До них належать: права користування надра-
ми, іншими ресурсами природного середовища, гео-

Рахунок 14 "Довгострокові фінансові інвестиції" кореспондує	
за дебетом з кредитом рахунків:	за кредитом з дебетом рахунків:
14 "Довгострокові фінансові інвестиції"	12 "Нематеріальні активи"
16 "Довгострокова дебіторська заборгованість"	14 "Довгострокові фінансові інвестиції"
18 "Інші необоротні активи"	19 "Гудвіл на придбання"
19 "Негативний гудвіл"	30 "Каса"
30 "Каса"	31 "Рахунки в банках"
31 "Рахунки в банках"	35 "Поточні фінансові інвестиції"
35 "Поточні фінансові інвестиції"	37 "Розрахунки з різними дебіторами"
37 "Розрахунки з різними дебіторами"	42 "Додатковий капітал"
41 "Пайовий капітал"	60 "Короткострокові позики"
42 "Додатковий капітал"	68 "Розрахунки за іншими"
46 "Неоплачений капітал"	85 "Інші затрати"
50 "Довгострокові позики"	96 "Втрати від участі в капіталі"
60 "Короткострокові позики"	97 "Інші витрати"
68 "Розрахунки за іншими"	99 "Надзвичайні витрати"
72 "Дохід від участі в капіталі"	
73 "Інші фінансові доходи"	
74 "Інші доходи"	

та іншою інформацією про природне сере-

На субрахунок 122 "Права користування май-
ном" ведеться облік наявності прав користування
майном (право користування земельною ділянкою,
право користування будівлею, право на оренду при-

На субрахунок 123 "Права на знаки для товарів і
послуг" ведеться облік наявності прав на знаки для
товарів та послуг (товарні знаки, торгові марки,
знаки тощо).

На субрахунок 124 "Права на об'єкти промисло-
вої власності" ведеться облік наявності прав на об'єкти
промислової власності (право на винаходи, корисні
моделі, промислові зразки, сорт рослин, породи тва-
рин, ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції
тощо).

На субрахунок 125 "Авторські та суміжні з ними
права" ведеться облік наявності авторських та суміж-
них з ними прав (права на літературні та музичні тво-
ри, програми для ЕОМ, бази даних тощо). На субра-

хунку 126 "Інші нематеріальні активи" ведеться облік інших нематеріальних активів, якими володіє підприємство (права на здійснення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

Рахунок 13 "Знос (амортизація) необоротних активів"

Рахунок 13 "Знос(амортизація) необоротних активів" призначено для узагальнення інформації про нараховану амортизацію та індексацію зносу необоротних матеріальних і нематеріальних активів, що підлягають амортизації.

Рахунок 13 "Знос (амортизація) необоротних активів" має такі субрахунки:

131 "Знос основних засобів"

132 "Знос інших необоротних матеріальних активів"

133 "Накопичена амортизація нематеріальних активів"

За кредитом рахунку 13 "Знос необоротних матеріальних активів" відображається нарахування амортизації та індексації зносу необоротних активів, за дебетом — зменшення суми зносу.

На субрахунку 131 "Знос основних засобів" узагальнюється інформація про суму зносу тих необоротних активів, облік яких ведеться на рахунку 10 "Основні засоби".

На субрахунку 132 "Знос інших необоротних матеріальних активів" узагальнюється інформація про суму зносу тих необоротних активів, облік яких ведеться на рахунку 11 "Інші необоротні матеріальні активи". На субрахунку 133 "Накопичена амортизація нематеріальних активів" узагальнюється інфор-

мація про суму зносу нематеріальних активів. Аналітичний облік зносу необоротних активів ведеться відповідно за видами основних засобів, інших матеріальних необоротних активів та нематеріальних активів.

Рахунок 14 "Довгострокові фінансові інвестиції"

Рахунок 14 "Довгострокові фінансові інвестиції" призначений для узагальнення інформації про наявність та рух довгострокових інвестицій (вкладень) у цінні папери інших підприємств, облігації державних та місцевих позик, статутний капітал інших підприємств, створених на території країни та за кордоном, тощо.

Рахунок 14 "Довгострокові фінансові інвестиції" має такі субрахунки:

141 "Інвестиції пов'язаним сторонам за методом обліку участі в капіталі"

142 "Інші інвестиції пов'язаним сторонам"

143 "Інвестиції не пов'язаним сторонам"

За дебетом рахунок 14 "Довгострокові фінансові інвестиції" відображається вартість довгострокових інвестицій, за кредитом — їх вибуття (списання) чи зменшення вартості, а також одержання дивідендів від об'єкта інвестування, якщо облік інвестицій ведеться за методом участі в капіталі.

Аналітичний облік за рахунком 14 "Довгострокові фінансові інвестиції" ведеться за видами довгострокових фінансових вкладень та об'єктами інвестування. При цьому побудова аналітичного обліку повинна забезпечити можливість утримання інформації про довгострокові фінансові вкладення в об'єкти як на території країни, так і за кордоном.

УДК 338.4

СИВОПЛЯС Є.

Наук. керівник ГАПОНЮК М. А. — к. е. н.

ВІДХОДИ ЯК СИРОВИНА В ДЕЯКИХ ГАЛУЗЯХ ГОСПОДАРСТВА

Проблеми ресурсного забезпечення економіки України стоїть на сьогодні дуже гостро. В той же час зовнішність та низький рівень виробничих основних фондів обумовлюють високу ресурсоемість виробництва, а застаріла технологічна база призводить до утворення великої кількості відходів, що забруднюють природне навколишнє середовище. Проблема ресурсного забезпечення економіки України в значній мірі може бути вирішена за рахунок використання відходів виробництва і споживання. Обсяг накопичених відходів на території України постійно збільшується. Факт що відходи є основними забруднювачами навколишнього середовища і одночасно носіями корисних компонентів та енергії, визначає необхідність екологічного і економічного доцільно-

го їх використання. Основними джерелами утворення відходів є підприємства гірничопромислового, хіміко-металургійного, машинобудівного, паливо-енергетичного, будівельного та агропромислового комплексів. Найбільша кількість відходів утворюється на підприємствах гірничобудівної, та гірничозбагачувальної галузей промисловості. Загальні обсяги утворення відходів при видобутку та збагаченні корисних копалин у 1995 р. склали 235 млн. м³. Обсяги накопичення відходів у відвалах, що знаходяться на балансі підприємств, становили 5,3 млрд. т. Найбільша кількість відходів утримується на підприємствах Міністерства промисловості України — близько 200 млн. м³. В регіональному розрізі основна маса відходів утворилась в Дніпропетровській області. В

Україні працює 24 об'єднання по видобуванню та збагаченню вугілля. Обсяги утворення відходів становили в 1995 р. 53,7 млн. т. Незважаючи на зниження обсягів щорічного утворення відходів, загальні обсяги їх накопичення збільшилися і на 1 січня 1996 р. становили 145 млн. (7).

На підприємствах металургійної промисловості щорічно утворюється близько 15 тис. т. Металургійні відходи. Більша частина шлаків кольорової металургії утворюється в Кіровоградській обл. Великою проблемою для кольорової металургії є шлаки глинозему виробництва, під складування яких поблизу заводів відводяться значні земельні площі.

Основними джерелами утворення золошлакових відходів є теплові електростанції. 95% загального обсягу їх утворення по Україні припадає на 16 найбільш потужних станцій (з 25 діючих в Україні). Аналіз статистичних даних щодо утворення та накопичення токсичних відходів за 1991-1995 рр. свідчать про те, що утворення та накопичення всіх відходів пов'язані з Дніпропетровською, Донецькою, Запорізькою, Львівською, Сумською, Луганською, Івано-Франківською та Харківською областями. Спостерігається зростаючий обсяг утворення токсичних відходів у деяких областях, зокрема Львівській, Закарпатській, Сумській, Кіровоградській, Хмельницькій, та інших. Дані Міністерства Екології свідчать, що значною мірою це пов'язано не з виробництвом, а з посиленням діяльності природоохоронних органів, оскільки зростає кількість підприємств, яким відводяться ліміти на утворення відходів, і вони змушені звітувати про обсяги утворення токсичних відходів. Враховуючи, що приблизно 70% валового продукту України виробляється на підприємствах металургійного та нафтохімічного комплексів, найбільший внесок в утворення токсичних відходів дають саме ці галузі виробництва. Обсяг накопичених токсичних відходів у сховищах на 1 січня 1996 року склав за станом на початок 1995 року близько 4,05 млрд. т. (4).

Таблиця 1

Динаміка накопичення токсичних відходів в Україні (6)

	1993	1994	1995	1996
Відходи тис. т.	2753,5	4045,8	4188,8	4288,3
%	100,0	146,9	152,2	155,8

Важким утворення токсичних відходів за всіма видами небезпечності домінуюче положення займають відходи, що містять важкі метали: хром, свинець, кадмій, ртуть і кобальт. Це відходи найвищого класу небезпечності. За даними Міністерства Екології на 1 січня 1996 року загальна маса накопичених на території України відходів (у поверхневих сховищах) становила 25 млн. т., що в розрахунку 1 км² площі становить близько 40 тис. т.

Основні обсяги утворення і накопичення токсичних відходів І-ІІІ класу небезпеки пов'язані з Донець-

кою, Дніпропетровською, Миколаївською областями. Аналіз утворення токсичних відходів І-ІІ класу небезпеки висуває на перше місце Сумську обл., за нею Донецька і Дніпропетровська, Миколаївська і Харківська.

Загальна сума земель зайнятих під нагромадження відходів (відвали, шламонакопичувачі, різні звалища тощо), становить понад 160 тис. га.

В Україні започатковано роботу по створенню єдиної системи управління в галузі відходів.

Існуюча практика знешкодження сміття на міських звалищах продовжує зростання кількості канцерогенних речовин в ґрунті та ґрунтових водах, вона не відповідає екологічним вимогам і викликає значну протидію місцевого населення. Майже 80% звалищ міського сміття експлуатуються без запобіжних заходів проти забруднення підземних вод та повітряного басейну. Особливо небезпечними є близько 400 звалищ невеликих міст, гірських та курортних регіонів України, де накопичується промислові відходи ІІ і ІМ класів небезпеки.

Після введення в дію Дніпропетровського сміттєспалювального заводу і виводу його на проектну потужність промисловим методом буде утилізуватися близько 14% усього сміття. Заводи термічної переробки побутових відходів на базі обладнання іноземного виробництва. Досить висока вартість обладнання (30-100 млн. доларів США) не дозволяє розвивати межу заводів промислової утилізації сміття. Вихід з кризового становища полягає у створенні вітчизняних потужностей для виготовлення необхідного обладнання по кооперації із західними фірмами та зацікавленими державами СНД. У 1993 р. Держжитлокомунгосп затвердив «Концепцію розвитку санітарної очистки населених пунктів України та господарського використання цінних компонентів міського сміття. В основу концепції покладено термічні та біологічні методи переробки міського сміття. Напрями цієї концепції передбачали:

- Впровадження передових технологій збирання транспортування, знешкодження твердого побутового сміття та господарського використання цінних компонентів;
 - Нормативно – технічне забезпечення і структурну перебудову, правове забезпечення.
- Концепція передбачає поетапне вирішення проблеми, а саме:
- На першому етапі вивчається існуюча система санітарної очистки житлового фонду і підприємств соціально – культурного призначення (міста, регіону, держави) та порядок господарського використання цінних компонентів.
 - На другому етапі розробляються заходи щодо практичної реалізації Концепції та її стратегій шляхом виконання необхідних проектів. Для правового забезпечення вирішення проблеми необхідно перш за все прийняти Закон України

про відходи виробництва і споживання, який би визначав загальні правові, економічні та соціальні основи організації утилізації сміття, починаючи від його утворення до остаточного використання або знешкодження.

В житловій забудові та на територіях міських населених пунктів України щорічно накопичується 38-42 млн. м³ побутового сміття. В цьому по Україні побутове сміття знешкоджується на 656 міських звалищах та полігонах площею понад 2,6 тис. га і чотирьох сміттєспалювальних заводах у Києві, Дніпропетровську, Харкові та Севастополі. Основним методом знешкодження побутового сміття є складування на звалищах. Така практика призводить до забруднення підземних вод фільтратом, в якому виявлено високий вміст солей важких металів, а атмосферного повітря – газовими продуктами розкладу відходів. В багатьох країнах світу основна частина побутових відходів вивозиться поки що на міські звалища – в США – 75%, у Франції – 70%, СНД – 98% твердих побутових відходів [1]. В останні роки для знищення її стали споруджуватися сміттєспалювальні заводи. Наприклад: в Японії 73% твердих побутових відходів спалювалося на таких підприємствах. У 1990 р. у Франції введена установка по біологічному розкладанню (за допомогою бактерій) побутових відходів з метою одержання біогазу (з 1 т відходів одержують його до 100м³). Відходи ТЕЦ вже використовуються при шляховому будівництві, а також як

добавки при виробництві будівельних матеріалів. В Індії хімічно збагачена зола ТЕЦ використовується як сировина для одержання алюмінію.

Поліпшення становища, яке склалося з побутовими відходами, можливе тільки за умов впровадження промислових методів знешкодження сміття. Успішне управління відходами в Україні потребує певних умов. Необхідні влутрішньо узгоджена та досконала законодавча база для діяльності на всіх рівнях управління, відповідні програми дій для досягнення намічених цілей і система інституцій з чітко розмежованою компетенцією. Україна має пройти довгий шлях, щоб досягнути це. Але Закон «Про відходи», безумовно, є суттєвим кроком у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник Довідник економічної і соціальної географії світу Київ «Лібра» 1996 П.О.Масляк, Я.Б.Олійник, А.В.Степаненко.
2. Прикладна екологія. Ростов-на-Дону «Фенікс» 1996 В.А.Вронский.
3. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1993 р.
4. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1994 р.
5. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1995 р.
6. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1996 р.
7. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 1998 р.

УДК 331.2

СОЛОМЧЕНКО Д.

Наук. керівник ХОДЗИЦЬКА В. В. – к. е. н.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Основним документом, який визначає застосування оплати праці на підприємстві, розміри основної, додаткової заробітної плати, преміювання працівників тощо, є **Положення про оплату праці на підприємстві**. Даний документ містить: загальні принципи організації оплати праці на підприємстві, системи і форми оплати праці, які застосовуються до різних категорій працівників; штатний розклад працівників; побудову основної (тарифної) оплати праці з інструкціями по посадах і професіях тарифних ставок і окладів або порядку розрахунку в залежності від показників роботи працівника і підприємства в цілому; обумовлені доплати, надбавки і компенсації із зазначенням їх розмірів; інші преміальні системи; визначений стимулюючий показник, шкала преміювання.

Облік праці та заробітної плати має бути організований таким чином, щоб сприяти підвищенню про-

дуктивності праці, повному використанню робочого часу, а також правильному обчисленню чисельності працівників для обліку заробітної плати з метою оподаткування. Для цього на підприємстві повинні бути чітко розподілені функції обліку між відділами. Весь процес обліку оплати праці працівників поділяється на етапи:

- облік особового складу та використання робочого часу;
- облік виробітку продукції і заробітної плати.

Облік особового складу працівників здійснюється відділом кадрів (інспектором по кадрах або іншою уповноваженою на це особою). Обліку підлягають всі працівники всіх підрозділів, незалежно від робіт, що вони виконують, та посади, що обіймають.

Облік використання робочого часу здійснюється в табелях обліку використання часу, річних табельних картках та ін. Поряд з цим в необхідних випад-

фотографії робочого дня, хронометражі, свідоцтва та інші одноразові обстеження. Облік робочих днів (днів щотижневого відпочинку) і неробочих днів здійснюється в табелі з графіком і режимом роботи підприємства. В Україні затверджені і діють наступні переліки з обліку використаного робочого часу (таблиця 1). Облік явок на роботу і використання часу здійснюється в таблиці методом суцільної реєстрації, а саме відмітки всіх, хто запізнився на роботу, або шляхом реєстрації тільки відхилень (неявки, звільнення і т.д.).

З урахуванням діючого законодавства та практики, що склалась, на кожному підприємстві незалежно від форми власності для забезпечення належної організації обліку особового складу робітників, який прийнято на постійну, тимчасову або сезонну роботу, та використання ними робочого часу повинні вестись наступні облікові документи: це розрахунково-платіжна відомість, розрахункова відомість, платіжна відомість, таблиць обліку використання робочого часу.

Приймаючи працівника на роботу із відповідним записом в його трудовій книжці, власник чи його

Додаток 1

Типові форми первинних документів
використання робочого часу

Таблиця 1

Типова форма	Назва документу з обліку	Затверджено
1	2	3
П-12	Табель обліку використання робочого часу і розрахунку заробітної плати	Наказом Міністерства України від 09.10.1995 р.
П-13	Табель обліку використання робочого часу	
П-14	Табель обліку використання робочого часу	
П-15	Список осіб, які працюють в понад урочний час	
П-16	Листок обліку простоїв	
П-49	Розрахунково-платіжна відомість	Наказом Міністерства України від 22.05.1996 р. № 144
П-50	Розрахункова відомість	Наказом Міністерства України від 22.05.1996 р. № 144
П-51	Розрахункова відомість	
П-52	Розрахунок заробітної плати	Наказом Міністерства України від 22.05.1996 р. № 144
П-53	Платіжна відомість	
П-54	Особовий рахунок	
П-55	Накопичувальна картка виробітку та заробітної плати	
П-56	Накопичувальна картка обліку заробітної плати	

вступає з ним у трудові відносини, визначає умови праці згідно з законами про працю України. Основним документом у цих відносинах стає трудовий договір (ст. 21 КЗпП).

Трудовий договір — це угода між працівником і підприємством (або уповноваженим ним органом чи особою). Трудовим договором передбачено такі зобов'язання працівника — виконувати ту роботу, яку передбачено трудовим договором, дотримуватися внутрішнього розпорядку, власника (або уповноваже-

ного ним органу чи особи) — виплачувати працівникові заробітну плату й забезпечувати умови праці, які є необхідними для виконання роботи і передбачені законодавством про працю, колективним договором.

Контракт — це різновид трудового договору, який має від нього деякі відмінності. Контракт на відміну від трудового договору завжди укладається в письмовій формі.

У контракті встановлюються за угодою сторін права, обов'язки і відповідальність сторін (у тому

Додаток 2

Графік документообігу на підприємстві

Таблиця 2

Створення документу					
Назва документу	Кількість примірників	Відповідальний за впису	Відповідальний за оформлення	Відповідальний за виконання	Спосіб виконання
Табель обліку використання робочого часу	1	Табельник	Табельник	Бухгалтерія	В кінці місяця при нарахуванні оплати праці
Розрахункова відомість	1	Головний бухгалтер	Головний бухгалтер	Головний бухгалтер	17-го числа місяця при видачі авансу та 2-го числа наступного місяця при видачі зарплати
Платіжна відомість	1	Головний бухгалтер	Головний бухгалтер	Касир	17-го числа при видачі авансу та 2-го числа наступного місяця при видачі зарплати

числі матеріальна), умови матеріального забезпечення та організації праці, умови розірвання контракту. У разі укладення трудового договору всі ці умови не потрібно зазначати, тому що для працівників, які працюють не за контрактом, всі ці умови передбачені Кодексом законів про працю.

Форми первинного обліку, що ведуться на підприємстві є типові, які затверджені наказами Міністерства України.

Основними з них є:

Наказ про прийом на роботу (форма № П-1) застосовується для обліку прийнятих на роботу, заповнюється у відділі кадрів на всіх працівників. Підписаний керівником підприємства (організації) наказ оголошується працівнику під розписку. На підставі підписаного наказу про прийом на роботу відділ кадрів заповнює документ первинного обліку форма № П-2 «Особова картка», робить відповідні записи у трудовій книжці; бухгалтерія відкриває особовий рахунок чи аналогічний йому документ.

Наказ про надання відпустки (форма № П-6) застосовується для оформлення щорічної та інших видів відпустки, що надається працівникам відповідно до чинних законодавчих актів і положень, колективних договорів, контрактів та графіків відпусток. Наказ заповнюється у двох примірниках — один залишається у відділі кадрів, другий передається до бухгалтерії. На підставі наказу про надання відпустки відділ кадрів робить відмітки в особовій картці ф. № П-2 працівника, а бухгалтерія робить розрахунок заробітної плати, що належить за відпустку. При наданні відпустки без оплати поруч із зазначенням кількості днів відпустки зазначається «без оплати».

Для розрахунку суми середньої заробітної плати та відпускних передбачена оборотна сторона бланку типової форми П-6. Розрахунок проводиться згідно з Порядком розрахунку середньої заробітної плати, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 100 від 08.02.1995 р. **Наказ про припинення трудового договору (контракту) (форма**

Таблиця 2 (закінчення)

1.1 Перевірка документу				Обробка документу		Передача до архіву	
Відомості про виконавця	Хто надіслав	Період надання	Строк надання	Хто виконав	Строк виконання	Хто виконав	Строк виконання
Головний бухгалтер	Табельник	Звітний реєстр	По 3 число наступного місяця	Головний бухгалтер	По 5 число наступного місяця	Бухгалтерія	По закінченні звітного періоду
Директор	Головний бухгалтер	Звітний реєстр	В кінці звітного періоду	Головний бухгалтер	17-го та 2-го числа місяця	Бухгалтерія	По закінченні звітного періоду
Директор	Головний бухгалтер	Звітний реєстр	В кінці звітного періоду	Головний бухгалтер	17-го та 2-го числа місяця	Бухгалтерія	По закінченні звітного періоду

Згідно з постановою при звільненні працівників, звільняється працівником відділу кадрів у двох при-
кладах за акт працівників, за винятком тих, які
звільняються за рішенням вищестоящим органом. Один лишається
у відділі кадрів, другий передається в бухгалте-
рію. Звільняється завідувачем секцією (скла-
дом) підприємства. На підставі наказу
звільняється з трудового договору бухгалтерія ро-
зподіляється з працівником.

Цей типовий первинний документ складається з двох частин: титулу, приклад якого, для типових первинних документів праці та її оплати наведено у до-

Відомості із оплати праці з робітниками проводяться у розрахунково-платіжній відомості типової форми № Т-49 або розрахункових відомостях форми № Т-50 та платіжних відомостях форми № Т-51.

2) вони є формою аналітичного обліку 661 «Розрахунки з оплати праці»

...накраще використовуваться також
...по праці. Сума всіх нараху-
...по кожному аналітичному ра-
...робітнику, дорівнює кре-
...синтетичного рахунку 661 за
...нарахувань заробітної пла-
...в цілому. Сума

всіх утримань за аналітичними рахунками дорівнює дебетовому обороту синтетичного рахунку 661. Сума у графі розрахунково-платіжної відомості «Сума, що належить до виплати» аналітичних рахунків дорівнює кредитовому сальдо синтетичного рахунку 661. Видача заробітної плати безпосередньо з каси підприємства оформлюється **платіжною відомістю** по виплаті заробітної плати на підставі якої заповнюється **касовий ордер**, що виписується та реєструється бухгалтером в журналі реєстрації прибуткових та видаткових касових документів.

На сьогоднішній день існує велика кількість невирішених питань і протиріч у сфері оплати праці. Необхідні такі системи оплати, що формували б могутні стимули розвитку праці і виробництва. Працівник украї зацікавлений навіть у невеликому підвищенні зарплати. Роботодавець же не квалиться підвищувати її, заощаджуючи на оплаті праці.

Удосконалювання систем оплати праці, пошук нових рішень, може дати вже в найближчому майбутньому ріст зацікавленості працівників до високопродуктивної праці. При рішенні проблеми доведення мінімальної заробітної плати до рівня прожиткового мінімуму, можливе зняття проблеми соціальної напруженості. А це, звичайно ж, у комплексі з рішенням ряду інших проблем в економіці нашої країни, може з'явитися стимулом економічного росту. На даний час існує досить широкий спектр первинних документів щодо обліку праці та

заробітної плати, але деякі з них, було б доцільно об'єднати в уніфіковану форму бухгалтерського обліку, що надало б змогу спростити процес обліку персоналу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс законів про працю № 322-VIII від 10.12.71 р., зі змінами і доповненнями.

2. Закон України «Про оплату праці» від 24.03.95 р. № 108-95-ВР, зі змінами та доповненнями // Баланс. Бібліотека бухгалтера. Оплата праці: Методичний посібник. – 1999. – С.54-58.

3. Закон України «Про відпустки»: № 504/96-ВР від 15.11.96 р., зі змінами та доповненнями // Баланс. Бібліотека бухгалтера. Оплата праці: Методичний посібник. – 1999. – С.59-61.

4. Закон України «Про зайнятість населення»: № 803-XII від 01.03.1991 р., зі змінами та доповненнями // Галицькі контракти. Документи для роботи. – 1998. – № 23. – С.82-84.

УДК 574:336.12

СОЛОМЧЕНКО Д. О.

Наук. керівник ГАПОНЮК М. А. – к. е. н.

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ПРИРОДООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Політика держави в сфері вирішення екологічних питань поділяється на дві основні сфери: природоохоронну і природокористування. В даному випадку хотілось би зосередити увагу на діяльності держави в сфері охорони довкілля, тобто природоохоронній діяльності та пов'язаними з нею фінансовими і правовими аспектами.

Проблема природоохорони в наш час стає дедалі актуальнішою. Україна через високий рівень концентрації промислового виробництва та сільського господарства, внаслідок нерационального використання природних ресурсів протягом десятиріч перетворилась в одну з найнебезпечніших в екологічному відношенні країн. Нинішня екологічна ситуація в Україні характеризується як глибока еколого-економічна криза, котра зумовлена закономірностями функціонування адміністративно-командної економіки колишнього СРСР. Нарощування продуктивних сил здійснювалося практично без врахування екологічних наслідків, панував відомчий, споживацький підхід до розміщення нових виробництв, що в свою чергу призвело до припущення серйозних помилок в організації комплексного використання природних ресурсів та приділенню недостатньої уваги управлінню охороною природи та контролю якості природного навколишнього середовища.

Аварія на ЧАЕС з її величезними медико-біологічними наслідками спричинила в Україні ситуацію, що наближається до рівня глобальної екологічної катастрофи. Саме цьому в Україні приймаються нові правові підходи до природоохоронної діяльності. Найбільш суттєві правила такої поведінки закріплюються державою в законодавстві і стають загальнообов'язковими для виконання та дотримання нормами права, які забезпечуються державним примусом у випадку їх невиконання.

Після тривалої економічної кризи економіка України у 2000 р. мала сталу тенденцію до зростання основних показників, але на сьогоднішній день структура промислового виробництва ще залишається

деформованою. Сукупна частка сировинних та енергомістких галузей у структурі промислового виробництва наблизилася до 58%. Така структурна деформованість промисловості з урахуванням зростання цін на сировину та енергоносії, становить реальну загрозу економічній безпеці держави. Темпи та пропорції соціально-економічного розвитку держави зумовили хід реалізації екологічної політики.

Серед пріоритетних напрямів структурної перебудови економіки України визначені завдання, пов'язані з екологізацією виробництва, переходом до збалансованого використання і відтворення природних ресурсів, а також зменшенням ресурсо- і, насамперед, енергомісткості виробництва.

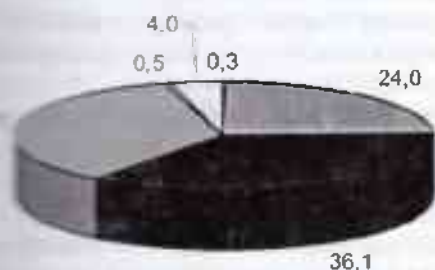
Інша, не менш важлива, проблема досягнення сталого економічного зростання є оновлення виробничих фондів. Ситуація в цій сфері наближається до критичної межі. Якщо у 1995 р. коефіцієнт оновлення основних фондів становив 5,9%, то у 2000 р. – 2,4%. Ступінь зношення основних фондів у 2001 р. досяг 42,8%, тоді як у 1995 він був на рівні 37,1%. У промисловості зношення основних фондів зросло з 43,6% у 1995р до 50,1% у 2001р. Потенційно небезпечні виробництва мають значну питому вагу у структурі промисловості України, на них припадає майже третина обсягів випуску продукції.

Можна виділити галузі економіки які є основними забруднювачами навколишнього середовища. Найбільші забрудники повітря з використанням стаціонарних джерел є: 1) підприємств паливно-енергетичного комплексу (35,1%); 2) обробної промисловості (36,1%) та 3) добувної промисловості (24%). Зокрема найбільші в Україні викиди оксидів азоту (58%), двооксиду сірки (75%) та пилу (56%) спостерігались на підприємствах паливно-енергетичного комплексу; вуглеводів та легких органічних сполук – на підприємствах добувної промисловості (78%), оксиду вуглецю – на підприємствах обробної промисловості (72%). У 2000 р. в Україні зменшились викиди забрудників проти 1999 р. у будівництві – на 17%;

виробствах сільського господарства – на 9%; паливно-енергетичного комплексу та промисловості – на 6%, тоді як на підприємствах промисловості викиди забруднювачів становлять лише на 1%.

На основі цих даних можна зробити висновки: найбільшим забруднювачем є обробна промисловість, на яку увагу треба приділяти саме цій промисловості. Також, залишати без уваги і промисловість паливно-енергетичного комплексу треба шукати рішення цієї проблеми тільки в нових технологіях, а в прийнятті законів, які б регулювали забруднення середовища. (Додаток І)

Основні забруднювачі(за основними галузями економіки)

- Сільське господарство
- Обробна промисловість
- Видобувна промисловість
- Паливно-енергетичний комплекс
- Сфера послуг

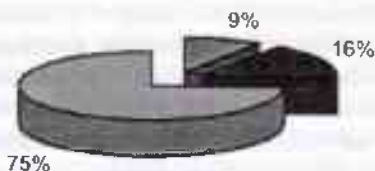
Важливою складовою державної політики в сфері охорони навколишнього середовища є за допомогою екологічного законодавства про охорону навколишнього середовища здійснюється в двох напрямках: прийняття і затвердження екологічних нормативів, регулювання використання (стосовно надр, рослинного й тваринного світу, водних ресурсів) і затвердження комплексу екологічних показників державного контролю за станом навколишнього середовища з діяльністю господарських структур. Також зазвичай законом є Конституція України, де закріплені правові основи екологічної безпеки людини.

В останніх роках урядом було прийнято Закон України, які істотно змінили правову базу екологічної безпеки людини, раціонального природокори-

стування, а саме: “Про загальнодержавну програму формування Національної екологічної мережі України на 2000-2015рр”, “Про Загальнодержавну програму поводження із токсичними відходами”, внесено зміни і доповнення до Водного кодексу України, Закон України “Про природно заповідний фонд” та ін.

2000-й рік став визначальним для формування і розвитку правової бази у сфері екологічної безпеки. Було розроблено Закон “Про екологічну безпеку” який виходить з інтегрованості правових аспектів забезпечення екологічної безпеки та визначає державно-правові, економічні, соціальні та організаційні основи екологічної безпеки громадян та захисту довкілля від негативного впливу техногенних факторів, встановлює правові засади реалізації конституційного права громадян на безпечне життя, визначає основні принципи державної політики у цій сфері.

Надходження коштів до фондів охорони навколишнього природного середовища у складі бюджетів усіх рівнів(1996р)

- Державний фонд
- Міські фонди(Київський, Севастопольський, Республіканський АР Крим)
- Місцеві фонди

Надходження коштів до фондів охорони навколишнього середовища у складі бюджетів усіх рівнів(2000р)

- Державний фонд
- Міські фонди(Київський, Севастопольський, Республіканський АР Крим)
- Місцеві фонди

Правова база визначає фінансово-економічний механізм природоохоронної діяльності.

Джерелами бюджетного фінансування охорони навколишнього середовища виступають Державний, Республіканський Автономної Республіки Крим, обласні, міст Києва і Севастополя та місцеві фонди на-

**Надходження і видатки Державного
фонду охорони навколишнього
природного
середовища(1999р.,млн.грн.)**

вколишнього природного середовища, а також фінансування з розділу "Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека" в складі Державного та низки обласних бюджетів. Головною метою створення фондів охорони навколишнього природного середовища в Україні була концентрація коштів, які надходили від сплати збору за забруднення навколишнього природного середовища, штрафів та позовів для цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів. В даний час проводиться значна робота з метою спростити механізм стягнення податку за забруднення навколишнього природного середовища як основного джерела формування доходної частини цих фондів та розширення бази оподаткування. Підготовлено зміни та доповнення до "Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору" У підсумку проведеної роботи надходження до фондів охорони навколишнього природного середовища суттєво зросли. (Додаток 2) (У 2000р за даними держуправління екоресурсів до фондів бюджетів всіх рівнів надійшло 123,7 млн. грн., при визначених бюджетах річних видатках 43,6 млн. грн.)

У системі фондів охорони довкілля (всього налічується 1623) завдяки своєму розмірові виділяється Державний фонд охорони навколишнього природного середовища (Державний фонд) надходження у 2000 р. становили – 37,4 млн. грн., (план – 13,76 млн. грн.), а у 1999 р. – 10,9, тобто вони зросли у 3,4 разу. (Додаток3) Зростання надходжень дозволило змінити структуру його видатків на користь капітальних, частка яких у 2000 р. склала 73,5% від усіх видатків (35% у 1999 р.) У структурі видатків, згідно із затвердженням "Переліком природоохоронних заходів для фінансування з державного фонду на 2001р." кап

видатки складала 68,1% (збільшення надходжень дало змогу профінансувати 225 заходів охорони навколишнього природного середовища, проти 155 у 1999 р.). Кошти Держфонду надаються винятково у вигляді грантів. Відсутність можливості застосування у межах Держфонду різних фінансових інструментів (позичок, кредитування, взаємозаліків) пов'язана з його бюджетним статусом і законодавчими обмеженнями щодо характеру використання бюджетних коштів. Таке звуження доходної бази Держфонду не дозволяє покращувати ефективність використання його коштів. До основних причин низького рівня ефективності місцевих фондів належать: 1) велика кількість дрібних фондів фінансові можливості яких не дозволяють здійснювати практичні заходи, тобто суттєво не впливають на екологічну ситуацію; 2) здійснення видатків фондів лише у формі гранту (втрачається джерело доходів, як повернені позички); 3) нецільове використання коштів; 4) відсутність у фінансуванні природоохоронних заходів взаємо узгодженої між регіонами екологічної політики.

Підводячи підсумки фінансових аспектів природоохоронної діяльності держави можна зробити деякі висновки:

1) Відбулось вдосконалення державного управління в сфері охорони довкілля та використання природних ресурсів; 2) Розширення рамок екологічного законодавства сформувало нові мотивації та механізми щодо додержання в країні норм екологічної безпеки та ощадливого використання природних ресурсів. 3) Підготовлено зміни та доповнення до "Порядку встановлення нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища і стягнення цього збору" У підсумку проведеної роботи надходження до фондів охорони навколишнього природного середовища суттєво зросли. Збільшення надходжень дало змогу профінансувати 225 заходів охорони навколишнього природного середовища такі як: 1) наслідки надзвичайної екологічної ситуації та попередження її погіршення у районах діяльності гірничодобувних підприємств Львівської області; 2) Забруднення р. Тиса важкими металами внаслідок прориву дамби в Румунії; 3) наслідки стихійного лиха для лісового фонду низки областей України; 4) забруднення підземних вод в результаті аварії на продуктопроводі у м. Дорогобичі, та ін. Що в свою чергу повинно покращити екологічну ситуацію на Україні.

СЕРГЕЕВ М. М. - к. в. н.

демократичної правової держави в Україні потребу створення нормативного регулювання, де складовим елементом є адміністративне законодавство, що перекладає відповідальність за найпоширеніший вид порушень – адміністративні правопорушення – на частину сформувався ще в 1980-х роках. Лише після прийнято основний кодифікований закон України про адміністративні порушення.

Адміністративної відповідальності в системі
законотворення є надзвичайно важливою па-
раметричною, що вона виникає в результаті відносин
між громадянином та громадянином і може розглядатися
як юридичний інструмент, але й невід'ємний
елемент держави. Варто відмітити, що одне
з основних діяння може кваліфікуватися як
дисциплінарний проступок: у
реалізації заходи адміністративного
нагляду змінюються на заходи дисциплі-
нарного нагляду ступінь об'єктивності та ефек-
тивності юридичної відповідальності у
регулювання правовідносин.

справитивною відповідальністю розумі-
ється певного примусу, який дістає вияв у
правопорушника певних соціальних благ
чи певний проступок. Проступком є дія-
ння, яке не порушує норм права, але не сягає
рівня певної небезпеки, притаманного злочинам,
які вважають суспільно небезпечне, протип-
равне діяння, яке завдає чи може зав-
дати певним суспільним відносинам,
які регулюються кримінальним законом. Виходячи
з цього поняття є більш широке розуміння факту
правопорушника певних благ як зміну
статусу останнього, визначаючи таким
чином противну відповідальність як зміну
статусу особи, що здійснюється органом
юрисдикції за умов відсутності між
власною посадовою підлеглистю, що проявлять-
ся в прав та/або покладенні додаткових
обтяжуючого характеру, внаслідок
якою передбаченого законом про-

виділяються такі елементи адміністративності, – при цьому, послідовність виконання яких цілком узгоджується із процесуальною реалізацією:

...компетентним органом півної
...адміністративного правопо-
...з пояснення з приводу проступку;

- 2) негативна оцінка компетентними органом про-
типравного діяння;
- 3) застосування до вищої особи адміністратив-
ного стягнення.

Перший елемент має комплексний характер. Адміністративний проступок є особливим різновидом правопорушень, що характеризується двома взаємопов'язаними рисами: протиправність, яка є юридичним втіленням суспільної шкоди. Формальна ознака проступку характеризує його як діяння, що охороняються адміністративними санкціями. Матеріальна ознака проступку характеризує його як діяння, що порушує суспільні відносини, підриває дисципліну, авторитет права тощо.

Традиційно адміністративний проступок являв собою органічну єдність ознак, що характеризують об'єкт і суб'єкт проступку, його об'єктивну і суб'єктивну сторону, яка включає вину правопорушника. Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення – це сукупність таких внутрішніх рис, як дієвість, протиправні наслідки, причинний зв'язок між дією і наслідками, які закріплені нормами права про адміністративні правопорушення, місце, час, стан, обставини, способи і засоби скоєння адміністративного правопорушення. Стосовно суб'єктивної сторони адміністративних правопорушень, то вона включає вину, мотив і ціль поведінки правопорушника. Особливо остання потребує ретельного дослідження, оскільки притягнення до адміністративної відповідальності повинно поступово набувати все більшої об'єктивності, а не можливо тільки з умови встановлення ступеню його персональної, особистої провини. Слід підкреслити, що законодавство країни ЄС (зокрема Франції) враховує цей взємозв'язок і містить добре врегульований механізм виокремлення службової провини від особистої, що дає змогу при притягненні суб'єкта правопорушення до певного заходу адміністративного покарання забезпечити об'єктивність, не перекладати особисту провину на державний орган влади як з матеріальної точки зору, так і з позиції втрати його авторитету.

Ознаками другого елементу структури адміністративної відповідальності є: офіційний характер; процесуальне оформлення; негативний характер, оскільки, якщо оцінка буде іншою (неосудність правопорушника, малозначність діяння тощо), винна особа не підлягатиме адміністративній відповідальності.

Третім елементом структури адміністративної відповідальності є застосування адміністративного стягнення – матеріалізація адміністративної відпові-

дальності – це практична реалізація адміністративної відповідальності.

Згідно із ст. 24 Кодексу України про адміністративну відповідальність адміністративні правопорушення можуть реалізовуватися за допомогою таких адміністративних стягнень: попередження; штраф; адміністративний арешт; виправні роботи; оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, чи грошових коштів, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; позбавлення спеціальних прав.

Законодавством України може бути встановлено й інші види адміністративних стягнень, а також може бути передбачено адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства за вчинення адміністративних правопорушень, які грубо порушують правопорядок.

Доцільно для порівняння навести дисциплінарну відповідальність, яка також може застосовуватись при правопорушеннях, але вона застосовує інші види покарань ніж при адміністративних правопорушеннях, а саме: зауваження; догана; попередження про службову невідповідальність; посадове пониження; звільнення з роботи з приводу неповної службової відповідальності. Всі види дисциплінарних покарань носять психологічний, морально-виховний характер порівняно з адміністративними, що мають більше матеріальний характер. Але дисциплінарні покарання мають більш внутрішнє розповсюдження, тобто в середині організацій чи установи. У свою чергу адміністративні покарання не можуть бути застосо-

вані керівниками організацій та установ до своїх підлеглих.

Якщо проаналізувати ці два види відповідальностей, то можна виявити в них позитивні сторони: адміністративна відповідальність – здійснюється поповнення доходної статті державного бюджету, стимулює попередження правопорушень майбутньому, враховує економічні тенденції; дисциплінарна відповідальність – враховує соціальний статус винуватця, має виховний характер. Негативні сторони: адміністративна відповідальність – не враховує соціального статусу винуватця; дисциплінарна відповідальність – виявлення факту порушення та визнання особи винною може мати суб'єктивний характер.

Адміністративна відповідальність є ефективною у фінансовому праві, оскільки такі правопорушення є найбільш вірогідними. Ймовірність стосується того, що пов'язана як це на перший погляд здається потенційному винуватцю нібито з відсутністю правопорушення. Ефективним є і вид покарання за різні адміністративні правопорушення: це золота середина між кримінальною та дисциплінарною відповідальностями. А саме матеріальне покарання є дієвим стимулятором, що змушує людину замислитись над своїми вчинками для уникнення адміністративної відповідальності у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кодекс України про адміністративні порушення.
2. *Каломосць Т.* Структура адміністративної відповідальності: сучасний доктринальний погляд // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – №4. – С. 65-66.
3. *Старцев О.* Питання вдосконалення інституту адміністративної відповідальності посадових осіб органів виконавчої влади України // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – №10. – С. 59-63.

УДК 336

ТЕРЕЩЕНКО В.

Наук. керівник ШКЛЯРУК С. Г. – к. е. н.

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФОНДОВОГО РИНКУ

Під фондовим ринком слід розуміти ринок обертання фінансових активів у вигляді цінних паперів. Такий ринок існує для того, щоб звести разом покупця і продавця цінних паперів і являє собою механізм, який допомагає обміну фінансовими активами. Фондовий ринок в будь-якій країні є індикатором загального стану фінансової системи і країни в цілому. Ринок цінних паперів слугує механізмом акумулювання капіталу для інвестицій у виробництво і соціальну сферу, структурної перебудови економіки в цілому і окремих підприємств, а також підвищення добробуту людей, задіяних в даний процес. В Україні фондовий ринок все ще знаходиться в стадії свого становлення, тому що нашій державі виповнилось трохи

більше десяти років, в той час, коли в країнах з розвинутою ринковою економікою даний процес є еволюційним і нараховує більш ніж сторічну історію. Виходячи з цього задля зміцнення і розвитку фондового ринку в подальшому необхідно здійснювати важливу політику державного регулювання, яка має, на даний, час як здобутки так і недоліки.

Державне регулювання фондового ринку України передбачає комплекс заходів щодо упорядкування, контролю, нагляду за ринком цінних паперів, запобігання зловживанню й порушенню чинного законодавства учасниками цього ринку і впливає на діяльність усіх учасників відповідно до цілей і принципів, обраних державою.

Завдання регулювання фондового ринку:

- прийняття й підзаконні акти;
- державного управління;
- втручання держави у діяльність фондового ринку;

Методи регулювання фондового ринку України

- це багаторівнева структура, в основу якої покладено конституційні принципи. Так, стаття 92 Конституції України проголошує, що основи створення фондового ринку встановлюються лише законами України.

Серед законодавчих актів України, які регулюють діяльність фондового ринку, слід виділити наступні закони, а саме:

- Закон "Про цінні папери і фондову біржу";
- Закон "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні";
- Закон "Про господарські товариства";
- Закон "Про банки та банківську діяльність";
- Закон "Про приватизаційні папери";
- Закон "Про національну депозитарну систему та забезпечення електронного обігу цінних паперів в Україні".

Державне регулювання фондового ринку в Україні здійснюється на чотири групи:

1. Державна Рада, Президент України і Кабінет Міністрів, які через прийняття законодавчих і підзаконних актів із питань ринку цінних паперів, визначають напрямки державної політики щодо фондового ринку, призначають склад Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку, забезпечують загальне державне регулювання фондового ринку в Україні.
2. Державна комісія з цінних паперів і фондового ринку, яка безпосередньо формує і забезпечує реалізацію єдиної державної політики із розвитку й функціонування в Україні ринку цінних паперів і їх похідних.
3. Державні органи, котрі у межах своєї компетенції здійснюють контроль або функції управління за ринку цінних паперів України. Це Фонд державного майна, Міністерство фінансів, НБУ, Антимонопольний комітет, Міністерство економіки, Державна податкова адміністрація.
4. Державні органи, які виконують спеціальні функції контролю й нагляду за дотриманням законодавства у державі, компетенція яких поширюється й на ринок цінних паперів. До цієї групи входять Міністерство внутрішніх справ, Секретаріат прокуратури, Служба безпеки, Вищий адміністративний суд.

Важливо, за шляху вдосконалення процесу державного регулювання фондового ринку України є

проблеми й труднощі, які пов'язані з відсутністю послідовної і виваженої політики держави на фондовому ринку, недостатністю політичної волі й ресурсів для забезпечення державного регулювання.

Важелями непрямого втручання держави у фондовий ринок є: по-перше, податкова політика; по-друге, регулювання грошової маси й обсягів кредитів; по-третє, зовнішньоекономічна політика; по-четверте, гарантії держави, які поширюються на ринок позикових капіталів.

Хотілось би відмітити, що на організованому (біржовому) ринку цінних паперів України в 2001 році простежувалась деяка активність у порівнянні з 2000 роком і загальний обсяг торгів приблизно склав 8 556 млн. грн., що більше ніж у три рази у порівнянні з 2000 роком, хоча це і складає приблизно в доларовому еквіваленті 1,5 млрд. дол. США.

Зростанню торгівлі на біржах сприяла торгівля державними цінними паперами у ПФТС, яка забезпечила 57% від загального обсягу торгів цінних паперів на організованому ринку. Лідером за обсягом торгівлі цінними паперами у 2001 році була ПФТС – 6 203 млн. грн., або 72,5% від загального обсягу торгів. На УМВБ було проведено торгів на суму приблизно 2 191 млн. грн., чи 25,6% від обсягів торгів.

Зростання обсягів торгів у ПФТС на 2001 рік було обумовлено введенням в експлуатацію спеціальної торгової системи, яка підтримує вторинний ринок державних облігацій. У зв'язку з цим обсяг торгів процентними облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП) через ПФТС склав 4,88 млрд. грн., що склало приблизно 78% від обсягів угод в даній торгівельній системі. При цьому лідерами торгівлі ОВДП були банківські установи.

Стосовно ринку акцій хотілось би відмітити, що на ньому з'являються нові емітенти, які розміщують свої акції на первинному ринку, але не дивлячись на усе це ринок акцій є ринком перерозподілу вартості. Наприклад, зростання обсягів емісії акцій у 2001 році не було і було зареєстровано усього випусків акцій на суму 13,212 млрд. грн., що менше на 2,282 млрд. грн. у порівнянні з 2000 роком. Така ситуація була пов'язана з індексцією основних фондів, а також зменшенням випуску акцій закритих акціонерних компаній.

Стосовно вторинного ринку акцій та корпоративних облігацій, то у 2000 році фактично він увесь був зосереджений в ПФТС. Лідерами торгів на вторинному ринку були наступні компанії: "Київстар G.S.M." (108,22 млн. грн.) і акції "Київенерго" (331,37 млн. грн.), "Укрнафта" (135,55 млн. грн.), Криворізький завод гірничого машинобудування (45,1 млн. грн.) і т.і.

Головною ж тенденцією 2001 року на вторинному фондовому ринку України можливо вважати значне падіння курсів акцій східних енергогенеруючих компаній ("Донбасенерго", "Дніпроенерго", "Цент-

ренерго", "Західенерго") приблизно від 34 до 46%, а акції "Київенерго" упали в ціні з 5,50 грн. до 3,00 грн.

Усе це призвело до значного падіння головного індикатора українського фондового ринку – індексу ПФТС, який розраховується на основі курсів акцій 12 провідних українських компаній: 7 – енергетичної галузі, 3 – металургійної галузі, 1 – хімічної галузі і 1 – нафтогазової галузі. Так, на протязі 2001 року індекс ПФТС знизився з 55,53 до 42,65 пунктів чи на 23,2%.

Отже, виходячи з цього в сфері державного регулювання фондового ринку існують також й певні недоліки.

Одним з недоліків є не розповсюдженість в Україні використання похідних фінансових інструментів, що пов'язано із низкою проблем.

По-перше, це відсутність системи інститутів і механізмів, які дозволили б здійснювати операції з похідними інструментами. У 1994 році робились спроби на Дніпровській товарній біржі проводити торгівлю опціонами та ф'ючерсами, але вона була невдалою із-за відсутності стабільного та об'ємного ринку з розвинутою інфраструктурою.

По-друге, однією з головних проблем фондового ринку є низька ліквідність котируємих і некотируємих цінних паперів українських компаній. У покупців цінних паперів немає впевненості в тому, що придбані цінні папери зможуть принести дохід і їх можливо буде перепродати хоча б без втрат. Диверсифікація ризиків складна у зв'язку з недостатнім обсягом, низькою якістю і високою ціною активів, які обертаються на ринку.

По-третє, відсутність спеціалістів, які могли б працювати на даному ринку.

Також недоліками є затримка у прийнятті таких Законів:

- нової редакції Закону "Про цінні папери і фондову біржу";
- "Про акціонерні товариства";

- "Про недержавні пенсійні фонди";
- "Про похідні цінні папери".

Також недоліком пов'язаним з регулюванням фондового ринку є нерозвиненість ринку заставних (іпотечного ринку) в Україні шляхом формування єдиної системи іпотечного кредитування під державні гарантії, що дозволить не тільки вирішити населенню України житлові проблеми, але й також стимулюватиме у подальшому розвиток і капіталізацію фондового ринку. Дана система припускає наявність наступних учасників і структур, а саме: уряд, в особі Міністерства фінансів, Агентство з іпотечного житлового кредитування, регіональні агентства з житлового кредитування, іпотечні банки, депозитарій, страхові компанії, фондові біржі та інш. Для цього необхідно мати у наявності відповідну правову базу та відрегулювати законодавство, яке стосується купівлі-продажу, передачі об'єкта купівлі-продажу у власність, закладна.

Отже, можна зробити висновок, що в системі державного регулювання фондового ринку є здобутки і є недоліки, які вказують на напрямок необхідний для подальшого його розвитку. Регулювання фондового ринку потребує вдосконалення професіоналізму та ефективності управління, що засвідчує достатня кількість регулюючих та координуючих організацій. Ще одним з головних напрямків є розробка законодавчих актів, яка передбачала б гнучке їх корегування в залежності від потреб ринку та встановлення ефективного механізму їх реалізації на практиці із забезпеченням повного комплексу як послуг і надання гнучких інструментів, так і гарантій, які забезпечували б захист капіталів інвесторів в довгостроковому періоді.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шклярчук С. Г. Финансовая система. – К.: 2003.
2. Ромашко О. Ю. Регулювання міжнародних фондових ринків. – К.: 2000.

УДК 574:336.12

ТЕРЕЩЕНКО В.

Наук. керівник ГАПОНЮК М. А. – к. е. н.

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Довгий час природокористування в нашій країні було безкоштовним, тобто підприємства використовували землю, воду та інші природні ресурси, а також забруднювали навколишнє природне середовище безкоштовно. Лише у випадку сильного забруднення з катастрофічними наслідками для навколишнього середовища підприємства виплачували штрафи, але не завжди. Така безвідповідальність зумовлювала нерациональне використання природних ресурсів.

З метою заохочення дбайливого використання природних ресурсів та відшкодування державі частини витрат на охорону та відновлення природних ресурсів навколишнього середовища з 50-х років поступово впроваджується плата за окремі види ресурсів, котрі вилучаються з природи.

На початку 90-х років було запроваджено **платність природокористуванням**, що передбачає плату за практично всі природні ресурси, за забруд-

природного середовища, розподілом з суми відходів виробництва та за інші цілі. Постановами Кабінету Міністрів України встановлено порядок та нормативи стягнення збірів за спеціальне використання водних ресурсів та за спеціальне використання лісових ресурсів. З цим була розширена база оподаткування збір за спеціальне використання надр, збір за спеціальне використання корисних копалин, збір за спеціальне використання диких тварин, збір за спеціальне використання рибних та інших водних живих ресурсів. Необхідно враховувати той факт, що внесення плати за використання та забруднення не звільняє природокористувача від використання заходів з охорони природного середовища та відшко-

дження збитків в Україні природоохоронного, природокористувача з економічного законодавства сформувався спеціальний механізм природокористування, який передбачає взведення зборів за використання ресурсів, надання пільг при оподаткуванні природоохоронних заходів. Механізм фінансово-правовими елементами складається з:

- зборів за забруднення навколишнього природного середовища;
- зборів за спеціальне використання природних ресурсів;
- відшкодування збитків за завдану довкіллу.

Одним з важливих методів економічного фінансування, тобто надання грошових коштів, є надання коштів до спеціальних фондів. Державні фонди та фондами акумулювання можуть бути фонди підприємств (собівартість продукції або прибуток), екологічні фонди.

Важливою частиною законодавства неодмінним елементом фінансово-економічного механізму природокористування має бути спрямування всіх коштів, зборів за спеціальне використання природних ресурсів та забруднення довкілля, на відновлення природних ресурсів в належній кількості та ліквідацію джерел забруднення. Кошти зборів за спеціальне використання природних ресурсів надходять до загального фонду державного та місцевих бюджетів і лише невелика їхня частина виділяється на фінансування заходів, пов'язаних з відшкодуванням та підтриманням природних ресурсів підприємствами. Тому надалі в Україні слід провадити роботу над реформуванням механізму накопичення та використання коштів від усіх екологічних

вертикально інтегрованою структурою, що фінансує, кредитує, субсидує конкретні екологічні проекти на всіх стадіях розробки та реалізації. У зв'язку з цим у 2000 році Мінекоресурсів розробило проект Закону України "Про національний екологічний фонд".

Перспективним фінансовим інструментом природокористування слід вважати й страхування екологічних ризиків (екологічне страхування). Страхові операції можуть стати одним із джерел фінансування заходів із забезпеченням екологічної безпеки. Сьогодні основні виробничі фонди, в тому числі природоохоронного призначення, зношені. Через Україну проходять численні транзитні трубопроводи, залізничні і автомобільні магістралі, перевозяться екологічно небезпечні вантажі. Все це створює підвищений ризик для довкілля й потребуватиме значних фінансових витрат на ліквідацію наслідків техногенних катастроф. Очевидно, що в таких умовах необхідний спеціальний екологічний страховий фонд. Розроблено проект Закону України "Про екологічне страхування".

Важливим фінансово-економічним методом управління є правильне застосування *матеріального стимулювання* – забезпечення зацікавленості, вигідності для підприємства та його працівників природоохоронної діяльності. При цьому передбачається застосування не лише заохочувальних заходів, але й покарань.

До заохочувальних заходів належать:

- встановлення **податкових пільг** (суму прибутку, з якого стягується податок, зменшується на величину, що повністю або частково відповідає природоохоронним видаткам);
- **звільнення від оподаткування** екологічних фондів та природоохоронного майна;
- застосування **заохочувальних цін та надвишок** на екологічно чисту продукцію;
- застосування **пільгового кредитування** підприємств, котрі ефективно здійснюють ОНПС (зниження процента за кредит або безпроцентне кредитування);
- запровадження спеціального додаткового оподаткування екологічно шкідливої продукції та продукції, що випускається із застосуванням екологічно небезпечних технологій;
- штрафи за екологічні правопорушення.

На виконання Указу Президента України "Про програму інтеграції України до Європейського Союзу" Кабінетом Міністрів України у 2000 році вжив низку заходів, спрямованих на поетапну гармонізацію українського законодавства у сфері охорони довкілля, природних ресурсів та екологічної безпеки з відповідними директивами Євросоюзу. Наближенню національного екологічного законодавства до норм і директив Європейського Союзу сприятиме прийняття розроблених у 2000 році законодавчих актів, які мають забезпечити регулювання тих сфер природо-

користування, що мають особливе значення для життєдіяльності людей та стану довкілля, зокрема, у сфері охорони атмосферного повітря, охорони та використання вод, екологічної безпеки ("Про заборону ввезення і реалізацію на території України етилового бензину та свинцевих добавок", "Про питну воду", "Про екологічну (природно-техногенну) безпеку", "Про екологічну реабілітацію територій" тощо).

Але за для досягнення найкращої результативності, пов'язаної із запровадженою платністю природокористування, використовують поєднання фінансово-економічної зацікавленості з достатньо жорстким контролем та позаекономічним примусом тобто за допомогою адміністративного втручання. (схема 1, додаток 1).

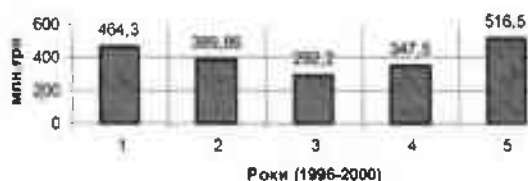
Поєднання робиться тому, з одного боку, що адміністрування, не пов'язане з матеріальною зацікавленістю, не може змусити підприємство постійно, ефективно і дбайливо ставитись до довкілля, а з другого боку, фінансово-економічні важелі, не підсилені безпосереднім примусом у найбільш важливих екологічних проблемах, теж не завжди забезпечують необхідний якісний рівень та термін здійснення природоохоронної діяльності. Також слід враховувати, що деякі адміністративні та економічні методи перепліта-

ються. Наприклад, штраф – це і адміністративний, і економічний захід, а встановлення лімітів користування та забруднення природних ресурсів спирається на такий адміністративний захід, як нормування.

Отже система цих заходів дозволила суттєво збільшити надходження від спеціального використання природних ресурсів до державного та місцевих бюджетів. Так, якщо в 1996 році збори за спеціальне використання лісових, водних ресурсів та надр для видобування корисних копалин становили фактично 0,4% доходів державного бюджету, то в 2000 році – уже 0,7% (таблиця 1). Слід також відмітити, що надходження коштів по цих платежах у 2001 році становлять 0,75%, а за 2002 рік – 0,6%.

Діаграма 1

Обсяги зборів (платежів) за роками, млн.грн.

Додаток 1

Поєднання адміністративних та економічних методів управління природокористування

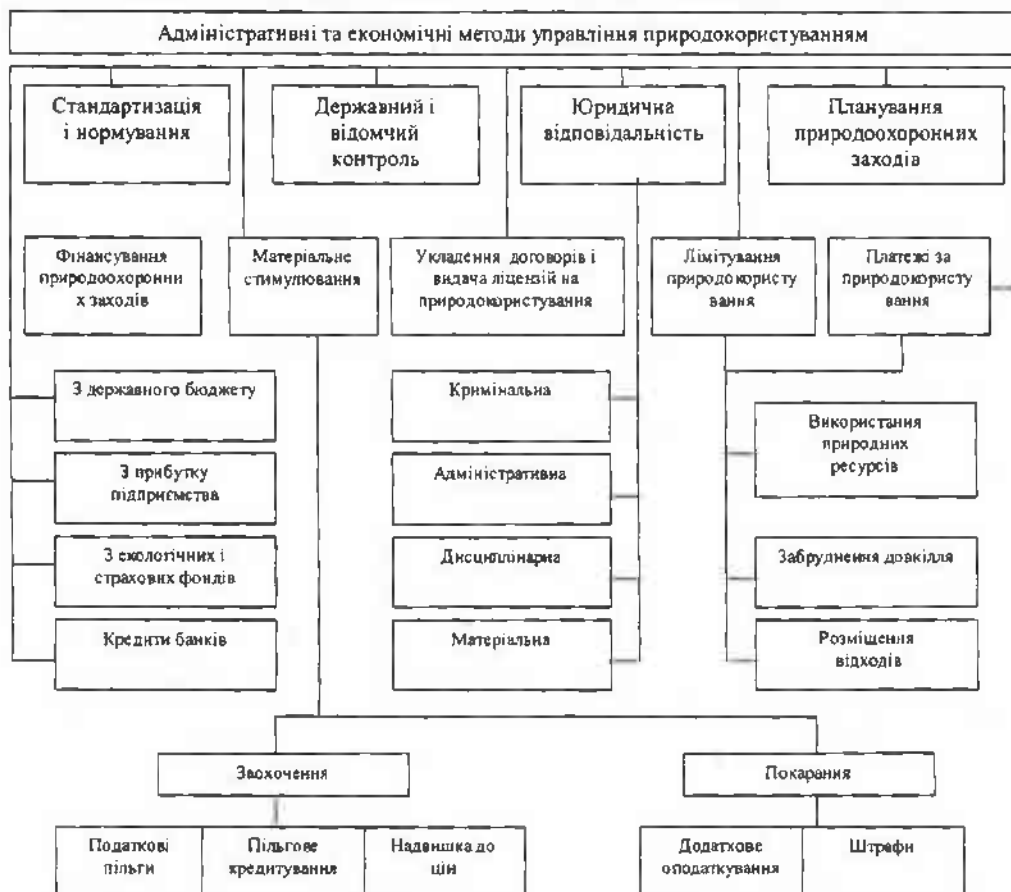

Таблица 1

Національного комітету до Державного
нагляду України від зборів за спеціальне
природних ресурсів

Код по класифікації	Обсяг зборів (платежів) за роками, млн.грн.				
	1996	1997	1998	1999	2000
Розподіл за видами зборів					
Збори за використання земель	13,5	25,3	34,2	36,3	31,7
Збори за використання водних ресурсів	51,6	140,9	92,3	141,8	148,8
Збори за використання лісових ресурсів	9,6	22	11,6	23,7	21,8
Збори за використання інших природних ресурсів	155,7	0	152,7	144,4	313,1
Збори за використання інших природних ресурсів	203,9	201,66	0	0	0
Збори за використання інших природних ресурсів	6,1	0	1,4	1,3	1,1

Джерело: розрахунок, у який кількості надходилили до Державного бюджету України з 1996 по 1998 рік. За даними Міністерства фінансів з 1996 року по 1998 рік надходження до Державного бюджету України склали 291,2 млн. грн. На 2000 рік зафіксовано 394,4 млн. грн., що є найбільшим показником за останні роки. У 2000 році приріст надходжень становив 35,4%, порівняно з попереднім.

...цільового спрямування
...з 1994 року в дер-
...введено розділ "Охоронна
...середовища і ядерна без-
...визначено перелік при-
...що фінансуються із зазначе-
...розрахунків витрат на цю мету
...передбачені затвердженими в ус-
...актами відповіді-
...ства.

Відомо, що обсяг за спеціальне використання природних ресурсів у складі державного бюджету становить невеликий розділ "Охоронна навколишнього середовища та ядерної безпеки". Значна частина зборів спрямовують на природоохоронні заходи, а значна частина входить до складу бюджету. Це при тому, що в рік видатки за цим розділом становлять понад 10% від надходжень до бюджету за спеціальне використання природних ресурсів. Це становить ледве 25-35% від обсягу

...економічний стан України, на...
...оптимальних умов для розв'язання...
...Покращення стану довкілля...
...позитивних змін в економіч...

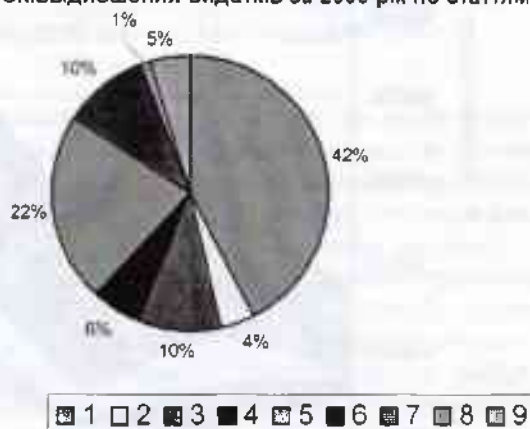
...природоохоронних заходів з роз-
...природного середови-

ща та ядерної безпеки" у державному бюджеті на 2000 рік було передбачено спрямування 106,6 млн. грн., зокрема за рахунок загального фонду 90,7 млн. грн. та спеціального – 15,9 млн. грн. Фактично було спрямовано відповідно 115,1 млн. грн., 88,8 млн. грн. та 26,3 млн. грн.

У 2000 році, було виконано доходну частину державного бюджету на 95,5%, природоохоронні заходи було профінансовано із загального фонду державного бюджету на 97,8%. Тоді як у 1996-1999 роках доходна частина бюджету виконувалась на 77,1-83,6%, видаткова – відповідно на 75,1 – 87,7%, а видатки на природоохоронні заходи фінансувались лише на 27,9-63,2% від потреби.

Діаграма 2

Співвідношення видатків за 2000 рік по статтям

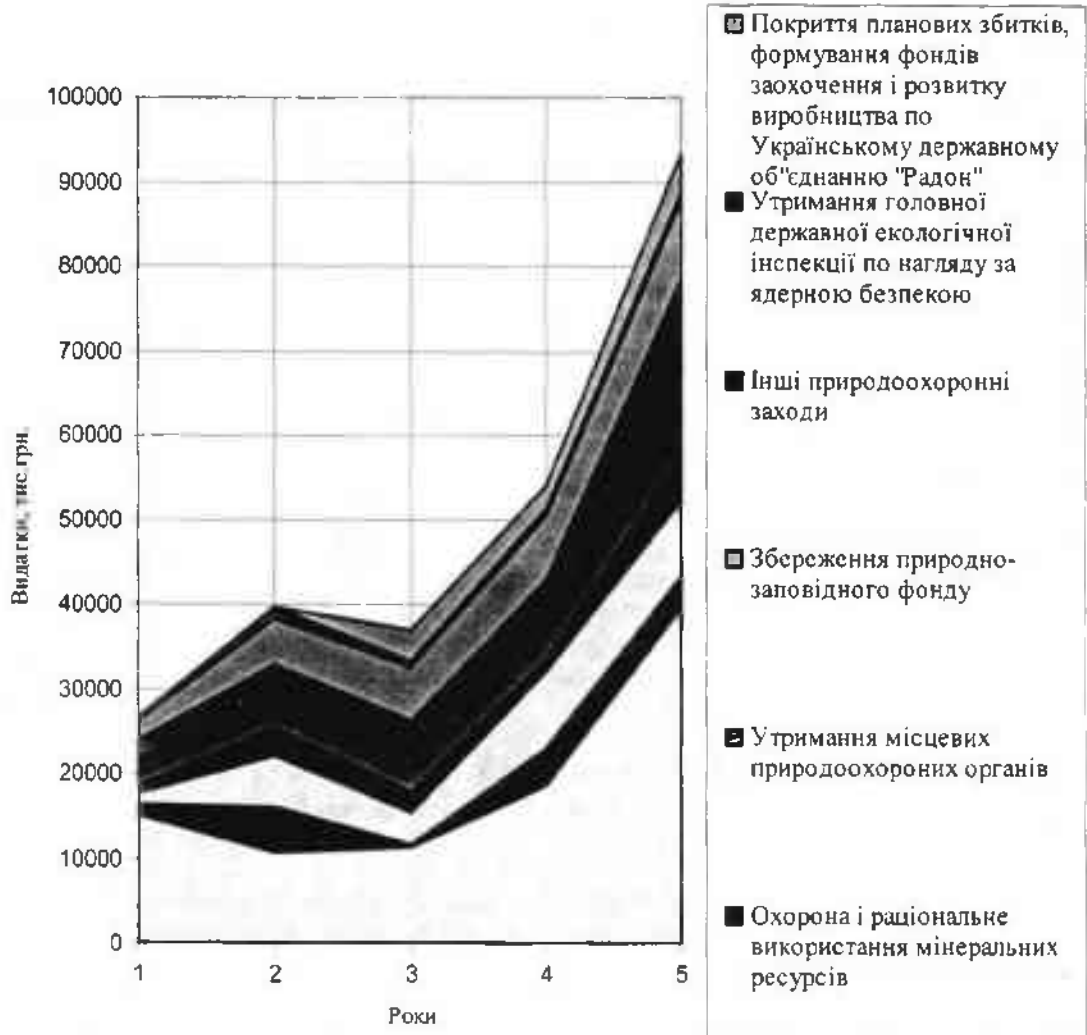
На діаграмі 2 зображено розподіл видатків на природоохоронні заходи з Державного бюджету України за розділом “Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека” у 2000 році.

- 1) охорона і раціональне використання водних ресурсів;
- 2) охорона і раціональне використання земель;
- 3) створення захисних лісових насаджень та по-
лезних лісових смуг;
- 4) охорона і раціональне використання мінераль-
них ресурсів;
- 5) утримання місцевих природоохоронних
органів;
- 6) збереження природно-заповідного фонду;
- 7) інші природоохоронні заходи;
- 8) утримання Головної державної інспекції по на-
гляду за ядерною безпекою;
- 9) покриття планових збитків, формування фондів
заохочення і розвитку виробництва по Украї-
нському державному об'єднанню "Радон".

Поліпшення фінансування природоохоронних заходів у 2000 році, як видно з таблиці 2, дало можливість профінансувати видатки на охорону і раціональне використання водних ресурсів в сумі 39,8 млн. грн. або 97,1% від передбаченого у держбюджеті. При цьому 42,2% зазначеної суми було спрямовано на

Додаток 2

Динаміка видатків із Державного бюджету України за розділом "Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека"

Таблиця 2

Фактично профінансовані видатки із загального фонду Державного бюджету України з розділу "Охорона навколишнього природного середовища та ядерна безпека"

Статті видатків	Видатки за роками, тис. грн.				
	1996	1997	1998	1999	2000
Охорона і раціональне використання водних ресурсів	15143	10632	11409,9	18507,1	39752,9
Охорона і раціональне використання земель	1168	5497	203,4	4555,7	3584,8
Створення захисних насаджень та пожезахисних лісогосподарств	1270	5875	3804,6	9010,2	8972,4
Охорона і раціональне використання мінеральних ресурсів	928	3534	2484,3	1577,4	5630
Утримання місцевих природоохоронних органів	5444	7301	8474,3	9348,5	20622,9
Збереження природно-заповідного фонду	2225	5402	6255,7	7429	9149,7
Інші природоохоронні заходи	27	950	0	200	223,8
Утримання головної державної екологічної інспекції по нагляду за ядерною безпекою	450	546	744	632,1	898
Покриття планових збитків, формування фондів заохочення і розвитку виробництва по Українському державному об'єднанню "Радон"	0	0	3660	2784,2	4500

ліквідацію наслідків стихійного лиха в Закарпатті згідно з "Програмою протипаводкових заходів у Закарпатській області на 1999-2000 рр."

Водночас, слід відзначити зменшення з 1996 року по 2000 рік видатків на охорону і раціональне використання земель, охорону і раціональне використання мінеральних ресурсів від загальних видатків на утримання установ природно-заповідного фонду, хоча відповідно до Програми "Заповідники" кількість установ з 1996 року по 2000 рік зростає (таб. 2, додаток 2). Однак більш було виділено коштів на утримання природоохоронних органів з 8,3% до понад 20%. Хоча видатки в 1996-1999 роках за розділом "Охорона навколишнього природного середовища та ядерної безпеки" мають незначну питому вагу у валовому внутрішньому продукті та видатках державного бюджету (0,033-0,065) та (0,11-0,25%), проте в останні роки спостерігається ріст цього показника. У державному бюджеті на 2000 рік він становив 0,34%.

Щодо інформації місцевих бюджетів, то тільки в окремих місцевих бюджетах створено розділи "Охорона навколишнього природного середовища" за рахунок яких існують місцеві резерви. У 2000 році, зокрема в ІІ областях та м. Києві використано заходи за зазначеним розділом.

Важливою умовою фінансово-економічного розвитку природоохоронного дозволить насамперед створення Національного екологічного фон-

ду, що дасть змогу запровадити фінансову систему управління екологічними платежами на ринкових засадах, зокрема кошти різних джерел для спрямування їх на природоохоронні заходи, використовувати екологічні платежі в повному обсязі і за цільовим призначенням, залучати кошти інших джерел (зокрема іноземних) для фінансування невідкладних екологічних робіт, не вимагаючи при цьому додаткових видатків з державного та місцевих бюджетів.

ПРИКЛАД

М. М. М. – к. е. н.

ФІНАНСОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ПОДАТКОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

У юридичній літературі виділяють чотири види юридичної відповідальності: кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та цивільно-правову. Проте, жоден із зазначених видів відповідальності не має чіткого законодавчого визначення, однак для кожного з них є відповідний законодавчий акт, який містить у собі певні положення, що стосуються цього виду відповідальності, її принципів, причин виникнення тощо. Для кримінальної відповідальності – Кримінальний кодекс України; для адміністративної – Кодекс України про адміністративні правопорушення; для цивільно-правової – Цивільний кодекс України; для дисциплінарної – Кодекс законів про працю. Фактично, сьогодні в Україні немає жодного систематизованого зводу правочинів, що визначають відповідальність фінансово-економічних суб'єктів, зокрема в тому числі при порушенні при-

кретними податковими актами, що характеризують окремі види податків або відповідальність платників податків. Детальніше цей механізм конкретизується Декретом Кабінету Міністрів "Про стягнення невиконаних у термін податків неоподаткованих платежів".

Застосування фінансових санкцій передбачено Декретом Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» та Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств», а також деякими іншими законодавчими актами. Поява нового правового терміну «фінансові санкції», наявність певних особливостей правовідносин, які передбачають існування санкцій, не врегульованих вищевказаними кодексами, призводять до дискусій з приводу правової їх природи. В цьому плані можна навести дві точки зору. Перша полягає в тому, що фінансові санкції є самостійним видом юридичної відповідальності, який ще не знайшов належного відображення в юридичній науці. З іншого погляду, фінансові санкції за своєю правовою природою є нічим іншим як адміністративними штрафами, а тому їх необхідно відносити до адміністративної відповідальності.

Фінансові санкції є іманентною ознакою адміністративно-делікатної відповідальності суб'єктів підприємництва за негативні наслідки економічної діяльності. Зокрема, в Законі України «Про економічну самостійність України» встановлюється основний вид відповідальності у сфері економіки – економічні або фінансові санкції, що юридично є тотожними поняттями. Встановлення такого роду санкцій є намаганням використати економічну мотивацію з метою запобігання правопорушенням, тобто зробити не вигідною, обтяжливою неправомірну поведінку суб'єктів підприємницької діяльності.

Фінансова відповідальність припускає покарання уповноваженим органом платника податків за

порушення форм податкового права правопорушення, що притягнутий до адміністративної, дисциплінарної, чи цивільно-правової відповідальності, а також до нього можуть бути застосовані передбачені фінансово-правовими актами санкції. Однак в теорії права відсутній такий вид юридичної відповідальності, як фінансова, то цілком справедливо можна розглядати як окремий вид юридичної відповідальності фінансово-правових норм, які виходять з адміністративної, кримінальної, цивільно-правової чи дисциплінарної відповідальностей.

Відповідно до Закону України "Про систему оподаткування", відповідальність за правильність обчислення, встановлення та сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) зберігається за держанням законів про оподаткування. Згідно з цим податків і зборів (обов'язкових платежів) встановлюється до законів України. Механізм стягнення податків і зборів (обов'язкових платежів) передбачений податковим органом за порушення законів законодавства, регулюється кон-

здійснення податкового правопорушення в порядку, встановленому правовими нормами, з метою реалізації суспільних інтересів із забезпечення грошових надходжень до бюджету.

Фінансова відповідальність за порушення податкового законодавства, що застосовується до юридичних осіб, реалізовується шляхом:

- стягнення всієї суми прихованого або заниженого платежу до бюджету у формі податку;
- штрафу (накладеного податковим органом);
- пені, яка стягується з платника за затримку сплати податку.

При цьому, штрафна санкція має двояке значення: це плата у фіксованій сумі або у вигляді відсотків від суми податкового зобов'язання (без урахування пені та штрафних санкцій), яка справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним правил оподаткування, визначених відповідними законодавчими та іншими нормативно-правовими актами.

Таким чином, виникає ситуація, коли відповідальність у вигляді застосування до правопорушників фінансових санкцій або «штрафів» теоретично має всі ознаки адміністративної, однак при вчиненні таких правопорушень неможливо користуватися нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення. Із загального поняття правопорушення враховуються специфічні ознаки, внаслідок цього можна стверджувати, що податкове правопорушення – протиправне (здійснене порушення відповідно до податкового законодавства), винне діяння (дія або бездіяльність) особи, пов'язана з невиконанням податкового обов'язку, за яке встановлена юридична відповідальність.

Можливість притягнення платників податків до відповідальності у вигляді «фінансових санкцій», «штрафів», повинна обмежуватися певними строками, за які відповідно державні установи мають право здійснити свої контролюючі функції. Такі строки мають співвідноситися із строками позивної давності, що існують у цивільно-правових відносинах. Оскільки фінансові санкції безпосередньо пов'язані з на-

слідками господарської діяльності для застосування фінансових санкцій, а також строків для винесення рішення щодо їх застосування, це сприятиме нормалізації роботи суб'єктів підприємницької діяльності, а також оперативності та ефективності роботи відповідних контролюючих та податкових органів, які будуть змушені своєчасно реагувати на правопорушення підприємницької діяльності. При цьому необхідно окремо передбачити, що строк застосування санкцій не повинен перевищувати одного року з часу виявлення відповідного правопорушення.

Виходячи з таких положень, фінансова відповідальність за порушення у сфері оподаткування повинна встановлюватися і застосовуватися згідно Податкового Кодексу держави, проект якого сьогодні передбачає виокремлення фінансової відповідальності в окремий вид. Так, в ньому вказано (стаття 17002), що за вчинення правопорушення у сфері оподаткування залежно від характеру та ступеню суспільної небезпеки протиправного діяння застосовуються такі види відповідальності:

- фінансова, яка визначається згідно цього Кодексу (проекту);
- кримінальна, яка визначається Кримінальним кодексом України;
- адміністративна, яка визначається Кодексом України про адміністративні правопорушення та згідно Податкового Кодексу України (проекту).

ЛІТЕРАТУРА

1. «Про економічну самостійність України» Закон України від 3.08.1990р.
2. «Про оподаткування прибутку підприємств» Закон України від 22.05.1997р.
3. «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» Закон України від 21.12.2000р.
4. «Про систему оподаткування» Закон України від 18.02.1997р.
5. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993р.
6. Декрет Кабінету Міністрів «Про стягнення невіднесених у термін податків неподаткових платежів» від 21.01.1993р.

УДК 658.562.01

МАРКЕТИНГ

Докладчик: Шарадкина Е. А. – ст. преподаватель

ОЦЕНКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРОДУКЦИИ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ (НА ПРИМЕРЕ ПРЕДПРИЯТИЙ ПО ПРОИЗВОДСТВУ СОКОВ)

Трансформация Украины в рыночную систему хозяйствования и интеграция ее в мировое экономическое пространство привели к оживлению внешнеэкономической деятельности, усилив конкурентную борьбу на внутреннем и внешнем рынках. С одной стороны, украинские предприятия получили возможность работать на зарубежных рынках, а с другой – рынок заполнили товары иностранных производителей.

Типичным примером этому является ситуация, сложившаяся в пищевой промышленности, а именно в соковой индустрии. Основным экспортным товаром являются соковые концентраты, которые отечественные предприятия производят и реализуют в странах Западной Европы (особенным спросом пользуются концентраты из местных плодов и ягод). Вместе с тем импорт соковых концентратов тропических фруктов значительно превышает показатели отечественного производства.

Основная масса отечественных соков производится из импортных концентратов, использование которых, обеспечивает относительно высокую стабильность качества конечных продуктов. Однако качество, объем производства соков из отечественного сырья напрямую зависят от величины урожаев и их характеристик. К дополнительным преимуществам этой технологии относится возможность производства соков из сырья разного сорта или региона происхождения.

Основной стороной использования импортных соковых концентратов для отечественного производства является привязанность себестоимости конечного продукта к курсу доллара.

Использование отечественного сырья в производстве приводит к улучшению показателей роста, как в пищевой отрасли, так и экономики в целом. Сокращение производственного цикла в пределах внутреннего рынка позволит контролировать качество продукции с одной стороны, а с другой – потребители отечественной продукции – это инвестиционные ресурсы в развитие державы.

Важным условием, выполнение которого обеспечивает конкурентоспособное состояние на отечественном и международном рынках, является конкурентоспособность производимой продукции. Поэтому оценка конкурентоспособности продукции на данный момент является актуальной задачей для предприятий Украины.

Цель исследования: оценка конкурентоспособности продукта пищевой промышленности – сока "Винни" отечественного производителя АОА "Виннифрут".

Оценку конкурентоспособности товара целесообразно выполнять в следующей последовательности этапов:

- 1) Анализ рынка и выбор наиболее конкурентоспособного товара – образца (эталона для сравнения).
- 2) Определение совокупности параметров товаров, по которым будет происходить сравнение (выбор базы сравнения).
- 3) Расчет интегрального показателя конкурентоспособности.

На рисунке 1 представлен алгоритм оценки конкурентоспособности продукции.

q_i – единичный параметрический индекс;
– i -й параметр реального изделия; P_{100}

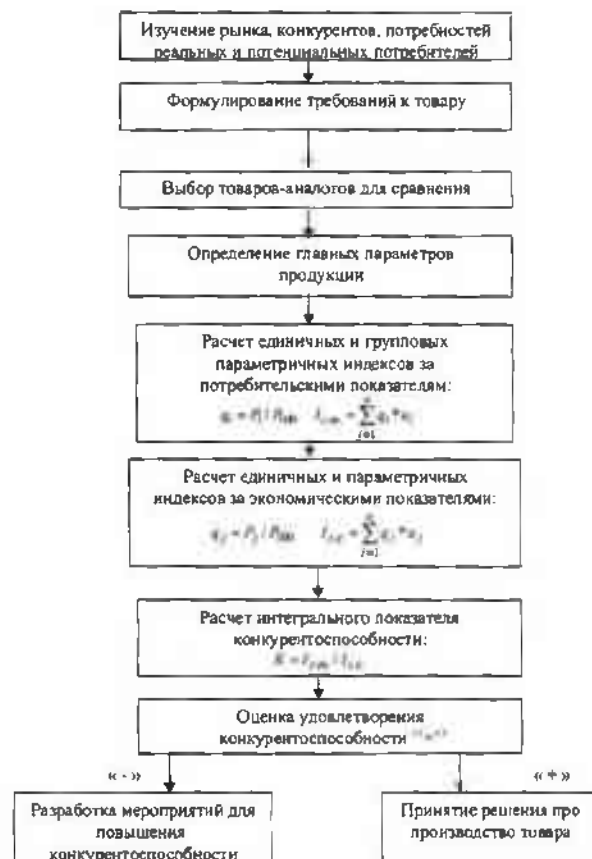

Рис. 1. Алгоритм оценки конкурентоспособности

- аналогичный параметр эталона, который удовлетворяет потребности потребителя на 100%; I_{zm}
- групповой параметрический индекс по техническим показателям продукции; a_i
- удельный вес i -го технического параметра; n
- количество технических параметров, которые используются для вычисления; I_{zm}
- групповой параметрический индекс по экономическим показателям продукции; a_j
- удельный вес j -го экономического параметра; m
- количество экономических параметров, которые используются для вычисления; K
- интегральный показатель конкурентоспособности.

Рассмотрим более подробно каждый из этапов оценки конкурентоспособности.

Этап 1.: анализ отечественного рынка соков и СНН.

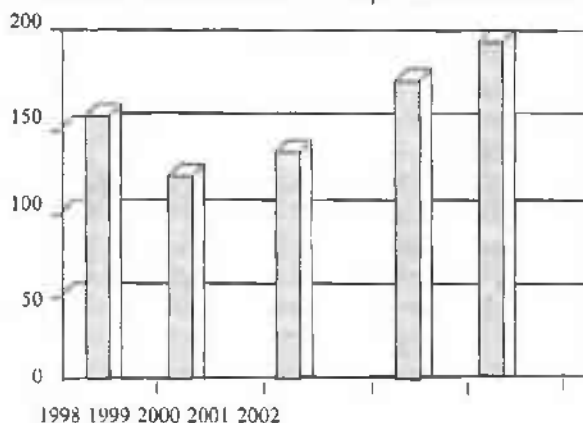

Рис. 2. Потребление сокосодержащих напитков в Украине

Экономическая ситуация в Украине медленно, но уверенно улучшается. Верный признак — рост потребления продуктов питания, которые не являются товарами первой необходимости (продукция соковой индустрии), что иллюстрируют данные, приведенные на рисунке 2.

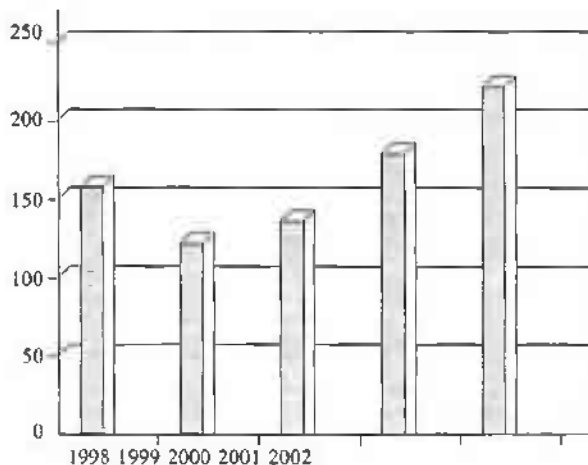

Рис. 3. Производство СНН в Украине

2002 год характеризовался приростом продаж соков (по сравнению с 2001 годом) на 32%.

Производство соков в 2002 году составляло 225 млн. л. (на 27% больше, чем в 2001 году), что показано на рисунке 3.

СНН — сокосодержащие негазированные напитки.

Наиболее популярной разновидностью СНН остались 100% соки, которые обеспечивают 45,6 %, а сокосодержащие негазированные напитки составили 9,7%.

Характерной чертой соковой индустрии является широкий ассортимент продукции (количество ассортиментных позиций приближается к 400).

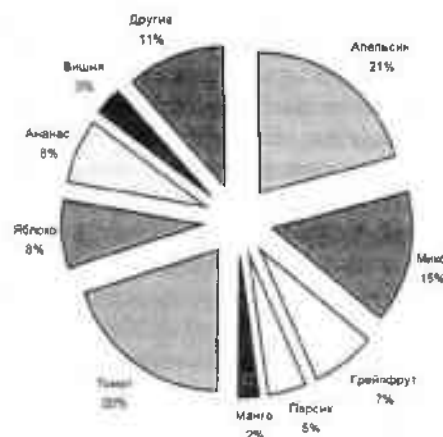

Рис. 4. Видовая структура рынка СНН

Видовая структура рынка СНН представлена на рисунке 4.

Основной объем продаж (около 60%) производителям обеспечивают апельсиновый, ананасовый, яблочный, томатный и мультивитаминный тропический микс.

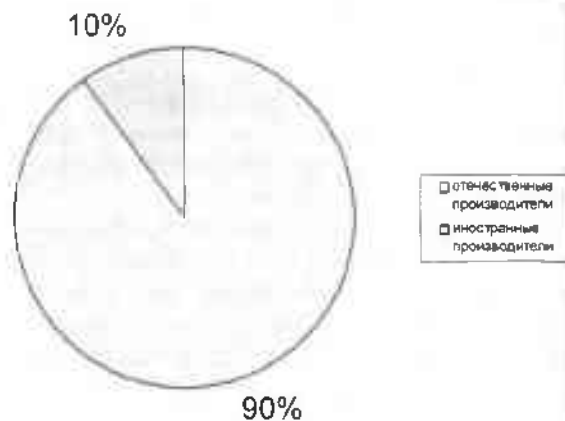

Рис. 5. Доля иностранных производителей на отечественном рынке

Доля импортных соков на украинском рынке не превышает 10%. (рис. 5).

Импорт составляют: Россия, Молдавия, восточно-европейские производители. Действующая ставка ввозной пошлины на СНН составляет 30%, но не

Таблица 1
Импорт соков в 2000-2002 годах

Г	Тыс. USD
2000	10677,65
2001	19029,85
2002	25481,74

Таблица 2
Экспорт соков в 2000-2002 годах

Г	Тыс. USD
2000	33430,50
2001	46850,69
2002	49932,59

В 2000-2002 гг. экспорт соков составил 106,8 тыс. т, а на концентраты – 2%, но не более 0,5% за 1 л.

Экспорт осуществляется с стран СНГ, Балтии, а также и дальше зарубежья. Доля экспорта составляет около 15-20% внутреннего производства. На основном экспортном товарном рынке – соковые концентраты из местного производства.

В результате анализа ситуации, сложившейся на рынке соковой продукции в Украине были выявлены следующие тенденции:

1. Увеличение потребления соков, нектаров и соко-содержащих напитков на 25% на конец 2003 года;
2. Завершение этапа сегментации рынка на целевые группы потребителей;
3. Маркетинговые усилия предприятий будут интенсифицированы (рост маркетинговых бюджетов);
4. Перераспределение рынка в результате появления новых конкурентов с мощной финансовой базой (WBD, Нидан);
5. Использование новых видов упаковки;
6. Дальнейшее развитие сегмента свежеежатых соков;
7. Процветание комбинированных соков (миксы: вино-лимон, вино-вишня, черная смородина-вино).

Таблица 3

Параметры	Важность для потребителя
Вкус и аромат	14%
Цвет	10%
Прозрачность соков	9,5%
Массовая доля растворимых сухих веществ	2%
Массовая доля осадка	13%
Массовая доля спирта	1%
Ассортимент	9%
Качество	14%
Известность торговой марки	8%
Упаковка	1%
Размеры	5,5%
Сервис	4%
Σ	100%

Таблица 4

Параметры	Важность для потребителя
Цена	100%

Данные тенденции свидетельствуют о том, что украинская промышленность в разрезе соковой индустрии является быстрорастущей отраслью, а значит является перспективной и привлекательной как для местных, так и зарубежных производителей. В ходе исследования были выделены 7 крупных компаний, составляющих рынок.

1. ООО "Сандора" (TM Sandora Gold, Sandora Classic, "Новый Дар")
2. СП "Витмарк-Украина" (TM Jaffa, Jaffa Gold)
3. ОАО "Виннифрут" (TM "Винни", "Винни Gold")
4. ДП "Напої" (TM "Смак")
5. "Винм-Биль-Данн" (TM "J7", "Любимый сад")
6. ООО "МСТ-Регион" (TM "Мрія", "Лісова ягода")

7. ЗАО "Майбел" (TM "Джус", "Джусик")

Для оценки конкурентоспособности была отобрана продукция 3-х компаний — ООО "Сандора", ОАО "Виннифрут", ООО "МСТ – Регион", сопоставимая по ценовым и неценовым показателям.

В качестве товара-эталона выбрана продукция ООО "Сандора" с TM Sandora Gold, показатели качества и цены, которой наиболее полно удовлетворяют потребности потребителей.

II этапом оценки конкурентоспособности является выбор базы для сравнения. С этой целью на основании ГОСТа и опроса конечных потребителей был сформирован наиболее полный перечень параметров, характеризующий продукцию — сок (табл. 3, 4).

Таблиця 5

Параметры	Важность для потребителя	"Винни"	"Мрія"	"Sandora Gold"
Вкус и аромат	18%	8	8	10
Цвет	12%	7	7	9
Прозрачность соков	9%	5	6	7
Массовая осадка	11%	6	6	9
Ассортимент	10%	7	8	10
Качество	20%	8	7	10
Известность торговой марки	11%	9	7	10
Упаковка	9%	9	7	10
Σ	100%	59	56	75
Цена	100%	10	9	8

Таблиця 6

$$q_1 = 10/8 = 1,25$$

$$q_2 = 9/7 = 1,3$$

$$q_3 = 7/5 = 1,4$$

$$q_4 = 9/6 = 1,5$$

$$q_5 = 10/7 = 1,4$$

$$q_6 = 10/8 = 1,25$$

$$q_7 = 10/9 = 1,1$$

$$q_8 = 10/9 = 1,1$$

$$\text{Іг.т.} = 1,361$$

$$q_9 = 8/10 = 0,8$$

$$\text{Іг.е.} = 0,8$$

$$K = \text{Іг.т.}/\text{Іг.е.}$$

$$a_1 = 0,18 * 1,25 = 0,225$$

$$a_2 = 0,12 * 1,3 = 0,2$$

$$a_3 = 0,09 * 1,4 = 0,126$$

$$a_4 = 0,11 * 1,5 = 0,12$$

$$a_5 = 0,1 * 1,4 = 0,14$$

$$a_6 = 0,2 * 1,25 = 0,25$$

$$a_7 = 0,11 * 1,1 = 0,121$$

$$a_8 = 0,09 * 1,1 = 0,099$$

$$a_9 = 0,8 * 1 = 0,8$$

$$K = 1,361/0,8 = 1,7$$

На основании анкетирования конечных потребителей отобраны наиболее значимые параметры, среди представленных в таблицах 3, 4 и сведены в таблицы 5, 6. В этих таблицах основные параметры продукции распределены по степени важности для конечного потребителя, а также проведена оценка присутствия каждого параметра в продукции компаний ООО "Сандора", ОАО "Виннифрут", ООО "МСТ-

Регион" с ТМ "Sandora Gold", "Винни", "Мрія", соответственно.

Максимальный балл — 1 — параметр, полностью удовлетворяющий потребности потребителей.

Минимальный балл — 0 — не удовлетворяет.

III этап: непосредственно расчет уровня конкурентоспособности продукта — сока ОАО "Виннифрут" согласно алгоритму, представленному на рис. 1.

Интегральный показатель конкурентоспособности соков ОАО "Виннифрут" равен 1,7, значит, в целом соки данной фирмы являются конкурентоспособными по отношению к товару-эталоноу. Однако в ходе анализа параметров продукции с точки зрения потребителей были выделены конкретные позиции, подлежащие дальнейшему усовершенствованию. В качестве рекомендации предлагается расширить ассортимент, производимой ОАО "Виннифрут" продукции, включив в него прозрачные соки.

Регулярное проведение оценки конкурентоспособности продукции и своевременно разработанные на ее основе и в дальнейшем внедренные маркетинговые мероприятия позволят фирме гибко реагировать на потребности рынка и занять лидирующее положение на рынке.

УДК 339.138

БОЙЧЕВА А.

Науч. руководитель ШАРАДКИНА Е. А. — ст. преподаватель

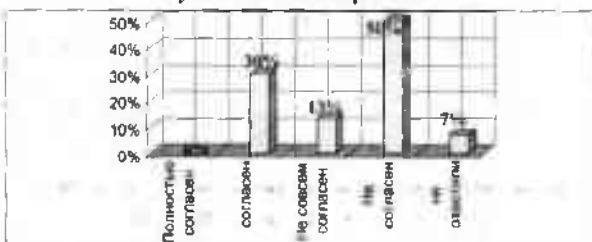
МАРКЕТИНГОВЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ РЫНКА КОСМЕТИКИ

XX веке увеличение темпов роста производства, темпа жизни, особенности питания породили серьезную проблему, называемую "болезнью цивилизации". В наш век высоких технологий и стремительного роста промышленности, в результате техногенных катастроф очень сильно страдает окружающая

среда. В атмосферу выбрасываются сотни миллионов тонн веществ, пагубно влияющих на озоновый слой. И это отрицательно сказывается на состоянии здоровья людей. Стали хроническими нервно-эмоциональные перегрузки. Питательная вода несёт в организм свинец, ртуть органические соединения, болезнетвор-

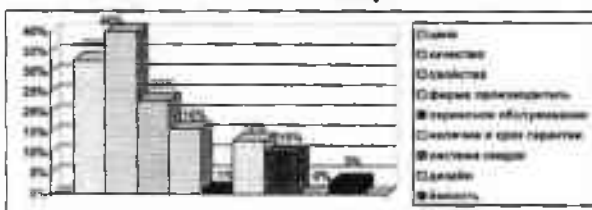
жу средств для усиления иммунных способностей кожи, устраняющих шелушение, снимающих воспаление и раздражение за счет налаживания активной рекламной деятельности.

3. Считаете ли Вы, что используя лечебную косметику возникшая проблема будет полностью решена

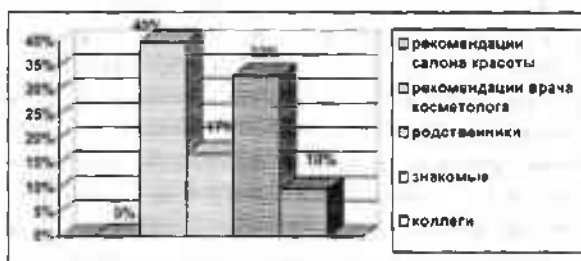
Из опрошенных согласились с утверждением 30%, неверующих половина, и только 7% не удосужились ответить на поставленный вопрос, а также ни кто полностью не был согласен с утверждением. Т. е. кроме лечебной косметики потребители пользуются и другими средствами не связанными с лечебной косметикой.

4. Поставьте по мере убывания важности параметры, которые влияют (обуславливают) на Ваш выбор

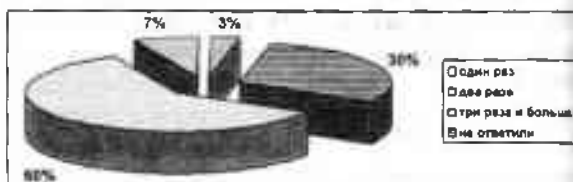

На первое место 40% опрошенных поставили качество, так как без качества не может быть продан ни один продукт. Далее 33% считают, что не малую роль играет цена, и в этом они правы. Очень плохо, что сервис был так низко оценен всего в 1%, потому что без качественного обслуживания покупатель не всего может выбрать необходимый ему товар. Оказывается, что дизайн упаковки совершенно не влияет на покупку товара. На третье место потребители поставили свойства лечебной косметики — это составило 23%, поскольку в состав этой косметики входят вытяжки из лечебных трав, витамины, масла, тем самым влияет на разнообразие выбора потребителей. На все остальные пункты для потребителей не является столь важным.

5. Укажите, пожалуйста, кто и в какой мере влияет на Ваше решение и покупке лечебной косметики

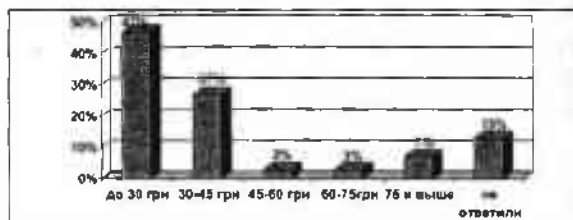

6. Сколько раз в месяц Вы покупаете лечебную косметику

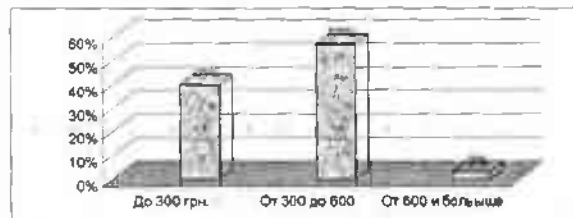
Из опрошенных 40% потребителей прислушивается к рекомендациям врача-косметолога. Немаловажную роль играют знакомые, к советам которых прислушивается 33%. Удивительно, что ко мнению и советам родственников прислушивается только 17%. К совету коллег прислушивается наименьшее количество опрошенных — лишь 10%. На рекомендации салона красоты совершенно не обращают внимания — 0%, так как, опрошенные потребители не в состоянии оплатить услуги салона красоты.

7. Какая цена Вам кажется наиболее допустимая для лечебной косметики, которая обеспечивает более или менее высокое качество

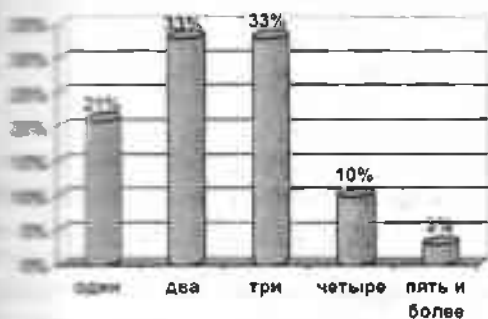
60% потребителей, как показал опрос, пользуются лечебной косметикой один раз в месяц, два раза — 7%, и только 3% пользуются ею три раза и больше. Из опрошенных — 30% не захотели отвечать. Из этого можно сделать вывод — чаще всего лечебную косметику приобретают только один раз в месяц.

8. Каков уровень Вашего дохода

47% опрошенных потребителей считают, что самая оптимальная цена для лечебной косметики — до 30 гривен. Согласны заплатить от 30 до 45 гривен — 27% опрошенных. Только 7% считают что за высокое качество продукта можно заплатить более 75 гривен. Наименьшее число потребителей — по 3%, предпочитают покупать лечебную косметику, которая обеспечивает высокое качество по цене от 45 до 60, и от 60 до 75 гривен, соответственно. Не ответили на поставленный вопрос 13% опрошенных. Т.е., клубной системе "Счастье Жизни" не помешало бы снизить цены, не снижая при этом качества, чтобы добиться более высокого спроса.

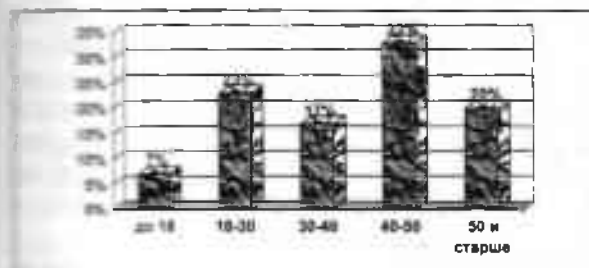
**9. Укажите, пожалуйста, количество членов
Вашей семьи**

В связи с тем что у 97% опрошенных уровень дохода превышает 600 гривен, и 74% считают целесообразным заплатить за лечебную косметику до 45 гривен, основную политику компании следует приближать к этим стоимостным данным.

По результатам опроса, наиболее распространенные семьи с количеством человек два и три — по 33% соответственно. Люди, которые живут самостоятельно жизнью, составляют 21%. Семьи состоящие из четырех человек составляют 10%, а наименьшее количество семей состоит их пяти и более человек — 3%.

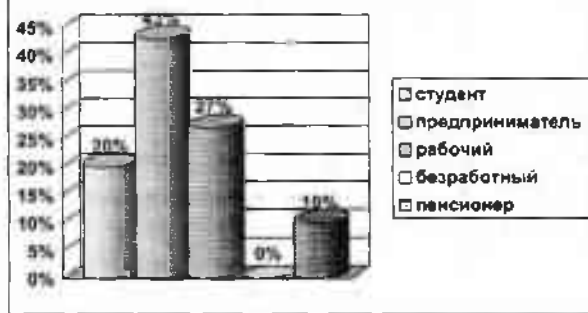
10. Укажите, пожалуйста, Ваш возраст

Самый большой процент опрошенных — 33%, это люди в возрасте от 40 до 50 лет. Далее, с несущественной разницей, идут возрастные категории от 18 до 30, от 30 до 40 и от 50 и старше. И наименьшее количество опрошенных — это молодые люди в возрасте до 18 лет (7%).

Можно сделать, что предприниматели составляют — 43% опрошенных, на втором месте по результатам опроса оказались рабочие — 27%, студенты

**11. Укажите, пожалуйста,
Ваше социальное положение**

составляют лишь — 20% и наименьшее количество составили пенсионеры — 10%.

После проведенного исследования выяснилось, что потребители поддерживают нормальное состояние организма с помощью витамин и лечебной косметики, которой пользуются 2/3 опрошенных и, что лечебная косметика клубной система "Счастье Жизни" пользуется спросом (повышая качество товара и уровень обслуживания). Из опроса конечных потребителей стало ясно, что потребитель не заинтересован платить высокую цену за качественную продукцию (в среднем до 40 грн.), которую он чаще всего покупает один раз в месяц. На поставленный вопрос о том, какие характеристики потребители рассматривают в качестве важнейших при принятии решения о покупке лечебной косметики, потребители указали на качество, цену и свойства приобретаемого товара. А на вопрос о мере влияния на решение о покупке лечебной косметики, 40% потребителей ответили, что большое значение имеют рекомендации врача-косметолога. Итак, можно сделать вывод, что при пользовании лечебной косметикой для получения эффективного результата, необходима квалифицированная консультация врача-косметолога. Как показал опрос потребителей, особой популярностью пользуются средства для устранения морщин и увлажнения кожи.

Вследствие проведенного маркетингового исследования можно сделать вывод, что клубная система "Счастье Жизни" внедренная достаточно недавно, тем не менее хорошо зарекомендовала себя и имеет перспективу стать лидером среди фирм клубной системы, действующих на украинском рынке.

УДК 621.314.26

ГАЛИЦЬКА О. С.

Наук. керівник НІКІТІН Ю. О. – к. т. н.

ТОВАР МАЙБУТНЬОГО – ФОТОЕЛЕКТРИЧНИЙ ПЕРЕТВОРЮВАЧ

Використання альтернативних відновлюваних джерел енергії особливо актуально у зв'язку із загрозою екологічної катастрофи, зменшенням світових запасів палива і збільшенням попиту на електроенергію. За останні 10-15 років нетрадиційна енергетика перейшла на якісно новий етап свого розвитку. Завдяки буму технологічних розробок і відкриттів, який прийшовся на початок 90-х років, використання нетрадиційних видів енергії, в тому числі і відновлюваної, стало економічно доцільно і вигідно. Якщо на початковому етапі, розробки велись такими великими нафтовими концернами як British Petroleum і Shell під натиском екологічних організацій, то зараз використанням енергії сонця, вітру, біомаси і води зацікавились майже всі країни в світі. Найбільш перспективною серед інших видів відновлюваної енергії є енергія Сонця. Енергія Сонця безкоштовна і не забруднює навколишнє середовище. Тому близько двох років назад на заводі ВАТ „Квазар” був розроблений новий напрямок діяльності — виробництво фотоелектричних (ФЕ) перетворювачів та на їх основі розробка і монтаж систем для автономного та резервного аварійного енергозабезпечення об'єктів господарського комплексу. Вони включають в себе хімічний захист трубопроводів (станції катодного, дренажного та протекторного захисту), станції аварійного скидання, а також фотоелектричне енергозабезпечення котеджів, теле- і радіо комунікацій, систем для енергозабезпечення нафтогазових платформ, автономні системи енергоживлення для геологічних експедицій, побутових приміщень. Система здатна акумулювати сонячну енергію та віддавати її у вигляді електричної у будь-який час протягом 24 годин на добу.

Розвиток фотоелектричної галузі в Україні і світі є запорукою енергетичної незалежності в майбутньому (так власне як і тепер, якщо взяти до уваги кількість у.п., яке щорічно купує держава) стане гарантом енергетичної незалежності, адже кількість сонячної енергії, яка надходить на територію нашої країни дорівнює 88 400 млн. тонн у.п., а це значно

перевищує сучасне споживання енергії Україною. Але, на жаль, дороговизна (навіть за світовими критеріями).

Потенціал сонячної енергії в Україні є достатньо високим для впровадження фотоелектричного обладнання практично в усіх регіонах України. Середньорічна кількість сонячного випромінювання, що потрапляє на 1 м² поверхні, на території України коливається від 1070 кВт*год/м² в північній частині України до 1400 кВт*год/м² і вище — в АР Крим. За оцінками, економічно обґрунтований потенціал сонячного випромінювання становить: для виробництва електричної енергії — близько 2 млрд. кВт*год/рік, для теплопостачання — близько 26 млрд. кВт*год/рік.

В галузі фотоелектроніки за підсумками багаторічних досліджень в Україні створено міцну науководослідну базу для подальшого розвитку та виробництва сонячних фотоелементів, модулів і батарей на основі напівпровідникового кремнію. Винайдено також нові конструкції сонячних елементів, в тому числі і на основі гетеро-і каріозних структур з підвищеним ККД.

Станом на 2002 рік 1 Вт встановленої пікової потужності фотоелектричних модулів наземного використання коштував 3-5 доларів США, нині ж має тенденцію до зниження. В структурі ціни західних країн відсоток головних її складових становить: вартість матеріалу (кремнію) — 25%, комутаційних матеріалів — 25%, вартість монтажу — 50%.

В Україні, порівняно з розвинутими країнами, низький рівень заробітної плати; тому 50% і більше становить вартість матеріалу сонячного елементу, 8-10 грн/Вт — вартість встановленої потужності, а з врахуванням додаткового обладнання, необхідного для надійної роботи системи (акумулятор, інвертор, контролер), загальна вартість зростає у 1,45-1,6 разів. Ціна одиниці встановленої потужності сонячних електроустановок при вартості виробленої енергії 0,2грн/кВт*год і терміні роботи 20-25 років, повинна бути 6,4 гривні за 1 Вт. Це реальний показник при масовому виробництві.

УДК 658.48

КОНФЛИКТНА І

ІВАНІЦЯ О. Б. – ст. преподаватель

СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД НА РАЗРЕШЕНИЕ КОНФЛИКТНЫХ СИТУАЦИЙ В ОРГАНИЗАЦИИ

Самостоятельная политика гуманизации на предприятиях и в учреждениях и лучшие методы управления не защитят от необходимости решения конфликтов. Слово «конфликт» в буквальном переводе означает «столкновение», и если «столкновение» происходит сферой идеи, то мы имеем ситуацию, которая интересна каждому. Вопрос состоит в том, что делать в этой ситуации, как вести себя в отношении оппонента?

Если речь идет о сотрудниках, имеют собственные интересы, которые не являются молчаливыми и безразличными исполнителями, действующими против воли, но выполняющими все им предписанное, то конфликты неизбежны, но плодотворны. Речь идет о действительном сотрудничестве, при котором работник и управляющий соотносят свои представления, которые имеют равный вес и принимаются в расчет при принятии решений. Возникающие дискуссии должны приводить к выработке согласованных предложений, полезных всем сторонам.

Современная точка зрения заключается в том, что конфликты в организациях с эффективным управлением не только возможны, но даже желательны. Конечно, конфликт не всегда имеет положительный характер. В некоторых случаях он может мешать удовлетворению потребностей отдельной личности и достижению целей организации в целом. Но во многих ситуациях конфликт наоборот помогает выявить разнообразие точек зрения, дает дополнительную информацию, помогает выявить большее число альтернатив или проблем и т.д. Это делает процесс принятия решений группой более эффективным, а также дает людям возможность выразить свои мысли и тем самым удовлетворить личную потребность в уважении и власти. Это также может привести к более эффективному выполнению планов, стратегий и проектов, поскольку обсуждение различных взглядов проходит до их фактического исполнения.

Таким образом, конфликт может быть *функциональным* и вести к повышению эффективности организации. Или он может быть *дисфункциональным* и приводит к снижению личной удовлетворенности, эффективности сотрудничества и эффективности организации. Роль конфликта, зависит от того, насколько эффективно им управляют.

Чтобы управлять конфликтом, необходимо понимать причины возникновения конфликтной ситуации. Многие уже часто управляющие считают, что основ-

ной причиной конфликта является столкновение личностей. Однако, практика управления конфликтными ситуациями показывает, что причины могут быть разные:

- Неудовлетворительное распределение ресурсов
- Сложная взаимозависимость задач
- Различия в целях
- Различия в представлениях и ценностях
- Различия в манере поведения и жизненном опыте
- Неудовлетворительные коммуникации.

Выделенные причины конфликтов формируют типы конфликтов:

- Мотивационные конфликты
- Конфликты коммуникации
- Конфликты власти и безвластья
- Внутриличностный конфликт
- Межличностный конфликт
- Конфликт между личностью и группой
- Межгрупповой конфликт.

Как мы уже говорили, руководителям не стоит считать причиной конфликтных ситуаций простое различие в характерах. Конечно, это различие может явиться причиной конфликта в каком-то конкретном случае, но оно – лишь один из факторов, которые могут вызвать конфликт. Руководитель должен начать с анализа фактических причин, а затем использовать соответствующую методику. Уменьшить возможность конфликта можно, применяя методики разрешения конфликта.

Существует несколько эффективных способов управления конфликтной ситуацией. Их можно разделить на две категории: структурные и межличностные.

К структурным методам управления конфликтными ситуациями относятся:

Разъяснение требований к работе – разъясняют, какие результаты ожидаются от каждого сотрудника и подразделения.

Координационные и интеграционные механизмы – один из самых распространенных механизмов – цепь команд. Установление иерархии полномочий упорядочивает взаимодействие людей, принятие решений и информационные потоки внутри организации. Не менее полезны средства интеграции, такие как межфункциональные группы, целевые группы, совещания между отделами.

Общеорганизационные комплексные цели – идея этого метода – направить усилия всех участников на достижение общей цели.

Структура системы вознаграждений — систематическое скоординированное использование системы вознаграждений для поощрения тех, кто способствует осуществлению общеорганизационных целей, помогает людям понять, как им следует поступать в конфликтной ситуации, чтобы это соответствовало желаниям руководства.

К межличностным методам решения конфликтных ситуаций относятся:

Уклонение — представляет собой уход от конфликта.

Сглаживание — такое поведение, как будто нет необходимости раздражаться.

Принуждение — применение законной власти или давление с целью навязать свою точку зрения.

Компромисс — уступка до некоторой степени другой точке зрения, является эффективной мерой, но может не привести к оптимальному решению.

Решение проблем — метод, предпочитаемый в ситуациях, которые требуют разнообразие мнений и данных, характеризуется открытым признанием разницы во взглядах и столкновение этих взглядов для того, чтобы найти решение приемлемое для обеих сторон.

Существует перечень правил, которые дают ориентиры для линии поведения, которая противодействует возникновению серьезных конфликтов:

- признавать друг друга;
- слушать, не перебивая;
- демонстрировать понимание роли другого;
- выяснить, как другой воспринимает конфликт, как он себя при этом чувствует;
- четко формулировать предмет обсуждения;
- устанавливать общие точки зрения;
- выяснив, что вас разъединяет;
- после этого снова описать содержание конфликта;
- искать общее решение;
- принять общее «коммюнике».

Таким образом, исходя из выше сказанного следуют выводы.

Конфликт означает несогласие сторон, при котором одна сторона пытается добиться принятия своих взглядов и помешать другой стороне сделать то же самое. Конфликт может иметь место между индивидуумами и группами и между группами.

Основными причинами конфликта являются совместно используемые ресурсы, взаимозависимость заданий, различия в целях, различия в восприятиях и ценностях, различия в стиле поведения и биографиях людей, а также плохая коммуникация. Люди часто не реагируют на ситуации потенциальных конфликтов, если это ситуации не связаны с минимальными личными потерями или угрозами.

В практике управления конфликтными ситуациями на предприятии различают структурные и межличностные методы разрешения конфликтов.

Конфликтные ситуации могут иметь как отрицательные так и положительные последствия для организации и ее персонала.

Так, к отрицательным последствиям конфликта относятся: снижение производительности, неудовлетворенность, снижение морального состояния, увеличение текучести кадров, ухудшение социального взаимодействия, ухудшение коммуникаций и повышение лояльности к подгруппам и неформальным организациям. Однако при эффективном вмешательстве конфликт может иметь положительные последствия. Например, более углубленная работа над поиском решения, разнообразие мнений при принятии решений и улучшение сотрудничества в будущем.

Таким образом, подводя итог выше сказанному, необходимо еще раз отметить, что конфликт может способствовать как повышению эффективности организации, так и возникновению сложных проблем, которые могут иметь деструктивные последствия. Поэтому, развитие конфликтов в позитивном или негативном направлении зависит от умения руководителя вовремя реагировать и правильно выбирать методы разрешения конфликтных ситуаций.

УДК 368

РЯБЧУН Ю. А.

Науч. руководитель ИВАНИЦА О. Б. — ст. преподаватель

МОШЕННИЧЕСТВО НА СТРАХОВОМ РЫНКЕ УКРАИНЫ

Как известно страховое дело в нашей стране уже несколько последних лет развивается, без малого, "семиимильными шагами". Так, к примеру, в прошлом году доля страховых компаний в украинском ВВП составила около 3%. Важно также то, что у страхового рынка нашей страны еще есть огромный потенциал для дальнейшего расширения и роста.

К сожалению, бок о бок с все возрастающим количеством страховых услуг на украинском рынке

прослеживается тенденция к росту, как количества мошеннических страховых случаев, так и сумм претензий. На долю мошенников по разным оценкам сегодня приходится около 5-10% от общего объема возмещений, выплачиваемых украинскими страховыми компаниями. Кроме того, мошенничество — это деятельность, которая проявляется как со стороны страховщика, так и со стороны страхователя, а в особых случаях и обоюднo, иногда даже с при-

правоохранительных органов или орга-

Случаи страхового мошенничества чаще всего происходят в сферах медицинского страхования, страхования, страхования уезжающих за границу, страхования от несчастного случая. То есть в тех сферах страхования, где убытки носят массовый характер, а страховщики не имеют возможности достаточно эффективно контролировать весь процесс оформления документов и проводить экспертизы, и поэтому приходится обращаться к "промежуточным" инстан-

Для страховщиков, самые большие финансовые потери они терпят от преступлений, связанных с автострахованием, медицинское же страхование – на втором месте. Существует целый набор приемов, помогающих автостраховому мошеннику без особой опасности подогреть свой карман.

В автостраховании чемпионом по объемам мошенничества сегодняшний день является страхование по "Зеленой карте". Наиболее распространены среди криминала в этой сфере являются подделка и фальсификация страховых сертификатов. Подделка подделки порой практически невозможно отличить от подлинников, даже, несмотря на то, что они имеют три уровня защиты.

Страховщики страдают не только от недобросовестных водителей, самовольно продлевающих сроки действия полисов, но и от собственных агентов, многие из которых подделывают финансовую отчетность.

Самым для такого рода экономических преступлений является то, что агенты получают страховые выплаты наличными. Нередко, выписывая полис на автомобиль сроком, например, на 3 месяца, агенты в отчетности указывают страхование примерно на 1 мес., а разницу в цене кладут себе в карман. В таких махинациях страховщики теряют порядка 10% платежей по "зеленым картам" ежегодно.

Другим наиболее распространенным способом мошенничества является честного отъема денег у страховщиков является имитация ДТП после покупки полиса страхования ответственности владельцем недорогого автомобиля. Здесь аферистов зачастую трое, включая инспектора ГАИ. Один страхует автогражданскую ответственность, причем для большей наживы сразу в нескольких компаниях. Второй участник аферы покупает дешевую и заранее помятую иномарку. Инсценируется авария. Тут подключается сотрудник ГАИ, который добросовестно регистрирует "старые раны" автомобиля как новые и выдает необходимые справки. С этими документами "убитый горем" владелец автомобиля прибегает в страховую компанию и получает возмещение за "пострадавшую" иномарку, которое намного превышает расходы на приобретение подбитого автомобиля и покупку страхового полиса. В частности, страховщики пока не характеризуют этот вид мошенничества как устойчивую тенденцию.

Еще один типичный трюк мошенников – при заключении договора о страховании намеренно завышается стоимость машины. Мошенники подделывают документы, "омолаживая" авто, "меняя" модель на более дорогую. Потом имитируется страховой случай – угон. Владелец "угнанной" машины идет с заявлением в милицию, а оттуда напрямик в страховую компанию за полагающимися по страховому полису деньгами.

Также довольно распространенный случай обмана компании на автостраховании – заявление о том, что машина, попавшая в аварию, была полна пассажиров, и требование для каждого из них компенсации за ущерб, нанесенный здоровью.

Не стесняются жулики и "поджигать" свои застрахованные автомобили. Приехавшие на место пожара милиционеры с грустью смотрят на заранее привезенный со свалки старый обугленный кузов. А в страховой компании "погорельцы" усиленно доказывают, что сгорела именно их машина. Правда, подобные финты страховые компании научились раскрывать самостоятельно, проводя серьезную экспертизу.

Не последнее место в "рейтинге" страховых преступлений занимает такой прибыльный "бизнес", как инсценировка угонов застрахованных автомобилей. Особенно часто "угоняются" автомобили, ввезенные в Украину с различными нарушениями или же машины, которые изрядно поизносились с момента заключения договора страхования.

Страховщики стараются проводить профилактику двойного страхования, но делается это в основном тогда, когда суммы возмещения превышают определенные лимиты (\$ 10-15 тыс.).

Достается компаниям и от экспертов, а также станций техобслуживания, которые нередко завышают ущерб для увеличения размера выплаты, деля при этом разницу с клиентом. И хотя большинство страховщиков настаивает на том, чтобы ремонт производился на "партнерских" СТО, с которыми страховые компании заключают договоры, клиенты часто пользуются услугами других техстанций. А поскольку проведение сплошного контроля обходится компаниям слишком дорого, страховщики просто вынуждены оплачивать дополнительные расходы.

По данным американской организации "Коалиции против страхового мошенничества", обман страховщиков со стороны клиентов за всю историю существования рынка обошелся компаниям в \$ 85 млрд.

Не следует, правда, полагать, что страховщики "закрывают глаза" на сравнительно небольшие мошенничества будут поспешно выплачивать компенсации, ведь все перечисленные приемы мошенников в сфере авто страхования страховщики давно изучили.

Суть в том, что любая, даже самая солидная, компания будет скрупулезно искать формальности, чтобы не заплатить. Конечно, противно доказывать страховому следователю, что ты не спрятал машину в чу-

жом гараже, а потім заявив о її угоні, но с цим прийдеться смиритися – саме так буде завжди.

Трудно сказати, коли в Україні на регулярних основах будуть проходити судові процеси, в яких страхові компанії будуть притягувати шахраїв до відповідальності, так як адміністративні витрати на проведення розслідування і збір доказів нерідко можуть перевищувати суму виплат. Як показує практика, в більшості випадків страховим компаніям не вдається довести факт шахрайства. Да і наша судова система далеко не завжди демонструє об'єктивність, вважаючи, що "багата" компанія повинна оплатити збиток "бідного" громадянина.

УДК 336.77

ХРИСТИЧ Т.

Наук. керівник ДОМРАЧЕВ В. Н. – к. е. н.

ПРОГРАМИ КРЕДИТУВАННЯ АПЛБ "АВАЛЬ"

В умовах ринкової економіки отримання прибутку та забезпечення рентабельної діяльності є необхідним чинником існування будь-якого суб'єкта підприємництва. Комерційні банки та їх установи працюють на принципах комерційного розрахунку, тобто в процесі виконання своїх функцій вони одержують прибуток. Як основний узагальнюючий показник фінансових результатів діяльності комерційного банку прибуток, у той же час є найважливішим джерелом формування його капіталу, забезпечення фінансової стійкості та платоспроможності. Банківський прибуток є одним з найважливіших показників ефективності функціонування банку, його стабільності. У ньому зацікавлені всі учасники економічного процесу. Розмір банківського прибутку хвилює акціонерів, тому що є показником отриманого доходу на інвестований ними капітал. Вкладникам прибуток гарантує стабільний дохід і впевненість у завтрашньому дні, оскільки збільшення резервів і власних коштів банку свідчить про його стабільність. Таким чином отримання прибутку є однією із стратегічних цілей управління та найважливішим об'єктом фінансового аналізу діяльності банку.

Доходи комерційного банку складають сукупний (валовий) дохід, який залежить від обсягів та вартості наданих банком послуг.

У загальному визначенні дохід – це збільшення економічних вигод у вигляді надходжень активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Дохід банку є необхідною умовою отримання прибутку і забезпечення рентабельної діяльності банку. Згідно з класифікацією, запропонованою НБУ для складання Звіту про прибутки та збитки, дохід банку

Конечно, по мере возможностей компании стараются бороться с мошенниками: создают в своей структуре специальные отделы, службы безопасности, проводят расследования, однако к более радикальным мерам прибегать пока не торопятся.

Большинство страховщиков считает, что довольно эффективной мерой в борьбе со страховыми преступниками могло бы стать создание информационной базы по клиентам компаний, что помогло бы избежать двойного страхования. Однако не изъявляя желания раскрывать информацию о клиентах, так как идет борьба за каждого страхователя, и всегда есть риск, что твоего клиента переманят более выгодными условиями.

поділяється на операційний дохід і не операційний дохід (Рис. 1).

Операційний дохід включає процентний дохід, комісійний дохід, дохід від торговельних операцій, інші банківські та небанківські операційні доходи.

До *процентних* доходів належать доходи, які обчислюються пропорційно до часу і суми та є компенсацією банку за взятій на себе кредитний ризик.

До них належать:

- доходи за кредитами і депозитами та за іншими процентними фінансовими інструментами в тому числі за цінними паперами з фіксованим прибутком, що так чи інакше підраховані;
- доходи у вигляді амортизації дисконту за цінними паперами;
- комісійні, подібні за природою до процентів. Наприклад, доходи від розміщення коштів у вигляді позики або за зобов'язання її надати, що визначаються пропорційно до часу і суми вимоги, встановлені пропорційно до суми вимоги.

Проценти та прирівняні до них комісійні складають основну частину банківських доходів. Проценти за користування кредитами мають найбільшу питому вагу у доходах банку.

Свою виробничу практику я проходила в кредитному відділі АПЛБ "Аваль" і на його прикладі хочу докладно описати процес кредитування юридичних та фізичних осіб.

Порядок кредитування фізичних осіб

1. *Умови кредитування:* (строки, форми і умови надання і погашення кредиту, види забезпечення, критерії прийняття рішень).
2. *Валюта кредиту:* гривня, євро, долар США.
3. Відкриття кредитної лінії під платіжні картки:

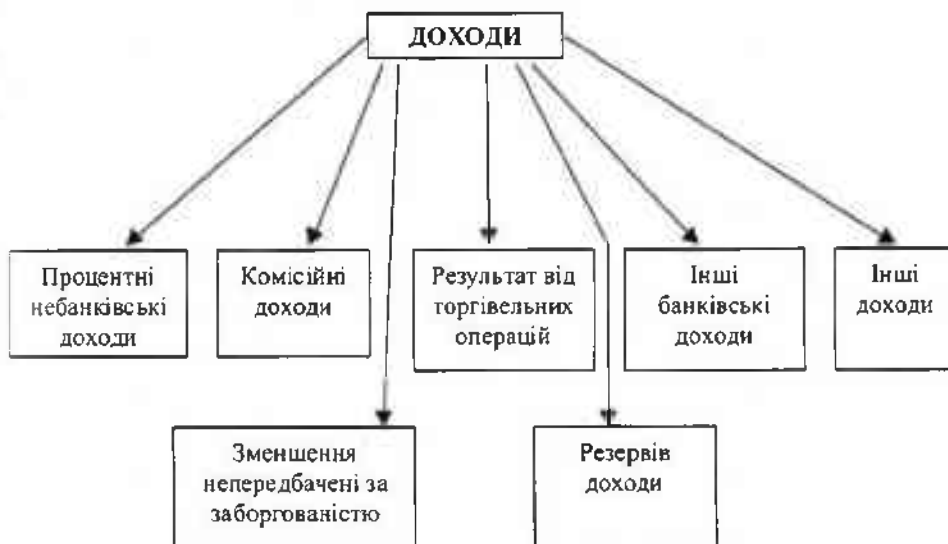

Рис. 1. Доходи комерційного банку

наявності рішення кредитного комітету, та
картки, на яку буде відкрито кредитну лінію
підрозділу виконує такі дії:

- тогує договір про відкриття кредитну лінію та
договір забезпечення кредиту (застава, порука),
- в системі ISAOD відкриває рахунок для обліку
кредитної лінії, нарахування відсотків.
- Супроводження кредиту, погашення зборго-
- ваності:

Погашення зборгованості за кредитом здійснюють-

- частково, рівними частинами згідно з графіком.
- 5. Страхування:
- страхуванню підлягає:
- заставне майно
- фінансові ризики неповернення кредиту за
програмами: "Авто в растрочку", "Онiкс", та
інші програми споживчого кредитування.

6. Кредитування працівників банку: працівникам
банку надаються пільгові кредити.

- 7. Узгодження надання кредиту:
- Кредити, сума яких перевищує встановлений ліміт
вимагають узгодження з центральним офісом АППБ
"Аваль".

Для погодження кредиту що надається понад
ліміт, до центрального офісу передається кредитна
заявка в повному обсязі:

1. Протокол кредитного комітету:
 - ПІБ клієнта
 - розмір кредиту
 - валюта кредитної лінії
 - цільове призначення кредиту
 - відсоткова ставка
 - строк дії кредитної лінії
 - забезпечення кредиту
 - додаткові умови (порука третіх осіб).
2. Висновок підрозділу що займається споживчи-
- ми кредитами,

- с. Висновок служби безпеки,
- d. Висновок юридичного підрозділу,
- e. Акт експертної оцінки майна, що передається
під заставу,
- f. Документи що підтверджують доходи позичаль-
- ника (довідка з місця роботи, податкова декла-
- рація).

Різновиди споживчих кредитів, які пропонує АППБ "Аваль"

1. Програма споживчого кредитування "Аваль – розстрочка"

Ціль: надається для придбання послуг та товарів
широкого вжитку.

Строк: 6, 12, 18, 24 місяця.

Відсоткова ставка: мінімальна ставка 27% річних
(без комісійних), 15% при умові сплати позичальни-

ком комісійних.

Валюта: гривня.

Страхування:

страхуванню підлягає:

- заставне майно
- фінансові ризики неповернення кредиту за
програмами: "Авто в

Максимальний розмір кредиту: 50000 грн., при
умові сплати позичальником 10% від вартості това-

ру чи послуги, а банк виплачує 90% вартості.

Забезпечення кредиту: страхування фінансового
ризика неповернення платежу.

Погашення кредиту: щомісячне виплата частини
тіла кредиту та відсотків.

2. Кредит під заставу

Ціль: для споживчих потреб.

Строк: до 3-х років.

Відсоткова ставка: 13% річних в іноземній ва-

люті і 21% річних в національній валюті.

Валюта: гривня, євро, долар США.

Максимальний розмір кредиту: не більше 70% від вартості забезпечення згідно з експертною оцінкою.

Забезпечення кредиту: застава майна (майнових прав), фінансова порука юридичних та фізичних осіб, страхування фінансового (комерційного) ризику.

Страховання: страхуванню підлягає майно, що передається в заставу. Страхування щорічно протягом строку кредитного договору.

Надання кредиту: Кредитні кошти можуть надаватися:

- з позичкового рахунку позичальника одноразово, або шляхом відкритої кредитної лінії
- в національній валюті: готівкою через касу або безготівковим платежем.
- в іноземній валюті: готівкою через касу.
- шляхом встановлення кредитної лінії до карткового рахунку позичальника (для подальших розрахунків за допомогою банківської платіжної картки).

Погашення кредиту: щомісячне виплата рівними частинами тіла кредиту згідно окремого графіку, та відсотків щомісячно.

3. Авто в кредит

Строк кредитування: до 5 років.

Для авто українського виробництва до 3 років.

Для авто російського виробництва до 4 років.

Для авто іноземного виробництва до 5 років.

Відсоткова ставка: на строк до 3 років 13% іноземній валюті, 21% річних в національній валюті на строк до 5 років 14% і 22% відповідно.

Погашення кредиту: щомісячне виплата рівними частинами тіла кредиту згідно окремого графіку, та відсотків за користування кредитом.

Забезпечення кредиту: застава придбаного авто.

Страховання: обов'язкове на строк дії кредитного договору.

Власний внесок покупця: 20-15%.

4. Житло в кредит

Строк кредитування: 5-7 років.

Відсоткова ставка: 13-14% в іноземній валюті, 21-22% річних в національній валюті.

Програма передбачає кредитування в розмірі не більше 70% вартості квартири, сама квартира розглядається як об'єкт залогоу.

В сучасних умовах юридичні та фізичні особи широко використовують в своїх діяльності позичкові кошти. Для уникнення фінансових труднощів підприємства та звичайні громадяни звертаються в відділення банку для отримання кредиту. Банк пропонує різноманітні програми кредитування, відмінності які я описала вище. Як висновок можна сказати, що, проценти за користування кредитами мають найбільшу питому вагу у доходах банку а для користувача кредиту це заощадження його коштів.

УДК 334

ЧЕРЕДНИЧЕНКО М.

Наук. керівник ЯЗИНІНА Р. О. – д. е. н.

СПІЛЬНІ ПІДПРИЄМСТВА – ОДНА З ФОРМ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

1. Після проголошення незалежності Україна, молода незалежна держава, мала значні боргові зобов'язання перед закордоном. Але з часом було зроблено серйозний і важливий крок з метою захисту майнових прав і економічних інтересів України, забезпечення стійких зовнішньоекономічних відносин і залучення іноземних інвестицій в Україну. Така велика європейська держава як Україна, не може залишатись осторонь шляхів трансферу капітальних, а саме інвестиційних ресурсів. Вхідження України в систему світогосподарських зв'язків супроводжується поступовою адаптацією структури її економіки до надзвичайно високих вимог, які диктує світовий ринок. Україна розвиває зовнішньоекономічні відносини у всій різноманітності їх форм. Однією з таких форм міжнародного співробітництва є спільні підприємства за участю іноземного капіталу.
2. Спільне підприємство – підприємство за участю лише українських партнерів; – підприємство за участю, крім українських, іноземних партнерів.

ство за участю, крім українських, іноземних партнерів.

Підприємства з іноземними інвестиціями створюються та діють на території України в організаційно-правових формах, передбачених для них національним законодавством. Це, насамперед, Закони України "Про підприємства в Україні", "Про підприємство", "Про господарські товариства" тощо.

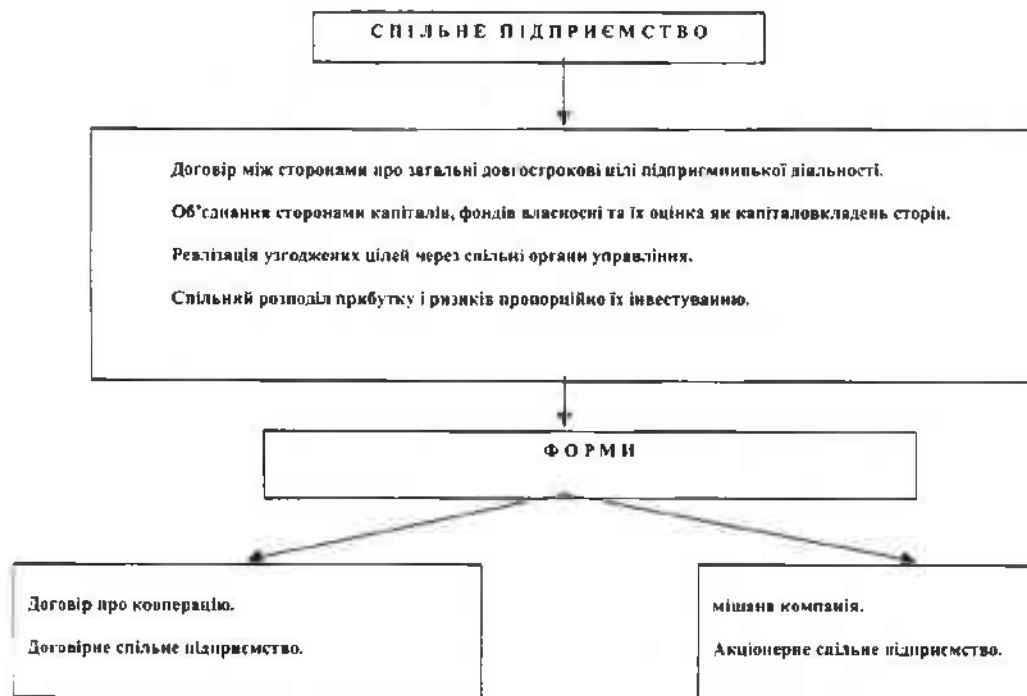
"Про іноземні інвестиції" вже не використовує термін "Спільне підприємство", встановлюючи, що іноземні інвестори можуть створювати підприємства, або брати участь у їх створенні разом з українським або юридичними особами.

3. Види спільних підприємств:

Законом України "Про господарські товариства" передбачено створення СП у таких організаційно-правових формах:

- 1) акціонерне товариство — форма організації господарських об'єднань, що базується на залученні грошових коштів за рахунок емісії і

Рис. 1. Соціально-економічна сутність спільного підприємства*

Стеченко „Інноваційні форми регіонального розвитку”: – К.: 2002. – ст.137.

Рис. 2. Фінансування створення спільного підприємства

Д.М. Стеченко „Інноваційні форми регіонального розвитку”: – К.: 2002. – ст.143.

- продажу акції. Акціонерне товариство може бути відкритого або закритого типу.
- товариство з обмеженою відповідальністю — організація, створена на основі угоди між юридичними особами та громадянами, шляхом об'єднання їхніх внесків для досягнення загальних цілей.

- товариство з додатковою відповідальністю — організація, статутний фонд котрої розділений на частини розмір яких визначається установчими документами.
- повне товариство — вид господарської організації, всі учасники якої здійснюють спільну підприємницьку діяльність і несуть відпові-

Рис. 3. Етапи створення спільного підприємства*

* С.Ф. Покропивний „Підприємство: стратегія, організація, ефективність”. – К.: КНЕУ, 1998. – ст.202.

дальність за зобов'язаннями товариства усім своїм майном.

5) командитне товариство — вид господарської організації, яка включає одного або декілька учасників, відповідальність яких обмежується внеском у майно товариства.

Останні три організаційні форми не знайшли широкого застосування у практиці господарювання українських підприємств з іноземними партнерами. Що стосується створення малих та середніх СП, особливо в сфері торгівлі та послуг, то перевага тут належить товариствам з обмеженою відповідальністю.

4. Створення спільного підприємства ґрунтується на чинному законодавстві України, відображає логіку та порядок аналітичних робіт, охоплює узгоджені у часі етапи, а саме: вибір сфери діяльності спільного підприємства; оцінку українського партнера; пошук іноземного партнера; попередні переговори партнерів і т.д.

5. Головними цілями іноземних партнерів є такі:

- розподіл ринку,
- зниження витрат на створення нових потужностей і собівартості продукції;
- концентрація виробництва;

Рис. 4. Схема техніко-економічного обґрунтування створення СП

№	Основні розділи	Зміст обґрунтування
1.	Назва спільного підприємства. Назва фірми-партнера	Коротка характеристика перелбачуваного іноземного партнера, досвіду співробітництва з ним, основних фірм-конкурентів
2.	Номенклатура продукції: — кількість; — вартість.	Кількісна і якісна характеристика продукції, її кон'юнктура на ринку, очікувані ціни та прогноз обсягу продаж
3.	Технологія: — тип; — сутність.	Оцінка існуючих у світі технологій виготовлення товарів, їх основних параметрів, прийнятої технології для продукції спільного підприємства.
4.	Устаткування, форма і метод організації виробництва	Вибір і розрахунки необхідного устаткування, форми і методи організації виробництва
5.	Матеріально-технічне забезпечення	Обґрунтування вибору форми матеріально-технічного забезпечення постачальників ресурсів, транспортних засобів.
6.	Персонал: — чисельність за категоріями; — оплата праці	Необхідна чисельність місцевих та іноземних робітників; обрані форми оплати праці та її розмір, преміювання, соціальні виплати.
7.	Фінансування і статутний фонд: — загальна величина частки партнерів	Частки учасників у статутному фонді за чинним законодавством; загальна величина статутного фонду; частки власних і позикових коштів.
8.	Реклама продукції: — види; — витрати; — канали; — розповсюдження	Аналоги реклами на цю продукцію, можливості конкурентів на світовому ринку, вибрані види реклами та фінансові можливості їх здійснення.
9.	Система збуту продукції: — вид та засоби доставки; — обсяги збуту в країні та за кордоном.	Наявність досвіду організації збуту в партнерів; практика збуту аналогічної продукції іншими фірмами.
10.	Очікувана виручка та прибуток: — запланована виручка; — очікуваний прибуток.	Динаміка рівня цін за стадіями життєвого циклу продукту; очікувані виручка і прибуток; розподіл прибутку між партнерами і порядок його використання.
11.	Економічна ефективність створення і функціонування.	Розрахунки і оцінка показників економічної ефективності створення та функціонування спільного підприємства за існуючою або власною методикою.

- планування новим ринком та надбання досвіду роботи на ньому;
- диверсифікація сфери діяльності.

6. Спільне підприємство з іноземними інвестиціями — це підприємство будь-якої організаційної форми, створене за законами України, якщо з продовж календарного року в його статутному фонді є кваліфікаційна іноземна інвестиція. Для новостворених підприємств це перший календарний рік.

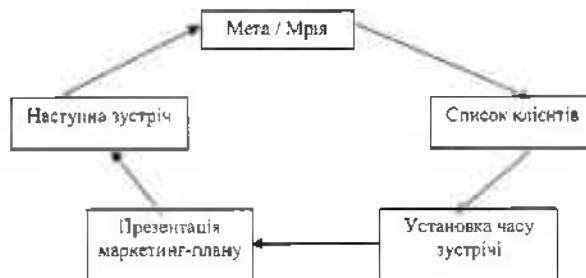
7. Функціонування спільного підприємства з іноземним капіталом в Україні характеризується низкою тенденцій їх розвитку, а саме: відносно висока динаміка процесів створення, розширення масштабів видів і сфер підприємницької діяльності; створення спільних підприємств переважно на двохсторонній основі, проте спостерігається зростання спільних підприємств з трьома та більше учасниками; зосередженість спільних підприємств насамперед у науково-технічних і виробничо-промислових центрах та регіонах України.

За статистичними даними існує тенденція кількісного зростання від двох підприємств у 1987 році до 4229 — у 1999 році. З них лише половина виробничих.

8. СП в Україні:

1. СУАНП „Amway”

Підприємство „Amway” було створено в США в 1953 році американцем Джимом Йорданом та його дружиною. На сьогоднішній день СП „Amway” розвивається, а функціонує на 90 міжнародних ринках. В 2001 році відкривалося відділення „Amway” в Україні, а саме в місті Києві.

Характеристика діяльності: підприємство займається електронною торгівлею (есоммерсе), використовуючи сучасні технології. Система роботи є дуже складною і дуже цікавою. Працівники займаються пошуком клієнтів для покупки різноманітних товарів високої якості за допомогою реклами у журналах, каталогів, телефону, Internet. Всі замовлені товари привозяться клієнтам додому. „Amway” працює за наступною схемою:

2. СП „Інтермода-NAF”.

Французьке підприємство, яке займається реалізацією жіночого одягу та аксесуарів в Україні: Компанія „NAF NAF” була заснована в 1979 році продавцем одягу Жераром Паріетом в Парижі, а СП „Інтермода-NAF” у 2000 році у Києві. Підприємство молоде, але досягнуло значного успіху на ринку України. Одяг від „Інтермода-NAF” — це якісний, сучасний одяг для жінок з досить високим доходом.

УДК 37

ЮРЧУК Л. Ю.

ДИСТАНЦІЙНА ОСВІТА – ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ

Відповідно до Концепції розвитку дистанційного навчання в Україні – дистанційна освіта – це форма навчання, рівноцінна з очною, вечірньою, заочною та екстернатом, що реалізується, в основному, за технологіями що складаються з педагогічних технологій опосередкованого активного спілкування викладачів зі студентами з використанням телекомунікаційного зв'язку та методології індивідуальної роботи студентів з структурованим навчальним матеріалом, представленим у електронному вигляді, та інформаційних технологій створення, передачі і збереження навчальних матеріалів, організації і супроводу навчального процесу дистанційного навчання за допомогою телекомунікаційного зв'язку.

До характерних рис дистанційної освіти можна віднести:

- гнучкість – студенти, в основному не відвідують регулярних занять, а навчаються у зручний для себе час та у зручному місці;
- модульність – кожний окремих курс створює цілісне уявлення про окрему предметну область, що дозволяє з набору незалежних курсів-модулів сформувати навчальну програму, що відповідає індивідуальним чи груповим потребам;
- паралельність – навчання здійснюється одночасно з професійною діяльністю або з навчанням за іншим напрямком;
- економічність – як показує світова практика дистанційна освіта на 50% дешевша ніж традиційні методи навчання – за рахунок більш ефективного використання навчальних площ та технічних засобів, концентрованого і уніфікованого представлення інформації, використання і розвитку комп'ютерного моделювання;
- соціальну рівність – можливість одержання освіти незалежно від місця проживання, стану здоров'я і соціального статусу;
- інтернаціональність – можливість одержати освіту у навчальних закладах іноземних держав,

не виїжджаючи зі своєї країни та надавати освітні послуги іноземним громадянам і співвітчизникам, що проживають за кордоном.

Технології дистанційного навчання можуть використовуватись не тільки в дистанційній освіті, а й в інших формах навчання: очній, заочній, екстернаті; крім того – в окремих дисциплінах або блоках дисциплін, що призначені для підвищення освітнього рівня чи кваліфікації окремих осіб та (або) груп слухачів.

Стан розвитку дистанційної освіти в Україні на сьогоднішній день не відповідає вимогам до інформаційного суспільства, що прагне інтегруватись у європейську і світову спільноту, в першу чергу це обумовлене суттєвим відставанням телекомунікаційних мереж передачі даних, які відзначаються недостатньою пропускну здатністю, надійністю зв'язку та його низькою якістю, та відсутністю нормативно-правова база, яка б регламентувала і забезпечувала діяльність навчальних закладів у напрямку впровадження дистанційної освіти як рівноцінної з іншими формами навчання.

Незважаючи на зазначені проблеми, кількість студентів та слухачів, що здатні і бажають навчатись за дистанційними технологіями, вже зараз досить велика і зростає дуже швидко.

При багатьох вузах створені центри дистанційного навчання які активно впроваджують в учбовий процес нові інформаційні технології, методики організації та технології дистанційного навчання, розробляють дистанційні курси.

Проблеми які виникають на цьому рівні в основному пов'язані з програмно-технічним та організаційно-методичним (не торкаючись суто економічних проблем) забезпеченням.

Програмне забезпечення повинно забезпечити:
– середу розробки дистанційних курсів (електронних конспектів), тестування, тренажерів, лабораторних та практичних занять;

— проведення самостійного, групових або консультативних занять;

— збирання та накопичення інформації про хід індивідуального навчання кожного та всіх студентів за різними формами — для окремих викладачів та деканатського обліку.

З огляду на це необхідно враховувати що всі ці завдання вирішуються на базі мережевих технологій.

Вирішення цієї проблеми можливе двома шляхами: — самостійна розробка або придбання ліцензійних програмних продуктів. Перший шлях вимагає наявності кваліфікованих фахівців — програмістів, з обчислювальних машин, комунікаційних технологій, організації навчального процесу. Другий пов'язаний з ретельним вибором програмного середовища за критерієм „ціна — якість”, при цьому замовник у більшості випадків сам не має чіткого розуміння, чого він бажає. Є досить багато програмних систем (більше ніж 50% закордонних університетів мають розвинені системи дистанційної освіти вже давно їх використовують), на жаль ми не маємо своєї, з яких важко зробити вибір. У цій ситуації доцільним буде звернення до фахівців, наприклад до Українського центру дистанційної освіти, які надають кваліфіковану консультацію.

До проблем організаційно-методичного забезпечення можна віднести:

- створення спеціалізованого підрозділу для впровадження та організації поточної роботи дистанційного навчання, використання інформаційних технологій в інших видах та формах навчального процесу;
- методичну підготовку загалом викладачів до впровадження інформаційних технологій в навчальний процес;
- розробку дистанційних курсів. Для забезпечення високої якості дистанційних курсів необхід-

на спільна робота кваліфікованого викладача предметної галузі, психолога, фахівців з дизайну та навчального середовища.

Можна рекомендувати наступну послідовність входження викладачів в методологію дистанційної освіти:

- ознайомлення з можливостями сучасних технологій обробки текстової, аудіо- та відеоінформації, отримання певних навиків їх використання;
- ознайомлення та отримання певних навиків роботи в вибраному навчальному середовищі дистанційної освіти;
- підготовка матеріалів до електронного конспекту та самого конспекту;
- розробка та впровадження системи тестового контролю;
- засвоєння інших форм дистанційного навчання — електронної пошти, конференцій, чатів.

Основний тягар методичного забезпечення лягає на викладачів вимагаючи від них постійно підвищувати творчу активність і кваліфікацію відповідно до нововведень та інновацій, удосконалювати ті курси, які вони викладають. Дистанційна освіта розширює і оновлює роль викладача, робить його наставником-консультантом, який повинен координувати пізнавальний процес.

ЛІТЕРАТУРА

1. Указ Президента України від 31.07.2000 року № 928/2000 «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні».
2. Концепція розвитку дистанційного навчання в Україні, затверджена Міністром освіти і науки України 20.12.2000р.

УДК 004:33

М. В.

МЕХАНИЗМЫ ПОИСКА ИНФОРМАЦИИ В INTERNET

INTERNET — глобальная компьютерная сеть, охватывающая весь мир. Сегодня INTERNET имеет около 38 миллионов абонентов в более чем 180 странах мира. Ежемесячно размер сети увеличивается на 3-7%. INTERNET образует как бы ядро, обеспечивающее связь различных информационных сетей, принадлежащих различным учреждениям во всем мире, одна с другой.

Всплеск интереса к глобальной информационной сети INTERNET наблюдается сейчас повсеместно. В сложившихся условиях потребность в информации в сети INTERNET становится особенно острой. В настоящее время по INTERNET распространяется множество документов, касающихся как функциониро-

вания сети и работы в ней пользователей, так и связанных с различными сферами жизни: наукой, культурой, экономикой и т.д. При этом обновление информации в INTERNET происходит, практически, в режиме реального времени.

Основная задача INTERNET — предоставление необходимой информации. Чтобы найти нужную информацию необходимо знать адрес Web-страницы, на которой эта информация находится. Лучше всего искать в Сети необходимую информацию с помощью поисковых систем — специализированных Web-узлов. Поисковые системы классифицируют по методам поиска.

Поисковые каталоги предназначены для поиска по темам. Обычно они построены по иерархическо-

му принципу, т.е. каждый шаг поиска это выбор подраздела с более конкретной тематикой искомой информации. На нижнем уровне поиска пользователь получает относительно небольшой список ссылок на искомую информацию.

Поисковый индекс обеспечивает поиск по заданным ключевым словам, которые вводятся при заполнении специальной формы поиска. В результате поиска формируется набор гиперссылок на Web-страницы, содержащие указанные термины. Обычно результатом такого поиска является огромное количество страниц и для облегчения дальнейшего поиска ссылки, чаще всего, располагаются по степени убывания встреченных на данных страницах слов, совпадающих с ключевыми словами. При просмотре списка необходимо выбрать те страницы, которые нужно просмотреть. Некоторые системы составляют список ссылок по степени свежести страниц, другие же – по степени вероятности того, что данные страницы окажутся искомыми. Вычисление вероятности основывается на данных о том, как скоро на странице встречается искомое слово. Первыми в таком списке идут ссылки на те страницы, у которых ключевые слова встречаются уже в названии.

Из сказанного получается, что поисковые каталоги предоставляют доступ к меньшему количеству страниц, чем поисковые индексы, но они точнее указывают на основные ресурсы Сети. Поэтому при первичном поиске информации целесообразно использовать поисковые каталоги. А квалифицированным пользователям Internet более полезны поисковые индексы. Они позволяют разыскать малоизвестные и узкоспециализированные ресурсы. Многие современные поисковые системы сочетают в себе оба указанных метода.

Теперь более детально рассмотрим поисковые системы. Такие системы обычно состоят из трех компонентов:

- агент (паук или кроулер), который перемещается по Сети и собирает информацию;
- база данных, которая содержит всю информацию, собираемую пауками;
- поисковый механизм, который люди используют как интерфейс для взаимодействия с базой данных.

Средства поиска типа агентов, пауков, кроулеров и роботов используются для сбора информации о документах, находящихся в Сети Интернет. Это специальные программы, которые занимаются поиском страниц в Сети, извлекают гипертекстовые ссылки на этих страницах и автоматически индексируют информацию, которую они находят для построения базы данных.

Каждый поисковый механизм имеет собственный набор правил, определяющих, как собирать документы. Некоторые следуют за каждой ссылкой на каждой найденной странице и затем, в свою очередь, ис-

следуют каждую ссылку на каждой из новых страниц, и так далее. Некоторые игнорируют ссылки, которые ведут к графическим и звуковым файлам, файлам мультимедиа; другие игнорируют ссылки к ресурсам типа баз данных WAIS; другие проинструктированы, что нужно просматривать прежде всего наиболее популярные страницы.

Агенты – самые “интеллектуальные” из поисковых средств. Они могут обрабатывать содержание документов, находить и индексировать другие виды ресурсов, не только страницы. Они могут также быть запрограммированы для извлечения информации из уже существующих баз данных. Независимо от информации, которую агенты индексируют, они передают ее обратно базе данных поискового механизма.

Агенты извлекают и индексируют различные виды информации. Некоторые, например, индексируют каждое отдельное слово во встречающемся документе, в то время как другие индексируют только наиболее важных 100 слов в каждом, индексируют размер документа и число слов в нем, название, заголовки и подзаголовки и так далее. Вид построенного индекса определяет, какой поиск может быть сделан поисковым механизмом и как полученная информация будет интерпретирована.

Агенты могут также перемещаться по INTERNET и находить информацию, после чего помещать ее в базу данных поискового механизма. Администраторы поисковых систем могут определить, какие сайты или типы сайтов агенты должны посетить и проиндексировать.

Общий поиск информации в Сети осуществляют программы, известные как *пауки*. Пауки сообщают о содержании найденного документа, индексируют его и извлекают итоговую информацию. Также они просматривают заголовки, некоторые ссылки и посылают проиндексированную информацию базе данных поискового механизма.

Кроулеры просматривают заголовки и возвращают только первую ссылку.

Роботы могут быть запрограммированы так, чтобы переходить по различным ссылкам различной глубины вложенности, выполнять индексацию и даже проверять ссылки в документе. Из-за их природы они могут застревать в циклах, поэтому, проходя по ссылкам, им нужны значительные ресурсы Сети. Однако, имеются методы, предназначенные для того, чтобы запретить роботам поиск по сайтам, владельцы которых не желают, чтобы они были проиндексированы.

Люди могут помещать информацию прямо в индекс, заполняя особую форму для того раздела, в который они хотели бы поместить свою информацию. Эти данные передаются базе данных.

Когда кто-либо хочет найти информацию, доступную в INTERNET, он посещает страницу поисковой системы и заполняет форму, дегализирующую ин-

...которая ему необходима. Здесь могут использоваться ключевые слова, даты и другие критерии в форме поиска должны соответствовать критериям, используемым агентами при индексации информации, которую они нашли при обращении по Сети.

База данных отыскивает предмет запроса, основываясь на информации, указанной в заполненной форме, и выводит соответствующие документы, поданные в базе данных.

Чтобы определить порядок, в котором список документов будет показан, база данных применяет алгоритм ранжирования. В идеальном случае, документы более релевантные пользовательскому запросу будут помещены первыми в списке. Различные поисковые системы используют различные алгоритмы ранжирования, однако, основные принципы определения релевантности следующие:

1. Количество слов запроса в текстовом содержимом документа.
2. Тэги, в которых эти слова располагаются.
3. Местоположение искомых слов в документе.
4. Удельный вес слов, относительно которых определяется релевантность, в общем количестве слов документа.

Различные поисковые механизмы также выбирают различные способы показа полученного списка – некоторые показывают только ссылки; другие выводят ссылки с первыми несколькими предложениями, содержащимися в документе или заголовки документов вместе с ссылкой.

Когда Вы щелкаете на ссылке к одному из документов, который вас интересует, этот документ запрашивается у того сервера, на котором он находится.

Сравнительный обзор поисковых систем

Исторически сложилось, что первой такой поисковой машиной являлась Alta Vista, поэтому с неё и начнём рассмотрение.

AltaVista. Наиболее интересная возможность AltaVista – это расширенный поиск. AltaVista разрешает поиск по ключевым фразам, при этом она имеет довольно большой фразеологический словарь. Кроме всего прочего, при поиске в AltaVista можно задать имя поля, где должно встретиться слово. К сожалению, подробно процедура ранжирования в документации по системе не описана, но видно, что ранжирование применяется как при простом поиске, так и при расширенном запросе. Реально эту систему можно отнести к системе с расширенным булевым поиском.

Lycos. Как и большинство систем, Lycos дает возможность применять простой запрос и более изощренный метод поиска. В простом запросе в качестве поискового критерия вводится предложение на естественном языке, после чего Lycos производит нормализацию запроса, удаляя из него так называемые

stop-слова, и только после этого приступает к его выполнению. Почти сразу выдается информация о количестве документов на каждое слово, а позже и список ссылок на формально релевантные документы. В списке против каждого документа указывается его мера близости запросу, количество слов из запроса, попавших в документ, и оценочная мера близости, которая может быть больше или меньше формально вычисленной.

Пока нельзя вводить логические операторы в строке вместе с терминами, но использовать логику через систему меню Lycos позволяет. Такая возможность применяется для построения расширенной формы запроса, предназначенной для искушенных пользователей, уже научившихся работать с этим механизмом.

Yahoo. Данная система появилась в Сети одной из первых, и сегодня Yahoo сотрудничает со многими производителями средств информационного поиска, а на различных ее серверах используется различное программное обеспечение. Язык Yahoo достаточно прост: все слова следует вводить через пробел, они соединяются связкой "and" либо "or".

При выдаче не указывается степень соответствия документа запросу, а только подчеркиваются слова из запроса, которые встретились в документе. При этом не производится нормализация лексики и не проводится анализ на "общие" слова. Хорошие результаты поиска получаются только тогда, когда пользователь знает, что в базе данных Yahoo информация есть наверняка. Ранжирование производится по числу терминов запроса в документе.

Yahoo относится к классу простых традиционных систем с ограниченными возможностями поиска.

OpenText. Информационная система OpenText представляет собой самый коммерциализированный информационный продукт в Сети. Все описания больше похожи на рекламу, чем на информативное руководство по работе. Система позволяет провести поиск с использованием логических коннекторов, однако размер запроса ограничен тремя терминами или фразами. В данном случае речь идет о расширенном поиске. При выдаче результатов сообщается степень соответствия документа запросу и размер документа.

Система позволяет также улучшить результаты поиска в стиле традиционного булевого поиска. OpenText можно было бы отнести к разряду традиционных информационно-поисковых систем, если бы не механизм ранжирования.

Infoseek. Система Infoseek обладает довольно развитым информационно-поисковым языком, позволяющим не просто указывать, какие термины должны встречаться в документах, но и своеобразно взвешивать их. Достигается это при помощи специальных знаков "+" – термин обязан быть в документе, и "-" – термин должен отсутствовать в документе.

Кроме этого, Infoseek позволяет проводить то, что называется контекстным поиском. Это значит, что, используя специальную форму запроса, можно потребовать последовательной совместной встречаемости слов. Также можно указать, что некоторые слова должны совместно встречаться не только в одном документе, а даже в отдельном параграфе или заголовке.

Имеется возможность указания ключевых фраз, представляющих собой единое целое, вплоть до порядка слов. Ранжирование при выдаче осуществляется по числу терминов запроса в документе, по числу фраз запроса за вычетом общих слов. Все эти факторы используются как вложенные процедуры. Подводя краткое резюме, можно сказать, что Infoseek относится к традиционным системам с элементом взвешивания терминов при поиске.

Rambler. Поисковая система содержит информацию о более чем 12 миллионах документов, расположенных на серверах России и стран СНГ.

Rambler обрабатывает ежедневно не менее 500 тысяч поисковых запросов (в среднем – 5 запросов в секунду), сканируя 48 тысяч Web-серверов и используя несколько одновременно работающих программ-роботов.

Запрос может состоять из одного или нескольких слов, разделенных пробелами. Могут быть использованы как русские, так и английские слова и словосочетания. По умолчанию находятся только те документы, в которых встретились все введенные Вами слова.

Чтобы найти документы, содержащие хотя бы одно слово из запроса, используется логическая связка "or" или выбирается на странице детального запроса: "Слова запроса: любое". Чтобы исключить документы, содержащие те или иные слова, надо указать на странице детального запроса: "Исключить документы, содержащие следующие слова..."

Все равно, с какой буквы написаны слова запроса: с большой или с маленькой. И при построении индекса, и при поиске по запросу все заглавные (большие) буквы "понижаются".

Слова запроса могут быть соединены логическими связками "and", "or". Вместо связок (или в сочетании с ними) могут использоваться также символы "&", "||".

Части запроса могут быть сгруппированы с помощью круглых скобок. Возможна многократная вложенность скобок в сочетании с логическими операторами.

Rambler умеет искать слова во всех формах (например, аминокислота, аминокислоты, аминокислотой и т. д.). Чтобы слово находилось во всех формах, перед ним надо поставить служебный символ "@". В меню детального запроса такой режим может быть включен для всех слов: "Расширение запроса: все формы слов". Служебный символ "@" перед словом

позволяет находить не только само это слово, но и однокоренные слова. В меню детального запроса символу "@" соответствует режим "Расширение запроса: все однокоренные".

По умолчанию наша система ищет слова запроса так, как Вы их ввели, чтобы уменьшить "шум" в найденных документах. Если Вы не помните, как пишется слово, или хотите расширить запрос, можно использовать метасимволы "*" и "?" для обозначения произвольной части слова и произвольного символа.

Ограничить поиск частями документов, такими как название документа, его заголовок, URL и т.п., можно через меню детального запроса "Искать в..."

Можно ограничить поиск документами только на русском или только на английском языке. Для этого надо выбрать соответствующий режим в меню детального запроса "Язык документа...". По умолчанию поиск выполняется по документам на всех языках.

По умолчанию найденные документы сортируются по релевантности (соответствию запросу). Однако Вы можете потребовать, чтобы вместо этого в начало списка были помещены самые свежие (или, наоборот, самые старые документы). Для этого надо выбрать соответствующую установку в меню "Сортировать по..." на странице детального запроса.

Вы можете также ограничить поиск документами, созданными в определенный период времени: для этого необходимо на странице детального запроса указать "От даты... до даты..."

Можно потребовать, чтобы Rambler возвращал только те документы, где слова из запроса находятся на минимальном расстоянии друг от друга.

Режим "Ограничить расстояние между словами" может быть включен в детальном запросе. Все перечисленные выше правила могут быть использованы совместно друг с другом в необходимой Вам последовательности.

По умолчанию результаты поиска выдаются порциями по 15 документов. Меню "Выдавать по..." на странице детального запроса позволяет увеличить это число до 30 или 50. Меню "Форма вывода..." позволяет получать описания документов с увеличенной или уменьшенной подробностью.

Yandex. Yandex ежедневно просматривает сотни тысяч Web-страниц в поисках изменений или новых ссылок. Коллекция ссылок постоянно растет.

Yandex не требует от вас знания специальных команд для поиска. Достаточно набрать вопрос ("где найти дешевые компьютеры" или "нужны телефоны Москвы и Московской области"), и вы получите результат – список страниц, где встречаются эти слова.

Независимо от того, в какой форме вы употребили слово в запросе, поиск учитывает все его формы по правилам русского языка. Например, если задан запрос "идти", то в результате поиска будут найдены ссылки на документы, содержащие слова "идти",

“ел”, “шла” і т.д. На запит “окно” буде інформація, що містить слово “окно”, а запит “отзывали” – документи, що містять слово “отзывали”.

Цей пошук не обмежений лише словами і фреймами. Yandex шукає за назвою Web-сторінки, файлом або файлом з потрібним зображенням.

Апорт. Зазвичай запит представляє з себе пропозицію або декілька слів.

За таким запитом знаходяться документи, в яких зустрічаються всі слова запиту. Є, правда, обмежене число слів (сполучники, предлоги і т.п.), які в запиті ігноруються, так як не несуть самостійної смислової навантаження.

Наприклад, за запитом: *яблука на снігу* будуть знайдені всі документи, в яких зустрічаються одночасно два слова: “яблоко” і “сніг”. Де в документі розташовані слова, в якій граматичній формі вони знаходяться – не важливо.

Стоїть ще раз підкреслити важливе і дуже своєрідне властивість Апорта: незалежно від того, в якій граматичній формі ви пишете в запиті слово, воно знайдеться в документах у всіх своїх формах. Наприклад, за запитом: *людина шел* будуть знайдені всі документи, що містять текст “люди шел”. Розпізнавання всіх форм працює для звичайних слів російської мови. Для екзотичних слів, неологізмів і т.п. це не працює. В цьому випадку можна скористатися оператором “*”.

Наприклад, ви хочете знайти всі, що стосуються діяльності президента Росії, в тому числі і документи, що містять слово “елцинизм”. Використовують запит: *елцинизм**. Він дозволить вам знайти те, що ви хочете (а також документи з словами Ельцин, ельцинцы, ельциненок і т.п.), оскільки зірочка замінює собою будь-яке число будь-яких букв.

Ви можете шукати документи не тільки по всьому російськомовному INTERNET, але і по одній частині. Найпростіший випадок – пошук по певній серверу. Наприклад: *url=www.intel.ru собака*

По даному запиту будуть знайдені всі документи на сервері *www.intel.ru*, що містять слово “собака”. Можливо, вам цікаво, а що буде, якщо написати просто: *url=www.intel.ru*

В цьому випадку ви отримаєте список всіх документів, розташованих на вказаному вами сервері.

Ви можете обмежувати пошук і сильніше – одним з каталогів сервера. Наприклад: *url=www.intel.ru/sobaki/сенбернар*.

По даному запиті документи, що містять слово “сенбернар”, будуть шукатися тільки в каталозі /sobaki (і його підкаталогах) московського сервера корпорації Intel.

Висновок

З розвитком INTERNET з'явилася можливість швидкого і зручного пошуку необхідної документальної інформації. Тепер можна не займатися підбором і вивченням величезної кількості літератури в книжних магазинах і бібліотеках. Інформацію можна отримати, не виходячи з дому або офісу. Для цього потрібен тільки безпосередньо сам комп'ютер, підключений до INTERNET з встановленою спеціальною програмою – браузером.

УДК 519.857.3

АДРЕСОВ М. В.

“Вибір рішення в умовах невизначеності”

ВИБІР ОПТИМАЛЬНИХ РІШЕНЬ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Доповідь складається з двох частин. У першій частині розглядаються задачі вибору “привабливих” об'єктів, а у другій – “бажаних” ймовірносних розподілів.

Вибір рішення, які характеризуються словами “привабливий” і “бажаний”, здійснюється в результаті оптимізації певних критеріїв, які подаються відповідно функцією або функціоналом вигоди.

Системний аналіз в задачах вибору та обґрунтування оптимальних рішень

Проаналізуємо проблему прийняття рішень і керування в економічних, технічних та соціальних системах завдяки системному підходу, в основі якого лежить логічний аналітико-ієрархічний процес, розвинутий в роботі [3], суть якого полягає у розчлену-

ванні (декомпозиції) складної проблеми на низку простих задач таким чином, що вибір рішення ґрунтується на порівнянні лише можливих альтернативних рішень в кожній задачі. Формулювання простих задач стає можливим завдяки введенню структурної ієрархії критеріїв і об'єктів, які їх задовольняють (реалізують), та алгоритмів визначення пріоритетів як для критеріїв, так і для об'єктів. Вибір оптимального рішення характеризується найвищим узагальненим пріоритетом, наданим одному об'єкту, причому цей пріоритет синтезується на основі пріоритетів цього об'єкта і пріоритетів розглянутих критеріїв, задоволення яких вибраним об'єктом розв'язує вихідну проблему найкращим чином. В якості прикладів розглянемо низку задач вибору та обґрунтування оптимальних рішень.

Задача 1. Вибір найкращого чоловіка для Оксани

Дівчина ставить собі за мету (ціль) – вийти заміж, причому у неї на прикметі є 3 кандидати, Тарас, Іван та Григорій, і вона має обґрунтувати свій вибір на одному з них.

Сама Оксана приваблива, їй 27 років, має вищу освіту – магістр, займається 3 роки бізнесовою діяльністю. Вибір її ґрунтується на таких критеріях: вік, зовнішність, інтелект та економічний статус.

Тарас, атлетичної статури 30-річний інженер, має високий зарібок, цікавиться своєю кар'єрою так само як: майбутньою сім'єю, характеризується багатством чеснотами.

Іван, 37-річний багатообіцяючий художник, романтична натура, його кар'єра перебуває в постійному розвитку. Його щоденні доходи випадкові, але він геніальна людина і цікавить його краса: духовність, а не накопичення багатства.

Григорій, симпатичний 25-річний енергійний юнак з яскравим майбутнім і успішним сімейним бізнесом, шляхетний, вдумливий та самовпевнений у своїх вчинках.

Наведемо результати застосування системного аналізу щодо ієрархії критеріїв та об'єктів (кандидатів) в термінах пріоритетів:

1. Порівняння критеріїв за важливістю відносно цілі.

У таблиці подано відношення Оксани до кожної пари критеріїв, наприклад, "вік – зовнішність" – $1/7$, тоді як "зовнішність – вік" – $7/1$, тобто віку вона надає у 7 разів меншої переваги, ніж зовнішності. Зауважимо, що $1/7$ і 7 являються взаємнооберненими числами, тобто їх добуток дорівнює 1. Аналогічно вона поступас з рештою пар критеріїв і ясно, чому на діагоналі мають стояти одиниці. Пріоритети кожного критерію обчислюються операцією ділення суми всіх чисел рядка, що відповідає цьому критерію до суми всіх чисел таблиці, в результаті одержуємо: вік – 0,062; зовнішність – 0,327; інтелект – 0,429; економічний статус – 0,182.

Аналогічно обчислюються пріоритети на наступному кроці.

1. Порівняння об'єктів вибору відносно критеріїв. по віку: Тарас – 0,258, Іван – 0,105, Григорій – 0,637;

по зовнішності: Тарас – 0,166, Іван – 0,340, Григорій – 0,494;

по інтелекту: Тарас – 0,188, Іван – 0,731, Григорій – 0,081;

по економічному статусу: Тарас – 0,238, Іван – 0,064, Григорій – 0,698.

2. Суми добутоків пріоритетів відповідних об'єктів на пріоритети усіх критеріїв дорівнюють синтезним пріоритетам: Тарас – 0,195, Іван – 0,573, Григорій – 0,232.

Згідно синтезним пріоритетам Оксана зупиняє свій вибір на Івані.

Аналогічно розв'язуються наступні задачі.

Задача 2. Вибір оптимального маршруту прокладання трубопроводу

У різні часи з шпальт газет попадаються на очі такі словосполучення "Дашава – Київ", "Уренгой – Ужгород", "Поті – Одеса – Броди", – це ті магістралі трубопроводу через які Україна, Росія, Азербайджан та інші країни транспортують свої енергоносії до країн Європи. Останнім часом Росія, за політичних мотивів, планує будівництво трубопроводу через територію Беларусі. Виникає питання, який пріоритет матиме цей маршрут порівняно з уже існуючими. В зв'язку з цим розглянемо модель прийняття та обґрунтування рішення щодо вибору деякого маршруту, застосовавши системний аналіз, який у даному випадку передбачає вибір таких критеріїв: загальна вартість всіх заходів, пов'язаних з будівництвом та експлуатацією; ризик, що включає в себе ступінь ураження, надійності та складності проектування; система керування, яка має бути еластичною, керованою завдяки достатній системі важелів і їх узгодженості; партнери – споживачі енергоносіїв, споживачі, на території яких прокладено трубопровід (Україна, Беларусь); довкілля з соціальним (будівництво та експлуатація) та фізичним (можливості реалізації проектних робіт) аспектами. Об'єктами вибору являються Беларусь та Україна, на території яких вся інфраструктура протягом багатьох років поспіль надійно функціонує. При наявності відповідної інформації можна порівняти критерії за важливістю відносно цілі та порівняти об'єкти (Україну та Беларусь) відносно критеріїв і одержати синтезні пріоритети України та Беларусі, за якими визначається доцільність або недоцільність прокладання нового трубопроводу для Росії.

Задача 3. Менеджмент транспортних перевезень

Менеджмент здійснюється на основі вибору та встановлення оптимальної стратегії згідно намічених цілей. Основні цілі менеджерів, орієнтованих на фінансовий бюджет, включають мінімальну вартість, покращення зв'язків із внутрішніми конституенціями (покупки, продажі, маркетингові рахунки, експлуатація транспортних засобів та фінансові витрати), покращення зв'язків із зовнішніми конституенціями (лізингові компанії, виробничі автокомплекси, страхові компанії, тощо), покращення якості перевезень, покращення надійності обслуговування і програмних аспектів транспортних агенцій. В основі побудови стратегії керування лежать дві альтернативи: зменшення розмірів транспортних засобів або зменшення їх кількості.

Задача 4. Ринкова маркетингова стратегія

Якщо стратегія менеджменту направлена на вдосконалення виробництва нової продукції, що посту-

то маркетингова стратегія формується на основі прийнятих рішень – включити або вилучити з портфелю продукцію певного обсягу. Така стратегія зазвичай передбачає виконання комплексу послуг, що включає: проведення глибокого ситуативного аналізу позиціонування товарів на ринку; аналіз конкурентного середовища та формування стратегії конкурентних підприємств; розробку стратегії глибокого проникнення на ринок продукції; розробку стратегії диференціації виробництва для нових видів конкурентноспроможної продукції на ринку; розробку стратегії експансії за важливими стратегічними зонами маркетингування; розробку інвестиційних проектів за цими зонами; визначення ефективності інвестиційних проектів; розробку заходів з реалізації та контролю за здійсненням маркетингової стратегічної програми.

Задача 5. Менеджмент бізнесової діяльності

Керування здійснюється вибором та обґрунтуванням оптимальної стратегії згідно з основними цілями керування, що охоплюються критеріями соціальної корисності (корисності), прибутку та ризику, пов'язаними з бізнесовою діяльністю. Досягнення визначених цілей стає можливим завдяки діяльності різних родів комерційних ринкових структур, включаючи комерційні банки, основні сектори фінансового ринку, ринку деривативів, валютного ринку, страхової сфери, тощо), а також мале, середнє та велике підприємство, яке надто розповсюджене в ринкових умовах не тільки у фінансовій сфері, а в неменшій мірі в економічній.

В основі побудови стратегії менеджменту лежать альтернативи, пов'язані з вибором діяльності в малому та середньому або великому бізнесі.

Задача 6. Підвищення рівня зайнятості

Основою соціальної політики являється боротьба з безробіттям, а значить, підвищенням рівня зайнятості, що зумовлює підйом життєвого рівня населення. Ця проблема розв'язується шляхом вибору таких критеріїв як надійність, освіта, практична діяльність та якість. Кожний критерій підрозділяється на певні стандарти або дискримінаційні категорії, наприклад, освіта (вища, середня), якість (добра, погана) і т.д. Пріоритети обчислюються для критеріїв, порівнюючи їх попарно з урахуванням рівнів їх розвитку. Нарахунок, кожному громадянину, що стоїть на обліку служби зайнятості, виставляється рейтинг на основі суми дубутків його пріоритетів відносно рівнів критеріїв на пріоритети самих рівнів. Вибір кандидата на роботу здійснюється згідно його рейтингу.

Задача 7. Інтенсифікація банківської діяльності

Новий Національний Банк (ННБ) провів аналіз щодо розкриття та ідентифікації своїх основних мотивів для розширення сфери впливу в країні. Один мотив для розширення своєї продукції; другим мо-

тивом для розширення є зниження вартості його надлишкової продукції завдяки покращеній оперативній ефективності і взаємодії з іншими банками, які можуть розглядатись як потенційні кандидати для об'єднання або проста поглинання, що в свою чергу скоротить і накладні витрати. Після чіткого визначення своєї політики бажаного розширення і розуміння того, що об'єднання буде вигідним для свого розвитку, ННБ звужує свій вибір на двох можливих кандидатах, які найбільш підходять його політиці приєднання, якими є банк А і банк Б.

Банк А обслуговує один великий народнотосподарський регіон, входить в десятку найбільших банків холдингових компаній з активом в 3 млрд. грн. і розміщений в будівлях, які являються історичними пам'ятками країни. Банк Б знаходиться в центральній частині країни, його актив становить 1,5 млрд. грн. Його кредитно карткова операційна стратегія є найбільш ефективною в країні, і крім того, закон регіону не дає обмежень на відсоток по кредитних картках і забезпечує найнижчий рівень податку на прибуток. ННБ розробив програму розширення, яка враховує стратегічні, фінансові, операційні та інтеграційні фактори. Остаточне визначення ідеального кандидата залежить від порівняння відношень "вимога/вартість" і наданню переваги одному із них. Вартістями, що використовуються в цьому порівнянні, являються фінансова вартість затрат на сумісність, персонал, відсоткові ставки по кредитних картках та податках. Вигоди включають прибуток, географічне розширення, розширення продукції та репутацію.

Задача 8. Інтенсифікація діяльності акціонерних товариств

Коли досліджуються мотивації щодо об'єднання або поглинання однією структурою інших, їй подібних, аналітикам завжди бракує надійних і переконливих аргументів на користь мотиваційної теорії. Більшість об'єднань дійсно не являються вигідними з точки зору акціонерів. Для кращого визначення майбутнього успіху від пропозиції об'єднатись та його обґрунтування вводять модель з двома особами, що приймають рішення (ОПР). Перша ОПР притримується неокласичної точки зору в силу якої об'єднання виникає завдяки бажанню менеджерів максимізувати багатство акціонерів. Менеджери більш зацікавлені в успішності своєї діяльності щодо об'єднання фірм, ніж у власній вигоді або цінах акцій після об'єднання. Друга ОПР вважає, що менеджери вважають максимізувати своє власне багатство і задовільнити психологічну потребу зростання і влади. І тоді кроки менеджерів у напрямку підвищення прибутку об'єднаних фірм і підняття цін акцій пов'язані з їх бажанням максимізувати свої власні прибутки. Цікаво відмітити, що хоча обидві ОПР допускають різні мотивації менеджерів, немає значної різниці в їх передбаченнях успішних об'єднань. Критерії, які вживають ОПР включають цілі компанії ак-

ціонерів і менеджерів, національної торгової палати та юридичного відділу.

Альтернатив тут може бути три: не робити ніяких спроб для об'єднання, невдале та успішне об'єднання.

Задача 9. Вибір телекомунікаційної системи

Успіх або невдача в багатьох аспектах бізнесової діяльності у великій мірі залежить від здатності бізнесу зв'язуватись зі своїми споживачами, постачальниками та посередницькими структурами. Модель, яку ми будемо аналізувати, відноситься до малої або середньої за розміром компанії по охороні здоров'я, якій необхідно вибрати телекомунікаційну систему. Компанія забезпечує лікарів, лікарні та інших провайдерів по охороні здоров'я ефективною медичною інформацією щодо страхування та діагностики. Швидка передача цієї інформації дозволяє лікарям і лікарням мінімізувати їхні операційні затрати і приймати кращі рішення, розділяючи інформацію між експертами, що знаходяться у різних закладах країни і компанія залежить від їх здатності передати великі масиви даних через національну телефонну мережу. Ціль компанії – купити таку телекомунікаційну систему, яка була б інформативно оперативною і мінімізувала б довгострокові витрати, та була досить еластичною до розширення. До об'єктів, які задовільнити або реалізувати ці критерії, відносяться всеможливі потенційні системи. Альтернативними для компанії є два рішення: купити нову телекомунікаційну систему з сучасною технологією або купити стару цілком надійну телекомунікаційну систему.

Прямий підхід в задачах вибору оптимальних рішень в умовах невизначеності

Будь-яку проблему економічного рішення в умовах невизначеності можна, в принципі, звести до проблеми вибору у деякому сенсі кращого розподілу з множини доступних ймовірносних розподілів. В якості інтерпретації цієї проблеми можна уявити множину J лотерей, у кожній з яких є множина I призів або виграшів, які можна виграти з різними задалегідь відомими ймовірностями. Проблема полягає у виборі найбільш бажаної лотереї. За певних припущень критерій упорядкування лотерей можна подати функціоналом вигоди

$$U(f^j) = \sum_{i \in I} u_i f_i^j,$$

де f_i^j – функція ймовірносного розподілу, що характеризує j -у лотерею,

u_i – ймовірність i -го виграшу в j -й лотереї, u_i можна інтерпретувати як вигоду i -го виграшу. Тоді вибирається та лотерея, яка максимізує $U(f^j)$ з поміж усіх доступних лотерей множини J .

Бажана оптимізація часто здійснюється не прямим підходом, а завдяки вибору певного рішення. Як правило, це рішення визначає величину єдиного керованого параметра або вектора параметрів. У бага-

тьох випадках доступні рішення приймаються безкоштовно або мають однакову вартість. Наприклад, в задачах перестрахування у страховій діяльності вибирається доля страхових полісів страхової компанії для перестрахування. Операція перестрахування полегшує наслідки випадкових страхових подій, обумовлених початковим ймовірносним розподілом, і тому може розглядатись як така, що відповідає страховим подіям з новим ймовірносним розподілом, тобто перестрахування відповідає вибору нового розподілу. У задачі вибору інвестиційного портфеля на фондовому або валютному ринках, інвестор розміщує свій капітал у ризикові активи у вигляді цінних паперів або валют з різними ймовірносними розподілами надприбутків від цих активів. В результаті, це розміщення капіталу обумовлює новий складний розподіл надприбутків всього інвестиційного портфеля. Аналогічно, макроекономічні проблеми керування в умовах неповної інформації щодо відповідних економічних структурних відносин можуть розглядатись як вибір параметричного ймовірносного розподілу, заданого на можливих рівнях випуску валового національного продукту, з подальшим статистичним оцінюванням невідомих параметрів ймовірносного розподілу.

Хоча в теорії рішень природно вибирається рішення, із якого, в свою чергу, випливає шуканий розподіл, ми розглядаємо такі обставини, за яких маємо рацію вибрати ймовірнісний розподіл прямого підходу або поглянути на проблему абстрактно, начебто розподіл можна було б розвинути або знайти прямим підходом. Варіант прямої модифікації вихідного розподілу уже запропоновано в дещо іншому контексті Ротшільдом і Стізілцем в їхній концепції “середнього розмаху зберігання”. Уявімо собі особу, що приймає рішення (ОПР), яка вибирає більш привабливий розподіл виграшів завдяки модифікації існуючого розподілу, завдяки його прямій монетарній вартості, а саме, сім'я розподілів, з якої ОПР може вибрати розподіл, неявно визначається його початковим багатством, вихідним розподілом і функцією вартості його модифікації. У непрямому підході, згаданому вище, навпаки, сім'я розподілів, з якої ОПР може вибрати розподіл, задалегідь визначена поряд із його початковим багатством, в той час як вартість вибору розподілу зазвичай є неявною.

Інакше кажучи, ми розглядаємо проблему прийняття рішень в умовах невизначеності як вибір модифікованої програми побудови нового ймовірносного розподілу за функцією вартості модифікації вихідного розподілу, а не вибір єдиного розподілу з поміж багатьох розподілів. В дійсності, бажаний розподіл будується прямо крок за кроком, модифікуючи задану або початкову густину ймовірносного розподілу.

Прямий підхід вибору ймовірносного розподілу, запропонований у [2], є більш природним для пев-

проблем порівняно з уже усталеним підходом до вибору гіпотез класичної математичної статистики. В проблемі вибору портфеля інвестора на ринку цінних паперів [1], а бізнесмена – на ринку [4], дозволяє ОПР отримати бажаний результат. Аналогічно, для проблеми страхування [5] ОПР на ринку для страхових контрактів є суттєвою. Суттєвості таких ринків ОПР має апіорний ймовірний розподіл. Якщо ОПР бажає модифікувати вихідний розподіл, то це можна зробити різними методами. Наприклад, монополіст, загрозою вторгнення в сферу його інтересів конкурентів, може спробувати модифікувати результат такого вторгнення своєю політикою ціноутворення. Термін закінчення дослідження і завершення будь-якого проекту характеризується деякою випадковою величиною, на яку може, однак, впливати інтенсивність прикладених зусиль виконавця проекту. Фірма може вплинути на інтенсивність не тільки її виробничого устаткування, застосовуючи превентивну профілактику та лагодження протягом часу його продуктивного функціонування і може змінювати ймовірнісний розподіл, що характеризує момент виходу із ладу її устаткування. Більше кажучи, можна сподіватись, що в тих ситуаціях, в яких ОПР не має можливостей для вибору розподілів, прямий підхід більш адекватно відображає доступну інформацію порівняно із непрямим підходом. Більше того, можна сподіватися, що прямий підхід може бути вигідним абстрагуванням деяких проблем, що обговорювались вище.

Постановка задачі вибору ймовірносного розподілу в умовах невизначеності.

Припустимо, що особлива подія може появиться в будь-який із I періодів $i, i = 0, 1, \dots, I-1$. Скажемо, що випадковий процес характеризується доходом i , якщо подія появляється в період $i, i = 0, 1, \dots, I-1$, і доходом I якщо подія не появляється в будь-який із періодів $0, \dots, I-1$. Розглянемо густину ймовірносного розподілу на можливих станах

$$f_i \geq 0, i = 0, \dots, I, \sum_{i=0}^I f_i = 1. \quad (1)$$

Розглянемо прибуток, пов'язаний з кожним можливим станом цього стохастичного грошового потоку. Нехай R_i – поточна оцінка монетарної виплати, яка має бути отримана, коли стан i реалізується, $i = 0, \dots, I$. Середній прибуток визначається як $\sum_{i=0}^I R_i f_i$, причому ця концепція включає випадок, коли $R_i = 0, f_i = 1$, що відповідає нульовому прибутку.

Ставиться задача – змінити за деяку плату ймовірнісний розподіл, що керує випадковим феноменом. Позначимо через m_i величину, на яку змінюється ймовірність стану i , тоді густина модифікованого розподілу є $f_i + m_i, i = 0, \dots, I$, де

$$f_i + m_i, i = 0, \dots, I, \sum_{i=0}^I m_i = 1, \quad (2)$$

тобто ця модифікація є густина нового ймовірносного розподілу.

Плата, якою обумовлена модифікація густини розподілу, взагалі кажучи, залежить від вектора збурень $m = (m_0, \dots, m_I)$, вектора вихідної густини розподілу ймовірностей $f = (f_0, \dots, f_I)$, а також стану i . Таким чином, за заданого f , якщо вибрана його модифікація m та реалізований стан i , то виникає плата $C_i(m; f) \geq 0$.

Вектор модифікації m визначається за допомогою максимізації очікуваної величини прибутку

$$\sum_{i=0}^I [R_i - C_i(m; f)] (f_i + m_i) \quad (3)$$

відносно обмежень (2). Ця задача може розглядатись як задача нелінійного програмування і може бути розв'язана із застосуванням теореми Куна-Таккера.

Розглянемо дві задачі, в яких загальний підхід, описаний у постановці задачі, успішно використовується. Всі позначення m, f, R_i, C_i будуть фігурувати в цих задачах, крім того, дисконт-фактор $d, 0 < d \leq 1$ позначатиме рівень, за яким майбутні доходи мають переоцінюватись за період часу. Інші позначення, які будуть вводитися, будуть мати відношення тільки до конкретного випадку, що буде розглядатись.

Задача 1. Превентивна (попереджувальна) профілактика та ремонт пристрою для запобігання стану його неполадки

Уявимо собі пристрій, який за умови функціонування в справному стані забезпечує чистий прибуток P грошових одиниць за один період. У пристрої може статись неполадка (він може відмовити) в будь-який момент часу і тоді ніякий прибуток не появляється впродовж періоду її появи, а також пізніше. Коли пристрій функціонує справно до кінця $(I-1)$ -го періоду, тоді забезпечується величина прибутку S .

Величина прибутку за появи неполадки в період i визначається як

$$R_0 = 0, R_i = \sum_{j=0}^{I-1} d^j P, i = 1, \dots, I-1 \quad (4')$$

в той час як з урахуванням випадку відсутності неполадки прибуток дорівнює

$$R_I = \sum_{j=0}^{I-1} d^j P + d^I S \quad (4'')$$

Нехай f_i означає ймовірність появи неполадки в період i за відсутності будь-якої превентивної профілактики, $i = 0, \dots, I-1$.

$$h_0 = f_0, h_i = f_i \left(1 - \sum_{j=0}^{i-1} f_j \right), i = 1, \dots, I-1. \quad (5)$$

Нехай позначають ймовірності появи неполадки у період i за умови відсутності неполадки до періоду i включно за відсутності превентивної профілактики та ремонту. Ставиться задача для будь-якого періоду часу за рахунок проведення превентивних робіт зменшити

ймовірність неполадки у цьому періоді на бажану величину дробу v . Якщо ймовірність неполадки в період i зменшити на дріб $v_i, 0 \leq v_i \leq 1$, то результуючий модифікований ймовірнісний розподіл характеризується такою його густиною

$$\begin{aligned} (1 - v_0)h_0 &= f_0 + m_0, \\ (1 - v_i)h_i &= (f_i + m_i) \left[1 - \sum_{j=0}^{i-1} (f_j + m_j) \right], \quad (6) \\ i &= 1, \dots, I-1. \end{aligned}$$

Ясно, що (6) визначає взаємно-однозначне відображення векторів $f = (f_0, \dots, f_{I-1})$ і $v = (v_0, \dots, v_{I-1})$. Якщо $v_i = 0$ вибираються для деякого i , то густина ймовірності неполадки в період i припускає свою натуральну величину h_i , хоча безумовна густина ймовірностей неполадки в період i буде, $f_i + m_i$ поки не будуть зроблені модифікації для $j = 0, \dots, i$. За умови зростання v_j відповідні густини ймовірностей неполадки спадають до граничної нульової величини.

Функції виплати $c_i(v_i; h_i), i = 0, \dots, I-1$ припускаються строго випуклими функціями такими, що $c_i(0; 0) = 0$, причому мають місце такі представлення

$$c_i(m; f) = \sum_{j=0}^i d^j c_j(v_j; h_j) \quad (7')$$

у випадку, коли момент неполадки настає в момент i , та

$$c_i(m; f) = c_{I-1}(m; f) \quad (7'')$$

коли момент неполадки не настає взагалі.

Підставляючи вирази для прибутків $R_0, \dots, R_i, \dots, R_I$ (4'), (4'') та виплат за вибір $c_0, \dots, c_i, \dots, c_{I-1}$, модифікації m у вираз очікуваного доходу (3), і застосовуючи метод максимізації (3), згідно з [2], маємо

$$v_0 = -m_0 / f_0,$$

$$v_i = 1 - (1 + m_i / f_i) \left(1 - \sum_{j=0}^{i-1} f_j \right) \left[1 - \sum_{j=0}^{i-1} (f_j + m_j) \right], \quad (8) \\ i = 1, \dots, I-1$$

Таким чином, ця задача ілюструє вибір стратегії превентивної профілактики та ремонту v , яку можна розглядати як модифікацію густини вихідного ймовірносного розподілу f неполадки. Функції прибутків і виплат, визначені в (4), (7) відповідно, подаються в термінах f і m формулами (5), (6), в той час як модифікації h та v визначають нову густину ймовірносного розподілу неполадки формулами (5), (6) і задаються в термінах вихідного розподілу f та модифікації m у (5) і (8).

Синтез оптимальних стратегій та керування в задачах неполадки розглянуто в [6].

Задача 2. Планування ризикових проектів

Розглядаються дослідження та розробка програми проекту, при завершенні якого очікувана вели-

чина капіталу дорівнює P . Урізаний час $I-1$ визначається так, що коли розробка програми закінчується незадовільно до кінця періоду $I-1$, то проект відхиляється. Поточна оцінка величини виграшу R при закінченні проекту в період i є переоціненою у зворотному часі величина P , тобто

$$R_i = d^i P, i = 0, \dots, I-1, \quad (9')$$

в той час як неспроможність закінчити вчасно дослідження і розробку проекту вчасно дає

$$R_I = 0 \quad (9'')$$

Проект не може продовжуватись успішно без деяких грошових затрат, тому апіорна ймовірність успіху (завершення проекту) в період i матиме вигляд

$$f_i = 0, i = 0, \dots, I-1, \quad (10')$$

в той час як ймовірність неуспіху є

$$f_I = 1. \quad (10'')$$

Ефективні грошові затрати на дослідження та розробку проекту зумовлюють "ефективні зусилля" (приплив спеціалістів), які в свою чергу збільшують ймовірність завершення проекту.

Нехай z – кумулятивне (накопичене) ефективне зусилля і $F(z)$ позначає задану ймовірність того, що проект буде успішно завершений кумулятивним зусиллям, для всіх $z \geq 0$. Функція $F(z)$ характеризується усіма властивостями функції кумулятивного розподілу. На додаток, F припускається строго зростаючою від 0 до 1, а тому існує обернена функція F^{-1} . Нехай z_i позначає кумулятивне ефективне дослідницьке зусилля, присвячене проекту на кінець i -го періоду. Тоді в силу визначень F і z та особливості f у (10) ймовірність завершення проекту на кінець i -го періоду (етапу) буде

$$F(z_i) = \sum_{j=0}^i m_j, i = 0, \dots, I-1. \quad (11)$$

Ефективне зусилля акумулюється завдяки монетарним витратам. Нехай c_i позначає суму грошей, витрачених на розробку проекту на i -му етапі. Інтенсивність витрат та зростання кумулятивного зусилля описується обмеженою, опуклою, монотонно зростаючою функцією $g(c_i)$ із $g(0) = 0$. Отже, ми припускаємо, що

$$z_i = \sum_{j=0}^i g(c_j), i = 0, \dots, I-1. \quad (12)$$

Математична особливість опуклості відображає економічне припущення про те, що має місце спад прибутків за швидкої трати грошей. Більш швидкі витрати вносять менший вклад до загального ефективного зусилля, і можуть бути використані для поурочних виплат, для менш продуктивних факторів, або для більшого використання паралельного, аніж

зусилля. Оскільки g є строго зростаючою оберненою функцією g^{-1} .

Як тільки проект завершується, ніякі подальші витрати не вимагаються. Подібна оцінка модифікацій витрат у випадку появи успіху на i -му етапі є

$$c_i(m) = \sum_{j=0}^I d^j c_{ij}, i = 0, \dots, I-1, (13'')$$

в той час як витрати у випадку неуспіху є

$$c_i(m) = c_{i-1}(m), (13''')$$

з (12)

$$g^{-1}(z_0) \cdot c_i = g^{-1}(z_i - z_{i-1}), i = 1, \dots, I-1, (14)$$

та із (11)

$$z_i = F^{-1}(\sum_{j=0}^I m_j), i = 0, \dots, I-1, (15)$$

Отже припустимі властивості функцій F та g , а саме властивість (2), гарантують програмі витрат c_i , що еквівалентно, програмі ефективних зусиль z_i однозначно визначити ймовірнісний розподіл успішного завершення проекту на будь-якому часовому етапі.

Альтернативна модель

В попередніх задачах припускалося, що випадкова величина характеризує появу однієї події впродовж певного періоду часу. Критерієм вибору була очікувана поточна величина грошових потоків, яку необхідно максимізувати. В літературі з прийняття рішень висвітлюється дещо інша точка зору, згідно з якою критерієм вибору є функція вигоди від вибору певного ймовірнісного розподілу.

Припустимо, що має місце випадковий феномен з $I+1$ можливими виходами, позначеними $i, i = 0, \dots, I$. Існує ймовірнісний розподіл $f_i, i = 0, \dots, I$, визначений на множині можливих виходів

$$f_i \geq 0, i = 0, \dots, I, \sum_{i=0}^I f_i = 1. (16)$$

Нехай R_i – фінансова виплата виграшу, одержана за умови, що вихід i реалізовано, $i = 0, \dots, I$. Існує можливість заміни розподілу $\{f_i\}$ на новий розподіл $\{f_i + m_i\}$ такий, що

$$f_i + m_i \geq 0, i = 0, \dots, I, \sum_{i=0}^I m_i = 0. (17)$$

з вартістю заміни $c_i(m; f)$ за умови, що вихід i відбувся.

Нехай $w > 0$ позначає початковий фінансовий стан. Вимагаємо, щоб загальні витрати на модифікацію

розподілу були б не більші, ніж початковий фінансовий стан:

$$c_i(m; f) \leq w, i = 0, \dots, I. (18)$$

За будь-якої конкретної програми модифікації фінальний фінансовий стан є випадковою величиною. Припустимо, що особа, яка приймає рішення, має функцію вигоди u визначену в області можливих фінальних фінансових станів. Очікувана вигода фінального фінансового стану за програми модифікації m є

$$\sum_{i=0}^I u(w + R_i - c_i(m; f))(f_i + m_i) (19)$$

Вираз (19) необхідно максимізувати за відповідним вибором програми модифікації m відносно обмежень щодо m (2) та обмежень щодо витрат $c(m; f)$ (18).

Висновки

Розглянуто концепцію прийняття рішень в умовах невизначеності як вибір за певну вартість програми модифікації заданого ймовірнісного розподілу (прямий підхід), а не вибір єдиного розподілу серед інших (непрямий підхід). Дана ілюстрація застосування прямого підходу до двох задач економічного характеру, що стосуються превентивної профілактики та лагодження обладнання з метою уникнення стану його неполадки і геджування (запобігання) ризику при плануванні ризикових проектів.

ЛІТЕРАТУРА

1. A.Andreev and M.V.Andreev. Optimal Investment Strategy on Financial Market Derivatives // Third International School on Applied Statistics, Financial and Actuarial Mathematics. 2000. – Feodosiya, Crimea, 2000. – p. 1-5.
2. M.I.Kamien and N.L.Schwartz. A Direct Approach to Choice under Uncertainty // Management Science, Application. V. 18, N 8, 1972. – p. 470-477.
3. T.L.Saaty. How to make and justify a Decision: The Analytic Hierarchy Process (AHP). Part 1. Examples and Applications // Системні дослідження та інформаційні технології, К. Наук. думка. 2002, № 1.
4. Андреев М.В. Керування ризиком обміну валют // Вісник АПСВ. Україна: поступ у майбутнє. Спецвипуск до 290-річчя прийняття Конституції Пилипа Орлика. К.- 2000. – с. 88-92.
5. Андреев М.В. Деякі аспекти оптимізації страхової діяльності // Вісник АПСВ. Міжнародна наукова конференція "Україна: шляхами віків", присвячена 175-річчю з дня народження Георгія Андруського. К.-2002.-с. 79-81.
6. Андреев М.В. Синтез оптимальних стратегій контролю та керування в задачах неполадки // Теорія еволюційних рівнянь. Міжнародна конференція "П'яті Боголюбовські читання", Кам.-Под. 2002.- с. 20-21.

УДК 368

ДОЛЮК Д.

Науч. руководитель АНДРЕЕВ Н. В. – д. ф.-м. н.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ СТРАХОВАНИЯ И ЕГО РОЛЬ В РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКЕ

1. Сущность страхования. Экономическая категория страховой защиты

Страхование – одна из древнейших категорий общественно-производственных отношений. Страхование возникло и развивалось, имея своим основным назначением страховую защиту людей от различных непредвиденных негативных случайностей. В человеческом обществе объективно (независимо от нашего желания) существуют и действуют условия для наступления событий и непредвиденных обстоятельств, имеющих негативные последствия, которые принято называть *страховыми случаями*. Зачастую эти страховые случаи наносят обществу и отдельным гражданам чрезвычайные по своим масштабам имущественный ущерб или убыток. Негативные проявления стихийного характера сил природы и общества, связанные с материальными потерями, в первом приближении воспринимаются людьми как случайные события, однако их периодическое наступление доказывает, что они имеют объективный, закономерный характер, связанный с противоречиями экономических отношений и проблемами техногенного характера.

Противоречия между человеком и природоразрушительными силами, между людьми в процессе общественного производства предпринимательства порождают необходимость предупреждения и преодоления разрушительных последствий, стихийных и других бедствий, а также безусловного возмещения материальных потерь. Первоначальные формы страхования возникли в глубокой древности. В основе зарождающихся, начальных форм страхования была коллективная взаимопомощь, которая обеспечивалась взаимными обязательствами. Многолетний жизненный опыт показывал, что, хотя непредвиденные и стихийные бедствия носят случайный и неравномерный характер, число пострадавших всегда меньше числа заинтересованных лиц или хозяйств. При таких условиях солидарная раскладка возможного ущерба между заинтересованными владельцами имущества существенно сглаживала последствия стихийных бедствий и случайностей. Чем больше заинтересованных лиц или хозяйств участвует в раскладке ущерба, тем меньшая доля средств приходится на каждого участника. Таким образом, *общая сущность страхования состоит в замкнутой раскладке возможного ущерба между заинтересованными лицами*.

Наиболее примитивной формой раскладки ущерба было натуральное страхование. По мере развития товарно-денежных отношений, натуральное страхо-

вание уступило место страхованию в денежной форме. Раскладка ущерба в денежной форме значительно расширила и упростила возможности страхования. *Страхование превратилось во всеобщее универсальное средство по защите имущественных интересов физических и юридических лиц при наступлении определенных событий (страховых случаев) за счет денежных фондов, формируемых и уплачиваемых ими страховых взносов (премий, платежей).*

Возмещение ущерба, вызываемого проявлением разрушительных противоречий от взаимодействия разрушительных сил общества и природы, порождает необходимость установления определенных взаимоотношений между людьми по предупреждению, преодолению и ограничению разрушительных последствий стихийных бедствий. Эти объективные отношения людей для обеспечения непрерывного и бесперебойного производственного процесса, для поддержания стабильности и устойчивости достигнутого уровня жизни в совокупности составляет экономическую категорию *страховой защиты*. Специфика этой экономической категории определяется следующими признаками:

- случайный характер наступления стихийного бедствия;
- выражение ущерба в натуральной или денежной форме;
- объективная потребность возмещения ущерба;
- реализация мер по предупреждению и преодолению последствий конкретного события.

Материальным воплощением экономической категории страховой защиты служит *страховой фонд*.

2. Понятие страхового фонда

Обязательным элементом общественного воспроизводства выступает страховой фонд. Он создается в форме резерва материальных и денежных средств, который формируется для покрытия ущерба, причиняемых обществу и определенным гражданам различными стихийными бедствиями, техногенными факторами и различного рода случайностями.

С помощью страхового фонда во многом разрешается объективно существующее противоречие между человеком и природой, между природой и обществом. Одновременно обеспечивается непрерывность процесса общественного воспроизводства. Разрешение указанного противоречия, однако, не устраняет зависимости человека от стихийных сил природы.

большую зависимость от природно-климатических условий испытывает сельское хозяйство. В это время все большее влияние на возникновение ущерба приобретает человеческий фактор.

В страховом фонде реализуются коллективные и общие интересы членов общества, определяются экономические и социальные аспекты хозяйственной деятельности. Страховой фонд способствует экономическому прогрессу общества. Аккумуляция в страховом фонде значительные материальные и финансовые ресурсы наряду с целевым использованием на возмещение ущерба является источником инвестиций в экономику.

Ключевые принципы функционирования страхового фонда включают комплексность, многообразие организационных форм, учет специфики отраслей экономики и субъектов собственности, государственное регулирование этих процессов. Общественная практика выработала три основные организационные формы страхового фонда, в которых субъектами собственности на его ресурсы выступают государство, сельский товаропроизводитель и страховщик. В этой связи выделяют государственный централизованный фонд (резервный), фонд риска товаропроизводителя (самострахование) и страховой фонд страховщика.

Централизованный страховой (резервный) фонд создается за счет общегосударственных ресурсов в натуральной и денежной формах. В натуральной форме он представляет постоянно возобновляемые запасы продукции, товаров, сырья, топлива, продовольствия и др. В денежной форме – в виде финансовых резервов (золота, драгоценности и др.) Назначение этого фонда состоит в обеспечении возмещения ущерба и устранения последствий стихийных бедствий и крупных аварий (землетрясения, аварии на АЭС).

Под фондом риска товаропроизводителя понимается создание в децентрализованном порядке собственного фонда, как правило, в виде натуральных запасов каждым хозяйствующим субъектом. Вместе с тем, возможна и денежная форма фонда самострахования. Фонд самострахования дает возможность преодолеть временные затруднения в процессе производства. В агропромышленном комплексе образуются семенной, фуражный и другие натуральные фонды, призванные смягчить и устранить отрицательное воздействие природно-климатического фактора на результаты деятельности сельских хозяйств. В частнопредпринимательской деятельности – фонды обеспечения их деятельности при неблагоприятной экономической конъюнктуре, задержки заказчикам платежей за поставленную продукцию, процентные выплаты по банковским кредитам и ссудам. Формирование фонда риска осуществляется путем ежегодных отчислений до достижения размера, указанного в учредительных документах.

Порядок использования фонда риска оговаривается в Уставе страховщика. Так же, как правило, требуется, чтобы средства фонда самострахования постоянно находились в ликвидной форме: депозит в банках, акциях, ГКО и др.

Страховой фонд страховщика создается за счет страхователей: предприятий, организаций, учреждений, обществ, фирм и т.п. (юридических лиц), а также граждан (дееспособных лиц). Формирование фонда происходит только в децентрализованном порядке, поскольку страховые взносы каждым участником уплачиваются самостоятельно.

В современных условиях страховой фонд страховщика имеет только денежную форму. Расходование средств фонда производится на конкретные цели – на возмещение ущерба и выплату страховых сумм в соответствии с установленными страховщиком правилами и условиями страхования. Объем денежных ресурсов фонда определяется на основе статистики, эмпирических прогнозов и теории вероятностей. Чем больше число участников фонда, тем более достоверными будут показатели, определяющие объем его финансовых ресурсов. В рамках страхового фонда страховщика достигается весьма высокая эффективность использования имеющихся средств. Убытки в данном случае как бы раскладываются на всех участников страхового фонда, происходит значительное перераспределение средств, что в конечном итоге приводит к большей маневренности и оборачиваемости.

Социальная природа страхового фонда отражает его реальные материальные накопления. В страховом фонде страховщика реализуются коллективные и личные интересы его участников, отражаются взаимосвязи между социальными позициями участников экономической деятельности.

Через страховой фонд создаются условия для свободы хозяйственной деятельности и предпринимательства, без которых не мыслима рыночная экономика. Переход к рыночной экономике обеспечивает существенное возрастание роли страхования в общественном производстве, значительно расширяет сферу страховых услуг.

3. Экономическая природа страхования.

Социально – экономическая категория страхования

Перераспределительные отношения, присущие страхованию, связаны с одной стороны, с формированием страхового фонда с помощью страховых взносов страхователей, с другой – с использованием средств страхового фонда на покрытие ущерба страхователей при наступлении страховых случаев, оговоренных в договоре. Приведенные особенности перераспределительных отношений, возникающих при страховании, позволяют дать страхованию следующее определение.

Страхование – представляет собой особую сферу перераспределительных отношений между страховыми организациями и гражданами (дееспособными физическими лицами), а также юридическими лицами по защите их имущественных интересов при наступлении страховых случаев за счет денежных фондов, формируемых из уплачиваемых страхователями страховых взносов.

Данной определением характеризует экономическую сущность страхования и его содержание в современном обществе.

Сущность постоянна, содержание – изменчиво и предопределяется общественно-экономической формой общества и типом государства.

Экономической сущности страхования соответствуют следующие категории: финансовая, экономическая, кредитная, которые позволяют выявить содержание и особенности страхования как системы.

Финансовая категория страхования выражает свою сущность прежде всего через страхование финансовых рисков: предпринимательских, коммерческих, биржевых, валютных, банковских и кредитных. Она характеризуется раскладкой ущерба между страхователями в денежной форме.

Основными признаками финансовой категории страхования являются:

- рисковый характер;
- денежные перераспределительные отношения между участниками страхования в связи с последствиями страховых случаев;
- возвратность страховых взносов страхователям, застрахованным или третьим лицам в форме страховых выплат.

Экономическая категория страхования является составной частью финансовой категории и представляет собой систему экономических отношений между страховщиками и страхователями по защите имущественных интересов физических и юридических лиц при наступлении определенных страховых взносов, а также систему хозяйственной и предпринимательской деятельности, инвестирования временно свободных денежных средств с целью получения дохода в прибыльные объекты материального производства, ценные бумаги, недвижимость.

Экономическую категорию страхования характеризуют следующие признаки:

- денежные перераспределительные отношения между участниками страхования, обусловленные наличием страхового риска как вероятности и возможности наступления страхового случая, способного нанести материальный ущерб;
- замкнутая раскладка ущерба, основанная на вероятности того, что число пострадавших, как правило, меньше числа участников страхования. Этот признак отличает экономическую категорию страхования от других финансовых категорий.

- перераспределение ущерба между территориальными единицами (внутренний, внешний, мировой страховые рынки) и во времени (годы, сезонность).

Специфичность страхования как экономической категории выражается в:

- случайном характере наступления страхового случая;
- вероятной оценке возможного ущерба и расчете страховых тарифов;
- неравномерной раскладке величины страховых взносов.

Признаки *кредитной категории* страхования находят конкретное, специфическое проявление в функциях страхования:

- сберегательно-накопительной;
- потребительской;
- инвестиционной.

4. Функции страхования. Его роль и сфера

Экономическая сущность страхования реализуется через функции.

Рисковая функция – главная функция в страховании, т.к. страховой случай не является известным, заранее ожидаемым, запланированным во времени и пространстве. Он всегда является случайным и вероятным. Страховщик производит перераспределение исходя из последствий именно случайных, вероятных последствий опасных событий в пользу пострадавших. Поэтому возмещение ущерба производится исходя из последствий фактически случившегося страхового риска, т.е. исходя из рисковой функции страхования.

Сберегательно-накопительная функция. Почти все отрасли и виды страхования обеспечивают страхователям сбережения, восстановленные в застрахованных размерах имущества, доходов, прочих интересов.

Предупредительная функция. Эта функция предполагает широкий комплекс мер, в том числе финансирование мероприятий по недопущению или уменьшению негативных последствий несчастных случаев, стихийных бедствий. Меры страховщика по предупреждению страхового случая и минимизации ущерба носят название *превенции*. В целях реализации этой функции страховщик образует особый денежный фонд предупредительных мероприятий.

Контрольная функция. Эта функция логически связана с предыдущими, с тем, что каждая часть страхового взноса имеет строго целевую направленность для формирования резервов и фондов страховых организаций. Контрольная функция связана с объективными экономическими условиями деятельности страховых организаций и юридическим законодательством, отражающим эти условия, по формированию, распределению и использованию финансов страховой фирмы.

УДК 338.2

ЗАЛЯЕВА И.

Науч. руководитель АНДРЕЕВ Н. В. – д. ф.-м. н.

КЛЮЧЕВЫЕ ИДЕИ МЕНЕДЖМЕНТА

При разработках и исследованиях систем организационного и технического управления объектами большой сложности получили применение различные подходы к формированию взаимодействующих коллективов: поставщиков, покупателей, конечных пользователей создаваемых систем; разработчиков и соисполнителей (внешних и внутренних); различных форм партнерства и разделения ответственностей, обмена знаниями коллективами и т. п. Некоторые аспекты и относящаяся к ним специальная терминология приводятся ниже.

1. Usability-Engineering

Современные технические системы для автоматизации промышленных объектов и производств становятся все более сложными комплексными информационными структурами и содержат все возрастающее множество подлежащей контролю информации. Вследствие этого их *“потребительская пригодность”* (*Usability*) и ориентация на пользователя приобретают все большее значение.

Понятие *“Usability”* получило в нормировании следующее определение: *“Это показатели, по которым продукция некоторым пользователем в контексте определенного применения может быть использована с целью достижения достаточной эффективности”*. В контекст включаются пользователь технической системы, связанные с технической системой рабочие функции, рабочие средства, т.е. сама техническая система, а также характерные для нее физические и социальные ограничения. Эффективность определяется точностью и полнотой, с которыми пользователь достигает выполнения поставленной рабочей цели. *Efficiency* (полезность) определяется отношением к эффективности затрат для достижения определенной цели.

Раннее применение методов *“Usability-Engineering”* в процессе производства продукции даст ряд преимуществ для конечного потребителя и поставщика, ориентированных на пользователя систем.

2. Outsourcing

Повышение эффективности путем концентрации усилий на основных компонентах производства, поддерживаемое посредством *“Outsourcing”*.

“Outsourcing” — это комбинированное слово. Оно состоит из трех понятий *“outside”*, *“resource”* и *“using”*, которые в непосредственном переводе означают *“использование внешних ресурсов”* посредством партнерства в производстве, состоящего в

привлечении внешних соисполнителей. *“Outsourcing”* означает передачу части функций, ранее выполнявшихся предприятием, стороннему исполнителю, который за это принимает на себя на длительный срок предпринимательскую ответственность. Процесс такой передачи представляет собой ядро *“Outsourcing”*. При этом могут включаться и такие варианты, при которых сторонний исполнитель принимает на себя расширение или переоборудование объекта, ранее выполнявшихся самим предприятием.

Характерным для *“Outsourcing”* является то, чтобы избранные партнеры принимали на себя ответственность на продолжительное предпринимательское время. Разовые и краткосрочные задания внешнему предпринимателю не должны рассматриваться как *“Outsourcing”*.

3. Asset Management

Применяются нематериальные или нефизические *Assets*, материальные или физические *Assets*, персонал, т.е. *“Human Assets”*, капитал предприятия, т.е. *“Capital Assets”*.

В целом же все эти аспекты *Assets* представляют собой материальные и нематериальные ценности предприятия. Оптимизация отдельных *Assets* обеспечивает реализацию стратегических позиций предприятий.

4. Supply Chain Management

Во многих рыночных отношениях часто решающим предпринимательским успехом является срочная и комплексная поставка продукции в любое заданное заказчиком место. Предприятия, которые не в состоянии справиться с этой задачей, вынуждены считаться с возможными при этом значительными потерями. Предпосылкой для решения такой задачи является *оптимизация всей логической цепочки* в предприятии, получившей наименование *Supply Chain*.

5. Data Mining (DM)

DM является определением нового метода анализа данных путем их *экстракции*. Целью DM является извлечение из массивов данных неизвестных *образов, взаимосвязей и структур* процесса для принятия решений по совершенствованию хода процесса. Имеется большое число разновидностей *“DM-инструментария”*.

Этот метод позволяет эффективно проводить анализ на базе предыстории массивов данных. Особенно эффективной является техника, использующая нейрон-

ные сети, функции-технологии, генетические алгоритмы, а также кластер-процедуры как методы "DM".

"DM"-процесс состоит из ряда шагов. При этом осуществляются селекция, предварительная обработка (Preprocessing) и трансформация, имеющая решающее значение.

Методами "DM" обеспечивается возможность моделирования объектов по их признакам, а также детализация по составу самих объектов.

6. Оптимизация взаимодействия руководителя с рабочим персоналом

Профессор психологии Чикагского университета США Михай Чикс-центмикхай в своей, вышедшей в 1997 г. третьим изданием книге "Творчество", сформулировал 10 основных, типичных ошибок поведения руководителей. Материалы опросов и семинаров фирмы "Coverdale" статистически подтверждают эту десятку:

1. *Желание все решать самому* (подчиненным необходимо предоставлять разумную самостоятельность и не надо держать их "на коротком поводке"),
2. *Страсть к секретам* (сотрудники должны быть информированы, что делается и планируется, где достигнуты успехи и где допущены просчеты; предоставление полной информации — это и залог успеха дела, и свидетельство доверия к сотруднику).
3. *Слабые и расплывчатые решения* (решения и распоряжения должны быть четкими, размашистыми, с разумной долей риска и четким распределением обязанностей).
4. *Непредсказуемость* (сотрудники должны знать, что начальник не изменит своего мнения на следующий день, не "подставит" своих подчиненных и всегда будет доступен для делового общения).
5. *Нетерпеливость, быстрота смены заданий* (нужно уметь ждать, пока подчиненный проявит себя в порученном деле, нельзя ожидать очень быстрых результатов; не стоит также безосновательно перебрасывать сотрудника с одного задания на другое, не давая ему "раскрыться" и успешно завершить начатое — это может быть воспринято как желание начальника приписать заслуги выполнения мероприятия себе, сбросив черную работу на исполнителя).
6. *Глухота* (надо не просто выслушивать доклады подчиненных и не просто излагать им программу действий — необходимо вести диалог, помня о том, что "в спорах рождается истина").
7. *Боязнь конфликтов* (не надо быть тираном, но надо устанавливать разумную дисциплину, не допуская открытой вольницы; всегда есть сотрудники, отличающиеся упрямством, жела-

нием сделать все по-своему, склонностью к спорам по мелочам, и эти проявления надо пресекать, не подавляя при этом инициативу и неоднородность мышления этих сотрудников).

8. *Недоверчивость* (нужно снисходительно относиться к первым ошибкам и промахам подчиненного, анализируя их и учитывая общие баланс и тенденцию "плюсов" и "минусов"; если же человек не учится на ошибках, а повторяет их, — вот тогда уже разговор другой).
9. *Слабая поддержка* (сотрудники должны чувствовать доверие руководителя, социальную защищенность, осознавать перспективы своего творческого развития, своей профессиональной карьеры).
10. *Самовосхваление* (не следует приписывать все успехи своему "мудрому руководству", нужно уметь показать достижения как результат коллективных действий и выделять заслуги конкретных исполнителей; если сотрудники не чувствуют моральной отдачи, они во многом теряют стимул к работе).

7. Шекспир-советчик менеджмента

Американские менеджеры, изучая произведения В. Шекспира и работы о Шекспире, открыли британского драматурга как советчика менеджмента. Изучение деятельности Ричарда II (Richard II) показывает, что положительное влияние личности вытекает, прежде всего, из его титула или положения. Король Лир (King Lear), наоборот, демонстрирует разрушительные результаты командования (диктата), личностей, не признающих ответственности за результаты. В то же время Макбет (Mac Beth) является деструктивным потенциалом вождя, амбиции которого не сдерживаются никакой моралью.

Основания для успешных идей Шекспира как советчика менеджмента, по мнению профессора John Whitney, имеются в полной мере: он совершил не только большой скачок для своего времени в XVI столетии, но и стал одним из наиболее успешных предпринимателей и компаньонов крупного театрального сообщества. К моменту его смерти в 1616 г. он стал самым богатым гражданином своего города "Stratford-upon-Aven". Чтение, понимание и интерпретация драм Шекспира обеспечивают в конечном счете тренировку способностей находить в нечетком пространстве ясные решения. "Это требует также нелинейного мышления как составляющей стратегических решений".

У Шекспира для каждой человеческой роли в жизни можно найти совет, в том числе и для выгодной сделки: в конечном счете драматург внимательно наблюдал за богатыми и сильными своего времени со сложностями, в которые каждый мог попадать, реализуя власть и управление людьми, используя следующие предпосылки:

- ~~связи~~;
- ~~раз~~ражать лояльность;
- ~~с~~конкурировать;
- ~~вести~~ интриги;
- ~~убегать~~ от критики;
- ~~раз~~рабатывать обширные планы.

М. Бурман в своей статье о Шекспире приводит слова по ряду высказываний драматурга.

Ключевое слово: мотивация

Безусловным экспертом в этой области Шекспир определил Генриха. Менеджерам, которые стоят к стене, рекомендуется изучение его речи в решающем сражении: "Тот кто сегодня проливает свою кровь со мной, он будет моим братом. Если он даже занимал низкое положение, с завтрашнего дня его положение будет высоким...., а те благородные люди в Англии, которые отлежались в постели, будут прокляты из-за того, что не были с нами..."

Ключевое слово: расчет времени

Успех решений часто зависит от правильно выбранного времени. Так объясняет Брутус из произведения "Юлий Цезарь": "Поток человеческих мероприятий переменчив; тот, кто учитывает этот поток, тот придет к успеху, в противном случае он будет всю жизнь преодолевать препятствия и трудности"

Ключевое слово: критика

Руководящий персонал часто сталкивается с дилеммой — как реагировать на критику. Пример поведения короля Лира: когда его советник Кент указал ему на тяжелую ошибку, король поступил очень резко. Он дал ему пять дней срока, по истечении которых он должен покинуть занимаемую должность.

Король Лир за это несправедливое изгнание трагически поплатился — впал в безумие. Но не только он допустил ошибку, так резко отвергнув доводы своего советника. Кент также допустил ошибку, прилюдно покритиковав своего шефа, показав его ошибочные действия. Было бы лучше, если бы их разговор состоялся с глазу на глаз.

Ключевое слово: интриги

Многие менеджеры организуют работу сотрудников на основе лояльности. Но почти всегда встречаются среди них и такие, которые завидуют успехам руководителей, может быть из-за несправедливого к ним отношения или отсутствия поощрений. Такие сотрудники делают все с целью изгнания шефа. Наиболее наглядный пример к этому даст адъютант Отелло Яго. На протяжении драмы в Яго разжигается ревность к Отелло и приводит его к деструктивным поступкам.

Но это произведение является не только предупреждением от слишком доверительных отношений со своими сотрудниками, но и дает советы по правильным отношениям с ними. Так, например, Отелло, конечно, не открыто и не конкретно говорил о том, почему он Яго не повышает (не поощряет) и тем самым погасил его личную ненависть.

Ключевое слово: стратегия

Важные решения имеют долгосрочные результаты. Поэтому они часто растягиваются во времени. Никто не знает этого лучше, чем великий чародей Гамлет. Его мучают: "Страшные сомнения, кто достаточно точно предскажет результат, — мысль, которая разделяется на две части: только одна четверть — знание и обычно три четверти — трусость, малодушие, — я не знаю, почему я еще живу — только ли для того, чтобы сказать: Это должно произойти, поскольку я ведь имею основания, и волю, и силы, и средства, чтобы это сделать".

Следовательно, недостаточно иметь лишь ясную цель. Ее необходимо еще фактически достичь в практических действиях, если даже этот путь может быть сопряжен с существенными трудностями. У Гамлета настойчивый менеджер может научиться не только тому, куда бежать от проблем, но и тому, куда может приводить безрассудная поспешность решений.

Эффективная стратегия требует не в последнюю очередь также готовности и при необходимости ее приспособления к новым требованиям. И здесь несчастный датский принц может дать хороший совет: "Готовностью определяется все".

УДК 658.8:681.3

ПЕТРЕНКО-КАЗНАЧЕЙ К.

Науч. руководитель АНДРЕЕВ Н. В. — д. ф.-м. н.

НОВОЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕКО-МАШИННОГО И АВТОМАТИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЙ – "ASSET MANAGEMENT"

В последние годы в характеристике производственных предприятий возникло новое понятие Asset, получившее широкое распространение как среди пользователей технологических установок, так и среди их партнёров по автоматизации. Однако в это по-

нятие вкладывается далеко не однозначный смысл различными толкователями. Различают:

- Нематериальные или нефизические Asset, т.е. "Physical Asset" – этика предприятия, ноу-хау-процессов, патенты и др.

- Материальные или физические Assets, т.е. "Physical Asset" – все устройства и оборудование, необходимые для деятельности предприятия, производственные установки с компонентами автоматизации и др.
- Персонал, т.е. "Human Asset" – сотрудники, которые обеспечивают своим духовным и физическим трудом гарантированный успех предприятия, а оно со своей стороны создаёт достойные человека условия работы.
- Капитал предприятия, т.е. "Capital Asset" – связанный капитал, например, в форме складских запасов, а также свободный капитал.

В дословном переводе "Asset Management" означает "Управление имуществом". В переносном же смысле это – метод мышления, влияющий на развитие техники и получивший широкое признание специалистов.

Ядром функции "Asset Management" являются: планирование, уход и обслуживание технической установки с использованием соответствующих технических и программных средств.

Особое место занял вопрос классификации и разделения функций между системами управления процессами (АСУ), системами сбора, обработки и передачи информации, системами человеко-машинного взаимодействия (Asset).

Для реализации этого нового направления посредством автоматизированных систем подлежали обсуждению научно-технические проблемы решаемых задач и согласование соответствующей терминологии. Требовалось найти ответы на такие вопросы:

1. Какой эффект может быть получен от применения системы АМ, например, на рабочих местах предприятия, при моделировании информационных систем, или для построения математических моделей организационных или управляющих систем?
2. Как интерпретировать понятие АМ?
3. Какие требования должны предъявляться к структуре и составу функций АМ, взаимодействующей с АСУ?
4. По какой информации система АМ должна получать описание и состав функций для оценки состояния объекта управления?

В середине 1970-х годов у разработчиков и пользователей АСУ возникла тенденция к структурированию систем управления – "Batch-System" (построению пакетов систем, т.е. комплексных систем, которые в отечественной терминологии получили определения "программно-технических комплексов – ПТК").

Коренное изменение ситуации произошло в 1990-е годы, когда темой "Batch-System" занялись непредвзятые идеалисты и появилась поддержка заинтересованных поставщиков и пользователей систем, а также ряда нормирующих комитетов. В результате были достигнуты не только новые технические решения

но и признание того, что за счёт устранения путаницы в терминологии и более чёткой классификации решаемых задач получается существенный технико-экономический эффект.

Адаптация Asset к стратегии и предприятия

«Asset Management» и «Asset Optimization» должна соответствовать высокому оснащению предприятия и удовлетворять его общей стратегии. Так же, как при любых решениях в управлении процессом при любых предпринимательских действиях критериями АМ и АО в части затрат, времени, качества, площадей является обеспечение эффективного производства продукции. Asset должны быть межотраслевыми и обеспечивать субоптимальные результаты работы. Они должны не только поддерживать высокий уровень работы производственной установки или всего состояния производства, но и непрерывно их совершенствовать.

Процесс реализации системы Asset начинается с интеллектуальных сенсоров, исполнительных механизмов и соответствующих коммуникационных систем, они строятся на информационном менеджменте для всего жизненного цикла производственной установки с обслуживанием и мониторингом состояния и диагностики ошибок.

Оптимизация отдельных Asset должна ориентироваться на общие предпринимательские позиции фирмы или производства в стратегических аспектах. Как и любое решение в управлении процессом или другие предпринимательские действия, "Asset Optimization" как цели производства должны быть организованы с учетом этики предприятия. Важно подчеркнуть, что в современных условиях глобального рынка и высокой предпринимательской активности стратегическая организация предприятия или производства продукции быстро изменяется, при этом АМ и АО должны так же быстро следовать за этими изменениями.

Задачами партнеров по автоматизации, например, НПК "КИА", фирм "ABB", "Siemens" и других, являются не только повышение эффективности установки, но и мероприятия по её обслуживанию и обеспечению непрерывного роста эффективности производства. Обслуживание, ориентированное на состояние и предотвращение пауз (отстоев), это лишь составляющие аспекты АО процесса. Интеллектуальные сенсоры и приборы системы сопряжения не являются обязательной предпосылкой оптимизации, но они значительно упрощают и расширяют возможности функционирования системы АО.

Комплексное решение проблемы управления означает оптимизацию всех ресурсов (капитала, персонала, установки, оборудования, сырья, энергии и т.п.). Важнейшими определениями для АО являются:

- АО означает не только средство управления, но и средство развития.

- АО охватывает как разные отрасли, так и разные отделы (участки) объекта.
- Подсистемы Asset должны удовлетворять АО-стратегии системы в целом.
- Инструментарий АО и относящиеся к нему методы оптимизации должны соответствовать задачам техники автоматизации и взаимодействия с АСУ.

Таким образом АО – это больше чем только производственный продукт.

“Менеджмент — система обслуживания” на базе компьютеров

Помимо сбора данных с приборов и генерирования соответствующих команд обслуживания (триггеры обслуживания) требуется также интеграция АСУ с базирующейся на компьютерах “менеджмент-системой обслуживания” (CMMS). Применение интеллектуальных приборов на нижнем уровне АСУ и их сопряжение с Asset-оптимизатором позволяет передавать информацию к системе CMMS от приборов и “репортера” в случаях нарушений или команд со стороны обслуживателя. Эти сообщения дополняются ручными “репортажами” об ошибках.

Благодаря системе CMMS поступают также сведения о предыстории ранее выполнявшихся рабочих заданий.

Информационная система человеко-машинного взаимодействия

Основой функционирования информационных систем является выработка в режиме on-line информации о состоянии компонент технологической установки. Они обеспечивают поддержку решений о мероприятиях, ориентированных на состояние с учетом доступа к документации объекта и компонентам управляющих подсистем.

Рассмотрим одну из возможных человеко-машинных систем “On-line-Asset Management” (OAM) для управления и контроля хода производства. Ядром функции этой системы являются планирование мероприятий, уход и обслуживание установки путем всесторонней поддержки работы АСУ с целью достижения максимальной эффективности технологической установки. Характер функционирования системы OAM проиллюстрируем двумя вариантами.

Вариант 1. Система “Asset Management” (AM).

В этом варианте приборы на технологической установке служат не только для подготовки и преобразования информации при управлении процессом, но и для информирования операторов об их состоянии с целью контроля и прогнозирования их исправности.

Если принимается решение о замене дефектного прибора, предварительно выясняется, возможно ли вмешательство в ход производственного процесса и подготавливается такая замена, а также задание на ремонт и вызывается необходимая для этого

документация. Замена прибора отмечается в соответствующем месте схемы АСУ и новый прибор настраивается (программируется) на соответствующие параметры.

Вариант 2. Система “On-line-Asset Management” (OAM).

В этом варианте принята предпосылка, что обслуживание установки определяется функциями состояния механизмов и приборов и эти функции включены в единую систему (замкнутый контур). Особенность приближенной к процессу системы OAM состоит в том, что её главной информационной базой являются динамические данные, выдаваемые приборами, функционирующими на установке. По ним и по статистической информации вырабатываются знания, преобразовываемые затем в данные о текущем состоянии установки.

Ограничения при формировании Asset на примере системы OAM

Исходя из сохранения эффективности производственной установки в целом, определим ограничения при формировании системы OAM. Расширение её функций и их взаимосвязь с АСУ не должны снижать эффективность работы установки в целом. Отсюда следует:

1. Основные функции АСУ не должны нарушаться системой OAM. Основными функциями OAM являются: наблюдение, сообщения, обслуживание, регулирование и управление.
2. Главными задачами при комплектовании приборов на технологической линии должны обеспечиваться робастность, устойчивость к помехам и нетребовательность к обслуживанию. Должна исключаться необходимость постоянного обслуживания приборов.
3. Выбор приборов, приближенных к технологической линии, не должен ограничиваться системой OAM. “Know-how” (инновации) пользователя установки также входят в выбор приборов для технологической линии с учетом специфики данной установки.
4. Затраты на систему OAM должны быть существенно ниже подтверждаемой эффективности её применения.
5. Системы OAM не должны конкурировать с существующими АСУ либо с проектируемыми производственными системами. Их функции должны повышать эффективность комплекса. Но не дублироваться.

Подводя итог, из всего этого можно выделить основные конкретные характеристики. Так интеллектуально информационное направление “Asset Management” и “Asset Optimization” представляют собой автоматизацию оптимального человеко-машинного управления комплексом материальных и нематериальных ценностей предприятия.

Данные системы являются высокотехнологическими программами, изобретенными для упрощения функционирования предприятия, управления его ресурсами и производством.

Asset-оптимизатор осуществляет совместно с производителем реализацию текущих задач производственного процесса.

Есть серьёзные основания рассчитывать на то, что это новое интеллектуальное направление в технике создания автоматизированных человеко-машинных информационно-управляющих систем получит интенсивное развитие, как это произошло с комплексом ПТК, и оправдаст ожидаемые положительные результаты.

УДК 336.71.330.101

РЯБЧУН Ю.

Наук. керівник АНДРЕЄВ М. В. – д. ф.-м. н.

СТАТИСТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ФАКТОРНИЙ РЕГРЕСІЙНИЙ АНАЛІЗ

Розглянемо банк, в який вносяться вклади з інтенсивністю λ за одиницю часу. Нехай F – функція розподілу розмірів приватних капіталовкладень; G – функція розподілу тривалості терміну внеску; d – розмір відсоткової ставки, причому капітал S після t одиниць часу стане Se^{dt} .

Вважатимемо, що початковий капітал дорівнює нулеві, а ми вивчатимемо його поведінку в майбутньому, яка моделюється за допомогою інвестицій i , як наслідок, капітал набуває статистичної рівноваги (повільно чи прискорено).

Ми можемо отримати середнє значення функції $m(t)$, тобто середнє значення внеску в момент часу t наступним чином. Нехай інтервал $(s, s+ds)$ – це інтервал, в якому робляться внески, причому $0 < s < t$. З цього інтервалу легко знаходиться сукупний розмір капіталовкладень Xt за час t , що можна зобразити формулою:

$$m(t) = \lambda \int_0^t e^{\delta(t-S)} [1 - G(t-S)] dS$$

де m – середнє значення вкладу в момент t .

Ця формула є справедливою через такі міркування: якщо капіталовнесок, зроблений за інтервал $(s, s+ds)$ не заберуть з банку, то він зросте в $e^{(t-s)\delta}$ раз до часу t . Ймовірність цього дорівнює ймовірності, що тривалість внеску стане більшою за $t-s$ і виражається формулою $P(\text{тривалість} > t-s) = 1 - G(t-s)$.

Приріст капіталовкладень можна знайти, спрямувавши t на безмежність, і отримаємо:

$$\lim_{t \rightarrow \infty} m(t) = \lambda \int_0^{\infty} e^{\delta S} [1 - G(S)] dS$$

якщо інтервал є скінченним.

За допомогою аналогічних міркувань можна знайти коваріаційну функцію $r(t, s)$. Можна стверджува-

ти, що якщо s та t прямують до нескінченності і $t-s=h>0$, то гранична коваріаційна функція має вигляд:

$$r(h) = (m^2 + \sigma^2) \lambda \int_0^{\infty} e^{(2S+h)\delta} [1 - F(S+h)] dS$$

тут σ^2 – дисперсія для F .

Така поведінка процесу є типовою для багатьох випадків теорії ймовірностей: на першому швидкоплинному етапі спостерігаються зміни характеру процесу (це графічно зображено на графіках №1 та №2 [1], які відображають нестационарний та стаціонарний процеси відповідно), потім настає стаціонарний період, що характеризується стаціонарним розподілом. Ці два періоди не можливо чітко розмежувати, перший важко вивчати аналітично, в той час, як для вивчення стаціонарного періоду існує сильний математичний апарат.

Для стаціонарного процесу наведені вище формули та закони розподілу видозмінюються шляхом моделювання. Змодельоване значення сукупного розміру капіталовкладень має вигляд:

$$m(t) = E X t = \int_{-\infty}^{+\infty} x F(x) dx$$

у випадку коли скінченний інтеграл існує.

Гранична коваріаційна функція також моделюється:

$$r(h) = \frac{1}{h} \sum_{v=1}^{n-h} x_v (x_v + h)$$

$x_1, x_2, \dots, x_n$ – наші спостереження, 1 – значення, які ми отримали, n – кількість спостережень.

Дослідження ефективності роботи банків України

Досліджуватиметься робота банків у першому півріччі 1997 року, коли, як відомо, спостерігалось

зростання питомої ваги прибутків $Y(\%)$ таких 14 банків Західного регіону: ЗУКБ, Електронбанку, Індустріально-акспортного банку, Селянського Дністербанку, Львів, Євроцентр, Княжого, Західбургазбанку, Волиньторгінвестбанку. При цьому найвідчутніший вплив на величину прибутку справила питома вага чистих активів – фактор $F1(\%)$.

У даній роботі досліджується залежність між Y та парами таких факторів:

1. $F1$ та $F2$, де $F2$ -частка статутного фонду у власних коштах (%);
2. $F1$ та $F3$, де $F3$ -питома вага власних коштів (%);
3. $F2$ та $F3$.

Для кожного з цих трьох випадків обчислено парні коефіцієнти кореляції r_{12}, r_{13}, r_{23} , а також множинний коефіцієнт кореляції R_{L23} [2].

У першому випадку результати обчислень такі:

$$r_{12}=0,843; r_{13}=-0,748; r_{23}=-0,748; R_{L23}=0,855.$$

Це свідчить про те, що між питомою вагою прибутків $Y(\%)$, з одного боку, та питомою вагою чистих активів $F1(\%)$ і часткою статутного фонду $F2(\%)$ – з другого, існує сильний зв'язок.

Множинний коефіцієнт детермінації $R^2_{L23}=0,7310$ показує, що варіація Y на 73,1% пояснюється варіацією $F1$ та $F2$. Рівняння множинної регресії має вигляд:

$$Y=0,545+1,436F1-0,004F2$$

У другому випадку маємо:

$$r_{12}=0,843; r_{13}=0,767; r_{23}=0,939; R_{L23}=0,846.$$

Це означає, що між питомою вагою прибутків $Y(\%)$, з одного боку, та питомою вагою чистих активів $F1(\%)$ і питомою вагою власних коштів $F3(\%)$ з другого, також існує спільний зв'язок. Множинний коефіцієнт детермінації $R^2_{L23}=0,716$ свідчить про те, що варіація Y на 71,6% пояснюється варіацією $F1$ та $F3$. Рівняння множинної регресії має вигляд:

$$Y=0,222+2,191F1-0,447F3.$$

І, нарешті, в третьому випадку результати обчислень такі:

$$r_{12}=-0,722; r_{13}=0,767; r_{23}=-0,792; R_{L23}=0,789.$$

Це вказує на досить сильний зв'язок між питомою вагою прибутків $Y(\%)$, з одного боку, та часткою статутного фонду у власних коштах $F2(\%)$ і питомою вагою власних коштів $F3(\%)$, з другого боку.

Множинний коефіцієнт детермінації $R^2_{L23}=0,623$ вказує на те, що варіація Y на 62,3% пояснюється варіацією $F2$ та $F3$. Рівняння множинної регресії має вигляд:

$$Y=0,655=0,006F2+1,117F3.$$

ЛІТЕРАТУРА

1. У. Гренандер, В. Фрабейгер. Краткий курс вычислительной вероятности и статистики. - М. "Наука", 1978.
2. Л.С.Дранак, В.В.Заїкина. Дослідження ефективності роботи банків//Сучасні проблеми математики.-Матеріали Міжнародної наукової конференції. Частина 1. -Чернівці-Київ, 1998.

УДК 368:330.101

СКОРОХОД П.

Науч. руководитель АНДРЕЕВ Н. В. – д. ф. н. н.

СТАТИСТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ОЦЕНКИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТРАХОВОЙ КОМПАНИИ

Следующая модель используется, чтобы описать один из аспектов деятельности страховой компании. Пусть время t принимает значения $1, 2, 3, \dots$, где мы можем трактовать единицу времени, как часть одного дня и связывать с этой единицей времени вероятность p того, что поступит точно одно требование на данный полис из портфеля, содержащего M полисов (мы пренебрегаем возможностью более чем одного требования в единицу времени). Если требование поступит, мы обозначим функцию распределения его величины (в некоторых денежных единицах) через F .

В то же самое время компания получает некий доход, скажем P , в виде взноса, уплаченных за один год, который должен быть добавлен к начальному резервному фонду U , имевшемуся к началу года.

Теперь мы постараемся получить некоторое представление о вероятности разорения (в конце года), т.е. о величине

$$P\{U+P < \text{общая сумма требований}\} = P\{U+P < T\}, \quad (1)$$

где T означает общую сумму платежей.

Чтобы получить приближенное значение этой вероятности, мы можем рассуждать следующим образом. Представим T в виде

$$T = c_1 + c_2 + \dots + c_r, \quad (2)$$

где r есть число требований, а c_1, c_2 и т.д. индивидуальные требования. Распределение вероятностей r является биномиальным, так что

$$P\{r = k\} = C_N^k p^k (1-p)^{N-k}, \quad k = 0, 1, \dots, N. \quad (3)$$

(Заметим, что тем самым предполагается, что требования поступают независимо одно от другого.) Если $Np \gg 1$ и $Nr \ll N$, то мы знаем, что это распределение вероятностей может быть приближенно нормальным. С другой стороны, если r фиксировано и велико, то T также имеет приближенное нормальное распределение согласно центральной предельной теореме.

Предельные теоремы

Чтобы сделать эти рассуждения точными, заметим, что

$$E(T) = E(r) \times m = Npm, \quad (4)$$

где через m обозначена средняя величина требования

$$m = E c_i = \int x F(dx), \quad (5)$$

Аналогично

$$D(T) = E(r) \times \sigma^2 + D(r) \times m^2, \quad (6)$$

где

$$\sigma^2 = \text{var}(c_i) = \int_0^\infty (x-m)^2 F(dx), \quad (7)$$

Получаем

$$D(T) = N [p \sigma^2 + m^2 p(1-p)], \quad (8)$$

причем дисперсия складывается из двух частей: первой – из-за разброса величины требования и второй – из-за разброса числа требований. Желаемая аппроксимация тогда будет

$$P_{\text{разор.}} = 1 - P\{T \leq U + P\} = 1 - \Phi\left(\frac{U + P - Npm}{\sqrt{N(p\sigma^2 + m^2 p(1-p))}}\right), \quad (9)$$

FUND 25
M 5
LAM 0.4
Premium 1
LUNDBERG

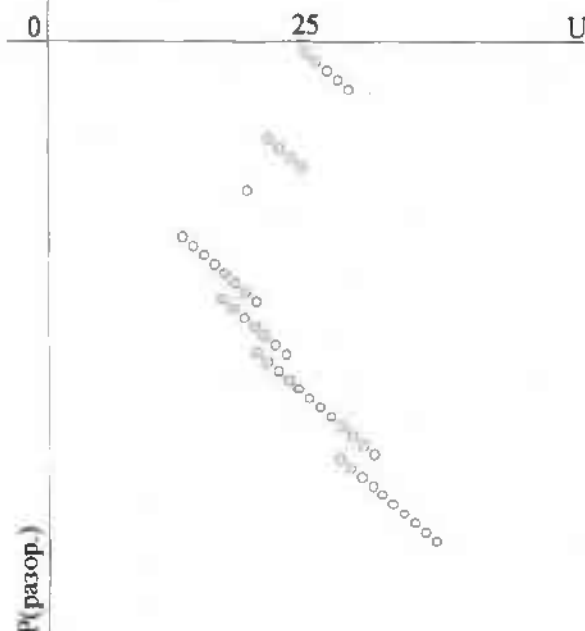

Рис 2.

Модель страхования

Прежде чем обсуждать качество аппроксимации, давайте промоделируем с помощью компьютера эту модель (следуя Филиппу Лундбергу) страховой дея-

FUND ← 25

LAM ← 0.2

LUNBERG

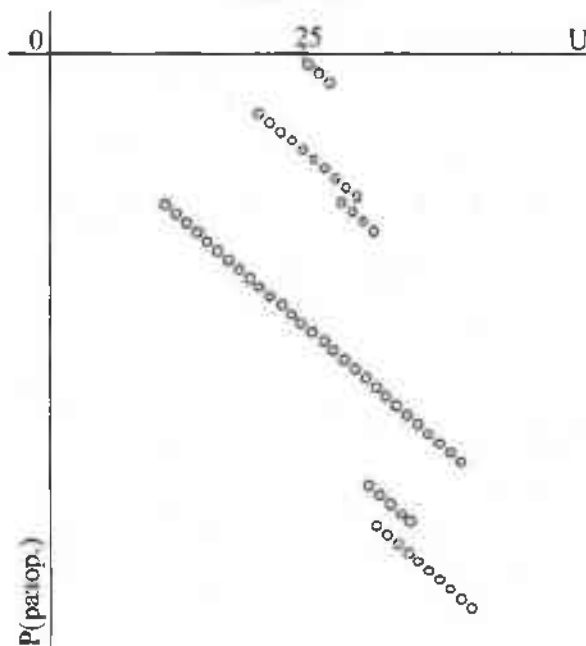

Рис 3.

тельности и процесса риска. Для наших целей достаточно сделать это в малых масштабах, но мы должны стараться представить себе результаты настолько наглядно, насколько это возможно. Программа LUNDBERG (см. приложение, рис. 1) соответствует описанной выше модели с $FUND=U$, $LAM=p$, T – временной параметр, $PREMIUM=P$.

Три реализации даются в приложении (см. рис. 2-4). На последнем из них кажется, что разорение должно произойти. С другой стороны, оно не происходит в продолжение временного интервала, изображенного на графике.

Возвращаясь к (9), рассмотрим вопрос, насколько точной является аппроксимация. Одним из способов установления этого явилось бы использование программы LUNDBERG (но без графического устройства) для монте-карловского эксперимента и подсчета частоты разорения в некотором числе испытаний.

С другой стороны, мы можем изучать задачу аналитически или с помощью других вычислительных средств.

Так как

$$P(T \leq x) = \sum_{k=0}^N P(r=k) P\{c_1 + c_2 + \dots + c_r \leq x\}, \quad (10)$$

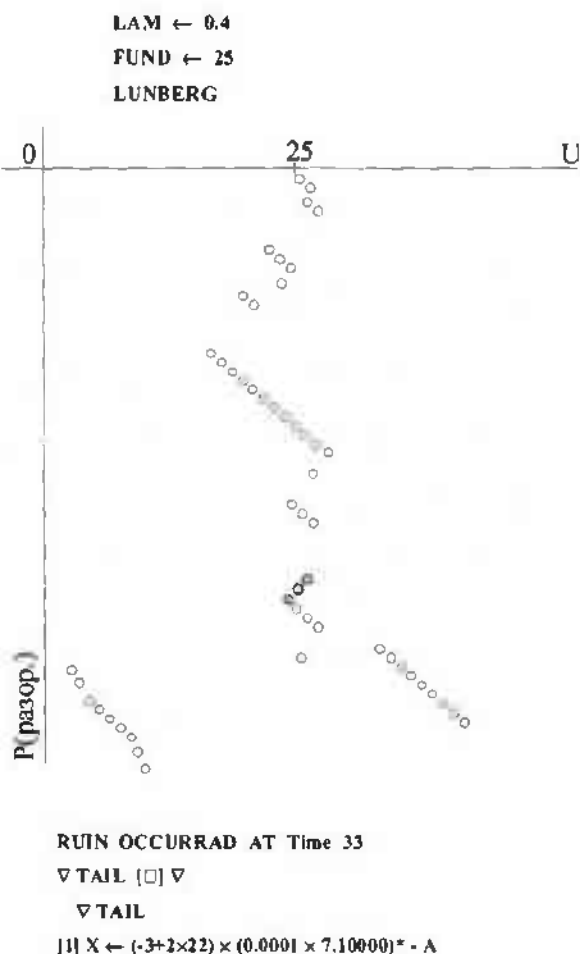

Рис. 4.

и так как суммы независимых случайных величин дают возрастающие степени сверток (вспомним предположение о независимости), мы получим

$$P(T \leq x) = \sum_{k=0}^N C_N^k p^k (1-p)^{N-k} F^k(x), \quad (11)$$

УДК 336.71

СОКОЛ О.

Наук. керівник АНДРЕЄВ М. В. – д. ф.-м. н.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Розпад Радянського Союзу, чому сприяли, зокрема, прийняття Верховною Радою України в липні 1990 року Декларації про державний суверенітет та проголошення у серпні 1991 року України незалежною демократичною державою, відкрив нову сторінку в розвитку вітчизняної банківської системи. 20 березня 1991 року Верховна Рада прийняла перший банківський Закон України "Про банки і банківську діяльність".

Теперь можно использовать одну из программ, чтобы вычислить степени свертки для таких величин k , что соответствующие им вероятности имеют заметные значения.

Приложение

▽LUNDBERG[]▽

▽LUNDBERG

```
[1] T←1
[2] (10p' ').'0'.'.24p' ').'25'.'.24p' ').'50'
[3] V←(10p' ').'.'50p' '
[4] V[11+FUND]←'o'
[5] V
[6] LR1:FUND←FUND+PREMIUM
[7] →(LAM≥0.0001*?10000)/LR2
[8] W←(10p' ').'.'50p' '
[9] W[11+[FUND]←'o'
[10] W
[11] T←T+1
[12] →LR1
[13] LR2:SUM←-M*0.001*?1000
[14] FUND←FUND-SUM
[15] →(FUND≥0)/LR3
[16] 'RUIN OCCURRED AT TIME':T
[17] →0
[18] LR3:W←(10p' ').'.'50p' '
[19] W[11+[FUND]←'o'
[20] W
[21] T←T+1
[22] →LR1
```

Рис. 1. Если в качестве начальных значений выбрать

FUND ← 25,
PREMIUM ← 1,
LAM ← 0.4,
M ← 5,

то получи м результаты, изображенные на рис 2.

Історія розвитку вітчизняної банківської системи за роки незалежності

Етапи створення сучасної банківської системи

Декларація про державний суверенітет України та Закон "Про економічну самостійність Української РСР", які законодавче закріпили за нашою державою право на самостійне формування власної банківської системи, стали фундаментом для появи українських комерційних банків. Упродовж 1989–1991 років у Москві було зареєстровано близько шістдесят українських банків.

Формування сучасної банківської системи України відбувалося в кілька етапів.

I етап (1991–1992рр.):

процеси перереєстрації та реорганізації

2 жовтня 1991 року Національний банк почав перереєструвати комерційні банки України, зареєстровані ще Держбанком СРСР. У цей період "міністерський" капітал, тобто вкладення у комерційні банки різних державних установ, поступово витісняється ринковим капіталом спільних та малих підприємств, акціонерних товариств. Державні Промінвестбанк, Агропромбанк, Укрсоцбанк акціонуються під тиском головних менеджерів та основних клієнтів. На цьому етапі за станом на 1 січня 1992 року зареєстровано 77 банків.

II етап (1992–1993 роки):

поява банків "другої хвилі"

На засадах різних бюджетних та позабюджетних фондів, диверсифікації пасивів у діючих банках та внесків підприємств (шляхом прихованих кредитів) виникає ціла низка нових комерційних банків. Протягом 1992 року зареєстровано ще 60 банків; 3 банки вилучено з реєстру. За станом на 1 січня 1993 року в Україні налічувалося вже 134 комерційні банки.

На цьому етапі відповідно до Постанови Кабінету Міністрів "Про передачу міністерських пакетів акцій на управління до Міністерства фінансів України" у комерційних банках дедалі зменшувалася частка "міністерського" капіталу. Постановою передбачалося, що Мінфін України буде одержувачем дивідендів за акціями, що належать іншим міністерствам, братиме участь в управлінні банків. Зрозуміло, це не влаштовувало колишніх власників акцій, і вони поспішили вилучити свої кошти із комерційних банків та інших акціонерних товариств.

На цьому ж етапі спостерігалася масове утворення дрібних малопотужних "кишенькових" банків із капіталом, який часто не перевищував вартості трикімнатної квартири. Ці банки непогано зростали на гіперінфляції, примітивно експлуатуючи цей зовнішній, незалежний від них фактор.

III етап (1994–1996 роки):

перші банкрутства

Активна побудова Національним банком України чіткої системи регулювання діяльності комерційних банків збіглася в часі із призупиненням інфляційних процесів, що стали, як уже зазначалося, основним джерелом безбідного існування цілої низки комерційних банків. Не готові до жорсткого контролю з боку НБУ, до зміни кон'юнктури фінансового ринку, до управління банківськими процесами зсередини, ці банки опинилися на межі банкрутства. Багатьом із них не вдалося втриматися на плаву: 1994 року ліквідовано 11 збанкрутілих банків; 1995 року – 20, серед яких і найбільші ("Інко", "Відродження", Економбанк, Лісбанк); 1996 року прямими банкрутами стали 45 банків та 60 опинилися у стані прихованого банкрутства і ще протягом багатьох років виборюватимуть право на існування. Зрозуміло, це не могло не внести певних додаткових ускладнень у функціонування всієї банківської системи.

У цей період на структуру вітчизняної банківської системи істотно впливали й інші процеси. Так, на кредитно-фінансовому ринку України почали працювати іноземні банки та їхні представництва – всього їх було зареєстровано 14. З'явилися також ще 5 нових українських комерційних банків.

Важливим аспектом діяльності банківської системи на цьому етапі була зміна складу акціонерів, власників багатьох комерційних банків та окремих філій шляхом продажу та перепродажу. Таких змін зазнали близько 70 банків. Вони переходять із рук одних акціонерів до інших, мов естафетна паличка.

IV етап (1996–1998рр.):

стабілізація банків та впровадження національної валюти – гривні

Цей ключовий етап становлення вітчизняної банківської системи потребує детальнішого розгляду. Можемо підбити певні підсумки роботи банківської системи. Позаду роки гіперінфляції та повної розбалансованості економіки. Протягом перших п'яти років існування незалежної держави в Україні:

- створено основи дворівневої банківської системи, валютного ринку та первинного ринку цінних паперів (вторинний так і не запрацював);
- пройдено перший етап реформування грошової системи країни, введено проміжну валюту – український карбованець;
- створено національну платіжну систему, запроваджено нові прогресивні технології перерахування коштів на основі електронних платежів, що дало змогу досягти світового рівня обробки інформації у сфері міжбанківських розрахунків, значно підвищити їхню надійність, обмежити ризик створення фальшивих грошей в обігу та скоротити до мінімуму термін проходження платежів. Систему визнано найшвидкіснішою в Європі;

- введено в дію потужності з друкування банкнот та карбування монет;
- розпочато реформування бухгалтерського обліку та звітності у банках;
- НБУ напрацьовано нормативну базу для здійснення монетарної політики та банківського нагляду; вдосконалено інструменти регулювання банківської системи;
- завдяки зусиллям НБУ, його монетарній політиці подолано гіперінфляцію, керованими стали інфляційні процеси.

Проте триваюча економічна, фінансова та платіжна криза, гальмування процесу ринкових перетворень економіки, інвестиційного процесу, серйозні недоліки та прорахунки комерційних банків у сфері кредитування, розрахунків, порушення багатьма з них економічних нормативів, непорядкованість і нестабільність нормативно-правового регулювання, недосконалість податкового та фінансового законодавства спонукають до поглиблення банківської реформи.

Багато було зроблено для фінансової реорганізації банків, поліпшення умов їхньої діяльності. Однак системний ризик залишається значним унаслідок надмірної відкритості банківської системи для слабких підприємств та неякісного менеджменту, диктату держави як позичальника. Не вдається належно задовольняти потреби приватного сектора, який сьогодні активно розвивається. Очевидно, без прискорення банківських реформ суб'єктам господарювання буде важко одержати доступ до необхідних інвестиційних коштів. Крім кредитних, їм бракуватиме також інших високоякісних банківських послуг.

Остаточного не вирішені питання діяльності інших фінансово-кредитних установ (кредитних спілок, товариств взаємного кредиту, позичкових товариств тощо), інституційного розвитку банківської системи, стандартів бухгалтерського обліку та аудиту (українські стандарти не повністю відповідають міжнародним щодо нарахування амортизації, консолідації звітності тощо), банківської таємниці й захисту інтересів клієнтів, програмних продуктів.

Висока вартість фінансового посередництва, обмежений перелік послуг, відсутність відповідної для країн із ринковою економікою фінансової структури, брак стимулів до заощадження та розміщення позичкових фондів, низька життєздатність фінансових інститутів (приховані банкрути), повільний прогрес у справі налагодження стабільного ефективного банківського нагляду – усе це розширювало коло проблем, вирішення яких необхідно передбачити у державній програмі реформування та розвитку банківської системи України.

Тільки з 1999 року нарешті почали активно формуватися і накопичуватися страхові фонди за вкладками населення та кредитними ризиками, проблемними дебіторами. Продовжують панувати бартерні розрахунки.

Розпад СРСР та проголошення у серпні 1991 року України незалежною демократичною державою відкрили нову сторінку у розвитку вітчизняної банківської системи.

Принципи, покладені в основу програми реформування та розвитку банківської системи в Україні на цьому етапі, такі:

1. Макроекономічну політику слід спрямувати на забезпечення стабільних умов для ділової діяльності.
2. Необхідно відновити життєздатність (платоспроможність) фінансових інститутів.
3. Слід розбудовувати фінансову інфраструктуру, яка б налічувала інформаційні, правові системи та банківський нагляд.
4. Витрати фінансового посередництва необхідно скоротити.

Цілями реформування банківської системи України на цьому етапі стали:

1. Забезпечення розбудови банківської системи, здатної ефективно та адекватно діяти в умовах ринкової економіки.
2. Вдосконалення нагляду за діяльністю комерційних банків.
3. Встановлення клімату довіри до банківської системи.
4. Створення умов для ефективної грошової реформи з уведенням в обіг національної валюти – гривні.
5. Посилення мобілізації заощаджень, тобто сприяння розвитку економіки шляхом інвестицій.
6. Розвиток фінансових інструментів, поліпшення грошово-кредитного регулювання шляхом впровадження ринкових відносин, а не за рахунок директивного розподілу кредитів.
7. Поліпшення розподілу ресурсів – на користь конкурентоспроможних підприємств.
8. Передача контролю за фінансовим станом підприємств механізмам ринку (банки мають відігравати активну роль в ініціації реструктуризації підприємств, брати участь в оздоровленні їх фінансового стану, а в разі необхідності – в ліквідації неплатоспроможних підприємств).
9. Розв'язання проблеми неплатежів та запобігання їх виникненню.
10. Подальше вдосконалення та підвищення ефективності платіжної системи.
11. Послаблення державного тиску на кредитну діяльність великих банків.

На етапі стабілізації продовжують діяти 227–229 банків, серед яких: два – державні; 117 (1996 рік), 184 (1997–1998 рр.) – у формі акціонерних товариств; 50 (1996 рік), 41 (1997–1998 рр.) – у формі товариств із обмеженою відповідальністю.

На цьому етапі сформувалися групи провідних банків, які вже завоювали певне місце на ринку, визначився напрям менеджменту, розподілено клієнтів та ринок пасивів.

Сучасна банківська система має чітку градацію за обсягами статутних фондів. У загальному обсязі сплачених статутних фондів частка малих банків (з обсягом статутного фонду до 3 млн. гривень) становить 10%, середніх (від 3 до 10 млн. гривень) – 24%, великих (понад 10 млн. гривень) – 66%. Позитивним є те, що кількість малих та середніх банків поступово зменшується (відповідно із 78 до 72 та із 76 до 73), а кількість установ зі значним статутним капіталом (їх нині налічується 37), навпаки, зростає. Ця тенденція свідчить про певне оздоровлення та стабілізацію української банківської системи на цьому етапі.

Вирішальною стає процентна політика комерційних банків. На даному етапі виникла ілюзія відсутності необхідного обсягу грошової маси, та фактично проблема полягала в їх реальному обігу, тобто ринках, на яких вони обертаються. Адже понад 50% грошей (близько 8–10 мільярдів у гривні та близько 10–13 мільярдів у доларах США) працюють поза банківськими рахунками – у нелегальному бізнесі.

Унаслідок значного попиту на кредити та обмеженості легального грошового ринку пасивів сформувався високий рівень процентних ставок. Сумний досвід неповернення кредитів у 1992–1995 роках теж провокував підвищення рівня процентних ставок як механізму компенсації кредитних ризиків та непрацюючих активів. Крім того, ще ціла низка факторів впливала на ціноутворення:

1. 40% грошової монетарної маси, випущеної в обіг (і в гривнях, і в доларах), працює поза межами банківської системи, спричиняючи дефіцит пасивів (ресурсної бази банків).
2. 60% розрахунків між суб'єктами господарювання здійснюється шляхом бартерних операцій, тобто 60% валового національного продукту реалізується не грошовими каналами, а товарними. За такої ситуації рахунки юридичних осіб не наповнюються обіговими коштами, які могли б використовуватися банками як короткотермінові ресурси.
3. Держава встановлювала та сплачувала високі процентні ставки (30–60% річних) за державними позиками (ОВДП), тому банківська система до 50% активних операцій спрямовувала на придбання ОВДП, за що пізніше й поплатилася.
4. Ціну національних грошей визначає Національний банк, встановлюючи ставки рефінансування НБУ (16–51%). Ця ставка – маяк для комерційних банків при формуванні процентної політики, але ціна на міжбанківських ринках постійно на 10–50 пунктів відхиляється від ставки НБУ.
5. Значні кошти банків “заморозилися” в державних примусових програмах. Очікуючи повернення боргів (грошей) державою, для вирішення проблем платоспроможності, проведення

розрахунків клієнтів “зв'язувалися” значні ресурси банків.

6. Недовіра населення та іноземних інвестиційних компаній до національних грошей, загалом до банківської системи не сприяла мобілізації додаткових пасивів і трансформування інвестицій. За це маловір'я банки вимушені сплачувати підвищені відсотки за депозитами.
7. Значні кошти (80 мільярдів радянських рублів) було “вивезено” в Росію після розпаду СРСР, що спричинилося до величезного дефіциту ресурсної бази та послаблення довіри до банків стратегічного інвестора – населення.
8. Запроваджені з 1993 року норми резервування почали класично та реально впливати на ціну грошей.
9. Відсутність законодавчої та нормативної бази захисту договірних прав комерційних банків (реалізація застави, розбіжності у прочитанні податковими службами законодавчих та нормативних актів тощо) змушувала збільшувати ціну за ризик.
10. Примусова та необхідна політика капіталізації банків спричинилася до зростання ціни з метою отримання прибутків шляхом збільшення доходності від кредитної діяльності (70% від доходів).
11. Значні державні фінанси (бюджетні та позабюджетні) концентрувалися у нечисленній групі банків.

Для банківської системи України важливими подіями стали введення в обіг у вересні 1996 року повноцінної грошової одиниці – гривні та підготовка до переходу з 1 січня 1998 року на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку і статистичної звітності.

Саме із цього часу розпочинається конструктивна дискусія стосовно того, якими повинні бути банки – спеціалізованими чи універсальними і скільки їх має бути – мало чи багато.

Ключові фактори розвитку банківської системи

Створення конкурентного середовища, в якому функціонували б комерційні банки, є ключовим моментом реформування та головним фактором у вирішенні питання щодо універсалізації чи спеціалізації.

Спеціалізацію (як і універсалізацію) розглянемо у двох площинах:

- як обслуговування галузей економіки певними, чітко визначеними комерційними банками;
- як вибір тими чи іншими банками напрямів фінансової діяльності (кредитування, інвестування тощо).

Щодо галузевої спеціалізації, то в питанні вибору напрямку розвитку великих (колишніх п'яти державних) банків слід врахувати такі моменти:

- необхідність скасування адміністративних обмежень, інакше кажучи, вимогу вести кредитну діяльність лише в галузях, де ці банки свого

часу працювали; більша диверсифікація портфелів активів допомогла б стабілізувати баланси та розірвати залежність: слабка галузь – слабкий банк. Спеціалізація банків за галузевою ознакою небажана як із точки зору конкуренції, так і з огляду на якість портфеля активів;

- клієнт повинен мати право вибору банку та змогу відкрити в ньому розрахунковий, поточний, валютний рахунок.

Не можна диктувати комерційному банку вибір напряму діяльності – бути йому спеціалізованим чи універсальним.

Нагальною проблемою є підготовка сприятливих умов для створення інвестиційних банків або заохочення до такої діяльності функціонуючих комерційних банків. Для цього необхідно законодавче передбачити пільги в разі спрямування кредитів, насамперед довгострокових, на розвиток пріоритетних галузей економіки. Банкам варто надати право брати участь у розподілі прибутку від інвестованих програм. Одне з реальних джерел інвестування – інвестиційні вкладення за рахунок власних спеціальних фондів банків.

Необхідно також:

1. Подбати про створення іпотечних банків, спрямовуючи головну увагу на дію інститутів права застави, власності та відповідні механізми їх реалізації. Необхідність цих установ обумовлена процесами переходу до ринкової економіки. Та поки що не створено відповідної фінансової інфраструктури (не завершено процесу розмежування власності, не сформовано законодавчої бази з регулювання правовідносин, пов'язаних із володінням, користуванням, розпорядженням об'єктами власності). Треба також враховувати, що іпотечний банк може існувати тільки з працюючою фінансово-інвестиційною структурою: позичково-ощадними асоціаціями, товариствами взаємного кредиту, страховими, трастовими компаніями, довірчими товариствами – та за умови реального використання в обороті всеселя.
2. Вирішити питання щодо іпотечного кредиту для населення під будівництво житла та придбання обладнання і предметів тривалого користування, а також щодо джерела коштів для зазначеної позички. Стосовно ж застосування у господарському обороті такого кредиту, то слід урахувати ряд його специфічних рис:
 - довгостроковість (на 5–10 років);
 - постійність контролю за станом розмірів застави – не лише за документами, а й фактично;
 - принцип обов'язковості іпотеки для будь-якого нового власника майна;
 - звільнення від оподаткування тієї частини прибутку громадян, яка йде на сплату процентів за іпотекою;

- обов'язковість нотаріального оформлення та реєстрації всіх угод, гласність іпотеки;
- допущення повторних застав майна та землі, якщо їх цінність (вартість) не вичерпано попередніми заставами;
- принцип пріоритетності задоволення претензій кредиторів.

3. Створити “кадастри нерухомості” та відпрацювати загальну методику оцінки майна, яке є предметом застави (іпотеки).

4. Удосконалити діяльність кредитних спілок (КС) в Україні, а саме:

- розробити точну схему легалізації КС, змінивши структуру формування їх коштів (фізична особа стає членом спілки, сплативши один або кілька пайових внесків, які формують частку власного капіталу спілки, а щомісячні внески спрямовуються на окремі рахунки, які функціонують як строкові або ощадні; саме на ці внески нараховують проценти, які не повинні оподатковуватися);
- розробити схему взаємодії КС із профспілками;
- до переліку операцій, які може здійснювати КС, необхідно додати операції із цінними паперами;
- звільнити КС від сплати процентів при зарахуванні готівки на розрахунковий рахунок та при зворотній операції;
- розробити схему контролю за КС та визначитися з тією роллю, яку в цій системі відіграватиме Національна асоціація кредитних спілок України, встановивши конкретний порядок ведення бухгалтерського обліку в спілках та нормативи їх діяльності;
- усунути суперечності у нормативних документах стосовно діяльності КС; розпочати страхову діяльність КС тощо.

Аналогічних заходів слід ужити також щодо інших фінансових інститутів дрібного кредитування – фондів, товариств взаємного кредиту, ощадно-позичкових товариств (обласних, районних, міських). Ці інститути, на жаль, досі ще не стали навіть предметом теоретичної дискусії.

Отже, банківська система України вже має свою історію. Вона не налічує ще й десяти років, але багата вельми інтенсивними процесами: українським банкам за півроку-рік випало пройти шлях, на який аналогічні закордонні установи витрачали кілька років, а то й десятиліття. Слід також враховувати, що банківська система в нашій країні формувалася, зазнаючи впливу негативних чинників, які не лише не сприяли розвитку, а навпаки – гальмували його. Йдеться про:

1. Макроекономічні чинники, які зменшують попит на фінансові послуги:
 - кількарічну тенденцію до зниження ВВП;
 - доларизацію економіки;

- низьку купівельну спроможність фізичних осіб;
 - бартеризацію взаєморозрахунків між суб'єктами підприємницької діяльності.
2. Економічні чинники:
- інфляцію, спад виробництва та спричинені ними "звуження" кола клієнтів;
 - повільний розвиток приватного сектора в економіці, а отже, й невелику частку приватного капіталу в банках;
 - податковий прес, який із часом не тільки не слабшає, а посилюється внаслідок розширення бази оподаткування.
3. Законодавчі та нормативні чинники:
- законодавчу неврегульованість багатьох напрямів роботи;
 - відсутність чітких правил роботи, викликану частими змінами законодавчих і нормативних документів та суперечностями в них;
 - не передбачену нормативами прозорість балансів банків, простір для перегрупувань, маніпуляцій, зловживань, захаращення банківських "вішалок" – рахунків обліку дебіторської та кредиторської заборгованості, – що призводить до появи штучних балансів, які демонструють уявну ліквідність капіталу банку.
4. Внутрибанківські (суб'єктивні) чинники, які здебільшого можна кваліфікувати як слабкий, некомпетентний менеджмент:
- невиправдані кредитні, інвестиційні та валютні ризики;
 - запаморочення від "шалених" грошей, отриманих у період гіперінфляції, а відтак – надмірні витрати на рекламу, спонсорство, підтримку невиробничих програм, що дало підставу навісити на банки ярлики "жирних котів" та "дійних корів";
 - недооцінку фактора незалежності банківського менеджменту та перетворення банку на "кишеньковий" під впливом акціонерів – "метеликів";
 - гостре прагнення "універсалізації" банку, не супроводжуване побудовою відповідної його інфраструктури;
 - відсутність збалансованої політики управління філіями;
 - примітивну кадрову політику (85% працівників не мали досвіду банківської роботи, а 90% керівників були вихідцями з компартійної та комсомольської номенклатури);
 - пріоритетну орієнтацію на обслуговування російського капіталу, в тому числі й сумнівних програм.

Експурс у XXI століття

Тепер зупинимося на проблемах, що постануть перед банківською системою України на початку XXI століття.

Насамперед – про збільшення конкуренції на ринку. Закінчуються часи, коли банки України були монополістами на вітчизняному фінансовому ринку. Незабаром з'явиться багато фінансових посередників, які загострять конкуренцію. По-перше, активізуються іноземні банки, які мають більше можливостей та інструментів. По-друге, великий вплив матимуть небанківські фінансові установи – кредитні спілки, страхові компанії, інвестиційні фонди, ті ж таки кредитно-гарантійні установи, зареєстровані у 1999 році. Виникне ряд кооперативних банків, які працюватимуть на принципах товариств взаємного кредиту. Всі ці структури почнуть енергійно боротися за клієнтуру.

Швидко змінюватимуться інформаційні технології. Сьогодні багато хто просто не усвідомлює, яких змін ми зазнаємо, як і того, що банки мусять належно до них підготуватися. Про які технології можна говорити, якщо в багатьох установах дотепер працюють на 386-х комп'ютерах. Не всі встигають за вимогами сучасності, оскільки бракує коштів. Упровадження нових інформаційних продуктів має супроводжуватися використанням абсолютно нових кластерних рішень, тобто новітнього устаткування, а воно – недешево. Саме швидка зміна комп'ютерних технологій і буде причиною того, що цілий ряд установ не зможе витримати конкуренції або просто бути сучасним банком.

Комп'ютерна мережа Інтернет стала головним інформаційним середовищем для мільйонів людей усього світу. Можливості Інтернету вражають. Перспективи Інтернет-економіки враховують найвищі урядовці та бізнесмени. Президент України Указом від 31.07.2000р. № 928/2000 «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» визначив, що розвиток Інтернету в нашій країні – справа державної ваги. Тому можна сподіватися, що процес розвитку національного сегменту мережі Інтернету та зусилля щодо належного представлення в ній вітчизняних інформаційних ресурсів згодом отримають і законодавче забезпечення та фінансову підтримку. В підсумку все це сприятиме розвитку підприємництва та побудові відкритого демократичного суспільства.

За свою коротку історію Інтернету розвинутих країнах став не менш популярним, ніж такі відкриття XX століття, як радіо і телебачення, і нині впливає практично на всі сфери життя. За останніми дослідженнями Ради США з питань Інтернету рівень використання мережі зростає швидше, ніж прогнозувалося найоптимістичнішими аналітиками. Якщо 7 років тому в світі було близько 90 тисяч користувачів Інтернету, то в 1999 р. – 171 млн., а в березні 2000 р. – 304 млн. Рада прогнозує, що в 2005 р. кількість користувачів мережі перевищить 1 млрд., із них майже 700 млн. налічуватиметься за межами

Північної Америки. Інтернет стає багатокультурним, багатомовним та багатополюсним середовищем. І місце кожної нації в мережі взагалі та у сфері електронного бізнесу зокрема визначатиметься тісною співпрацею держави, громадськості, науки та, звичайно, бізнесових кіл, передусім банківської сфери. Очевидно, що в умовах України бізнесові кола представлятиме банківська сфера, яка є найбільш підготовленою з числа зацікавлених.

Нині очевидно, що лідерами Інтернет-ринку є американські компанії та банки. У зв'язку з цим варто наголосити на думці західних експертів, котрі одну з важливих причин відставання європейських компаній вбачають саме в недостатній увазі їх вищого менеджменту до своєчасного застосування сучасних інформаційних технологій.

Жорсткішим стане регулювання банківської системи. Коли банки перейдуть у режим щоденного контролю, доведеться звикати до постійної присутності державного регулюючого органу. Лояльність, яку Національний банк донині виявляє щодо комерційних банків, краще було б залишити в минулому столітті. А вони в свою чергу мають усвідомити, що постійна присутність НБУ в їхній діяльності – це необхідність.

В Україну дуже швидко приходять нові банківські послуги. Попри крихітний розмір цього сегмента ринку за якихось рік-два клієнти вже не визнаватимуть банків, у арсеналі яких бракує нових технологій. Сьогодні ними займаються 10–15 банків. Крапля в морі! Решті двомстам потім важко буде надолужувати прогалину.

Проблемою номер один є об'єднання банків. Хочуть вони цього чи ні, цей абсолютно нормальний, більше того, просто необхідний процес триватиме. Навіть у здорових американських, європейських, японських банківських системах відбувається злиття банків. В Україні ж половина банків “нездужає”. В результаті вони або будуть приєднані до потужніших структур, або викреслені з Реєстру банків. Близько 50 банків зараз потенційно поставлені перед вибором: приєднання або ліквідація.

Оптимізація ризик-менеджменту. Комерційні банки повинні здійснити інвентаризацію всіх існуючих ризиків. Допині серйозної оцінки ризикам ще ніхто не давав. Особливо накопиченим в інших галузях. У банківській системі налічується близько 300 різноманітних ризиків. Чотири з них нині найактуальніші:

- Кожен банк повинен переглянути всі свої кредитні ризики. Рівень проблемних кредитів у банківській системі сьогодні сягнув 40–60% від усього портфеля.
- Необхідно переглянути позицію стосовно валютних ризиків, яких нині накопичилося надміру.

– Потребує визначення операційний ризик. Ціни на банківські послуги мають тенденцію до зниження.

– Державний ризик. На відміну від розвинутих країн, державні зобов'язання в Україні не є цілковито гарантованими вкладеннями, а отже, становлять глобальні ризики. Те ж стосується кредитування галузей, які містять велику частку державної власності. Ризик, до всього, посилюється незбалансованістю державних фінансів.

Особливу увагу слід приділити стратегічному плануванню. Більшість банків сьогодні йде за поточними вимогами клієнтів. Настав час замислитися над стратегічним плануванням своєї діяльності. Нині в нас усі банки універсальні. Законопроект про банки та банківську діяльність дещо змінює цю тенденцію. Банківські ліцензії поділено на повні, обмежені, ліцензії на виконання якихось окремих операцій. Дрібні комерційні банки можуть перейти до розряду кооперативних – відтак вимоги до них пом'якшаться. Вже зараз банкіри повинні розробляти стратегію, зважаючи на майбутні зміни нормативної бази, а можливо, й свого статусу.

Висновки

Традиційне уявлення про банки як інститути, що залучають кошти у вигляді депозитів та розміщують їх шляхом кредитування, суттєво змінюється. З появою нефінансових банків чи небанківських інститутів, які займаються банківською справою, постає проблема виживання традиційних банків у нових умовах. Та водночас зауважуємо й інші явища: значно розширюється спектр банківських послуг, а брак лояльності споживачів змушує банки переглядати свою стратегію діяльності на ринку, зосереджуючи увагу на дрібніших його сегментах та вузькоспеціалізованих послугах.

Висвітлені процеси руйнують межі, які відділяють банки від інших інститутів, що надають фінансові послуги. Це фактично позбавляє їх унікальності, але й розкриває нові перспективи. Отож основне завдання банків – побудова оптимальної стратегії для використання нових можливостей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Телицька Т. Чи мають банки майбутнє? // Вісник НБУ. К. 2000, № 3, с. 37–39.
2. Колодізов О. Становлення банківської системи України: минуле, світовий досвід, проблеми реформування. // Банківська справа. К. 2000, № 2, с. 28–29.
3. Аджевітін С. У переддень десятирічного ювілею: штрихи до історії розвитку вітчизняної банківської системи. // Вісник НБУ. К. 2000, № 2, с. 41–45.
4. www.bank.gov.ua

УДК 14

БОЙЧЕНКО Г. В.

СВІТОГЛЯДІШ ЗАСАДИ ФІЛОСОФІЇ НА ЗЛАМІ ТИСЯЧОЛІТЬ

Філософія за самою природою своїх знань постає галуззю пізнання, що істотно відрізняється від спеціальних наук. Сучасна філософія – утворення досить складне й багатоаспектне. Тому поняття “філософія” постає як полісемантичне, тобто таке, що має багато значень.

Історично першим є те значення терміна “філософія”, якого надав йому давньогрецький мислитель Піфагор (584/570 – поч. V ст. до н.е.), котрий і запропонував означений термін. Це так зване етимологічне визначення філософії. Тобто визначення словотворче, зумовлене значеннями тих слів, що формують сам термін “філософія”. Останній складається з двох давньогрецьких слів – “філо” (“любов”) і “софія” (“мудрість”), відповідно генетично вихідним було тлумачення філософії як любові до мудрості. Розглядаючи мудрість як досягнуто для богів, найбільшим, на що спроможні люди, Піфагор вважав “любов до мудрості”, тобто філософію. З плином часу зміст поняття “філософія” ставав дедалі багатшим, а кількість його значень – дедалі більшою. Філософією називали тривалий час усю першопочаткову, ще синкретичну (тобто нерозчленовану внаслідок недостатньої розвиненості) сукупність людських знань, що відбрунькувалася ще у стародавньому суспільстві від практики внаслідок історичного поділу форм людської діяльності й передусім – відокремлення духовної, розумової діяльності від діяльності предметно-перетворюючої, практичної, тобто праці. На різних шаблях історичного процесу філософію розглядали і як “науку наук”, і як “царицю наук”, і як “науковчення”, і як те, що ми нині називаємо теорією та ін. Тому не дивно, що на сучасному етапі палітра смислових визначень філософії, а отже – і галузей філософії як підсистем, філософського знання, – відзначається чималим розмаїттям. Нині філософію трактують, зокрема, наступним чином. Насамперед, – у якості так званої (ще Арістотелем) “першої філософії”, тобто як вчення: про буття. Філософія постає тут як метафізика, філософська онтологія. Філософія відіграє й роль загального учення про пізнання (філософія як теорія пізнання). Нарешті, філософія в цілому виступає як найзагальніша система знань про принципи розробки та застосування методів, тобто – як методологія. Серед усіх цих значень одним із найширших за обсягом і найглибшиніших, найнаріжніших за вагомістю є світоглядне значення філософії. І це цілком зрозуміло. Адже в усіх, по суті, інших своїх виявах філософія постає як тою чи іншою мірою спеціалізована сфера, що охоплює відносно невелику кількість людей, оскільки потребує належної фа-

хової підготовки, практичної “тренуваності”, й систематичних цілеспрямованих зусиль. Через світогляд же до філософії прилучається, подекуди найнесподіванішим штибом і часто-густо навіть сам не підозрюючи цього, кожен людський індивід – вже остільки, оскільки він постає як істота суспільно-історична, духовна, мисляча.

Для того ж, щоб автентично, згідно з реальним ходом речей, досягнути світоглядну природу та значущість філософського знання, потрібно з'ясувати спочатку питання про те, що ж становлять собою світогляд, його зміст і структура, якими є ті основні історичні форми (типи), через котрі знаходять своє початкове вираження філософські ідеї тощо.

Попередньо світогляд можна визначити як систему узагальнених поглядів людини на світ, природу та суспільство, на інших людей і на саму себе, своє місце у світі й відношення до тих речей, процесів, подій, явищ й істот, що його складають. Світогляд постає як показник рівня й водночас як основна форма самосвідомості людини.

Важливою передумовою з'ясування своєрідності світогляду та визначення змісту даного поняття є врахування тієї обставини, що суб'єктом, тобто носієм і активним, діючим началом світогляду, аж ніяк не постає лише окремий людський індивід. Хоча найчастіше мова йде про “світогляд людини”, слід мати на увазі, що термін “людина” є цілком застосовним тут у всьому багатстві своїх значень. А діапазон цих значень є вкрай широким – від окремої особи (коли йдеться про людину як індивіда, особистість) до усього людства в цілому (якщо ми говоримо, наприклад, про співвідношення: людини та природи, людини та інших біологічних родів чи видів, людини та інших можливих різновидів мислячих істот тощо). Отже, суб'єктом світогляду може бути (і є) кожна окрема людина. Причому шоразу – світогляду неповного, своєрідність якого є неминучою, зумовлюючись унікальністю кожної людської індивідуальності. Але насправді множина світоглядів значно багатша. Адже суб'єктами світогляду є не тільки окремі особистості, а й найрізноманітніші об'єднання людей – різномасштабні соціальні групи, етнічні та соціальні спільноти, класи, маси, конкретні суспільства, людство загалом.

Отже, цілком закономірно випливає висновок про невичерпну розмаїтість форм світогляду. Проте попри усе це розмаїття, різновиди світогляду можуть погруповуватися. Причому – за багатьма, найрізноманітнішими критеріями – скажімо, за: історичними епохами (античний світогляд, середньовічний світогляд, світогляд доби Відродження тощо), ступенем

самоусвідомлення (стихийний світогляд і світогляд, котрий постає як форма рефлексії, тобто самосвідомості), формою свідомості (філософський світогляд, естетичний світогляд, правовий світогляд тощо), рівнями свідомості (буденний, емпіричний, теоретичний світогляд), характером розуміння ходу історичного процесу (прогресивний і консервативний світогляд) тощо. У контексті нашої теми особливого значення, як ми побачимо дещо пізніше, набуває, нарешті, розрізнення світоглядів за основними їх історичними формами, тобто виокремлення і з'ясування самотності історичних типів світогляду.

Основну проблему будь-якого світогляду, його своєрідний нерв, серцевину становить відношення "людина-світ". Деякі особливості людини як суб'єкта світогляду ми вже розглянули вище. А що ж становить собою світ як об'єкт і предмет світогляду?

Ось яку характеристику цього поняття дає "Філософський енциклопедичний словник": "Світ – все те, що оточує людину і те, що знаходиться всередині неї; універсальна предметність, у межах якої людина вирізняє себе з-поміж інших предметів. Завдяки практичній і пізнавальній діяльності людина усвідомлює себе як суб'єкт, що створює свій власний світ (світ людини), що протистоїть зовнішньому світові, що оточує її".

Отже, світ – це насамперед своєрідне буття, певна предметність. Однак зовсім не будь-які предметність чи буття становлять собою світ. Світ – це визначене буття, предметність універсальна. Інакше кажучи, світ постає як своєрідний горизонт, фон, загальний зв'язок і єдність, що визначає межі явищ як таких, збігаючись з цими явищами, проте водночас не будучи тотожною повністю з жодним з них. Відповідно зміст поняття "світ" складає сукупність уявлень і знань про граничні для людини як суб'єкта світогляду основи всього сущого.

Атрибутами певного предметного утворення як світу, тобто його загальними, найважливішими, докорінними і невідокремлюваними характеристиками є передусім три наступні.

По-перше – монадність, тобто цілісність і водночас відносна самостійність, певна самодостатність, автономність. У даному ракурсі світ – це те, що може поставати як таке співвідношення частин, що постає не як випадкова, зовнішня, а як внутрішня, необхідним чином зумовлена єдність, прямий і опосередкований зв'язок "усього з усім".

По-друге – саморозвиток. У якості світу може виступати лише така внутрішньо єдина предметність, котра не залишається назавжди нерухомою, а характеризується певною чередою змін. І чередою не хаотичною, а такою, що утворює послідовність, причому таку, де зміни постають у вигляді якісних і незворотних. Інакше кажучи, йдеться у означеному випадку не просто про рух, а про такий специфічний, вищий різновид останнього як розвиток. А ще

точніше – саморозвиток, оскільки його джерелом є не ті чи інші зовнішні впливи, а процеси виникнення, загострення та розв'язання іманентних, органічно зумовлених, спонтанних суперечностей. Тобто суперечностей власних, внутрішніх, самозароджених і самочинних.

І, по-третє, – конкретна всезагальність, котра виявляє себе у тому, що світ постає системою закономірностей, що взаємоузгоджують всезагальні характеристики певного світу і особливості, специфічні саме для нього, тобто відмітні риси його внутрішніх структур, процесів і явищ. Якраз ця атрибутивна ознака й уможливорює чималою мірою як неповторність світів, так і їхню множинність.

Часто-густо, характеризуючи світогляд як відношення людини до світу, говорять, що це відношення людини до світу в цілому. Подібне твердження є не зовсім коректним. Видатний український філософ Павло Васильович Копнін ще у 1966 році цілком доречно зазначав, що "звучить анахронізмом прагнення зобразити світогляд системою поглядів на світ у цілому; поняття "у цілому" для сучасного світогляду зовсім не підходить". Адже світ в цілому – це вся об'єктивна реальність, що оточує людину, в усій її нескінченності, у просторі й часі. Світ в цілому є об'єктом вивчення не тільки і навіть не скільки окремої людини в процесі формування її світогляду, скільки усієї сукупності галузей сучасної науки протягом тривалої низки поколінь. При цьому мова про пізнання світу в цілому може йти лише як про якусь граничну мету. Однак це аж ніяк не є підставою для того, щоб взагалі не розглядати світ як поняття сучасного світогляду, як вирішив Копнін. У даному разі слід чіткіше розвести терміни "світ у цілому" та "світ як ціле" і повніше виявити та ефективніше задіяти світоглядний потенціал останнього поняття. Світ у цілому це найзагальніший об'єкт будь-якого – як наукового, так і позанукового, в тому числі й світоглядного, осмислення. І саме й лише тоді, коли йдеться не про світ в цілому, а про світ як ціле, останній якраз і становить предмет духовно-практичного, світоглядного освоєння кожним суб'єктом світогляду – від окремої особистості – до людства взагалі в процесі його формування, розвитку та життєдіяльності. Світ як ціле – це світ, взятий так, яким його бачить кожен з нас, тобто це індивідуальний світоглядний образ світу кожного світоглядного суб'єкта. Отже, у ході формування світогляду відбувається перетворення світу навколишнього, зовнішнього, що є об'єктом пізнавального та світоглядного освоєння, у світ духовний, внутрішній, як предмет світогляду. Світ у цілому, тобто об'єктивна реальність у всій нескінченності й невичерпності своїх виявів, може бути "схоплений" і трансформований у світ як цілісність остільки, оскільки він окреслюється не зовні, а зсередини, сприймаючись згідно з унікальними особливостями того чи іншого конкретного суб'єкта

світогляду. Засобом же такої інтериоризації, "овнутрішнення", своєрідної переробки зовнішнього світу у внутрішній постас неповторна у кожного суб'єкта світогляду – як за початковими задатками, так і за ступенем їх розвиненості й продуктивної задіяності – система духовно-пізнавальних здатностей. Значною мірою якраз неповторність згаданої системи й зумовлює унікальність світу того чи іншого світоглядного суб'єкта. У світлі усього сказаного вище перестає бути простою метафорою й лейтмотивне для мислителів світового рангу твердження про те, що зі смертю кожної людини помирає цілий світ.

Раніше уже йшлося про те, що відношення "людина-світ" становить своєрідне смислове ядро, серцевину світогляду. Загалом існують різні форми відношення людини до навколишнього світу, серед яких у значенні основних варто, гадається, виокремити наступні три:

- 1) практичне;
- 2) духовно-теоретичне (духовне);
- 3) духовно-практичне.

Розглянемо кожне з перелічених шойно світовідношень дещо докладніше. Відразу ж варто відзначити, що відмітною рисою цих різновидів взаємодії людини зі світом є те, що в усіх трьох цих формах у процесі взаємодії змінюються обидва її учасники – і людина, і світ. Однак у рамках кожної з даних форм зазначена зміна відбувається по своєму.

Історично першою формою є практичне відношення людини до світу. Атрибутивною характеристикою цього відношення є те, що тут у проєкті взаємодії "людина-світ" більшою мірою змінюється світ, меншою – людина. Інакше кажучи, людина переважно перетворює навколишній світ, і лише у якості побічного наслідку цього – й саму себе. Класичним прикладом практичного відношення людини до світу є праця, тобто предметно-перетворююча діяльність людини, в процесі якої світ змінюється людиною відповідно до її потреб, інтересів, цілей тощо. Основними елементами такої цілеспрямованої чуттєво-предметної, змінюючої світ і у цьому ракурсі субстанційної, засадничої щодо інших її форм, людської діяльності є:

- 1) суб'єкт праці (активне начало, той, хто здійснює цю діяльність);
- 2) об'єкт праці (те, що підлягає перетворенню);
- 3) мета праці людини (ідеальний, наперед заданий і бажаний результат діяльності);
- 4) засоби діяльності (усе те, за допомогою чого змінюється об'єкт для реалізації мети);
- 5) сам процес діяльності, діяльність у вузькому сенсі слова, в ході якої сполучаються і взаємодіють всі компоненти діяльності;
- 6) практично отриманий в кінці предметний, реальний результат діяльності.

Характерною особливістю практичної діяльності як базисного способу взаємодії людини та світу є те,

що її мета (тобто результат наперед визначений, ідеальний, бажаний) і результат (результат кінцевий, предметний, отриманий насправді, а не в ідеалі) як правило, не збігаються повністю навіть при оптимальних сприятливих умовах.

Внаслідок цього і тоді, коли йдеться про реалізацію мети не тільки конкретної, індивідуальної, а й суспільно-історичної діяльності, тобто досягнення мети суспільно-світоглядного характеру, втілення суспільних ідеалів, не можна ставити питання про їх повне й абсолютно автентичне здійснення. Саме тому світоглядний ідеал будь-якого суспільного устрою не повинен розглядатися як те, що може бути здійсненим з цілковитою адекватністю і в певний термін. Реалізація світоглядних ідеалів відбувається як процес багаступеневий, такий, що реалізується асимптотично (тобто – не зусиллями якогось одного покоління, взятого окремо, а лише суспільно-історичною практичною діяльністю низки поколінь), як своєрідна математична межа.

Корелятивним (тобто таким, що протистоїть практичному і водночас нерозривно, внутрішньо пов'язане з ним) щодо практичного є духовне (теоретичне, духовно-теоретичне) відношення людини до світу. У процесі такого відношення теж змінюються обидві його сторони – і людина, і світ. Але якщо у практичному відношенні трансформується передусім навколишній світ, і лише остільки – людина, то у контексті відношення духовного акценти трансформації міняються місцями. Для духовно-теоретичного способу взаємодії людини зі світом характерним є те, що в цьому випадку, навпаки, йдеться передусім про перетворення самої людини як істоти унікальної – духовної, наділеної розумом, здатністю мислити.

Духовно-теоретичне відношення має кілька різновидів, в якості основних форм можна виділити, зокрема, наступні дві:

- 1) освіта (тобто навчання + виховання);
- 2) наука (наукове пізнання, наукове дослідження).

І освіта, навчання, і наука, наукове дослідження – це спосіб перетворення людини (в багатьох її вимірах – від окремого індивіда до різномасштабних етнічних і соціальних спільнот), збагачення її внутрішнього, духовного світу через отримання нових знань. Але навчання – це засвоєння знань нових для саме і лише суб'єкта навчання, а не для суспільства в цілому. Наукове ж дослідження – це отримання знань принципово нових, тобто нових і для суб'єкта наукового пізнання, і для суспільства в цілому.

Третім основним різновидом є духовно-практичне відношення людини до світу. Як і в перших двох формах кореляції "людина – світ" у духовно-практичній їх взаємодії теж змінюються як і людина, так і світ. При цьому тут важко віддати перевагу зміні якоїсь однієї із сторін означеної взаємодії. Обидві змінюються збалансовано, взаємоузгоджено. І це не дивно. Адже світ береться тут не безсторонньо, не як

щось самодостатнє, а саме і тільки через зв'язок з людиною. Тому в даному разі зі зміною людини змінюється для неї і світ (навіть якщо сам по собі він залишатиметься тим же самим), причому – тою мірою, якою змінилася людина у якості суб'єкта світогляду. Типовими прикладами духовно-практичного відношення людини до світу є міфологія, мистецтво, філософія. До найважливіших виявів такого відношення належить і світогляд.

Світогляд є самобутнім системним, а не хаотичним, безладним утворенням. Постаючи у вигляді певної системи, світогляд, як і будь-яка інша система, має свою структуру. Система і структура – поняття вельми близькі, проте все ж аж ніяк не тотожні. Структура – це сукупність: а) елементів, що складають ту чи іншу систему і б) зв'язків між цими елементами. Тому структуру визначають ще інколи як внутрішню форму певного системного об'єкта. Системний об'єкт включає її, однак до неї зведений бути не може. Адже, по-перше, структура задає лише якийсь один зріз такого об'єкта, тоді як сам цей об'єкт може мати і один, і кілька зрізів. У першому випадку об'єкт постає як певна система, у другому – як множина систем і відзначається поліструктурністю (має багато структур), оскільки кожна з вищезазначених систем характеризується власною структурою. Втім, навіть моно-системний об'єкт, тобто якусь довільну систему не можна отождествлювати зі структурою. Структура, як уже зазначалося, – це лише внутрішня форма сис-

темного об'єкта, тобто сукупність елементів і множини зв'язків між цими елементами. Система ж постає як поняття ширше, ніж структура, оскільки вона (система) характеризується не лише внутрішніми зв'язками між своїми складовими елементами, а й зв'язками, що постають щодо даної системи як зовнішні й зумовлюють її, так би мовити, зовнішню форму та особливості її взаємодій з іншими, доволі різними системами.

Таким чином, система характеризується як внутрішньою формою (формами), так і зовнішньою.

Системи теж можуть бути як одномірними, так і багатомірними. Одномірні системи є моноструктурними, тобто мають лише одну структуру. На відміну від них багатомірні системи характеризуються наявністю не однієї, а декількох структур, тобто є поліструктурними. Світогляд становить собою системне утворення, що відзначається багатомірністю. Тому в ньому можуть виокремлюватися, за різними підставами, кілька структур. Серед них у якості основних можна виокремити наступні: а) за рівнями світовідношення; б) за підсистемами світогляду; в) за його смисловими концентрами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 567-568.
2. Коллинс П. В. Введение в марксистскую гносеологию. – К.: Наукова думка, 1966. – С. 11.

УДК 17

ДУДЧЕНКО И.

Научн. руководитель БОЙЧЕНКО И. В. – д. ф. н.

ФИЛОСОФИЯ МОРАЛИ ЛАО-ЦЗЫ И РАННЕГО ДАОСИЗМА

Лао-цзы (Ли Эр, Лао Дань, Ли Боян, Лао Лай-цзы I) (VI (VI) в. до н. э.) ("Престарелый мудрец", "Престарелый младенец") — древнекитайский философ, которому приписывается авторство на классический даосский философский трактат "Дао дэ цзин". Современная наука подвергает сомнению историчность Лао-цзы, тем не менее в научной литературе он часто определяется как основоположник даосизма.

Вероятнее всего, образ Лао-цзы собирателен, в основе его лежит жизнь нескольких людей — даосских мистиков-магов (фанши), сюжеты архаических мифов и народных преданий. И еще — страстное желание чувствовать рядом с собой в мире присутствие такой небесной и в то же время глубоко человеческой, теплой мудрости.

Древние историки будто бы специально сделали образ Лао-цзы предельно чудесным, и даже в каких-то самых обыкновенных, вполне "посюсторонних"

фактах видна запредельность мистической и непознаваемой нами души. Лао-цзы имеет вполне конкретное место рождения, родовое имя, даже государственную должность, но каждый этот обыденный и несколько даже скучноватый факт вдруг становится частью чего-то чудесного, сверх-обыденного. Сочетание строгого историзма и мифологического ореола прибавляет еще больше обаяния Лао-цзы. В народной традиции Лао-цзы почитался как божество, его изображения и статуи можно было встретить во многих местных храмах и небольших кумирнях вместе с изображениями Конфуция, Будды и божествами — "хранителями очага". Божество Лао-цзы помогает в сказках различным существам обрести бессмертие, "переплавляя" их в чудесной печи или курительнице и даруя им "истинный вид". По другой легенде, Лао-цзы и сам сумел породить себя в "истинном виде": родившись, он через некоторое время вновь "вошел" в утробу своей матери Ли и

появился затем уже в "бессмертном" виде. Мотив двойного рождения, при котором первое считается физическим, а другое духовным или "истинным", пришел из практики даосских алхимиков. Когда даос выплавлял пилюлю бессмертия и принимал ее внутрь, то именно она и приводила к появлению в организме "бессмертного зародыша". Лао-цзы же якобы сумел сделать это без всяких искусственных средств.

Не избавлена от подобной чудесности и официальная биография Лао-цзы. Имя Лао-цзы, а точнее его прозвище, дословно обозначает "Старый ребенок" или "Старый мудрец". Настоящая же фамилия Лао-цзы, как считает Сыма Цянь, была — Ли, имя — Эр, а взрослое имя — Дань. Поэтому его могли называть то Ли Эр, то Лао Дань — "Старец Дань". Он родился в царстве Чу, уезде Ку, волости Ли, деревне Цюйжэнь. Как часто бывало в Китае, жители деревни составляли один большой клан Ли, поэтому и считается, что родовое имя Лао-цзы было Ли. Ко времени составления биографии Лао-цзы в "Исторических записках" "человек Лао-цзы" почти целиком растворился в мифологическом образе Лао-цзы, и историку Сыма Цяню приходилось использовать в основном народные предания. Например, он упоминает, мягко говоря, необычную продолжительность жизни даоса: "Лао-цзы, возможно, жил более ста шестидесяти лет, а некоторые говорят и до двухсот, так как он следовал Дао и мог дожить до глубоких седин".

Сведений о человеке Лао-цзы немного. Большинство версий сходится на том, что он был старшим современником Конфуция. Об этом говорит не только Сыма Цянь, но и знаменитый даос Чжуан Цзы (Чжуан Чжоу) в главе "Жизнеописание Лао-цзы". Как воспитывался Лао-цзы, у кого обучался — история молчит. Он предстает перед нами уже как абсолютно целостная,вершенная личность. Какое-то время Лао-цзы занимал должность хранителя архивов в царстве Чжоу, и именно там произошла его памятная встреча с Конфуцием. Устные предания добавляют к этому, что одно время Лао-цзы сидел по левую руку от правителя и записывал мудрые высказывания как самого властителя, так и его подданных — мудрецов, которых, несмотря на многочисленные легенды, было немного, и поэтому каждое их свежее слово многократно продумывалось и комментировалось.

Исследователи неоднократно пытались высчитать годы его жизни. Точной даты рождения и смерти Лао-цзы установить так и не удалось. Современные специалисты склонны относить его жизнь к более позднему периоду — где-то между 400 и 330 гг. до н.э.

Версия, что сам Лао-цзы не мог написать свой труд, высказывалась давно. Как ни странно, основным доказательством был достаточно простой, но трудно оспоримый довод, — само время, когда предположительно жил Лао-цзы, не располагало к написанию книг. Тогда еще не сложилась традиция философского трактата, которая начинается с Конфуция и Мо-цзы.

В своем трактате Лао-цзы рисует перед нами некий антимир, в котором царствуют антизначение, антиритуал, где на смену общепринятому мудрецу приходит антимудрец, который при этом еще пребывает в недеянии и самозабвении (ванво). Все, что обычному человеку кажется ценным — золото, пища, знатность, успех, власть, почитание, слава, знание, — оказывается либо фальшью, либо наигрышем, либо ловушкой замутненного сознания. Одним словом, все то, что ценит Лао-цзы, оказывается "противоположным вещам", или, проще говоря, — скрытым от взоров, да и вообще от органов чувств; обращенным внутрь и развивающимся вспять: от силы — к ослаблению, от наполненного — к пустотному, от старости — к младенчеству, от формы — к бесформенному, от вещи — к ее символу.

Все, что присутствует в мире, да и сам мир форм порождается неким вездесущим началом, именуемым Дао. Впрочем, название большого значения не имеет, так как Дао все равно нельзя выразить с помощью слов, ощутить органами чувств или как-то объяснить. Оно "безымянно", то есть на самом деле никак не называется. Одно из свойств Дао — его всераскинутость, оно распространяется "и влево и вправо", и за каждым предметом, каждым явлением таится то начало, которое определяет существование мира. Правда, увидеть его нельзя, оно доступно лишь в момент просветления. Обычный же человек, даже зная о Дао, "не узнает его", — "встречаясь с ним, не увидим его лица". Итак, Дао извечно сокрыто, ускользающе, но в то же время реально присутствует в мире. И не только присутствует, но и определяет его, являясь, таким образом, темным двойником действительности. Эта "спрятанность" Дао позволила обозначать его как "сюань" — "темное", "потенное", "сокровенное". Сокровенность противостоит внешней, видимой форме вещей, в том числе человеку и его чувствам. Дао порождает вещи также не явлено, а скрыто. Для неискушенного взора всё происходит вполне привычно: ребенок рождается от матери, дерево — из семени, дом строится из глины и кирпичей. Но существует и "истинное", невидимое рождение. Не случайно Дао неоднократно в "Дао дэ цзине" сравнивается с женским началом ("сокровенная самка", "лоно"), или с аллюзиями женского начала, например, "лощина", "долина". Сам акт рождения, таким образом, приобретает мистически-потенный характер, так как за ним стоит одно из первопроявлений Дао. Этим, в частности, объясняются эзотерические мотивы эротизма в "Дао дэ цзине". Отголоском их стали многочисленные даосские оргии и досконально разработанные сексуальные методики, ведущие к взаимодополнению женского начала инь и мужского ян и достижению "внутреннего света", как учили даосы.

Дао дает толчок к рождению вещей, оно как бы заводит некую "сокровенную пружину" (сюаньцзи —

это один из синонимов Дао), благодаря которой вещи затем развиваются сами собой. Дао "вскармливает" и "воспитывает" вещи — дает им изначальный импульс.

"Дао дэ цзин" показал мир в перевернутом виде, в его зеркальном отображении. Это трактат о "внутреннем" мире и о "внутреннем" человеке, называемом мудрецом, который способен, видя внешние формы мира, понимать их символическую сущность, а за символами видеть Великий образ.

Даосский символизм приводит к тому, что каждый предмет раскрывается перед нами как предел сущего. Складывается ощущение абсолютной, но при этом необходимой, театрализации жизни, — ведь за этим "театром" кроется истинная внутренняя реальность, называемая "полнотой жизненности за миром форм", и иначе чем в символах ее не выразить.

Даосизм является очень многообразным учением и не ограничивается только теоретическими построениями. Уже ранние даосы выработали свою собственную, причем очень глубокую и оригинальную, концепцию культурного развития человека, которая легла в основу даосской культуры психической деятельности, оказавшей огромное влияние на всю психическую культуру древнего и средневекового Китая.

Мир даосизма — это мир ненастоящий, вечно убегающий, символический, но именно благодаря этому он опосредует собой полноту истины. Даосское знание распластывает саму природу, диффузирует её до абсолютного ничто, до "расплывчато-туманного" и "туманно-неопределенного", до сплошной темноты и одновременно "слепащего сияния" Дао. И в этой символической перспективе, казалось бы, вот-вот должно проступить "бытие истины", нечто доподлинное, единственно верное в жизни культуры. Но нет — каждый раз конечное и абсолютное оказываются не то что невысказанными, но даже не намеченными абрисом, остаются где-то "за кадром" — за словом и даже за мыслью.

И благодаря этому древняя китайская религия несет в себе универсальные ценности, не зависящие от времени и пространства, ибо величественной мистерии человеческого духа суждено длиться вечно...

ЛИТЕРАТУРА

1. Китайская философия: Энциклопедический словарь / РАН. ИДВ; гл. ред. М. Л. Титаренко. — М.: Мысль, 1994
2. Лукьянов А. Е. Становление философии на Востоке (Древний Китай и Индия). — М.: ИНСАН, РМФК, 1992
3. Маслов А. А. Мистерия Дао. — М.: Сфера, 1996
4. Лобода Е. Б. Даосизм: история возникновения и развитие. — М.: Саттва, 1993

УДК 1(091)

МАРИНЧЕНКО Д.

Наук. керівник БОЙЧЕНКО І. В. — д. ф. н.

СЕНСУАЛІЗМ І РАЦІОНАЛІЗМ, ЯК АЛЬТЕРНАТИВНІ ЗАСАДИ ПІЗНАВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Остаточний поворот до затвердження автономії людського розуму, до визнання його основою поведінки і пізнавальної активності людини стався із зародженням філософії Нового часу, основоположниками якої виступили Френсіс Бекон (1561-1626 рр.) і Рене Декарт (1596-1650 рр.). Відновлення в правах самоцінності природи і людської індивідуальності, здійснене світоглядом епохи Відродження, висунуло як першорядну філософську задачу обґрунтування адекватного методу пізнання самосушої природи, а також дослідження природи самого людського розуму як суверенного і самодостатнього засобу людської активності. До цього спонукала не тільки логіка побудови думки, але і наростаючі соціальні рухи проти суспільних відносин і інститутів феодального суспільства, усвідомлення їх неадекватності буржуазним економічним відносинам, що поволі формуються.

Початкова ідея Декартової філософії — принцип сумніву, який однією своєю стороною направлений проти схоластичного знання, сліпої віри, іншою — на пошук найбільш очевидного, безпосередньо досто-

вірного початкового положення, яке можна взяти за основу системи знань про світ і людину. І якщо Бекон орієнтує пізнання на досвідчене дослідження індивідуальних речей, то Декарт початковим пунктом пізнання приймає індивідуальний акт мислення. Сам сумнів є процес думки, а суб'єктивно пережитий акт мислення невіддільний від мислячої істоти. Тому абсолютно безперечною є думка «Мислю, отже, існую».

Декарт знаходить нову універсальну точку відліку для пізнання: розгляд речей не самих по собі, а у відношенні до нашого інтелекту. Наука — це зумовлений людським розумом спосіб розгляду речей. На відміну від схоластики Декарт не закликає вивчати речі такими, якими вони створені богом: божественний механізм витвору прихований і недоступний. Задача людського пізнання — розкрити, яким чином могли бути створені ті речі, які ми сприймаємо за допомогою органів відчуття, тобто відтворити їх за допомогою нашого інтелекту. Така постановка задачі пізнання принципово міняє тлумачення питання про

співвідношення знання і буття: пізнання повинно бути направлене не від буття до істини, а від істини до буття, «... оскільки істина те ж саме, буття». Істина виступає у Декарта не як відповідність знання буття, а як модель для створення відповідного цій істині буття. Тим самим Декарт відкриває для пізнання можливість експериментального створення такого буття, яке не існує у видимому людиною природному світі.

Декарт – основоположник раціоналізму Нового часу. Він зрівняв всі речі перед людським інтелектом. На відміну від Аристотеля початки або принципи він переніс з об'єктивного світу в людський розум. Такий підхід знищує природну нерівність речей, дозволяє застосувати до них єдину мірку – кількісний підхід. Філософія Декарта виступила методологічною основою математичного природознавства. Аристотелівська якісна онтологія замінюється кількісним аналізом різноманітних речей, бо за основу знання беруться не речі самі по собі, а лише способи їх розгляду людським інтелектом.

Декартова філософія стала передвісником механічного світогляду. У ній виділяються дві самостійні субстанції світу – матеріальна, відмінною характеристикою якої є протяжність, і мисляча, для якої характерні непротяжність і неподільність. Людина у Декарта виявилася дуалістично розколеною на тілесний, матеріальний і духовний, мислячий початок.

Розумність, здатність раціональної думки є істотною особливістю людини, її виняткова якість. Раціоналізм Декарта затверджує розумність людини як єдину основу його пізнавальної активності, соціальної поведінки і конструювання буття відповідно до знання. Дуалістичний розрив духовного і тілесного початку в людині позначився в подальшому розвитку новосвропейської філософії, в розмежуванні природного і в пошуках їх єдиної основи.

У середині XVII ст. прокреслюється ще одна альтернативна щодо раціоналізму філософська лінія, яка, проте, “на повний голос” зазвучала лише в нинішньому столітті. Мається на увазі ірраціоналізм (від лат. – нерозумний), який вказує на безмежну якісну множинність реального світу, яка становить об'єктивну межу для пізнавальних можливостей “кількісно-математичного”, природно-наукового розуму. У числі перших стикається з названою межею саме “природно орієнтована” думка одного з блискучих учених XVII ст., математичні й фізичні відкриття якого зберігають свою цінність і в наш час, французького письменника, природодослідника і філософа Блеза Паскаля (1623-1662).

Саме послідовне проведення раціоналістичних принципів природно-наукового знання приводить Паскаля до розуміння того, що строге логічно-математичне міркування завжди має свій виток в якихось початкових, вихідних твердженнях (їх називають порізному – аксіоми, постулати, вихідні принципи), які не мають, і взагалі не можуть мати, строгого (логіч-

ного, математичного тощо) обґрунтування. І тому підставою для їх прийняття є щось принципово інше, ніж теоретичне обґрунтування: більше того, саме теоретичне обґрунтування стає можливим лише тоді, коли вже існують, виявляються прийнятими до початку будь-якого розумового процесу ті або інші початкові твердження. Такі “початки” строгих (логічних) “ланцюгів” людина приймає не розумом (вони логічно не обґрунтовуються), а “серцем”.

Дійшовши висновку про принципову обмеженість, однобічність природно-наукового розуму. Паскаль зумів у ХУІ ст., в період беззастережного панування ідеї механістичного універсалізму світу, хай ненадовго, але все ж недвозначно показати об'єктивну гуманістичну основу людського знання, не тільки філософського, а й природно-наукового. Спостережно-раціоналістична, механістична думка розбивалася на крайності суб'єктивізму-об'єктивізму, раціоналізму-сенсуалізму і т.п.

Ставши на гуманістичну позицію. Паскаль зумів відновити світоглядну цілісність філософського погляду. Велич душі, зауважує він з цього приводу, виявляється не в тому, що людина сягає якоїсь однієї з крайностей, а в тому, що вона вміє торкнутися обох і заповнити увесь проміжок між ними. Звичайно ж, серце дотримується свого порядку, а розум свого. Проте серце допомагає розуму, а не протистоїть йому. “Серцем” тут Паскаль називає гуманістичне підґрунтя розуму, про існування якого сам по собі розум найчастіше і не підозрює. І все ж розум завжди спирається на це підґрунтя.

Як показав Б. Паскаль, природознавство не так однозначно і автоматично свідчило на користь матеріалізму, як це здавалося в ХVІ ст. Саме в цій ситуації і висуває свою програму подолання “дуалістичного бар'єра” видатний голландський мислитель Бенедикт (Барух) Спіноза (1632-1677).

Спіноза згодний з Декартом у тому, що уявлення про світ як закономірну природну цілісність може спиратися лише на строго науковий (математичний) метод. Проте математика не виводить, а виявляє істину. Адже самі математики говорять про геометричні, наприклад, побудови лише як про допоміжні “конструкції”. Знамените архімедове “еврика!” означає “знайшов”, а не “створив”. Тому і буття, ніби безпосередньо демонструє саме себе. І якщо математичне міркування починається з певного самоочевидного твердження (аксіоми), то і основою буття має бути самоочевидна “буттєва аксіома”, якою Спіноза проголошує субстанцію, що в перекладі з латини буквально означає “те, що лежить в основі”.

Матеріалістична філософія Спінози надихалася прагненням здолати труднощі, що постали перед механістичним матеріалізмом уже в ХVІІ ст. Виводячи філософську думку з дуалістичної кризи, Спіноза наголошує на моністичному принципі тлумачення світу. Проте картина у нього виходить подекуди аж

занадто "цілісною", навіть унітарною. Звідси фаталістичне, в кіпцевому рахунку, тлумачення проблем творчості та свободи. Саме в цьому напрямі намагався шукати дещо інших рішень видатний німецький філософ і природодослідник Готфрід Вільгельм Лейбніц (1646-1716), який прямо кидає на адресу Спінози звинувачення в тому, що той довів до краю вчення, котре відбирає у створіння силу діяння.

Лейбніц, погоджуючись із Спінозою в питанні про субстанціональну основу світу, а також у визнанні божественної природи цієї субстанції (бог, згідно з Лейбніцом, є первинна Єдність, або ж початкова проста субстанція), всупереч Спінозі прагне максимально врахувати індивідуальність, унікальність і неповторність реального існування. Унітарно-моністичній орієнтації Лейбніц протиставляє плюралістичний підхід.

Плюралістична картина світу дає можливість Лейбніцу дещо глибше осмислити і проблему свободи, розглядаючи цю проблему (як і Спіноза) у взаємодіюванні з проблемою необхідності. Внаслідок нового підходу до розуміння необхідності (вона включає не лише "фізичну", але й "моральну" необхідність, тобто враховує і множинність мотивації) осання допускає, навіть передбачає ситуацію вибору, без якої ні про яку справжню свободу і мови не може бути. Свобода внаслідок цього тлумачиться як свобода діяння і передбачає "свої рівні та різновиди".

Якщо для раціоналістичної філософії Нового часу (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. В. Лейбніц) проблема відповідності (істинності) нашого знання реальності пов'язувалася майже "автоматично" (адже, людський розум тлумачиться раціоналізмом як "світло самої природи", і тому "порядок ідей в розумі", само собою зрозуміло, той же самий, що і "порядок речей у світі"), то наприкінці XVII ст. згаданий "автоматизм" починає давати помітні збої. Звернувшись до індивідуального, особистісного "виміру" реальності, Б. Паскаль і Г. В. Лейбніц мимоволі торкнулися питання співвідношення суб'єктивного та об'єктивного моментів цього "виміру". Одразу виникли певні сумніви щодо беззастережності тотожності "порядку ідей" і "порядку речей". Це питання стає одним із основних міркувань видатного англійського філософа Джона Локка (1634-1704).

Локк, звернувшись до досвіду, який, з точки зору його принципово сенсуалістичної позиції, є єдиним джерелом нашого знання, висловлює глибокі сумніви у вірогідності теорії "природжених ідей", що її дотримувалася більшість раціоналістів (насамперед Декарт). Варто лише, міркує Локк, вказати шлях, яким приходимо ми до будь-якого знання, і одразу стає зрозумілим, що цього цілком досить, щоб довести, що воно не природжене.

Отже, всупереч Декарту Локк вважає, що природжені ідеї взагалі не існують. Деякі істини, міркує Локк, отримуються з ідей одразу ж, тільки розум пе-

ретворює їх у твердження. Для відкриття і визнання інших істин необхідний довгий ряд упорядкованих ідей, належне порівняння їх і ретельно зроблені висновки. Деякі істини першого роду завдяки їх загальному та легкому визнанню помилково приймалися за природжені. Насправді ж ідеї і поняття не народжуються разом з нами так само, як вміння і здібності, хоча, правда, одні ідеї засвоюються нами з більшою легкістю, ніж інші, і тому приймаються більшим колом людей. Але і це залежить від ступеня застосування органів нашого тіла і наших розумових здібностей.

Об'єктом мислення, за Локком, є ідеї – "білість", "твердість", "мислення", "рух", "людина", "військо", "сп'яніння" тощо. Але звідки вони приходять у розум? Єдиним джерелом ідей Локк вважає досвід, який виступає у двох формах – зовнішнього (чуттєве сприйняття матеріальних речей і явищ) і внутрішнього (внутрішнє сприйняття діяльності нашого розуму) досвіду. Зовнішній досвід виступає як сукупність відчуттів (жовтого, білого, гарячого, холодного, м'якого, твердого тощо), внутрішній – як рефлексія (сприймання таких операцій нашого розуму, як мислення, сумнів, віра, пізнання, бажання і т. ін.). Ці два джерела, тобто матеріальні речі як об'єкти відчуття, і внутрішня діяльність нашого власного розуму як об'єкт рефлексії, є тим єдиним, звідки беруть свій початок всі наші ідеї, які походять або з одного, або з іншого джерела.

І саме аналізуючи досвід (в обох його формах) як джерело ідей, Локк виявляє, що не всі ідеї однаковою мірою адекватно відображають свій об'єкт, і належить це від якостей самого об'єкта. У зв'язку з цим Локк говорить про первинні якості, що "зовсім невіддільні від тіла, в якому б воно не було стані". Ці (первинні) якості, твердить Локк, "породжують у нас прості ідеї, тобто густину, протяжність, форму, рух або спокій, число". Разом із тим існує ще й інший розряд якостей, які Локк називає вторинними. Це "кольори, звуки, смаки тощо, що на ділі не відіграють ніякої ролі в самих речах, але являють собою сили, котрі викликають у нас різні відчуття". Звідси Локк робить висновок про те, що "ідеї первинних якостей є продукт схожості, вторинних – ні... ідеї первинних якостей тіл схожі з ними і їх прообрази справді існують у самих тілах, але ідеї, що викликаються в нас вторинними якостями, зовсім не мають схожості з тілами. В самих тілах немає нічого схожого з цими нашими ідеями. В тілах, що їх ми називаємо за цими ідеями, є тільки здатність викликати в нас ці відчуття. І те, що є блакитним, солодким або теплим в ідеї, те в самих тілах, які ми так називаємо, є лише певний обсяг, форма і рух непомітних частинок".

Розрізняючи первинні й вторинні якості та виводячи все наше знання з досвіду, Локк зіткнувся з певними труднощами в тлумаченні такої фундаментальної категорії, як субстанція. Ідея субстанції, зауважує

Локк, не сприймається нами ні через відчуття, ні через рефлексію. Не визнаючи і "природжений" характер цієї ідеї, англійський мислитель змушений зробити агностичний висновок про те, що ми позначаємо словом "субстанція" невизначене припущення невідомо чого, що ми приймаємо за субстрат, або носія відомих нам ідей. Агностична реакція Локка на проблему статусу існування такої найзагальнішої категорії, як "субстанція" (вона й справді незводима до досвідного, "емпіричного" існування), була красномовним сигналом про неспроможність сенсуалістичного підходу в подоланні труднощів альтернативної (раціоналістичної) позиції.

Філософія Нового часу, як уже зазначалось, орієнтувалася на природу як новий образ реальності, що приходить на зміну традиційному (середньовічному) божественному духу. Тож не дивно, що філософія "уподібнюється" природознавству. Саме звідси бере витоки механіцизм (і математизм, якщо так можна висловитися) філософи Нового часу. Останнє виявилось в тлумаченні реальності як чогось "нааявного", "безпосередньо даного", тою, що "спостерігається" або "переживається". Таке настановлення чи не найтипніше втілюється в "математичній філософії" І. Ньютона (1643-1721) – в загальновідомому афоризмі "гіпотез не вигадую".

"Гіпотез же я не вигадую, – твердить Ньютон. – Все ж, що не виводиться з явищ, повинно зватися гіпотезою, гіпотезам же метафізичним, фізичним, механічним, прихованим властивостям не місце в експериментальній філософії". Таке обмеження предмета пізнання наявним, експериментально фіксованим, спостережуваним ще якоюсь мірою виправдане для природознавства (та й то не повною мірою), але абсолютно непридатне для філософії, бо призводить до агностичних, суб'єктивістських і скептичних ремінісценцій.

Одним із перших робить критичні висновки з цієї обставини англійський філософ Джордж-Берклі (1685-1753).

З самого початку він наголошує на тому, що загальновідомий факт існування речей (столів, стільців, яблук тощо) аж ніяк не означає їх об'єктивного, незалежного від нашого духу існування, як про це гадають філософи-матеріалісти. Кожний може безпосередньо упевнитися в цьому, міркує Берклі, якщо зверне увагу на те, що розуміється під терміном "існує" в його застосуванні до сприйманих речей. Коли я кажу, що стіл, на якому я пишу, існує, то це значить, що я бачу і відчуваю його; і якби я вийшов зі своєї кімнати, то сказав би, що стіл існує, розуміючи під цим, що якби я був у своїй кімнаті, то міг би сприймати його, або ж що який-небудь інший дух дійсно сприймає його.

Важко не погодитися з Берклі, адже і справді, з позицій натуралістично-механістичного тлумачення реальності як такої, що безпосередньо спостерігається,

сприймається, переживається, є "даною", реально існування засвідчується лише фактом його чуттєвої (у відчутті, сприйнятті, переживанні) фіксації в досвіді (зовнішньому чи внутрішньому). Якщо ж це так, то єдиний смисл, який має слово "існувати", є "бути сприйманим", адже єдиним, з чим безпосередньо має справу людина, спілкуючись зі світом речей, є ті або інші зорові, слухові, тактильні відчуття (червоне, кругле, дзвінке, холодне, тверде тощо) в певних комбінаціях і послідовностях.

Берклі нічого не вигадус і не фальсифікує. Він лише послідовно розвиває ті висновки, які справді впливають з позиції натуралістичного механіцизму. Про такі висновки здогадувався вже Дж. Локк, міркуючи про статус існування "субстанції". Але Локк ще не зрікався ідеї об'єктивного існування речей, оскільки вважав об'єктивно існуючими принаймні їхні первинні якості. Берклі ж цілком послідовно і слушно вказує на відсутність принципової відмінності між первинними і вторинними якостями, оскільки перші (протяжність, форма, рух тощо) так само дані нам через відчуття, як і другі. Тим-то, міркує Берклі, як я неспроможний бачити або відчувати щось без дійсного відчуття речі, так само я неспроможний мислити сприйняті речі або предмет незалежно від їх відчуття або сприйняття. Насправді об'єкт і відчуття, пише Берклі, одне й те ж саме і не можуть тому бути абстраговані одне від одного.

Більш послідовним виявився інший англійський філософ – Давид Юм (1711-1776), який вважав єдиним (і незаперечно) існуючим лише враження – враження відчуттів і враження рефлексії. Що ж до "субстанції" (не тільки тілесної, але й духовної), то це просто зручна фікція нашої уяви. Наша уява цілком вільно (і довільно) комбінує враження, результатом чого і є реальність. Із вражень або ідей пам'яті, міркує Юм, ми створюємо свого роду систему, яка охоплює все те, що ми пам'ятаємо як сприйняте – чи то внутрішнім сприйманням, чи то зовнішніми чуттями, і кожен частину цієї системи, поряд з наявними враженнями називаємо звичайно реальністю.

Існування для Юма, як і для Берклі, тотожне сприйняттю. Але на відміну від Берклі, який заперечував існування матеріальної субстанції і приймав існування субстанції духовної на основі подібного ототожнення, Юм більш послідовно твердить, що єдиним незаперечним є існування вражень, що ж до існування (чи неіснування) поза цими враженнями субстанції (тілесної чи духовної) – тут нічого певного ми сказати не можемо, у нас немає підстав ш для позитивних, ні для негативних висновків з цього приводу. Тобто позиція Юма є скептичною. Одним із центральних понять його філософії є віра (англ. belief на відміну від faith – релігійної віри). Оскільки ми не знаємо і не можемо знати чи існують об'єктивні джерела вражень (об'єктивні предмети і явища), чи вони просто довільні витвори нашої фантазії, ми можемо

в наших життєвих ситуаціях керуватися будь-якими уявленнями про їх статус. Специфіка людського життя така, що нам зручніше керуватися уявленнями про об'єктивне існування предметів і явищ світу. І в цьому

немає нічого неправильного. Єдине, про що слід при цьому постійно пам'ятати: наша певність в об'єктивному існуванні світу, яка базується на вірі, аж ніяк не може претендувати на істинність.

УДК 17

РУДЕНЬКА А.

Науч. руководитель БОЙЧЕНКО И. В. – д. ф. н.

ЭТИЧЕСКИЕ ИДЕИ В ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЕ ДРЕВНЕЙ ИНДИИ

Обычно древнеиндийскую философию (и соответственно растворенную в ней этику) датируют следующим образом: с III-II тысячелетия до н.э. по 3-4 века н.э. Сразу обращает на себя внимание то обстоятельство, что возникновение и становление философии – не одновременный акт, а весьма длительный процесс, начало которого теряется в веках. Более того, для истории Древней Индии вообще характерна такая уникальная особенность, как “хронологический хаос”, т.е. отсутствие точной датировки большинства культурных памятников. Объясняется это различными причинами – проблемами индийского способа летописания; самодовлеющим значением мифологии, смешавшей реальные и придуманные события; отсутствием исторической науки и др. Поэтому, принятая в индологии периодизация, как и многие датировки, носят весьма условный характер. Тем не менее, можно полагать, что особенную значимость имела в истории Древней Индии середина I тысячелетия до н.э. До этого как бы подготавливалась культурная почва, созревали предпосылки для возникновения и достаточно интенсивного оформления этико-философского мировосприятия, которое, начиная с 6-5 веков до н.э., связано с появлением философских школ. Назовем эти два наиболее существенных периода “ведическими” и займемся чуть позднее выяснением их главных особенностей.

Ведический период

Одним из самых древних литературных памятников человечества являются знаменитые Веда, состоящие из четырех сборников гимнов. Наибольшее значение в становлении этико-философского мировосприятия имела Ригведа, в гимнах которой выражено представление о безличной вселенской силе, универсальном организующем начале. Именно это (размытое, неявное – в Ригведе) представление, подчиняющее жизнь человека, в том числе ее нравственный облик, высшему духовному началу, становится доминирующей традицией древнеиндийских этических размышлений.

На основе Вед вырастает большая комментирующая литература (Брахманы, Араньяки, Упанишады), которая пытается расшифровать ведийскую символику, характеризовать или хотя бы более-менее явно

обозначить ее образы. Так, например. Центральное представление Ригведы в Брахманах-текстах воплощается в единого Бога Брахмана. А потом в брахманизме заменяется принципом Тримурти. Упанишады же подготавливают почву для иной, скорее философской, чем чисто религиозной интерпретации единой духовной первоосновы мира. Поскольку главные этические идеи намечены именно в этом источнике, следует охарактеризовать его более обстоятельно.

Старые Упанишады пронизывает идея духовной субстанции бытия (брахман-атман), всевластие и абсолютность которой не препятствует слиянию с ней человека, поскольку эта малая песчинка космоса обладает общей с субстанцией основой – духовностью. Соответственно, смысловая установка человека – постижение брахмана и соединение с ним – предполагает обращенность к абсолюту, основания для связи с которым можно отыскать внутри себя. Для этого следует отрешиться от майи, максимально освободиться от влияния телесности, неустанно прибегать к знанию, усердствовать в нравственном самосовершенствовании. Совокупность этих нелегких и постоянных усилий над собой необходима для освобождения из-под власти сансары и кармы и обретения нирваны.

Таковы, в очень сжатом изложении, контуры проблемы смысла жизни, намеченные в Упанишадах. Конечно, проблема эта в данном источнике теоретически не фиксирована. Размышления о ней представлены в виде не систематизированного, эмпирически образного описания, символический ряд которого вообще с большим трудом переводится на язык культуры западного образца, лишенной контекстов для адекватного проникновения в мир сокровенного знания Востока. Поэтому, любая попытка расшифровки древневосточных текстов и определения их основополагающих понятий является лишь приблизительным отражением глубинных тайнств уникальных вариантов постижения бытия. (Здесь невольно возникают ассоциации в духе размышлений О.Шпенглера о несопричастности разных культур, о “немолчаливых” культурах, которые как бы не позволяют интерпретировать себя извне. Если Вам интересна эта тема, нуждающаяся, конечно, в специальном исследовании, прочтите для начала “Закат Европы”.)

Имея в виду это замечание, все же постараемся зафиксировать идеи Упанишад, которые составили основание для оформления этической составляющей в древнеиндийской философии. Итак, правильный жизненный путь предзадан определенным устройством мироздания, но человек имеет возможность уклониться от него, избрав ориентацию на материальность, телесность. Осуществляя свою свободу таким образом, следует принять ответственность за этот выбор, т.е. обречь себя на неминуемые страдания. Проблема “нестинного” выбора выражается позднее в Бхагаватгите (от лица Брахмана) следующим образом:

“Размышляя обо мне, ты преодолеешь по моей милости все трудности, если же ты из своеволия (аханкара), не послушаешь, ты погибнешь”.

Содержание добра и зла в Упанишадах вытекает из правильного или неправильного смысложизненного выбора, т.е. добро – это все, что способствует постижению Брахмана, преодолению власти майи, слиянию с абсолютным, а зло – что этому препятствует. Есть и более конкретное описание добра, связанное с определением главных заповедей (подавление страстей, сострадание к ближнему, отказ от насилия), с различием добродетели и удовольствия: “Поистине одно дело благое, другое приятное. Оба они с различными целями оковывают человека. Хорошо бывает тому, кто держится благого; гибнет цель у того, кто выбирает из них приятное.”

Большинство более-менее “разгаданных” идей и образов Упанишад имеет этический контекст. Это касается, например, закона кармы, предполагающего справедливое воздаяние (зло никогда не окажется безнаказанным) и связывающего воедино три временных измерения нравственной жизни человека. Приоритетность знания, примат духовных ценностей, осуждение чувственных удовольствий и восхваление аскетизма, единство намерений, воли и деятельности, – все это идейное наследие Упанишад программирует дальнейшее развитие древнеиндийских этических воззрений, отраженных в Махабхарте и более определенно зафиксированных в установках главных философских школ.

Послеведический период

Итак, к середине I тысячелетия до н.э. начинается процесс возникновения философских школ и оформления их сутр. Содержание сутр, т.е. кратких изречений относительно основоположений той или иной школы, было многозначным и неопределенным, их символические контексты создавали возможность для поливариативной интерпретации. Сутры растолковывались в устных беседах с учителем, а письменные разъясняющие комментарии появлялись значительно позднее, начиная с раннего средневековья. Это обстоятельство также создает существенные трудности в реконструкции подлинного облика древнеин-

дийской этики, т.к. установить адекватность первоначальных сутр, многие из которых до нас не дошли, сутрам разъясняющим, написанным уже в другое время, чрезвычайно сложно.

Философские школы делятся на “астикую” (ортодоксальные школы, признающие авторитетность Вед и следующие заложенным в них традициям), и “настику” (неортодоксальные, отрицающие – либо радикально, либо частично – ведийские основоположения). Здесь следует заметить, что ортодоксальность или неортодоксальность школы к этической части ее учения отношения почти не имеют. Неортодоксальной в этическом плане (а точнее нетрадиционной) можно было бы назвать, наверное, только одну – локаяту, противостоящую религиозно-мифологической направленности всех других школ.

Ортодоксальные школы (даршаны) принято делить на три группы, в каждую из которых входят по две школы, связанные между собой общими идеями и дополняющие друг друга: ньяя и вайшешика, санкхья и йога, миманса и веданта. Отношение всех даршан к этической проблематике хорошо выражено исследователем Н.П. Аникеевым: “Если в разработке онтологических и геологических аспектов философии школы обнаруживают большое разнообразие и богатство взглядов, то в трактовке этической проблематики доминирует – с незначительными вариациями – один единственный мотив, провозглашенный еще в Упанишадах: высшее благо и счастье состоит в избавлении и спасении души от (реально или ложно) обременяющих ее уз кармы и сансары”. Этот мотив подразумевает, конечно, приобщение к знанию (их подлинным источником провозглашаются Веда); освобождение от майи; ту или иную степень аскетизма; добродетельный образ жизни; обязательное соблюдение верховных требований и обязанностей. Нужно отметить, что большинством даршан этическая проблематика вообще никак не разрабатывается, а по сути дела, постулируется в том виде, в каком она намечена в Упанишадах. Тем не менее, роль этической составляющей астики чрезвычайно велика, поскольку философские искания выступали в качестве средства для уточнения, прояснения, облегчения смысложизненной ориентации. С помощью этико-религиозной проблематики собственно философские разработки как бы вводились в состав ортодоксального мировоззрения. Так, например, основоположения школы ньяя, занимавшейся преимущественно логикой и геологией, зиждятся на представлении о том, что ясное логическое мышление способствует освобождению души, слиянию с Брахманом, достижению блаженства. Йога широко известна тем, что под все той же смысложизненной установкой разработала специальную методику (“восьмеричные средства”, или “царственная йога”) достижения нирваны, представляющую собой единство нравственных (1, 2 степени), психофизических (3, 4, 5 степени, или

"хатха-йога") аспектів поведінки і власне процедури медитації (6, 7, 8 ступені, или "висша йога").

Особенність древнеіндійської цивілізації, відзначається її дослідниками в першу чергу, – неперервність культурної традиції. Відсутність інтенсивного соприкосновення з іншими культурами привело до абсолютизації значення власного культурного укладу, в результаті чого могутність традиції нівелювало індивідуальне творче початок, визначило "безликий" характер філософії, надзвичайно ускладнило інноваційний процес. В області етичного знання, крім того, це особливо помітно: комплекс ідей, закладений в Упанішадах, філософські школи інтерпретують майже без змін.

Мифологізація культури, елімінування різниці між фактом і вигадкою, підірвала значення природнонаукового знання, в результаті чого древнеіндійська філософія втратила джерело

розвитку, дозволяючи орієнтуватися на принципи раціонального обґрунтування. Пріоритетність мифології в значительній ступені обумовила переважно релігійно-ідеалістичну спрямованість древнеіндійської філософії, її етичну "захопленість", особливу форму розуміння "істинної реальності". Повсякденне свідомість з його здоровим змістом так само, як і природознавство, не визначало дух, стиль філософсько-етических роздумів Древньої Індії (виключення складала тільки одна школа – локаята). Етичні погляди мали іншого масштабу: проблеми людського буття описувалися в контексті Вечності, як би залишавши індивіда в єдності з Космосом.

ЛІТЕРАТУРА

1. "Етика: Підручник" / Т. Г. Аболіка, В. В. Ефименко, О. Н. Минчук і др. / Київ, 1992.
2. "Індуїзм в історії Індії" / К. К. Жаль / Київ, 2001.
3. Павлов С. В.; "Географія релігії", 1999.

УДК 1

РЯБЧУН Ю.

Наук. керівник БОЙЧЕНКО І. В. – д. ф. н.

УКРАЇНЬСЬКА ФІЛОСОФІЯ ХХ СТОЛІТТЯ

ХХ століття, не зважаючи на всі свої позитивні риси, принесло людству більше лиха ніж всі попередні разом узяті. Це століття світових війн, величезних за своїми масштабами епідемій, небаченого досі розвитку науки і техніки, освоєння космосу та ядерної енергії.

Минуле століття – це період, коли створювалися і розбивалися стереотипи та ідеали, докорінно змінилися погляди на світ. Воно остаточно розвіяло мрії філософів про світ без війн, про побудову всесвітньої гармонії, про можливість жити на землі без страху та страждань.

Світові тенденції ХХ століття не залишили осторонь і Україну...

Для того, щоб зрозуміти як розвивалась українська філософія у ХХ ст. слід звернутися до передумов, вплив яких на її розвиток був визначальним. На думку багатьох вчених найбільшої уваги потребує творчість покоління "Молода Україна". Саме таку назву дав новому поколінню інтелігенції, що здійснювала подальший розвиток філософії національної ідеї наприкінці 19-на початку ХХст., найвизначніший його представник і лідер І. Франко.

Хронологічно діяльність "Молодої України" розпочалася в останній чверті 19 ст. і була спричинена реакцією української інтелігенції на репресивні санкції російського царизму проти української мови та культури. В результаті діяльності цього покоління

українська культура одержує можливість органічного розвитку всіх своїх структурних компонентів. Тогочасна переорієнтація "духовної столиці" з Києва до Львова, за словами М.С. Грушевського, мала істотне значення з огляду на можливості її входження у загальноєвропейський культурний контекст. З усвідомлення цієї можливості й розпочинає свою діяльність покоління "Молода Україна".

У центрі його уваги – феномен "національної ідеї", яку воно (покоління) розглядає як запову "поступу й культури національних організмів", розглядає в контексті історіофілософії європейської думки 19 ст.

Питання, котрі розглядала "Молода Україна", були взяті до уваги на початку 20 століття новою українською владою у новій державі, якою стала УНР.

Філософська думка України після 1917р. пережила суворі історичні випробування. Незважаючи на те, що громадянська війна розкидала нашу інтелігенцію до різних політичних об'єднань, розірвала її на корінну та інтелігенцію діаспори, в Україні все ж таки формується потужна, хоч і суперечлива, революційно-романтична течія, що об'єднувала учених, поетів, філософів, громадських діячів таких, як: М. Грушевський, П. Тичина, О. Вишня, М. Куліш, В. Винниченко, М. Скрипник та ін.

За короткий час існування незалежної УНР (1917-1918) багато робилося для відродження національної

культури, особливо за гетьмана П.Скоропадського. Було створено 150 українських гімназій, у жовтні 1918-го було відкрито перший Державний Український Університет, а наприкінці жовтня – другий у Кам'янці-Подільському. Створено Держ. Архів, Національну Галерею Мистецтв, у листопаді 1918-го відкривається Українська Академія Наук.

Варто зосередити увагу на діяльності найсвітліших представників того періоду, серед яких можна виділити М.Грушевського та В.Винниченка, котрі безпосередньо брали участь у створенні держави та в управлінні нею.

Грушевський був прихильником історико-соціологічного методу, розробленого Емілем Дюркгеймом, М.Вебером та ін. соціологами. В основу методології дослідження історичного процесу Грушевський поклав метод індукції на базі теорії факторів: біологічного, економічного, психологічного. Суб'єктом історичного процесу вважав народ як національну індивідуальність і національну цілісність. Виходячи з історіософської концепції, яка полягає в тому, що кожний народ має свою історію, М.Грушевський виробляв концепцію українського народу, що об'єднаний у національну цілісність психофізичними та культурними факторами. Однодумцем Грушевського був В.Винниченко.

Для нас особливий інтерес становить його трактат "Конкордизм", де викладена філософія щастя. Щастя, за Винниченком, передбачає узгодженість (конкордизм) елементів буття, розладженість яких є основною перешкодою на шляху до щастя, заснованій на приватній власності чи на державній – як в СРСР. У світогляді Винниченка чітко виявився гуманізм української ментальності.

Втрата Україною незалежності поклала край цьому яскравому, але нетривалому спалаху культури. Наприкінці 1920р. Червона Армія встановлює остаточно контроль над більшістю українських земель, а в 1922р. Україна у формальному статусі УСРР входить до складу СРСР. Настає нова, на цей час більшовицька Руїна.

Суперечності суспільного життя Радянської країни відбилися в культурі України ідеями революційної романтики та розчаруваннями. У 20-х роках в Україні проходить політика українізації. У 1925р. створюється вільна академія пролетарської літератури – ВАПЛІТЕ. Процес українізації охопив всі сфери духовного життя, її ідеологом стає видатний вчений Микола Олександрович Скрипник, який очолює кафедру з національних питань і активізує зусилля на розробку філософії української ідеї. В межах українського інституту марксизму-ленінізму створюється філософсько-соціологічний відділ, який очолює філософ Семен Юлійович Семковський. Тоді ж плідно працює Юринець В.О., який у 1925р. очолює Інститут філософії. У 1936р. – репресований. Реабілітований посмертно.

Проблеми соціальної філософії досліджують філософи Яків Білик, Василь Бойко, Євген Гірчак та ін.; до історії вітчизняної філософії звертаються в своїх працях Білярчик Н., Семковський С., Беркович В., Бервицький А. Все це дозволяє говорити про творче піднесення філософської думки, але вже у 30-х роках розгортаються репресії, що знищили більшу частину філософських кадрів, загальмували розвиток філософії на десятки років.

В Україні було ліквідовано університети з метою "усунення цитаделей ворожої буржуазно-кадетської професури", а на їх місці створено інститути народної освіти. Домінантою тоталітарного світогляду радянської держави стає відвертий технократизм. Показовим, особливо в повоєнний час, є той факт, що партійна еліта на 80-90% складалася з вихідців з інженерно-аграрного середовища.

Особливо згубними виявилися ці технократичні тенденції російськоментальної радянської "культури" для української національної "культури", її альтернативної щодо технократизму екзистенційно-гуманістичної ментальності. Ліквідувавши на початку 20-х рр. університети, радянська влада почала збільшувати кількість студентів з "робітничо-селянського середовища", організовуючи робітничі факультети, проводила регулярні "чистки" серед студентів і викладачів. Вища школа офіційно проголошується полем "ідеологічної боротьби".

Все було радянське, марксистсько-ленінське, а якщо й з'явився хтось, хто мав протилежні погляди, то його чекала досить тяжка доля – від переслідувань, заборони вільно мислити та працювати до еміграції або репресій з відомими після цього наслідками.

Кожен філософ, вчений у Радянській Україні зобов'язаний був твердо дотримуватись позицій діалектичного та історичного матеріалізму. Політична влада вимагала від нової інтелігенції перш за все не високого професіоналізму, а вірності системі. Таким чином філософія в СРСР перетворилась на служницю політики та офіційної ідеології.

Радянська тоталітарна система з єдиною офіційно уніфікованою сталінською ідеологією проводила жорстку політику по відношенню до "інакомислячих", про що свідчать численні репресивні заходи, які проводились в Союзі протягом багатьох десятиліть тоталітаризму.

Отже, марксизм-ленінізм стає єдино допустимим в суспільно-гуманітарній (і, звичайно, у філософській) сфері точкою зору.

За такого стану речей, коли українська культура піддавалась багаторазовим "чисткам" з метою вилучення "чужого", "націоналістичного", український народ втрачав кращих своїх дітей – представників національної інтелігенції та культури. Створилась така атмосфера, в якій не могли розвиватись ні дійсно творчі філософські напрями, ні видатні філософимислителі. Фактично єдиною філософією у вузах стає діалектичний та історичний матеріалізм.

Однак, навіть у умовах системи тоталітарного мислення філософська думка України повністю не згасла. В 20-ті роки увагу привертають філософські розробки Юринця В., Семковського С., Демчука П.

Говорячи про українську літературу 20-х років слід звернути увагу на її виразну спрямованість до світоглядно-філософської тематики, її гострий інтерес до філософських проблем. До таких літераторів слід, насамперед, віднести М.Хвильового, М.Зерова, М.Вороного, М.Куліша.

Не заперечуючи цінності російської культури самої по собі, Хвильовий наполягає на необхідності самостійного розвитку культури рідного краю. "Давид Штраус – писав Хвильовий, – ... кинув колись такий цікавий афоризм: "Можливо, Сіріус і більший за Сонце, але від нього не спіє наш виноград". Отже, коли російське мистецтво – велике і могутнє, то це буквально нічого не доказує...

Наводячи слова В.Белінського про те, що йому видається смішним навіть думати, що в поезії малоросіян може щось розвинути, Хвильовий зауважує: "...Ми хочемо підкреслити, якою ненавистю до української поезії просякнута було ту літературу, що в неї радять нам учитись наші москвофіли. Це зовсім не значить, що ми цю літературу не любимо, а це значить, що ми органічно не можемо в ній виховуватись".

Цю характеристику можна поширити й на нинішнього носія "совести землі русскої" О.Солженіцина, який подібним чином прагне сьогодні за рахунок України й Білорусі "обустроити Россию".

Така тогочасна діяльність філософів та літераторів була спробою зберегти і творчо розвинути українську національну культуру з притаманною їй неповторною ментальністю українського народу.

Вже на початку 30-х років розпочався наступ на філософів: Сталінін було оголошено про два "ухили" в філософії, де неправильно тлумачиться марксистська філософія. Розгорнулася широка дискусія, яка привела до висновку про існування в Україні механістичної (С.Семковський) та ідеалістичної (В.Юринець) ревізії марксизму-ленінізму.

У жовтні 1933р. було розгромлено творчий колектив харківського театру "Березіль", а його керівника Леся Курбаса як "фашиста" заслано на Соловки. У 1937р. припиняє існування ВУАМЛІН: всеукраїнська асоціація марксистсько-ленінських інститутів). У пресі повідомляється, що тут нібито "звила собі гніздо банда контрреволюціонерів-троцькістів і націоналістів".

Так трагічно обривається українське відродження 20-х років, навечно закарбувавшись у пам'яті народу як "розстріляне відродження".

На довгі роки (аж до другої філософського відродження під час "Хрущовської відлиги" 60-х років) в історії української філософії запанувала догматична схоластика сталінізму.

В 1934р. секретар ЦК КП(б)У Постишев прямо поставив перед українськими філософами завдання:

"Показати роль т.Сталіна в дальшому розвитку й розробленні філософської спадщини Маркса, Леніна".

Смерть Сталіна в березні 1953р. і спроби нового керівництва партії "лібералізувати" тоталітарний режим, що знайшло вираження в критиці М.С.Хрущовим культу особи Сталіна на XX з'їзді КПРС, сприяли створенню ситуації, схожої на ідеологічну "відлигу" 20-х років. Така "відлига" настає в 60-ті роки, набувши в народі означення "хрущовська".

Позитивні зрушення в українській філософії значною мірою були зумовлені діяльністю визначного філософа Павла Копніна, який у 1958р. очолив кафедру філософії КПІ. Завдяки йому починає зміщуватись головний акцент філософствування – з того, що не залежить від людини й людства, на те, що освоюється людиною в процесі її пізнавальної діяльності, й ширше – на світоглядне осмислення світу.

Аж до 90-х років ХХст. перешкоди в розвитку філософської науки долалися з великими труднощами, що було зумовлено обманом, культовою ідеологізацією офіційної пропаганди та існуючими стереотипами буття. Саме ці риси визначають результати розвитку філософської думки в Україні зазначеного періоду. Вона позначена суттєвим зростанням теоретичної активності, котра переважно віддаляла від глибокого усвідомлення сутності реальних процесів, що відбувалися в житті суспільства.

В Україні на цей час сформувався великий загін спеціалістів у галузі філософії. Розробку філософських проблем здійснюють Інститут філософії АН Укр., Інститут сусп-х наук АН України, (м.Львів), філософський фак-т Київського університету ім.Т.Г.Шевченка, кафедри філософії провідних вузів країни.

В 70-х роках набули поширення комплексні дослідження спеціалістами різних галузей філософського знання ряду важливих проблем: з питань світоглядно-методологічного значення філософії, соціального пізнання, філософсько-соціологічних аспектів сучасної науково-технічної революції та ін.

Проте в межах єдиного історико-філософського процесу в Україні простежується дещо різна спрямованість центральних проблем філософських досліджень, а саме: переважна увага вчених до розробки методологічних функцій матеріалістичної діалектики в 60-ті роки й глибоке вивчення власне світоглядного змісту філософії в 70-і – 90-ті роки.

Варто зауважити, що у філософській науці 60-х років філософія і світогляд, як правило, отожднювалися. Звідси досить типова для 60-х років орієнтація філософів насамперед на логіко-гносеологічний аналіз проблем наукового пізнання.

Як наслідок, було створено новий напрям досліджень – логіку наукового пізнання. Розробку цього напрямку очолив директор Інституту філософії АН України Шинкарук В.І. На основі проведених досліджень вчені дійшли висновку, що світогляд являє собою особливе утворення людської свідомості, яке

не зводиться до жодної з інших її форм (у тому числі й філософії). Надалі вчені всебічно вивчають проблеми існування світу й буття людини в ньому, механізм самовизначення і самоствердження цього процесу.

Філософи України внесли вагомий доробок в обґрунтування специфіки філософсько-світоглядного підходу до практичної діяльності людини. Характерною особливістю розвитку філософії в 60-ті – 90-ті роки є поглиблення розробки загальнотеоретичних і методологічних аспектів проблем людини та культури.

Вчені показують методологічне значення принципу практики для осмислення проблем співвідношення загальнолюдської культури та її конкретно-історичних типів.

Нові умови суспільного розвитку й розвитку філософії вимагають докорінних змін у самій сфері філософського поступу; це передусім переосмислення самого методу діалектики під кутом зору її альтернатив і можливих різних моделей.

Реалізація цього завдання передбачає рішуче подолання марксистсько-ленінської схоластики й догматизму, які досі були путями на шляху плідного розвитку філософського пізнання.

Місце філософії – в авангарді суспільної практики. Суспільна й наукова функції філософії полягають не в теоретичному коментуванні вже прийнятих прак-

тичних рішень, а в тому, щоб давати відповідь на хвилюючі проблеми буття, на складні моральні питання; щоб допомагати методологічно правильному осмисленню перспективного буття.

Тож, сподіваймося, що українська філософія, яка зазнала багато горя і нещастя в минулому столітті, відродившись у 90-х роках не знатиме більше занепаду, а розвиватиметься, примножуючи світову та українську скарбниці філософської науки і славлячи Україну в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вступ до філософії /Валінка Г. І., Гусев В. І./ – К. "Вища школа", 1999.
2. Горський В. С. Історія української філософії. Курс лекцій. – К., 1996.
3. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К., 1992.
4. Історія філософії України. Хрестоматія. Київ, "Либідь", 1993.
5. Історія філософії України /Бичко А. К., Табачкояський В. Т./ – К., 2001.
6. Історія філософії України /Тарасенко М. Ф., Русин М. Ю./ – К. "Либідь", 1994.
7. Касьянов Г. Українська інтелігенція 1920х – 30х років: соціальний портрет та історична доля. К., 1992.
8. Чижовський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К., 1992.

УДК 17

СЬОМКА Н.

Наук. керівник БОЙЧЕНКО І. В. – д. ф. н.

ЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ПЛАТОНА

Джерела поглядів Платона

Платон – найвпливовіший з усіх філософів, чи то античних, чи то середньовічних.

Найважливіші складники філософії Платона – це, по-перше, його утопія, що була першою в довгій низці таких побудов, по-друге, його теорія ідей, що була піонерською спробою приступити до ще не розв'язаної проблеми універсалій, по-третє, його космогонія, по-четверте, його концепція пізнання скоріше як пригадування ніж як сприйняття. Та перш ніж узятися за котрусь із цих тем, я хочу сказати кілька слів про обставини Платонового життя та впливи, що визначили його політичні й філософські погляди.

Та й чисто філософські впливи на Платона були такі, що спонукали його захоплюватися Спартою. Впливали на нього, загалом кажучи, Піфагор. Парменід, Геракліт і Сократ.

По-перше: Платон як усі містики, непохитно вірить у якусь серцевинну ідею, що її в принципі можливо передати іншим тільки самим прикладом власного життя. Піфагорійці намагались встановити

правління втаємничених, і це в основі своїй саме те, чого бажає Платон. Коли комусь належить стати добрим державним мужем, він повинен знати Добро; а цього можна досягти лише сполученням інтелектуального й морального виховання. Коли тим, хто не пройшов крізь таке учнівство, дозволяти брати участь в урядуванні, вони неминуче зіпсують його.

По-друге: щоб витворити на основі Платонових засад доброго правителя, потрібна дуже широка освіта.

Платоніва утопія

Найважливіший діалог Платона «Держава» складається, загалом, з трьох частин. Перша (майже до кінця книги V) полягає в конструюванні ідеальної держави; це найдавніша з утопій.

Один із висновків, до яких дійшов у цій частині Платон, полягає в тому, що правителі мають бути філософами.

Опишемо спочатку Платонову утопію в загальних рисах і розглянемо питання, що постають під час цього опису.

Платон починає з того, що вирішує поділити всіх громадян на три класи: простолюдинів, воїнів і опікунів. Тільки цим останнім слід мати політичну владу. Їх повинно бути значно менше, ніж людей решти двох класів. На початку їх, очевидно, має добирати законодавець; потім їхні посади мають бути спадковими, але у виняткових випадках обдарована дитина може бути взята в опіку з котрогось з нижчих класів і навпаки, ті з поміж дітей опікунів, котрі вже в ранньому чи юнацькому віці незадовільність вимог, мають бути переведені до нижчих класів.

У Платоновому визначенні треба підкреслити кілька моментів. Він допускає нерівність у владі і привілеях, не називаючи таку нерівність несправедливою.

Другий момент – це те, що Платонове визначення “справедливості” має за передумову наявність держави, влаштованої або в традиційному дусі, або ж, як його держава, з загальною метою здійснити якийсь етичний ідеал. Справедливість, каже Платон полягає в тому, щоб кожен робив своє діло.

Щоб відповісти на це запитання необхідна була б дуже довга дискусія. Дехто, може, гадає, ніби для практичних потреб ми можемо обминути вихідну тезу й сказав “Я не знаю, що мають означати слова “об’єктивна істина”, але я вважатиму якесь твердження істинним, коли всі, чи принаймні практично, всі з тих, хто досліджував це твердження, визнали його таким”. Тоді ми зіткнемося з питанням про факт: чи є такі загально визнані твердження і в етиці? Якщо вони є, їх можна зробити основою як для правил особистої поведінки, так і для теорії політики. Якщо їх нема, то на практиці, хай там яка буде філософська істина нас примусять боротись або силою або пропагандою, або й тим і тим, шоразу, коли між впливовим групуванням виникне непримиренний етичний конфлікт.

Теорія ідей

Дальші абзаци резюмують Платонову теорію ідей.

Ось наше запитання: що таке філософ? Перша відповідь впливає з етимології слова: філософ – це той, хто любить мудрість. Проте це не те саме, що любити знання в тому розумінні в якому про допитливу людину можна сказати, що вона любить знання: банальна цікавість іще не робить філософом. Тому це визначення підправлено: філософ – це людина, що любить “споглядати істину”. Але що це за споглядання?

Розглянемо людину, що любить прекрасні речі, що намагається відвідувати всі нові вистави, бачити нові картини, слухати нову музику. Така людина не філо-

соф, бо вона любить тільки прекрасні речі, тоді як філософ любить саму красу. Той, хто любить прекрасні речі, сновида, а той, хто любить саму красу, живе не уві сні. Перший має тільки гадку, другий тільки знання.

Філософія, за Платоном, це різновид «споглядання істини». Він не чисто розумовий, це не просто мудрість, це любов до мудрості.

Становище добра в філософії Платона своєрідне. Наука і істина, каже він, подібні до нього, але добро стоїть вище. «Добро» – це не сутність, але воно далеко переважає сутність з гідністю й «могутністю». В сприйнятті абсолютного добра діалектика веде нас до мети розумового світу. Це завдяки добру діалектика спроможна дати раду гіпотезам математиків. В основі цього лежить припущення, що реальність на противагу видимості, цілковито реальність.

Душа справжнього філософа, яка в земному житті визволилася з рабства у плоті, після смерті відлетить до невидимого світу, блаженно житиме в товаристві богів. Але нечиста душа, яка любила тіло, стане примарою, що витатиме в гробниці, або вселиться в тіло якоїсь тварини – такої як віслюк, чи вовк, чи шуліка відповідно до своєї вдачі. Той, хто був добродішним не бувши філософом стане бджолою, або мухою, або якоюсь іншою товариською породою.

Філософія неможлива для того, хто вже не володіє істинним знанням. Але філософія неможлива і для того, хто нічого не знає – для неосвічених, так як неосвічена людина задоволена собою не думає, що вона потребує знань, не розуміє всієї міри своєї неосвіченості. Тому згідно Платону, філософ – той, хто стоїть між повним знанням і незнанням, хто прагне до знань, піднімається до знань все більш і більш удосконалених між знанням і незнанням.

При розробці питання про знання і його види Платон виходить із думки про те, що види знання повинні відповідати видам або сферам буття.

Але як бути з висновками? Чи вони так само особисті й індивідуальні? В певному розумінні треба визнати це право. В те, в що я маю вірити, я мушу повірити, бо воно з якоїсь причин підходить мені. Ця правда, що цією причиною може бути твердження когось іншого, але така причина може виявитись цілковито вагомю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія західної філософії, Бертран Рассел. Київ – 1995р.
2. Антична філософія, В.Ф. Асмун, Москва -2001.

УДК 327

RYABTCHOON Y.

Наук. керівник ХОМЕНКО Т. В. – ст. викладач

WHAT ARE THE DETERMINANTS OF UKRAINE'S FOREIGN POLICY?

Within this essay, the foreign policies undertaken by Ukraine's first two Presidents since independence, Kravchuk and Kuchma, will be discussed. It will be seen how foreign policy has had to be formulated, taking into account external and domestic constraints. Underlying Ukrainian foreign policy has been the unresolved debate about whether Ukraine belongs to Europe or to Eurasia.

Since declaring independence on 24th August 1991, Ukraine has had the formidable task of finding its place in the new post-communist international order. Ukraine's geopolitical co-ordinates entail Ukraine belonging simultaneously to two regions: Europe and Eurasia. As a result of these historical legacies, Ukraine has found it hard to follow an unambiguous foreign policy.

Today, proponents of a nationalist foreign policy agenda see a 'Return to Europe as part of Ukraine's historical destiny and not merely a post-communist reaction or economic necessity. They are opposed by strong counter lobbies. The most extreme of which, the 'Eurasian' lobby argue that as a result of close ethnic and religious ties and centuries of common history, Ukraine's national destiny remains in the East Slavic World. Thus, Ukraine should join an economic and political reunion with Russia and Belarus.

Proponents of a more moderate anti-nationalist argue that Russia must remain Ukraine's main diplomatic, military and trading partner for the foreseeable future. They feel that Ukraine belongs to both Europe and Eurasia, and this situation is seen as a natural consequence of Ukraine's historical development.

On becoming President, Kravchuk's main aim was to consolidate the Ukrainian state, protecting its territorial integrity and also to form a common national and political identity as Ukraine contained many ethnic, linguistic, and political cleavages. Under these conditions, Ukrainian ideologists chose the (supposedly) easiest and fastest way of building a common political and national identity in the new state, by using the 'opposition model'. Relations with Russia were viewed by some Ukrainian political strategists as the key element in statehood building. They believed the more Ukraine distanced itself from Russia, the sooner it would become a truly independent state.

The key idea of Kravchuk's foreign policy came from a 'primordial' view of Ukraine's place in the world. A 'coming back to Europe was deemed natural as was a shift away from Russia. Foreign policy was defined by distancing Ukraine from Russia which was deemed as 'imperial threat' and instead looking to join into European political and economic structures.

Foreign Policy was shaped by the commitments in Articles IX and X made at the Declaration of Sovereignty

in July 1990. The framework of which had four pillars, the establishment of bilateral ties, the pursuit of neutrality, a non-bloc status and a non-nuclear status.

After the break-up of the Soviet Union, Ukraine flatly refused to sign the Treaty of Collective Security, known as the May 1992 Tashkent Treaty. Ukraine refused to join any institutions with supranational powers for a fear of Russia forcing Ukraine back into any form of political, economic or military integration.

When studying the foreign policy of Ukraine from 1991 to 1994 under Kravchuk, it is important to understand that this assertive pro-Europe and anti-Russia/CIS policy was carried out.

Kravchuk, aimed to maintain Ukraine's statehood, which meant trying to bring about a universal national and political identity in Ukraine. A policy of 'social nationalism' was followed in domestic affairs. This policy proved among Ukraine's ethnic minorities and helped to preserve Ukraine's territorial integrity. This approach also had positive implications for Foreign Policy in that it allowed Kyiv to increase friendly co-operative bilateral relations with its Western neighbours such as Slovakia, Poland and Hungary. By treating minorities well, this reduced the legitimacy of any external attempts to interfere in internal Ukrainian affairs.

However, simultaneously in order to retain a political hold over Ukraine's nationalist West and undercut the support there for Chornovil in the forthcoming Presidential elections in 1994, Kravchuk was forced to show his nationalist credentials in his foreign policy. He made scrappriness with Moscow a source of personal political legitimacy as well as a desire to become an integral part of Europe.

The 'turn to the West' began in January 1992 when Kravchuk mentioned Poland, Hungary and Canada as friends of Ukraine and not Russia. Ukraine began to agree trade agreements with its Western neighbours and sought further partnerships across Europe. However, the European orientation in foreign policy under Kravchuk was more about declamations than real achievements. Ukraine tried to form a Central European Security Zone including all the nations across Eastern Europe, yet excluding Russia. This proposal was poorly received by many Central European countries for it appeared as an anti-Russia alliance and did not regard Ukraine as a Central European country, culturally or politically.

At the same time as these spirited yet stumbling attempts to join European institutions, Kyiv's policy of "Away from Moscow" caused severe problems throughout 1992/3 in Ukraine's relations with Russia.

This was shown in the Russian elites' unwillingness to accept Ukrainian sovereignty over Crimea. In May 1992 the Russian Supreme Soviet annulled the 1954 agreement of the transfer of Crimea to the Ukrainian SSR. This led to the pro-Russian Crimean Parliament's efforts to declare independence from Ukraine. Also Russian elites stressed that the City of Sevastopol and the Black Sea Fleet belonged to Russia and not Ukraine.

The lack of economic reform in the Kravchuk era meant the economy declined rapidly which inevitably led to regional splits in Ukraine. This lack also impeded Ukraine's desired association and integration with the Central European states.

The West, which had previously followed a Russocentric policy in the post-Soviet space, fearing the danger of the disintegration of Ukraine if regional divisions became exacerbated leaving 'loose nukes' across the former USSR, by 1993 became more interested in Ukraine. This interest resulted in the Tripartite Agreement between Ukraine, Russia and the U.S.A being finally ratified by the Ukrainian Parliament on 5th December 1994.

Under Kravchuk, Ukraine tried to distance itself from CIS reintegration processes and integrate into European political, economic and military structures. However, Ukraine was unable to implement its vision as a fully 'European' country. Ukraine by 1994 was still severely lagging behind its Western neighbours such as Poland and Hungary in terms of social transformations and so was not particularly welcome in European institutions. The Ukrainian state did not have the prerequisites for fulfilling a proactive program in joining Europe. As the results of the Presidential elections in 1994 in Ukraine clearly demonstrate, there was ultimately a lack of any internal 'consensus' for a 'Return to Europe' which was a result again of the historical legacies of the regions of Ukraine.

When L. Kuchma became a President of Ukraine in 1994, there followed a shift in Ukraine's foreign policy. Kuchma won the Presidential elections by gaming mass support, in the heavily russified Southern and Eastern areas of Ukraine promulgating a policy of economic reform and increased co-operation with Russia.

On coming to power, many expected a fundamental shift to a 'Eurasian' foreign policy especially after Kuchma stated in his inauguration speech in July 1994, that "Ukraine is historically part of the Eurasian economic and cultural space alongside Russia. Russian-Ukrainian relations were worsened further by Ukraine's rejection of supranational CIS institutions. Ukrainian elites continued to see Russia having an imperial mentality. This fact was increasingly used by Kravchuk's administration to legitimate their own foreign policy by showing that association with Russia would only impede the establishment of an 'European' identity for Ukraine.

However, instead of allowing Ukraine economic sovereignty, the policy included a misjudgement of

Ukraine's real economic relationship with Russia. Kyiv's policy of breaking economic ties with the former USSR and looking Westwards only meant that Moscow increasingly used Ukraine's dependence on Russia for its supply of gas as a trump card in wider political debates surrounding Crimean autonomy, the ownership of the Black Sea Fleet and Sevastopol, and the denuclearisation of Ukraine.

The official policy under Kuchma was a policy of 'neutrality emphasizing the need for a comprehensive all-European security system avoiding any dividing lines. However, there has clearly been shown a difference between Ukraine's enthusiasm to NATO and its enthusiasm for its enlargement. Ukraine remains fearful that NATO expansion will create a new 'iron curtain' in Europe leaving Ukraine at best as a "buffer" between East and West and at worst forcing it to join a CIS collective security pact. Ukraine has supported the NATO led Partnership For Peace programme precisely because Ukraine does not want to introduce new divisions into Europe. A problem, which has remained throughout both Kravchuk and Kuchma's presidencies, has been the uncertainties of the domestic determinants of foreign policy.

The orientations of the elites towards Russia and Europe are often at odds with the orientations of the general population at the grass roots level. The results of the 1998 Parliamentary elections clearly show that Ukrainian society is far more divided and polarized. However, Kuchma followed a foreign policy, which tried to synthesize the extreme positions of Ukrainian elites.

Kuchma acknowledged the close relationship of Ukraine with Russia and the CIS whilst at the same time stoutly defending a preservation of independent Ukraine. This was clearly shown in Kuchma's rejection of Russian interference in Ukrainian internal affairs and a commitment to Ukrainian independence and territorial integrity when in early spring 1995 he sought to limit Crimean autonomy.

Kuchma's administration seemingly realized that befriending the West couldn't simply neutralize Russia. Kuchma followed a "dual foreign policy" to secure mutually reinforcing relations with the West and with Russia by "balancing" a gradual integration into Europe's political and economic structures with constructive, friendly relations with Russia.

Kuchma focused on the Ukrainian economy and its need for reform, stated that unless the economy was jumpstarted, Ukraine could degenerate into a political vacuum. Ukraine under Kuchma sought to play a more constructive role in the CIS using it as a tool for increased economic co-operation between the former Soviet states whilst resisting Russian attempts to transform the CIS from an inter-state to a supra-national structure.

Ukraine also co-operated with Western institutions wherever possible. Kuchma's economic reforms were soon given Western assistance and Ukraine began to integrate into European and Trans-Atlantic institutions.

In conclusion, it has been shown how foreign policy has evolved since Ukraine became independent in 1991. However, the question remains whether Ukraine can continue such a foreign policy of "balancing" the West and East as NATO shifts eastwards and Russia becomes ever more assertive of a desire for the CIS to gain more supra-national powers. There still is no consensus about Ukraine's position in the world amongst the population. The election results demonstrate near equal political forces pulling Ukraine in opposite directions.

In its efforts to remain a non-aligned state, Ukraine needs to co-operate with its regional partners to the detriment of none. Neutrality needs pragmatic arrangements with all partners. Yet to arrive at such a situation, Ukraine needs to undertake economic and political transformations. If these occur, Ukraine's economic dependence on Russia will decrease whilst at the same time European institutions and European countries will increase economic and political relationships with Ukraine.

However, it is unclear whether there is a desire for such transformations. The historical debate over whether Ukraine is a part of Europe or Eurasia has still not been resolved.

УДК 374.8

ХОМЕНКО Т. В.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТОДИКИ ИНТЕНСИВНОГО ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ В ВУЗЕ

В современных условиях произошло изменение социального заказа на владение иностранным языком. Это вызвано интенсивным международным обменом культурными ценностями, разнообразной научной, технической, спортивной, политической, деловой информацией. Появление совместных предприятий, поддерживающих деловые контакты с зарубежными фирмами, прибытие в Украину деловых партнеров и различных специалистов привлекает людей в сферу, связанную со знанием иностранных языков. Наблюдается потребность успешного изучения иностранного языка в сжатые сроки. Для этого и необходим интенсивный курс обучения иностранным языкам.

Построение курса обучения любому предмету при любой технологии предполагает решение двух основных задач: чему учить и как учить. Общеизвестно, что вопрос о том чему и как учить решается принципиально по-разному в зависимости от того, какие психолого-педагогические представления берутся за основу.

Цель интенсивного обучения — овладение с определенным успехом знаниями, умениями и навыками предмета в сжатые сроки при минимальной затрате учащимися времени и облегчении труда преподавателей.

В даній статті розглядається процес формування зовнішньоекономічної політики України під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів за президентства Кравчука та Кучми до 1998 року. Стаття пронизана проблемою невизначеності пріоритетів української політики стосовно євразійського чи європейського шляхів розвитку та спробами президентів подолати цю невизначеність, в ній також розкриваються причини сучасної багатовекторності нашої зовнішньоекономічної політики.

Описуються головні політичні події тих років: відмова України підписати договір про колективну безпеку 1992р., відомий як "Ташкентська угода"; політика "повороту на захід" коли Л. Кравчук назвав друзями України її західних сусідів але не Росію; відмова Україною від статусу ядерної держави; посилення співробітництва з Росією; спроба уряду сформувати центрально-європейську зону безпеки; анулювання урядом Росії договору 1954 р. "Про передачу Криму УРСР" та спроби комуністичних кіл автономії від'єднатися від континентальної України; намагання уряду України анулювати автономію АРК у 1995р, врешті-решт становлення багатовекторності української політики яка існує й досі.

1. Особенности интенсивного обучения

Г.А. Китайгородская отмечает такие особенности интенсивного курса:

- 1) зрительный контакт;
- 2) проигрывание материала;
- 3) иностранный язык эмоционален, а родной звучит тихо;
- 4) ритм иностранного языка;
- 5) напевание;
- 6) нужно хвалить и подбадривать учеников;
- 7) невольное запоминание;
- 8) игра;
- 9) тексты-полилоги имеют фабулу;
- 10) активный тематический словарь

1. Типы уроков в интенсивном обучении

В интенсиве учебный процесс не распадается на отдельные уроки, а образует стройный ряд целенаправленных и специально аранжированных циклов. Цикличность процесса обучения является специфической чертой методики. Сказанное выше послужило основанием для выделения в интенсиве трех основных типов урока: 1 тип — с доминантой введения речевого материала; 2 тип — с доминантой тренировки в общении; 3 тип — с доминантой практики в общении.

1 тип уроку – введение нового речевого материала с доминантой аудирования является специфическим для интенсива. Осуществляется глобальный подход к языку ("синтез-анализ-синтез"). На таком уроке формируется коммуникативное ядро будущего овладения иноязычным общением.

2 тип урока – тренировка в общении – ставит целью формирование и развитие речевых умений и навыков в различных видах речевой деятельности. Он еще делится на два вида: 1 вид – с доминантой устной речи (аудирования и говорения – диалогической и монологической речи) и 2 вид – с доминантой чтения. При этом уроки проходят в жестких рамках, заданных учителем при ограниченном выборе исполнителей, языковых средств, очерченности ситуаций, условий общения, локальных и темпоральных параметров событий, линий речевого поведения, предметов общения, коммуникативной направленности.

2 тип урока, формируя навыки и умения всех видов речевой деятельности, отводит около половины своего общего учебного времени обучению устной речи – аудированию, говорению, ведению диалогов и монологов. Особо выделяются упражнения с лексико-грамматической доминантой. Переключаются на игры, песни, зарифмовки, музыкальные паузы и слайдовые программы. Обучение чтению и письму происходит на основе умений и навыков, приобретенных при овладении устной речью.

3 тип урока – практика в общении – отличается более высоким и творческим уровнем, заданий и упражнений, направленных на совершенствование умения и навыков во всех основных видах речевой деятельности.

Этот тип обычно протекает как цепочка взаимодействий парных и групповых этюдов: ролевых игр, дискуссий, собраний, обсуждений и т.п., связанных с обменом мнениями, оценками, выражениями чувств, эмоций, настроений.

Данный тип урока имеет также два вида: 1 вид – с доминантой устной речи, 2 вид – с доминантой чтения.

Заключительное занятие может быть контрольным. На этом этапе учащиеся, в частности, выполняют тесты по пройденному материалу. Это могут быть лексические и грамматические тесты, переводы с иностранного языка, выполнение коммуникативных заданий с записью на магнитофон и последующим ее анализом.

1. Преимущества интенсива

1. При традиционном обучении малоподвижным и следовательно, малоэффективным оказывается процесс развития личностных качеств учащихся. В противоположность этому, диалектический характер интенсивного процесса обучения благотворно воздействует на развитие основных качеств обучающихся. Активно-творческое участие учащихся в общении, в процессе овладения иностранным языком стимулирует мышление и память, способности к

анализу и синтезу, обобщению и умозаключению. Развивается и ряд чисто языковых качеств: фонематический слух, артикуляция, беглость и плавность устной речевой деятельности, скорость и техника чтения, письма.

2. При традиционном обучении учителю в большинстве случаев не удается преодолеть скованность учащегося. При интенсивном обучении создается коммуникативный свободный коллектив.
3. При традиционной организации учебного процесса заметны существенные проблемы в обеспечении общеобразовательных аспектов обучения. Интенсивное обучение направлено на достижение реального образовательного эффекта, чему способствует ряд присущих ему факторов: широкое привлечение страноведческого материала, заинтересованное обсуждение актуальных тем и речевых ситуаций, расширение кругозора при ролевых играх и чтении информативных текстов.

Заключение

В качестве заключения хотелось бы сказать, что в нашем Институте в учебном процессе используется учебник Оксфордского университета Headway, который зачастую следует принципам интенсивного обучения и использует приемы интенсивного обучения, что выражается в создании ненапряженного коллективно-личностного общения. Ученик является активным участником обучения и получает возможность применять эти знания в учебной и практической деятельности.

В процессе проведения ролевой игры ее участник может импровизировать как в плане поведения, так и в плане выбора речевого сообщения. Headway насыщен фотографиями, картинками, соответствующими определенному контексту, различным раздаточным материалом, помогающим в проведении ролевой игры. Использование фонозаписи диалогов, песен на иностранном языке для аудирования, на кассетах для преподавателя и студента. Для контроля знаний используются специфические для интенсивного обучения тесты.

Таким образом, использование этого учебника позволяет сделать обучение эмоционально более насыщенным, информативным, что решает не только проблему изучения языка как такового, а и проблему личностного воспитания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Китайгородская Г. А. Интенсивный курс обучения иностранным языкам в высшей школе. — М., 1987.
2. Китайгородская Г. А. Научно-методическое пособие для преподавателей — М., 1979.
3. Лозанов Г. К. — Суггестопедия в преподавании иностранных языков. В кн.: Методы интенсивного обучения иностранным языкам. — М., 1979.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Романенко О. В. Ессе до участі у програмі "Leaders of the Future in MBA"	3
Єна О. В. Інноваційний шлях розвитку економіки України – необхідна умова в період глобалізації світової економіки	5
Язынина Р. А. Некоторые концептуальные положения реструктуризации экономики Украины	7
Доценко А. І. Загальні концептуальні засади розселення	10

СЕКЦІЯ ЕКОНОМІКИ І ФІНАНСІВ

Шклярук С. Г. Основні проблеми і напрямки розвитку фінансової системи України та шляхи її поліпшення	13
Свердан М. М. Бюджетно-податкові проблеми України	19
Пошкурлат А. В. Історія виникнення біржі на Україні	20
Беркута А., н. к.* Свердан М. М. Перспективи розвитку сфери малого підприємництва в Україні ...	24
Малашінський Ю., н. к.* Шклярук С. Г. Системна реструктуризація банківського сектору та її вплив на макроекономічний розвиток	25
Малашінський Ю., н. к.* Свердан М. М. Удосконалення фінансової незалежності місцевих бюджетів	32
Середіна Ю. І., н. к.* Ходзицька В. В. Облік необоротних активів та довгострокових фінансових інвестицій	34
Сивоняс Є., н. к.* Гапонюк М. А. Відходи як сировина в деяких галузях господарства	44
Соломченко Д., н. к.* Ходзицька В. В. Організація обліку розрахунків з оплати праці на підприємстві	46
Соломченко Д. О., н. к.* Гапонюк М. А. Фінансові аспекти природоохоронної діяльності держави	50
Терещенко В., н. к.* Свердан М. М. Адміністративна відповідальність в системі фінансового права	53
Терещенко В., н. к.* Шклярук С. Г. Державне регулювання фондового ринку	54
Терещенко В., н. к.* Гапонюк М. А. Фінансово-економічні аспекти природокористування	56
Ткач Н., н. к.* Свердан М. М. Фінансова відповідальність у податковому законодавстві	61

СЕКЦІЯ МЕНЕДЖМЕНТУ І МАРКЕТИНГУ

Андрейчук Ю., н. р.** Шарадкина Е. А. Оценка конкурентоспособности продукции пищевой промышленности (на примере предприятий по производству соков)	63
Бойчева А., н. р.** Шарадкина Е. А. Маркетинговые исследования рынка косметики	66
Галицька О. С., н. к.* Нікітін Ю. О. Товар майбутнього – фотоелектричний перетворювач	70
Музалевская Н., Иваница О. Б. Современный взгляд на разрешение конфликтных ситуаций в организации	71
Рябчук Ю. А., н. р.** Иваница О. Б. Мошенничество на страховом рынке Украины	72
Христич Т., н. к.* Домрачев В. Н. Програми кредитування АППБ "Аваль"	74
Чередниченко М., н. к.* Язынина Р. О. Спільні підприємства — одна з форм міжнародного співробітництва	76

СЕКЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Юрчук Л. Ю. Дистанційна освіта – проблеми становлення	80
Нечай М. В. Механизмы поиска информации в Internet	81

СЕКЦІЯ МАТЕМАТИКИ І СТАТИСТИКИ

Андреев М. В. Вибір оптимальних рішень в умовах невизначеності	85
Долюк Д., н. р.** Андреев Н. В. Экономическая сущность страхования и его роль в рыночной экономике	92
Залаява И., н. р.** Андреев Н. В. Ключевые идеи менеджмента	95
Петренко-Казначей К., н. р.** Андреев Н. В. Новое интеллектуальное направление человеко-машин и автоматизации предприятий – «ASSET MANAGEMENT»	97
Рябчук Ю., н. к.* Андреев М. В. Статистичне моделювання банківської діяльності та її факторний регресійний аналіз	100

* н. к. – науковий керівник

** н. р. – научный руководитель

<i>Скороход П., н. р.* Андреев Н. В.</i> Статистическое моделирование оценки деятельности страховой компании	101
<i>Сокол О., н. к.* Андреев М. В.</i> Історія розвитку вітчизняної банківської системи за роки незалежності.....	103
СЕКЦІЯ ФІЛОСОФІЇ, ЕТИКИ, ЕСТЕТИКИ	
<i>Бойченко І. В.</i> Світоглядні засади філософії на зламі тисячоліть	110
<i>Дудченко И., н. р.* Бойченко И. В.</i> Философия морали лао-цзы и раннего даосизма	113
<i>Маринченко Д., н. к.* Бойченко І. В.</i> Сенсуалізм і раціоналізм, як альтернативні засади пізнавального процесу	115
<i>Руденька А., н. р.* Бойченко И. В.</i> Этические идеи в духовной культуре Древней Индии	119
<i>Рябчук Ю., н. к.* Бойченко І. В.</i> Українська філософія ХХ століття	121
<i>Сьомка Н., н. к.* Бойченко І. В.</i> Етична концепція платона	124
СЕКЦІЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	
<i>Ryabichoon Y., н. к.* Хоменко Т. В.</i> What are the determinants of ukraine's foreign policy?	126
<i>Хоменко Т. В.</i> Некоторые особенности методики интенсивного преподавания иностранных языков в вузе	128